

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**Η εκπαιδευτική, πολιτική
και κοινωνική κατάσταση
της Δυτικής Μακεδονίας
την περίοδο 1916-1930
μέσα από το αρχείο
του Νομάρχη Φλώρινας
Παύλου Καλλιγά.**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ
ΕΛΠΙΔΑΣ Α. ΠΟΛΥΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ (408)**

**ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ
στις «Επιστήμες της Αγωγής και Νέες τεχνολογίες»
στην κατεύθυνση των Ανθρωπιστικών Σπουδών
και με ειδίκευση στην Ιστορία.**

ΕΠΟΠΤΡΙΑ:

κα ΣΟΦΙΑ ΗΛΙΑΔΟΥ – ΤΑΧΟΥ

Πρωτοβάθμια Καθηγήτρια ΠΤΔΕ Φλώρινας

ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ:

Κ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ

Κ. ΚΑΣΒΙΚΗΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ, 2016

Φύλλο Εξέτασης

1. Επόπτης: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Δεύτερος Βαθμολογητής: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός: - _____

Ο/η συγγραφέας **Πολυδωροπούλου Ελπίδα** βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

Ελπίδα Α. Πολυδωροπούλου

Ημερομηνία:

Αφιερώνω την εργασία μου,
με Πολλή Ευγνωμοσύνη,
σε εκείνους που
μου χάρισαν το ζείν
και σε εκείνους που
στοργικά πρόσθεσαν το εϋ!

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	9
ABSTRACT.....	10
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
1.1 ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΙΤΛΟΥ.....	13
1.2 ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	21
1.2.1 Πηγές.....	23
1.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	31
1.4 ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ	32
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	
Α' ΜΕΡΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΟ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	33
Β' ΜΕΡΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΟ ΣΕ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	36
1. Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ 1914 - 1918	37
1.1 <i>Η πολιτική κατάσταση της Ελλάδας στον Α' Π.Π. 1914 - 1918.....</i>	<i>37</i>
Α. Ο Διχασμός	38
Β. Η πολιτική ζωή μετά την αποχώρηση του Βασιλιά	42
1.2 <i>Η Ελλάδα στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (Στρατιωτική άποψη)</i>	<i>42</i>
1.3 <i>Η οικονομία της χώρας τα έτη 1914-1918.....</i>	<i>44</i>
2. ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1919-1922/ 1923-1930	46
2.1 <i>Συμφωνίες- Διαπραγματεύσεις- Εθνικά Ζητήματα εν όψει του πολέμου... 46</i>	
2.2 <i>Οι συνθήκες του τριετούς πολέμου 1919 - 1922</i>	<i>47</i>
2.3 <i>Η πολιτική κατάσταση μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και τη Γενοκτονία των Ποντίων.....</i>	<i>50</i>
2.4 <i>Η οικονομία της χώρας τα έτη 1919 - 1930.....</i>	<i>54</i>
2.5 <i>Γενικά το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου</i>	<i>58</i>
Γ' ΜΕΡΟΣ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΟ ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΥΡΥΤΕΡΟΥ ΧΩΡΟΥ ΒΑΣΕΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΜΕ ΕΣΤΙΑΣΗ ΣΤΟΥΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ-ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ-ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	62

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗ ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	63
1. Γενικά.....	63
2. ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΩΝ 1916 – 1930.....	68
2.1 <i>Ποσοτικά - ποιοτικά χαρακτηριστικά πληθυσμού Δ. Μακεδονίας</i>	<i>68</i>
2.2 <i>Ταυτότητες στη Μακεδονία.....</i>	<i>76</i>
Α. Σύντομη Αναδρομή στο Μακεδονικό Ζήτημα 1870-1920	76
Β. Ο Κομμουνισμός και το Μακεδονικό Ζήτημα.....	83
Γ. Άλλες Ξένες Προπαγάνδες στο Μακεδονικό χώρο.....	84
3. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	90
Δ' ΜΕΡΟΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ	94
<i>Βιογραφικό Σημείωμα Παύλου Καλλιγά.....</i>	<i>95</i>

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΦΑΚΕΛΩΝ Π. ΚΑΛΛΙΓΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	98
Α' ΜΕΡΟΣ: ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΛΛΙΓΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ	
ΦΑΚΕΛΟΥΣ	101
1. <i>Πολιτικές Απόψεις.....</i>	<i>101</i>
2. <i>Κοινωνικές Αντιλήψεις.....</i>	<i>102</i>
3. <i>Ιδεολογία τρόπου διοίκησης</i>	<i>103</i>
Β' ΜΕΡΟΣ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ Δ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	105
1. <i>Δημογραφική και Εθνολογική Σύσταση του Πληθυσμού της Δυτ. Μακεδονίας.....</i>	<i>105</i>
1.1. «Πληθυσμός, Φρονήματα και Κίνδυνοι»	105
3.1 «Βουλγαρίζοντες και Σλαυόφωνοι»	110
3.2 «Βλαχόφωνοι και Ρουμανίζοντες»	116
3.3 «Αλβανόφωνοι και Αλβανίζοντες»	119
3.4 «Άλλοι λαοί»	121
2. <i>Η κοινωνική κατάσταση της Δυτικής Μακεδονίας.....</i>	<i>121</i>
2.1 <i>Η στάση των αλλόφυλων απέναντι στο κίνημα Βενιζέλου</i>	<i>121</i>

2.2	Η κατάσταση των Προσφύγων Ν. Φλώρινας – Επ. Καστοριάς το 1930	122
2.3	Μετανάστευση και Αποδημία	124
2.4	Δημόσια Υγεία και Ασφάλεια	126
2.5	Κλήρος και Εκκλησία.....	131
2.6	Αγροτικά Ζητήματα.....	132
2.7	Εκπαίδευση.....	133
3.	<i>Διοικητικά Θέματα</i>	142
3.1	Κατάσταση και Ζητήματα Δήμων, Κοινοτήτων, Περιφέρειας	142
3.2	Οδοποιία, Συγκοινωνία και Άλλα Έργα.....	151
3.3	Λιποταξίες.....	161
Γ' ΜΕΡΟΣ: ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ		162
1.	<i>Αφομοιωτική Εργασία</i>	162
1.1	Διοίκηση	167
1.2	Οικονομία	169
1.3	Εκπαίδευση.....	169
1.3.1	«Διδακτήρια»	170
1.3.2	Επιμέρους προτάσεις για την εκπαίδευση	172
1.3.3	Διδακτικό προσωπικό	173
1.4	Στρατολογία.....	174
1.1	Κλήρος.....	176
1.2	Μετανάστες και εκβουλαρισμός.....	180
1.3	Μοναστηριώτες	181
1.4	Μουσουλμανικός πληθυσμός	181
1.5	Έργα.....	182
ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....		185
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		195

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Κατάλογος παρόμοιων εργασιών για τη Δυτική Μακεδονία τα έτη 1916-1930 (όσον αφορά τη διαπραγμάτευση θεμάτων)	19
Πίνακας 2. Προσφυγικά ρεύματα προς την Ελλάδα.....	58
Πίνακας 3. Πληθυσμός Δυτικής Μακεδονίας 1920.....	68
Πίνακας 4. Απογραφή 1923.....	72
Πίνακας 5. Πληθυσμιακή κατάσταση Δυτικής Μακεδονίας 1926	72
Πίνακας 6. Απογραφή προσφύγων Δυτικής Μακεδονίας 1923	73
Πίνακας 7. Ο προσφυγικός πληθυσμός Δυτικής Μακεδονίας το 1925	73
Πίνακας 8. Πληθυσμιακά μεγέθη προσφύγων και γηγενών 1920-1928.....	74
Πίνακας 9. Κοινωνικοπολιτιστική ταυτότητα χώρου.....	75
Πίνακας 10. Εθνολογική κατάσταση, βάσει της απογραφής του 1920.....	71
Πίνακας 11. Το σύνολο των ξενόγλωσσων και των «Ελληνοφρόνων» Φλώρινας - Καστοριάς	108
Πίνακας 12. Αριθμός μεταναστατών από τη Φλώρινα 1926-1929.....	126
Πίνακας 13. Το πλήθος των μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των Εκπαιδευτικών Περιφερειών Φλώρινας - Καστοριάς	141
Πίνακας 14. Το πλήθος των μαθητών των Νηπιαγωγείων των Εκπαιδευτικών Περιφερειών Φλώρινας - Καστοριάς	141
Πίνακας 15. Έξοδα πρώτης εγκατάστασης Γεωργικής Σχολής Κορομηλιάς....	179
Πίνακας 16. Ετήσια μισθοδοσία υπαλλήλων Γεωργικής Σχολής	179
Πίνακας 17. Έξοδα εξοπλισμού Γεωργικής Σχολής Καστοριάς.....	179

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1. Οι εμπλεκόμενες χώρες στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.....	35
Εικόνα 2. Πρωτοσέλιδο της Εφημερίδας London Herald την Παρασκευή 25 Οκτωβρίου 1929.....	57
Εικόνα 3. Η Ελλάδα από τον Αύγουστο του 1916 ως τον Ιούνιο του 1917.....	63
Εικόνα 4. Η διοικητική διαίρεση της Δυτικής Μακεδονίας 1915-1941.....	64
Εικόνα 5. Η Μεγάλη Βουλγαρία (1878).....	78
Εικόνα 6. Η Ελλάδα το 1913.....	79
Εικόνα 7. Η Ελλάδα μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.....	80
Εικόνα 8. Απόστολος Μαργαρίτης (1836 - 1903).....	84
Εικόνα 9. Αποκόμματα εφημερίδων της περιόδου της Ιταλοκρατίας.....	89
Εικόνα 10. Η οδός Π. Καλλιγιά στον 2 ^ο συνοικισμό Μοναστηριωτών Φλώρινας.....	96
Εικόνα 11. Η Διοικητική διαίρεση του Ελληνικού κράτους το 1915.....	98

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν πόνημα συνιστά μια ερευνητική εργασία στον χώρο της ιστορίας σε τοπικό επίπεδο. Συντάχθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών της κατεύθυνσης «Ανθρωπιστικές Σπουδές και Νέες Τεχνολογίες» του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Στόχος της εργασίας είναι η ανάδυση κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων της τοπικής ιστορίας της Φλώρινας σχετικά με την εκπαίδευση, τη σύσταση του πληθυσμού και των φρονημάτων του και την πολύπλευρη αφομοιωτική εργασία από μέρους της πολιτείας μέσα σε μια περίοδο προσφυγικών κυμάτων, υπό το πρίσμα του Παύλου Καλλιγά, κατά τα έτη 1916-1930.

Ως πηγή άντλησης πληροφοριών για τον προσδιορισμό των παραπάνω ζητημάτων μελετήθηκαν και αναλύθηκαν κείμενα και έγγραφα της εποχής. Αναλυτικότερα, χρησιμοποιήθηκαν 2 φάκελοι συνολικού όγκου 227 σελίδων του άλλοτε Νομάρχη της περιφέρειας της Φλώρινας και άλλοτε διοικητή της Δυτικής Μακεδονίας, τα εν προκειμένω έτη, Παύλου Καλλιγά, οι οποίοι φυλάσσονται στο Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης του Ιδρύματος Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα στη Θεσσαλονίκη.

Για την κατανόηση του ιστορικού παρελθόντος μέσα από τα αυθεντικά έγγραφα που προαναφέρθηκαν λόγω της φύσης της έρευνας επιλέχθηκε και χρησιμοποιήθηκε η Ιστορική - Ερμηνευτική Μέθοδος. Από την επεξεργασία του αρχειακού υλικού προέκυψαν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τις ιδιαιτερότητες της περιοχής της Φλώρινας και γενικότερα της Δυτικής Μακεδονίας, που καθώς φαίνεται συνιστούσε ένα μωσαϊκό εθνών, γλωσσών και φρονημάτων σ' ένα ευρύτερα διαταραγμένο και ασταθές Ελληνικό κράτος, ρευστών πολιτικών δυνάμεων και διεθνών σχέσεων.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: αφομοιωτική πολιτική, εκπαίδευση, εθνικό φρόνημα, προπαγάνδες, ρουμανισμός, αλβανισμός, βουλγαρισμός, Φλώρινα, Καστοριά, Κοζάνη, Γρεβενά, Δυτική Μακεδονία.

ABSTRACT

This essay constitutes a research work in the area of local history. Written under the direction of postgraduate course "Humanities and New Technologies" of the Department of Primary Education, University of Western Macedonia.

The aim of the study is the emergence of local history issues of Western Macedonia on education, political mentality, composition of the population and its conscience and on multifaceted assimilative effort on the part of the state over a period of refugee waves, as reference is made in the years 1916 - 1930.

Texts and documents of that time were studied and analyzed in order to be used as a source of information for the determination of the above issues. Analytically, two reports and two letters written by Paul Calligas, who was former Prefect of Florina and former commander of Western Macedonia these years, were used. The documents are kept in the Museum of the Macedonian Struggle Foundation for Research and Documentation Centre in Thessaloniki and constitute general reports about the situation in the Western Macedonia region to the competent Ministries. Their total length is 227 pages.

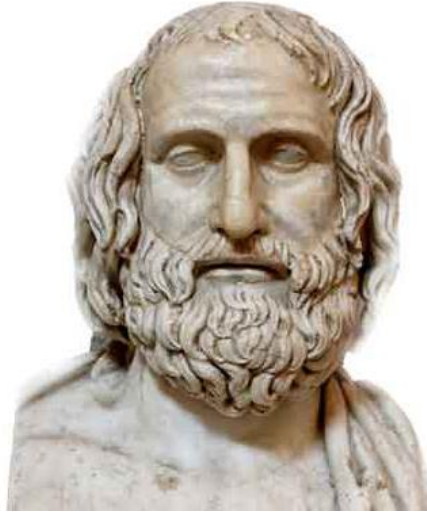
To understand the historical past through the original documents mentioned above, the Historical - Interpretative Method was used due to the type of this research. The analysis and the processing of the archival material resulted in interesting information about the specifics of the Western Macedonia region, namely of the prefectures of Kozani and Florina, which apparently constituted a mosaic of nations, languages and beliefs in a widely deranged and unstable Greek state of fluid political forces and international relations.

Key words: assimilative work, education, national morale, Florina, Kastoria, Kozani, Grevena, West Macedonia, propaganda, roumanismos, alvanismos, Bulgarianism.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὀλβιος ὅστις ιστορίας ἔσχεν μάθησιν

Ευριπίδης, 480-406 π.Χ.

Ο κύκλος των μεταπτυχιακών σπουδών προσφέρεται για μια σοβαρότερη και βαθύτερη ενασχόληση με επιστημοσύνη σε τομείς που θέλγουν τον σπουδαστή. Στα πλαίσια, λοιπόν, του δεύτερου κύκλου των ακαδημαϊκών μου σπουδών ασχολήθηκα με την ανάδειξη αυθεντικού αρχαιακού υλικού και προσπάθησα να συμπληρώσω ενδιαφέροντα κομμάτια στην ιστοριογραφία, που πάντα με έθελγε.

Ο αρχαίος τραγικός ποιητής και μεγάλος δάσκαλος του αττικού δράματος, ο Ευριπίδης, άφησε στον ρου της ιστορίας μια φράση που συνηγορεί υπέρ των ανθρώπων που ακούραστα αναδεύουν το παρελθόν και καταγράφουν την ιστορία, ενώ άλλοι παράλληλα το προσπερνούν αδιάφοροι και επιδεικτικά το υποτιμούν, θεωρώντας την ιστορία ως μια «νεκρή επιστήμη». «Ὀλβιος ὅστις ιστορίας ἔσχεν μάθησιν»! Ευτυχής αυτός που διδάχτηκε ιστορία, που ξέρει, που έχει κεκτημένη και αναφαίρετη γνώση των γεγονότων. Η ιστορία είναι μια ζωντανή επιστήμη που πληροί τον ερευνητή. Η ιστοριογνωσία είναι ένα πολύτιμο μέσο κι ένα αναντικατάστατο εργαλείο για να ερμηνεύσει κάποιος το παρόν και να προσδιορίσει τον προσωπικό, ιστορικό του ρόλο.

Η ιστορική έρευνα, λοιπόν, συνιστά εσωτερική παρώθηση κι αυτή σε συνδυασμό με τη σκέψη της ύπαρξης αρχαιακού υλικού εν αχρησία γέννησε την ιδέα. Μέχρι σήμερα κανένας δεν έχει προσεγγίσει, επιστημονικά, τον φάκελο του Π.Καλλιγά, ενός ανθρώπου που μπορεί να προσθέσει και να οικοδομήσει πολλά στην ήδη υπάρχουσα γνώση μας για την τοπική ιστορία της Φλώρινας, της Καστοριάς και της ευρύτερης περιοχής της Δυτικής Μακεδονίας. Αυτός ήταν και ο βασικότερος λόγος που συνετέλεσε στην επιλογή του θέματος.

Σ' αυτό το σημείο οφείλω να εκφράσω θερμές ευχαριστίες στην επιβλέπουσα της εργασίας μου, κυρία **ΣΟΦΙΑ ΗΛΙΑΔΟΥ – ΤΑΧΟΥ**, πρωτοβάθμια Καθηγήτρια της Παιδαγωγικής Σχολής του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, η οποία αρχικά με όπλισε με την εμπιστοσύνη της και στη συνέχεια με κατηύθυνε με υπομονή και επιμονή μέχρι και τη συγγραφή του epilόγου της ερευνητικής μου δραστηριότητας. Με έντονο το αίσθημα της ευγνωμοσύνης στρέφεται ο λόγος στους γονείς μου **ΑΠΟΣΤΟΛΟ και ΆΝΝΑ** που μου παρείχαν την πολυτέλεια της μεταπτυχιακής ακαδημαϊκής πορείας και συνέβαλαν τα μέγιστα, καθώς επίσης και προς τα αδέρφια μου **Αλέξιο και Ειρήνη** για την υπομονή τους. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στην ιδιαίτερος προσφιλή συνάδελφο **Όλγα Πεκτεσίδου**, η οποία ανταποκρίθηκε προθύμως και μετά χαράς σε κάθε μου αίτημα... η συμβολή της ήταν καταλυτική. Τέλος, Παράλειψη Μεγάλη θα ήταν η μη εκφορά ευχαριστιών προς **οικείους αφανείς συμπαραστάτες** της καθημερινότητάς μου που χωρίς τη βοήθεια και υποστήριξή τους η ολοκλήρωση της ερευνητικής μου εργασίας θα γινόταν δυσχερώς, εάν γινόταν! Ειλικρινώς και Υπέρμετρα τους Ευχαριστώ Πολύ έτι και έτι!

Ελπίδα Α. Πολυδωροπούλου

Φλώρινα, 20/07/2016

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Αιτιολόγηση τίτλου

Με την παρούσα εργασία θα προσπαθήσουμε να προσθέσουμε κάτι επιπλέον στην ιστορική έρευνα του χώρου της Δυτικής Μακεδονίας τη χρονική περίοδο που εκτείνεται από τα μέσα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1916) μέχρι και τα μέσα περίπου του Μεσοπολέμου (1930). Για να γίνει εναργέστερη η συμβολή του παρόντος πονήματος στη γνώση μας για το γίγνεσθαι της περιοχής (Φλώρινας – Καστοριάς – Κοζάνης – Γρεβενών) θα παραθέσουμε στη συνέχεια σε πίνακα ένα σημαντικό πλήθος παρόμοιων ερευνών όσον αφορά στη διαπραγμάτευση θεμάτων τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΤΙΤΛΟΣ	ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΣΧΟΛΙΟ
Πελαγίδης Ευστάθιος	Η Αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία	1923 - 1930	Πρόκειται για παράθεση στατιστικών δεδομένων. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Σ. Κασίδου, Γ. Κωνσταντίνου	Το μεταναστευτικό κύμα από την περιοχή των Πρεσπών προς τις ΗΠΑ	1892-1924	Εστιασμένη έρευνα βάσει του αρχείου του Κέντρου υποδοχής Μεταναστών των ΗΠΑ. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Π. Τσολάκης, Α. Αντωνίου	Τα σχολικά κτίρια του Μεσοπολέμου στη Δυτική Μακεδονία η συμβολή των	Μεσοπόλεμος	Περιορισμός στην αρχιτεκτονική παρουσίαση

	αρχιτεκτόνων και των τοπικών κοινωνιών στη δημιουργία εκπαιδευτικών δομών μετά την απελευθέρωση		
Γ. Μπέτσας, Δ. Μαυροσκούφης	Αποτύπωση και ερμηνεία των εκπαιδευτικών δεικτών στη Δυτική Μακεδονία με βάση τις στατιστικές απογραφές της εκπαίδευσης	1926-2000	Πηγή οι στατιστικές καταγραφές. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Στράτος Ν. Δορδανάς	Η πρώτη βουλγαρική «κατοχή» της Φλώρινας κατά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο	1914-1918	Αναφορά στρατιωτικών κινήσεων & επιχειρήσεων στην περιοχή βάσει του Τύπου και του ΓΕΣ. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Χριστίνα Φ. Βαμβούρη	Επιδράσεις των εθνικών και διεθνών εξελίξεων στην οικονομία και την κοινωνία της Φλώρινας και της περιοχής της	1912-1932	Κύριες πηγές οι Εφημερίδες ΕΜΠΡΟΣ & Μακεδονία και μεταγενέστερη βιβλιογραφία. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Στυλιανός Ιωαννίδης	Η συλλογική οργάνωση των προσφύγων στη δυτική Μακεδονία, μέσα από τα	1922 έως και σήμερα	Ανάδειξη των συλλογικών συσσωματώσεων με πηγή αρχεία των σωματείων.

	καταστατικά των σωματείων		Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Αραμπατζή Χρυσή	Εγκαταστάσεις των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία.	1922-1930	Πηγή ο τοπικός τύπος της εποχής και τα στατιστικά δεδομένα των απογραφών του 1920 & 1928. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Φωτιάδης Κωνσταντίνος	Το προσφυγικό ζήτημα στο Νομό Φλώρινας μέσα από τις πηγές της τοπικής ιστορίας	1922-1936	Κύρια πηγή τοπικός τύπος. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Πελαγίδης Ευστάθιος	Κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στο νόμο Φλώρινας (Επαρχίες Φλώρινας-Καστοριάς)	1923-1930	Κύριες πηγές τα αρχεία της ΕΑΠ, του Υπ. Εξωτερικών & Γεωργίας, του Κ.Μ.Σ, της Δ/σης Γεωργίας Φλ., τα ΦΕΚ, ο τοπικός τύπος. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Μπλιώνα Άννα	Η εκπαιδευτική κατάσταση στην Κοζάνη	1914-1923	Κύρια πηγή η εφημερίδα Ηχώ της Μακεδονίας. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Boeschoten, Riki van,	Ανάποδα χρόνια : συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών	1900-1950	Επιχειρείται μια ιστορική αποτύπωση μέσα από αφηγήσεις που αναφέρονται

			αποκλειστικά στο χωριό Ζιάκα και την ευρύτερη περιοχή. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Πελαγίδης Ευστάθιος	Η ανεξάντλητη Οινόη Καστοριάς	1923-2005	Αποκλειστική αναφορά στο χωριό Οινόη. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Πελαγίδης Ευστάθιος	Η Οινόη της Καστοριάς: ιστορική διαδρομή	1923-1995	Αποκλειστική αναφορά στο χωριό Οινόη. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Κωνσταντίνος Φωτιάδης, Σοφία Ηλιάδου Τάχου, Βλάσης Βλασίδης	Η δυτική Μακεδονία από την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος έως σήμερα.	1912-2014	Πολύπλευρο και πολυεπίπεδο έργο. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Βλάσης Βλασίδης	Όψεις της προσφυγικής αποκατάστασης στη Μακεδονία: οι απόψεις του ελληνικού Τύπου	1922 - 1934	Αποκλειστική πηγή ο Τύπος. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγιά.
Σοφία Ηλιάδου-Τάχου	Η δημογραφική, οικονομική, κοινωνική και εκπαιδευτική εξέλιξη της πόλης της Φλώρινας τις πρώτες δεκαετίες του 20 ^{ου} αιώνα.	Πρώτες δεκαετίες του 20 ^{ου} αιώνα.	Εστίαση στις πληθυσμιακές ομάδες και τα επαγγέλματά τους, στην Εκπαιδευτική κατάσταση της πόλης της Φλώρινας βάσει του Οδηγού του Ιγγλέση και του

			Αρχείου της Ι.Μ. Μογλενών
Σοφία Ηλιάδου-Τάχου	<p>Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος</p> <p>Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας.</p>	1912-1948	Εστίαση στην Εκπαιδευτική Πολιτική. Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Γιάννης Γκλαβίνας	<p>Οι βαλαάδες του Βοΐου Κοζάνης</p> <p>την περίοδο 1912-1924 μέσα από εκθέσεις του υποδιοικητή της επαρχίας.</p>	1912-1924	Η αξιοποίηση των φακέλων Καλλιγά περιορίζεται στις πληροφορίες σχετικά με την Κοζάνη τα έτη 1912 - 1924
Βασίλης Γούναρης	<p>Βουλευτές και Καπετάνιοι: Πελατειακές σχέσεις στη Μεσοπολεμική Μακεδονία.</p>	1900 - 1960	Η αξιοποίηση των φακέλων Καλλιγά περιορίζεται στις πληροφορίες σχετικά με την πολιτική νοοτροπία των ανθρώπων
Ανδρέας Αθανασιάδης	<p>Στη σκιά του Βουλγαρισμού. Αποτυπώσεις των «πολιτικών και εθνικών Φρονημάτων» των πολιτών της περιφέρειας Φλώρινας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου.</p>	Μεσοπόλεμος	Μερική αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά. Εστίαση στην περιφέρεια Φλώρινας.

Γιάννης Γκλαβίνας	Ο μουσουλμάνος υπήκοος στις αντιλήψεις των φορέων της ελληνικής διοίκησης την περίοδο 1912-1922	1912 - 1922	Η αξιοποίηση των φακέλων Καλλιγά περιορίζεται στις πληροφορίες σχετικά με τον μουσουλμανικό πληθυσμό.
Χρήστος Μανδατζής	Υπερπόντια μετανάστευση από τη Μακεδονία	1923-1936	Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Γιώργος Αναστασόπουλος	ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ ΚΚΕ	1918-1935	Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Αλ. Πάλλης	Φυλετικές Μεταναστεύσεις στα Βαλκάνια και διωγμοί του Ελληνισμού	(1912-1924)	Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Άννα Αγγελοπούλου	Όψεις της σερβικής εθνικής δράσης στους σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας	τέλη του 19ου αιώνα-αρχές του 20ού αιώνα	Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Βασίλης Κολλάρος	Η μειονοτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου	Καθ' όλη τη δράση του	Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Αστέριος Τσιούρβας	Ο Σερβικός Εθνικισμός: Πολιτικοί και Πολιτικές στη Γιουγκοσλαβία	Μεσοπόλεμος	Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.

Μιχαήλ Παλάγκας	Η Εξέλιξη του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος	1859 – 1944	Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Στέφανος Πουγαρίδης	Το Μακεδονικό Ζήτημα κατά τον Φίλιππο Δραγούμη: Εθνισμός και Αντικομμουνισμός	1912-1962	Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.
Αικατερίνη Κοζύδη	Το προφίλ των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Φλώρινας	1914-1939	Μη αξιοποίηση φακέλων Καλλιγά.

Πίνακας 1. Κατάλογος εργασιών για τη Δυτική Μακεδονία τα έτη 1916-1930

Πριν σχολιάσουμε τα δεδομένα του παραπάνω πίνακα και πρώτα απ’ όλα, πρέπει να επισημάνουμε πως η γενική και η τοπική ιστορία έχουν μια αμφίδρομη σχέση, θα λέγαμε μια σχέση αμοιβαίου εμπλουτισμού. Η μία προσφέρει γνωστικό φορτίο στην άλλη. Ο ερευνητής και ο αναγνώστης προσεγγίζοντας την ιστορία παραγωγικά και επαγωγικά είναι σε θέση να εξάγουν συμπεράσματα και να σχηματίσει άποψη πολύπλευρα συγκροτημένη.

Όταν αναφερόμαστε στην Ιστορία δεν θα ήταν δόκιμο να την περιορίσουμε σε πολεμικά γεγονότα, μάχες, συγκρούσεις λαών ή στην καταγραφή της πολιτικής ιστορίας ενός κράτους (Φύκαρης, 2003). Οι τόποι είναι σημεία αναφοράς, προκειμένου να συνταχθούν οι ευρύτερες ιστορικές καταγραφές. Όταν γίνεται λόγος για τοπική ιστορία είναι σημαντικό να επισημανθεί πως δεν αναφερόμαστε στην ιστορία μιας ιδιαίτερης πατρίδας συναισθηματικά ιδωμένης. *Γενικότερα με τον όρο «Τοπική Ιστορία» προσεγγίζεται η Ιστορία ενός ευρύτερου χώρου στον οποίο υπεισέρχονται κοινοί, ιστορικά καθοριστικοί και στενά αλληλεξαρτώμενοι παράγοντες, όπως είναι η κοινή διοίκηση, το κοινό δίκαιο, η κοινή πολιτική και οικονομική δομή, κοινοί θρησκευτικοί δεσμοί, σταθερά γεωγραφικά δεδομένα που επηρεάζουν ακόμη και τη μορφή του*

συγκοινωνιακού δικτύου (Φύκαρης, 2003). Έχοντας, λοιπόν, μια σαφή εικόνα της τοπικής ιστορίας και χρησιμοποιώντας την ως σημείο αναφοράς δημιουργείται μια στέρεη βάση για την κατανόηση του γενικότερου ιστορικού γίνεσθαι.

Για τον λόγο αυτό, επιχειρείται μια επιπλέον προσπάθεια ανάδειξης της τοπικής ιστορίας και από τη γράφουσα. Το ότι το παρόν λειτουργεί αθροιστικά συμπεραίνεται από τη σύντομη αναδρομή στις έρευνες γι' αυτήν την περίοδο στη συγκεκριμένη περιοχή, που παρουσιάζεται στον πίνακα 1.

Όπως φαίνεται από την καταγραφή πολλών αξιόλογων ερευνών -από την ελληνική βιβλιογραφία- που έχουν γίνει για τη Δυτική Μακεδονία και των επί μέρους νομών και επαρχιών της, ενώ προσεγγίζονται θέματα όπως η εκπαίδευση, το προσφυγικό ζήτημα, η εθνολογική σύσταση του πληθυσμού και η ταυτότητά του, η κοινωνική διάσταση και η οικονομική κατάσταση, δηλαδή παρόμοια θέματα με αυτά που διαπραγματεύεται η παρούσα εργασία, καμία έρευνα δεν αξιοποιεί πλήρως τους φακέλους του Αρχείου Καλλιγά που φυλάσσονται στο Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα. Επιπλέον, όπως απορρέει από τον σχολιασμό των ερευνών στον παραπάνω πίνακα, σε καμία από τις εργασίες δεν προσεγγίζονται όλα τα θέματα ταυτόχρονα μέσα από την οπτική ενός αυτόπτη μάρτυρα με δημόσιο κύρος και διοικητική εμπειρία σε όλη τη Δυτική Μακεδονία.

Λαμβάνοντας υπόψη την αξία και τη σημασία της τοπικής ιστορίας, η οποία αναλυμένη και καταγεγραμμένη εντάσσεται στην ευρεία ιστοριογραφία, έχοντας κατά νου την παράλληλη σχετική έλλειψη στοιχείων, αλλά και την μη αξιοποίηση συνολικά του φακέλου ενός σημαίνοντος προσώπου για τη Δυτική Μακεδονία, επιλέξαμε φακέλους με επίσημα έγγραφα της εποχής του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και μεταγενέστερα, που περιλαμβάνουν εκτενείς εκθέσεις της κατάστασης της Δυτικής Μακεδονίας, του επιφανούς άνδρα, Παύλου Καλλιγά, ο οποίος παρουσιάζει συγκεκριμένα προβλήματα της τοπικής κοινωνίας και φωτίζει με επιπλέον στοιχεία τις γνώσεις μας για αυτήν την περίοδο, από τη δική του οπτική γωνία, όπως η δράση των «Βουλγαρίζοντων»,

των «Ρουμανίζοντων» και των «Αλβανίζοντων», η εκπαίδευση, η δημοσία υγεία και άλλα.

Τα στοιχεία αυτά έχουν κρατική και πολιτική υπόσταση καθώς πρόκειται για έγγραφα που είχαν ως αποστολέα έναν φορέα τοπικής αυτοδιοίκησης, διορισμένο από την Προσωρινή Κυβέρνηση Βενιζέλου και παραλήπτη την Κεντρική Κυβέρνηση και κρατικούς φορείς της χώρας, όπως το Υπουργείο Εσωτερικών, το Υπουργείο Στρατιωτικών και το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Σε όλα αυτά, λοιπόν, έγκειται η σπουδαιότητα της μελέτης των συγκεκριμένων κειμένων σε συνάρτηση με το δεδομένο της ελλιπούς βιβλιογραφίας για την τοπική ιστορία.

Σκοπός, λοιπόν, της ερευνητικής εργασίας είναι:

- Η ανάδυση και καταγραφή ιστορικών στοιχείων, για τα έτη 1916-1930, από πρωτογενές υλικό. Το αρχείο του Γενικού Διοικητή της Δυτικής Μακεδονίας και διατελέσαντα Νομάρχη της Περιφέρειας Φλώρινας και Επαρχίας Καστοριάς, Παύλου Καλλιγά.
- Η αποτύπωση της εικόνας της κατάστασης της κοινωνίας της Δυτικής Μακεδονίας. Σχετικά με:
 - τη σύσταση του πληθυσμού
 - το εκπαιδευτικό σύστημα
 - την αφομοιωτική εργασία
 - την κοινωνική κατάσταση(Ταυτότητες και Φρονήματα, Δημόσια Υγεία, Δημόσια Έργα, Συγκοινωνία, Διοίκηση κ.α.)
- Η ένταξη της τοπικής ιστορίας στο ιστορικό συγκείμενο της χώρας.

1.2 Μέθοδος της εργασίας

Ως μέθοδο έρευνας εννοούμε ένα σύνολο ερμηνευτικών και διερευνητικών μεθόδων που χρησιμοποιούνται σε διάφορες επιστήμες για να περιγράψουν, να

αποκωδικοποιήσουν και να αποδώσουν ένα νόημα ή μια ερμηνεία σε ένα φαινόμενο. (Ζαφειρόπουλος, 2005) (Creswell, 2011).

Η μεθοδολογία, λοιπόν, που ακολουθήθηκε για τη μελέτη των γεγονότων της Δυτικής Μακεδονίας μέσα από την οπτική του Παύλου Καλλιγά είναι η Ιστορική Ερμηνευτική Μέθοδος (Historical Interpretive method) λόγω της φύσης της έρευνας. Η μέθοδος αυτή ανήκει στις εμπειρικές μεθόδους και επικεντρώνεται στη συλλογή και ανάλυση δεδομένων που αναφέρονται στο παρελθόν. Παρέχει τη δυνατότητα ανάδειξης κινήτρων, προοπτικών, αξιών και άλλων παραγόντων μέσω της «κατανόησης» που συνθέτουν ένα ιστορικό φαινόμενο (Lange, 2013: 9-13 στο Μπακή, 2014: 10) . Ο ορισμός της μεθόδου σύμφωνα με τους Cohen & Manion (1994) έχει ως εξής: «ο συστηματικός και αντικειμενικός εντοπισμός, η εκτίμηση και σύνθεση μαρτυριών, προκειμένου να θεμελιωθούν γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με συμβάντα του παρελθόντος».

Η ιστορική έρευνα, γενικά, έχει ως στόχο: «... τον εντοπισμό και την οριοθέτηση ενός προβλήματος, τη συλλογή, οργάνωση, επαλήθευση, ανάλυση και επιλογή δεδομένων για την κατανόηση του παρελθόντος και της σημασίας του» (Μπακή, 2014: 10), ενώ παράλληλα μπορεί να συμβάλλει σε μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση της εκπαίδευσης και της πολιτικής, της κοινωνίας, του μαθητή, του σχολείου και του δασκάλου (Cohen & Manion, 1994: 72-73).

Στην παρούσα έρευνα συγκεντρώθηκαν δεδομένα κειμενικού είδους και επιχειρήθηκε η καταγραφή τους σε συνάρτηση με το συγκεκριμένο της εποχής βάσει βιβλιογραφίας. Πρόκειται για ένα εγχείρημα προσανατολισμένο στην διερεύνηση και την κατανόηση των δεδομένων.

Σ' αυτού του είδους τις έρευνες ο ερευνητής καλείται να ελέγξει την ίσως φαινομενική εγκυρότητα των στοιχείων του και να συνδέσει τα δεδομένα με το κοινωνικό, εργασιακό ή ιστορικό πλαίσιο και τις συνθήκες της δεδομένης χρονικής περιόδου που τα στοιχεία δημιουργήθηκαν (Ζαφειρόπουλος, 2005). Επιχειρήθηκε η σύνδεση της ιστορικής ανάλυσης με την κοινωνιολογική πολιτική προσέγγιση, δηλαδή έγινε μια προσπάθεια ένταξης των δεδομένων στο συγκεκριμένο.

1.2.1 Πηγές

Σύμφωνα με τον Hockett (1955) η ιστορία δεν είναι μια επιστήμη άμεσης παρατήρησης. Όπως ο γεωλόγος, ερμηνεύει περασμένα γεγονότα με βάση τα ίχνη που έχουν αφήσει, έτσι και ο ιστορικός ασχολείται με τις μαρτυρίες των περασμένων ενεργειών και σκέψεων του ανθρώπου. Δηλαδή, ο επιστήμονας του κλάδου της ιστορίας εξετάζει κάποια δεδομένα, τα οποία τα υποβάλει σε δοκιμασία αναζητώντας πηγές, ωστόσο να εξάγει ένα ασφαλές συμπέρασμα βάσει των διαθέσιμων στοιχείων. Ο κάθε Ιστορικός ακολουθεί, όπως ήδη διατυπώθηκε, διαφορετικές επιστημονικές και ερευνητικές προσεγγίσεις και δρα σύμφωνα με την προσωπική αντίληψή του για το τι είναι ιστορία.

Η κάθε οπτική, από τις παραπάνω, συνακόλουθα προσβλέπει και σε ένα συγκεκριμένο πεδίο ιστορικών πηγών που θα αξιοποιηθούν. Κι ο χαρακτήρας των πηγών με τη σειρά του διαμορφώνει τη μεθοδολογία του ερευνητή (Μαυροσκούφης, 2005).

Αρχικά, επισημαίνεται πως στην ιστορική επιστήμη υπάρχει μια ποικιλία πηγών-τεκμηρίων ανάλογα με τον τομέα των ενδιαφερόντων του ιστορικού ερευνητή, όπως είναι οι γραπτές, οι εικονιστικές, οι κινηματογραφικές, οι ακουστικές, για τις οποίες απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις ανάλογα με τη φύση τους (Black & MacRaild, 2000).

Ένα άλλο ζήτημα που αφορά στις πηγές είναι η ταξινόμησή τους. Η διαδικασία αυτή είναι δύσκολη και αμφισβητήσιμη. Σε ένα αρχικό στάδιο οι πηγές διακρίνονται σε πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς, ωστόσο η εγκυρότητα της διάκρισης κάποιες φορές είναι διαπραγματεύσιμη. Ως γενική παραδοχή θεωρούμε πρωτογενείς πηγές (primary sources) τις πηγές που είναι πρωτότυπο υλικό και δεν έχουν υποστεί επεξεργασία (Μπώκος, 2001). Για παράδειγμα, αναφορές και εκθέσεις της εποχής για την οποία γίνεται λόγος, αρχαιολογικά ευρήματα, ληξιαρχικούς καταλόγους, πίνακες ζωγραφικής, εφημερίδες, απομνημονεύματα, φωτογραφίες, ηχογραφήσεις κ.α. Αυτό το είδος πηγών μπορούν να χωριστούν εκ νέου σε δύο άλλες κατηγορίες α. τα απομεινάρια ή τα υπολείμματα μιας περιόδου (π.χ. απολιθώματα, όπλα, εργαλεία, σκεύη κ.α.) και β. εκείνα τα στοιχεία που έχουν άμεση υλική σχέση με

ταγεγονότα (π.χ. γραπτές-προφορικές μαρτυρίες, χειρόγραφα, νόμοι, γράμματα, υπομνήματα, διαθήκες κ.α.) (Luis, Lawrwnce, & Keith, 2007).

Δευτερογενείς πηγές (secondary sources) θεωρούνται τα δημοσιεύματα που βασίζονται στα επεξεργασμένα αποτελέσματα πρωτογενών πηγών και τα οποία έχουν με κάποιο τρόπο δεχτεί επεξεργασία ή έχουν τροποποιηθεί. Οι δευτερογενείς πηγές αναλύουν, κάνουν κριτική ή επαναδιατυπώνουν πληροφορίες από τις πρωτογενείς πηγές ή άλλες δευτερογενείς πηγές. Ακόμα και οι πηγές που παρουσιάζουν καταστάσεις και περιγράφουν γεγονότα που δεν βασίζονται σε προσωπική παρατήρηση και συμμετοχή του συγγραφέα θεωρούνται δευτερογενείς πηγές. Οι δευτερογενείς πηγές δίνουν τη δυνατότητα στον ερευνητή να επεκτείνει την έρευνά του και σε άλλα ερευνητικά πεδία σχετικά με το θέμα του (Μπώκος, 2001) (Luis, Lawrwnce, & Keith, 2007). Επί παραδείγματι, δευτερογενείς πηγές είναι τα εκπαιδευτικά εγχειρίδια, οι ανακοινώσεις στα συνέδρια, επιστημονικά περιοδικά, άρθρα που παρουσιάζουν γεγονότα του παρελθόντος κι όχι την επικαιρότητα κ.α. Ο Best (1970) υπογραμμίζει την περιορισμένη αξιοπιστία των δευτερογενών πηγών, εξαιτίας των λαθών που γίνονται κατά την μετάδοση της πληροφορίας, χωρίς να υποτιμάται η αξία τους, όταν ο ερευνητής κρίνει σωστά την ποιότητα, την ακρίβεια και την αξιοπιστία τους (Ζαφειρόπουλος, 2005) .

Τέλος, στη κατηγορία των τριτογενών πηγών ανήκουν προϊόντα που έχουν παραχθεί από τη χρήση και πρωτογενών και δευτερογενών πηγών και απευθύνονται σε ένα ειδικό κοινό που ενδιαφέρεται για μια εις βάθος ενασχόληση με ένα θέμα ή ένα ερευνητικό πρόβλημα . Σ' αυτό το σύνολο πηγών συγκαταλέγονται οι εγκυκλοπαίδειες, οι βιογραφίες, τα θεματικά λεξικά κ.α.

Η προσπάθεια κατάταξης των πηγών με βάση τη φύση και τη λειτουργία της πηγής γεννά προβληματισμούς. Δεν είναι εφικτό να υιοθετηθεί ένα ταξινομικό σύστημα και άκαμπτα να εφαρμόζεται αυτό (Μαυροσκούφης, 2005). Μία πηγή μπορεί να είναι ταυτόχρονα σε παραπάνω από μία κατηγορία. Ένα χειρόγραφο που αβίαστα θα το κατέτασσε κάποιος στις γραπτές πηγές, δεν είναι απίθανο κάποιος να το μελετήσει ως μια εικονιστική πηγή. Επομένως, η ταξινόμηση γίνεται κάθε φορά από τον ερευνητή εκ νέου προκειμένου να

δηλώσει τον τρόπο με τον οποίο προσέγγισε, χρησιμοποίησε και επεξεργάστηκε τις πηγές.

ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα έγγραφα είναι μια καλή πηγή δεδομένων κειμένου, καθώς εξασφαλίζουν το πλεονέκτημα ότι αυτός που συντάσσει, συνήθως, σκέφτεται με προσοχή (Creswell, 2011).

Η παρούσα εργασία, λοιπόν, έχει ως αντικείμενο έρευνας μία μορφή πηγών, τη γραπτή. Συγκεκριμένα, πρόκειται για επίσημους κρατικούς φακέλους, γνήσια τεκμήρια της εποχής τους, που απέστειλε σε κρατικούς φορείς ο Παύλος Καλλιγιάς, με συνολικό όγκο 227 σελίδων.

Ο πρώτος συνιστά μια πολυθεματική έκθεση της 22^{ας} Ιανουαρίου 1920 προς το Υπουργείο Εξωτερικών, η οποία αποτελείται από επιμέρους εκθέσεις, αποσπάσματα 16 παλαιότερων εκθέσεων, από το 1916 μέχρι το 1920. Κύριος άξονας τους είναι η αφομοιωτική πολιτική, οι παράμετροί της, προτάσεις, παρατηρήσεις, επισημάνσεις και μια σειρά κοινωνικών και εκπαιδευτικών ζητημάτων. Ο φάκελος αυτός αποτελείται από 115 σελίδες.

Ο δεύτερος και εξίσου μεγάλος φάκελος (103 σελίδων) είναι μια έκθεση της κατάστασης της περιφέρειας Φλώρινας-Καστοριάς, η οποία στάλθηκε στη «Σεβαστή Κυβέρνηση» στις 26/2/1930 υπ' αριθμ. 3394 και αφορά τα έτη της «εδώ παραμονής» του Π. Καλλιγιά μέχρι το 1930, όπως ο ίδιος σημειώνει. Αυτές οι σελίδες πραγματεύονται παρόμοια θέματα με αυτά της πρώτης έκθεσης, όπως είναι το φλέγον πρόβλημα της αφομοιωτικής εργασίας, η κατάσταση των προσφύγων, η σύνθεση του πληθυσμού, ο ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος και άλλα κοινωνικά θέματα.

Ο τρίτος συνιστά αναφορά προς το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων με αριθμό πρωτοκόλλου 14107 και ημερομηνία 11/10/1929 και τίτλο «Μέριμνα για τα σχολικά κτίρια». Η έκταση του είναι μόλις 6 σελίδες.

Ο τέταρτος και τελευταίος φάκελος περιλαμβάνει μια συνοπτική έκθεση του Παύλου Καλλιγιά στις 23 Νοεμβρίου του 1929 με θέμα «Πρόσφυγες εκ Μοναστηρίου» με παραλήπτη το Υπουργείο Εσωτερικών. Η έκθεση αυτή περιορίζεται στις 3 σελίδες.

Ακολουθεί μια οργανωμένη επιγραμματική παρουσίαση της θεματολογίας των πηγών σε μορφή πίνακα:

1^{ΟΣ} ΦΑΚΕΛΟΣ:
Πολυθεματική Έκθεση για τα έτη 1916-1920
προς το υπουργείο Εξωτερικών (22/1/1920) σελίδες 115

Τα αποσπάσματα εκθέσεων για τη Δυτική Μακεδονία που παρατίθενται στην προκείμενη έκθεση απευθύνονται στο υπ. Εσωτερικών, στον Πρόεδρο της Κυβέρνησης, στην Προσωρινή Κυβ. 1916, υπουργείο Στρατιωτικών. **Στα παρακάτω υπογράφει ως Γενικός Διοικητής.**

	<u>ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ</u>	<u>ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ/ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ</u>	<u>ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ</u>	<u>ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>
ΕΤΟΣ		Αρ. 564 11/11/1916		
ΣΕΛΙΔΕΣ		1-3		
ΘΕΜΑ		Αλλόφυλοι και πολιτικά δικαιώματα		
ΕΤΟΣ		Αρ. 1308 26/12/1916		
ΣΕΛΙΔΕΣ		3-6		
ΘΕΜΑ		Οι πλούσιοι και οι φτωχοί		
ΕΤΟΣ	Αρ. 389 27/1/1918	Αρ. 389 27/1/1918	Αρ. 389 27/1/1918	
ΣΕΛΙΔΕΣ	7-8	6-7	8-10 +27	
ΘΕΜΑ	Αφομοίωση & Σχολείο	Πολιτική στάση λαού	Οι Ρουμανίζοντες	
ΕΤΟΣ			Αρ. 389 27/1/1918	
ΣΕΛΙΔΕΣ			10-13	
ΘΕΜΑ			Η Αλβανική κίνηση	
ΕΤΟΣ		Αρ. 1459 22/3/1917		
ΣΕΛΙΔΕΣ		13-16		
ΘΕΜΑ		Η διοίκηση Καλλιγά (εκπολιτιστική, αφομοιωτική κα)		
ΕΤΟΣ		Αρ. 1459 22/3/1917		Αρ. 1459 22/3/1917

ΣΕΛΙΔΕΣ		16-20		20-21
ΘΕΜΑ		Επισιτισμός, Εμπόριο		Ο Κοραής για την εξυγίανση της κοινωνίας.
ΕΤΟΣ			Αρ. 5359 10/10/1917	
ΣΕΛΙΔΕΣ			21-28	
ΘΕΜΑ			Οι Ρουμανίζοντες	
ΕΤΟΣ			Αρ. 5359 10/10/1917	
ΣΕΛΙΔΕΣ			28-29	
ΘΕΜΑ			Οι Σκηνίτες	
ΕΤΟΣ		Αρ. 5359 10/10/1917 Αρ. 3776 29/8/1917	Αρ. 5359 10/10/1917	
ΣΕΛΙΔΕΣ		33-35	29-32	
ΘΕΜΑ		Κριτήρια επιλογής υπαλλήλων γι' αυτά τα μέρη	Άλλοι λαοί	
ΕΤΟΣ		25/8/1917		
ΣΕΛΙΔΕΣ		35-37		
ΘΕΜΑ		Στρατολογία Μουσουλμάνων		
ΕΤΟΣ		16/1/1918		
ΣΕΛΙΔΕΣ		37-40		
ΘΕΜΑ		Στρατολογία		
ΕΤΟΣ				24/2/1918-15/3/1918
ΣΕΛΙΔΕΣ				40-52
ΘΕΜΑ				Αφομοιωτικό πρόγραμμα
ΕΤΟΣ	Αρ. 7861 19/10/1918	Αρ. 7861 19/10/1918	Αρ. 7861 19/10/1918	
ΣΕΛΙΔΕΣ	75-81	71-75	52-70	
ΘΕΜΑ	Κατάσταση εκπαίδευσης εποχής (αφομοιωτική διάσταση)	Η Εκκλησία στη Δυτ. Μακεδ. (Η θρησκεία και η χρήση της, αφομοίωση, φρονήματα)	Ο πληθυσμός της Δ.Μακ. (πληθυσμός & φρονήματα)	

ΕΤΟΣ		Αρ. 3141 13/5/1919 Αρ. 1010 13/5/1919		
ΣΕΛΙΔΕΣ		81-84		
ΘΕΜΑ		Κοινοτική Αυτοδιοίκηση (Δισταγμοί, φόβοι)		
ΕΤΟΣ		Αρ. 5185 16/7/1919		
ΣΕΛΙΔΕΣ		84-85		
ΘΕΜΑ		Ασφάλεια με επιθεωρητές		
ΕΤΟΣ				15/5/1919
ΣΕΛΙΔΕΣ				85-92
ΘΕΜΑ				Μέτρα για αφομοίωση
ΕΤΟΣ				Αρ. 4164 12/6/1919
ΣΕΛΙΔΕΣ				92-115
ΘΕΜΑ				Μέτρα σε όλα τα επίπεδα για αφομοίωση

2^{ΟΣ} ΦΑΚΕΛΟΣ:

	<u>ΠΟΛΥΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ</u> <small>για τα έτη 1929-30</small>	<u>ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (ΑΥΤΟΤΕΛΕΣ)</u>	<u>ΚΟΙΝΩΝΙΑ (ΑΥΤΟΤΕΛΕΣ)</u>
ΦΥΛΛΟ- ΗΜ/ΝΙΑ	3394 26/2/1930	14107 11/10/1929	01/11/1929
ΣΕΛΙΔΕΣ	103	6	3
ΘΕΜΑ	Έκθεση της κατάστασης της περιφέρειας	Μέριμνα για σχολικά κτίρια	Πρόσφυγες εκ <u>Μοναστηρίου</u>
ΠΑΡΑΛΗΠΤΗΣ	<u>Σεβ. Κυβέρνηση</u>	<u>Υπ. Παιδείας & Θρη/των</u>	Υπ. Εσωτερικών, Πρ. Κυβέρνησης, Υπ. Προνοίας, Γεν. Διοικητή Μακεδονίας

Σε αυτά (3394 26/2/1930-14107 11/10/1929-01/11/1929) υπογράφει ως Νομάρχης Φλωρίνης

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ
ΠΙΣΩ

	<u>ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ</u>	<u>ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ/ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ</u>	<u>ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ</u>	<u>ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	<u>ΥΠΟΔΟΜΕΣ</u>
ΣΕΛΙΔΕΣ	7	10-11	2-3	14-17	48-61
ΘΕΜΑ	Οι Βουλγαρίζοντες αυτοεκπαιδεύονται	Η κατάσταση των προσφύγων στην πόλη της Φλωρ.	Η σύνθεση του πληθυσμού	Για : • κίνδυνο σλαβόφωνων • Αφομοιωτική εργασία	Οδικό σύστημα: • Συγκοινωνία • Εθνική οδός • Διασυνοριακοί δρόμοι • Περιφερειακοί «« • Κοινοτικοί «« • Επαρχιακή οδοποιία • Δαπάνες • Σιδηρόδρομοι
ΣΕΛΙΔΕΣ	8-9	11-14	3-5	26-30	62
ΘΕΜΑ	Σχολεία Ρουμανίζοντων	Γιατί επικίνδυνοι οι Σλαβόφωνοι;	Το πρόβλημα της εθνικής συνείδησης αλλοφώνων	Για : • κτίρια • Αφομοιωτική πολιτική & σχολεία	Εκτελεσθέντα έργα: • Αποχετευτική διώρυγα • Καταστροφή ελών
ΣΕΛΙΔΕΣ	17	11-12	5-8	43-47	63
ΘΕΜΑ	Η αφομοιωτική σημασία της εκπαιδ.	Η εξάπλωση των σλαβικών	Σλαβόφωνοι & Βουλγαρίζοντες	Για : • Μόρφωση κλήρου (κτίριο, λειτουργία, μαθήματα, πρόγραμμα, εσωτερική οργάνωση, μαθητές, φοίτηση, δαπάνες, προσωπικό)	Έργα υπό εκτέλεση: • Ηλεκτροφωτισμός • Τηλεφωνική επικοινωνία
ΣΕΛΙΔΕΣ	18-22	40-43	8-9	64	68
ΘΕΜΑ	Η κατάσταση των σχολείων Μέσης εκπ. • Κτίρια • Διδακτικό Προσωπικό	Ο κλήρος: • Η σημασία του και η κατάρτισή του • Αφομοιωτικό μέσο	Βλαχόφωνοι & Ρουμανίζοντες	Για : • Δαπάνες οδοποιίας • Οικονομική κατάσταση ταμείου	Νοσοκομεία
ΣΕΛΙΔΕΣ	22-23	67-68	9-10		
ΘΕΜΑ	Σχολεία & αφομοίωση	Η δημόσια υγεία	Αλβανόφωνοι & Αλβανίζοντες		
ΣΕΛΙΔΕΣ	22-24	69-73			
ΘΕΜΑ	Στοιχειώδης εκπαίδευση • Νηπιαγωγεία • Δημοτικά	Αποκατάσταση προσφύγων: • Γεωργική • Αστική • Προβλήματα • Στέγαση • Ανώμαλοι Δικαιοπραξίες			
ΣΕΛΙΔΕΣ	24-25	73-79			
ΘΕΜΑ	Σχολεία & εθνικοί κίνδυνοι	Μετανάστευση & Αποδημία (Κατάσταση, Λόγοι, Συνέπειες, εθνικοί κίνδυνοι, εμπόδιο αφομοίωσης)			

ΣΕΛΙΔΕΣ	25-29	79-82			
ΘΕΜΑ	Ο θεσμός του σχολείου ως αφομοιωτικό μέσο	Οικονομική κατάσταση της αγροτικής περιφέρειας			
ΣΕΛΙΔΕΣ	28-30	82-84			
ΘΕΜΑ	Πόροι για τα σχολεία	Δημόσια/Κρατική Ασφάλεια			
ΣΕΛΙΔΕΣ	31-32	84-88			
ΘΕΜΑ	Μαθητικό δυναμικό & φοίτηση	Αγροτική Ασφάλεια			
ΣΕΛΙΔΕΣ	32-34	88-96			
ΘΕΜΑ	<p>Διδακτικό προσωπικό</p> <ul style="list-style-type: none"> • Πλήθος • Κατάρτιση • Ρόλος αφομοιωτικός 	<p>Η κατάσταση των δήμων & των κοινοτήτων:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Φορολογικές πηγές • Προσωπική εργασία • Προϋπολογισμοί • Διάθεση ποσών για σχολεία • Δυσχέρειες • Κίνδυνοι αλλοφρόνων κοινοτικών • Αφομοιωτική κατάσταση • Οικονομία 			
ΣΕΛΙΔΕΣ	34-49	96-98			
ΘΕΜΑ	<p>Άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Εθνικά οικοτροφεία • Οικ. Θηλέων(οικοκυρική) • Κατ.πρακτική Γεωργική Σχολή • Γεωργική Σχολή ιερατικού χαρ. • Μαθητικά λουτρά • Γυμναστήριο • Επαγγελματικά Σχολεία 	<p>Οι σχέσεις με τις γειτονικές χώρες:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Γιουγκοσλαβία • Αλβανία 			
ΣΕΛΙΔΕΣ		98-100			
ΘΕΜΑ		Γεωργικό πρόβλημα λόγω ακρίδας			
ΣΕΛΙΔΕΣ		100			
ΘΕΜΑ		Γεωργική Απογραφή			
ΣΕΛΙΔΕΣ		100-102			
ΘΕΜΑ		Έρανοι και εισφορές Κοινοτήτων			

1.3 Περιορισμοί της έρευνας

Μετά από μια συνολική αποτίμηση της πορείας της έρευνας είναι σημαντικό να διατυπωθούν όσα στάθηκαν τροχοπέδη στην εξέλιξή της εργασίας και περιόρισαν τα αποτελέσματα του τελικού προϊόντος.

Αρχικά, είναι αναγκαίο να σημειωθεί πως χρησιμοποιήθηκαν όλα τα έγγραφα που εντοπίστηκαν στους Φακέλους «Καλλιγά» του Ιδρύματος Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα της Θεσσαλονίκης και είχαν ως αποστολέα τον Π. Καλλιγά. Ωστόσο, ένας αρκετά μεγάλος όγκος αντίστοιχων εγγράφων έχουν αποθεθεί στο Μουσείο Μπενάκη της Αθήνας, τα οποία δε μελετήθηκαν και δεν συνιστούν πηγές του παρόντος πονήματος. Επομένως, η παρούσα εργασία δεν παρουσιάζει και δεν καλύπτει το συνολικό έργο του Π.Κ όπως αναδύεται μέσα από τις πηγές.

Ένας άλλος ανασταλτικός παράγων είναι το γεγονός πως η ιστορική καταγραφή της τοπικής Ιστορίας της Δυτικής Μακεδονίας είναι μια κίνηση που λαμβάνει αξιόλογες διαστάσεις τα τελευταία χρόνια. Με αποτέλεσμα, ο ερευνητής, σε ακαδημαϊκό επίπεδο με επιστημονικά ερείσματα και τεκμηριώσεις να εντοπίζει μικρό, σχετικά, αριθμό εργασιών ως βάση οικοδόμησης των προσωπικών του ερευνητικών αποτελεσμάτων.

Τέλος, η ανάδυση νέων πληροφοριών στην επιφάνεια της τοπικής ιστορίας από τα αρχεία «Καλλιγά» είναι παρουσίαση αφενός σίγουρα επίσημων στοιχείων, κυρίως όσον αφορά σε αριθμούς και ποσοστά τα οποία εκτίθενται, όμως πρέπει να επισημανθεί ότι σε πλείστα σημεία εκφράζεται η προσωπική στάση, ιδεολογία και αντίληψη του συντάκτη των εγγράφων, Π. Καλλιγά, η οποία από τη γράφουσα συνειδητά αποτυπώθηκε και παρουσιάστηκε χωρίς αλλοιώσεις και παρεμβάσεις της προσωπικής της ιδεολογίας και άποψης. Αυτή η παράμετρος δεν υποβαθμίζει την αξία του περιεχομένου των πληροφοριών, καθώς ο τελευταίος υπήρξε καταλυτικός παράγοντας και σημαίνων πρόσωπο στη δημόσια ζωή της περιοχής, εφόσον είχε μια θέση ευθύνης.

1.4 Διευκρινήσεις

ΓΕΝΙΚΑ

- Στο σύνολο της εργασίας αποτυπώνονται τα στοιχεία από την πλευρά του Παύλου Καλλιγά και την υποκειμενική του ματιά. Σε κανένα σημείο η ερευνήτρια δεν παίρνει θέση.
- Στο κύριο μέρος της εργασίας για οικονομία χώρου αντί του πλήρους ονόματος του Παύλου Καλλιγά, χρησιμοποιούνται τα αρχικά (Π.Κ).

ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΑ

Οι ημερομηνίες που αναφέρονται είτε στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, είτε στο ερευνητικό κομμάτι ακολουθούν το επίσημα ακολουθούμενο για την εποχή ημερολόγιο. Μέχρι το 1923, χρονιά τομής και αλλαγής, όπου η Ελλάδα είχε θεσπισμένο το Ιουλιανό ημερολόγιο χρησιμοποιούμε τις ημερομηνίες του παλαιού ημερολογίου όσον αφορά τη βιβλιογραφία και όσον αφορά στο ερευνητικό μέρος ακολουθείται πιστή καταγραφή και χρήση των ημερομηνιών που αναγράφονται στα έγγραφα, ενώ μετά την υιοθέτηση του Γρηγοριανού ημερολογίου, αφενός στο κομμάτι του θεωρητικού πλαισίου χρησιμοποιούνται οι ημερομηνίες του νέου ημερολόγιο και στο ερευνητικό μέρος παρουσιάζονται οι ημερομηνίες των εγγράφων.

Α'
ΜΕΡΟΣ

Ιστορικό Συγκείμενο σε Παγκόσμιο Επίπεδο

Το 1914 με αφορμή τη δολοφονία του Φραγκίσκου Φερδινάνδου των Αψβούργων, αρχιδούκα και διαδόχου της Αυστροουγγαρικής Αυτοκρατορίας, τον Ιούνιο, η ανθρωπότητα «σφωριάστηκε στις φλόγες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου» (Habsbawm, 2004). Η βιβλιογραφία (Κόκκινος, 1972) (Παπαδημητρίου, 1990) (Βακαλόπουλος Α. , 2000) αναφέρει τις αιτίες που οδήγησαν στην έκρηξη του Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι οποίες επιγραμματικά ήταν οι αντιθέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, αφενός της Γερμανίας με την Αυστρία και αφετέρου της Αγγλίας με τη Γαλλία (Nicol, 1990:9).

Πιο αναλυτικά, ο Πόλεμος του 1914 - 1918 ήταν αποτέλεσμα οικονομικών ανταγωνισμών και της αψιμαχίας για τη βιομηχανική κυριαρχία στην Ευρώπη των Κρατών Αγγλία-Γαλλία-Ρωσία-Αυστρία-Γερμανία-Ιταλία. Αυτή η σύγκρουση των συμφερόντων που ξεκινά στα τέλη του 19^{ου} αι. διαμόρφωσε σύντομα ένα ομιχλώδες και άκρως μιλιταριστικό τοπίο στα σύνορα των ευρωπαϊκών χωρών με σαφείς ιμπεριαλιστικές τάσεις. Στην πρώτη εφταετία του 20^{ου} αι. συνάπτονται στρατιωτικές συμμαχίες. Από τη μια μεριά υπογράφεται η Τριπλή Συμμαχία Γερμανίας-Αυστρίας-Ιταλίας και από την άλλη Αγγλίας-Γαλλίας-Ρωσίας μια τριπλή συνεννόηση γνωστή ως Αντάντ (Παπαδημητρίου, 1990) (Clogg, 1999:157).

Μετά τη δολοφονία του αρχιδούκα και το αυστριακό τελεσίγραφο που έθιγε τη σερβική κυριαρχία άρχισαν οι παραβιάσεις των συνόρων. Η Αυστρία επιτέθηκε στα σύνορα της Σερβίας, η Ρωσία κινήθηκε προς υπεράσπιση της Σερβίας, οι Γερμανοί κήρυξαν τον πόλεμο κατά της Αγγλίας και της Γαλλίας στις 21/7/1914 και η Τουρκία δράττοντας της ευκαιρίας, τάχθηκε στο πλευρό της Γερμανίας, αμφισβήτησε τη συνθήκη του Βουκουρεστίου και άρχισε να διεκδικεί Αιγιακούς νήσους. Η Βουλγαρία και αυτή με τη σειρά της επιστράτευσε κατά της Σερβίας, μιας χώρας που είχε συνάψει αμυντική συνθήκη με την Ελλάδα (Παπαρηγόπουλος). Το ιστορικό πλαίσιο και την εξέλιξη της Ελλάδας παρουσιάζεται αναλυτικότερα στο Β' Μέρος του Κεφαλαίου του Θεωρητικού Πλαισίου.

Η αναταραχή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου που συγκλόνησε τον κόσμο του πιο «φονικού αιώνα» (Habsbawm, 2004) έληξε με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών το 1919 (Τσιρκινίδης, 1999:169).

*Εικόνα 1. Οι εμπλεκόμενες χώρες στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο
(πηγή: Ιστορία Στ' Ενότητα 5, κεφ.4 Η Ελλάδα στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο)*

Η δεκαετία του '20, σύμφωνα με τον Habsbawm, η δεκαετία μετά από έναν Παγκόσμιο πόλεμο ήταν μια περίοδος αστάθειας και στην Ευρώπη και στην Άπω Ανατολή, που προμήνυε ότι η ειρήνη δε θα διαρκούσε για πολύ καιρό ακόμα. Τα ηττημένα κράτη, και κυρίως η Γερμανία, κατήγγειλαν τη Συνθήκη των Βερσαλλιών ως απαράδεκτη, ενώ παράλληλα η Ρωσία και η Τουρκία είχαν πολλά εσωτερικά προβλήματα. Η Ιαπωνία και η Ιταλία αν και ήταν με την παράταξη των νικητών ήταν δυσαρεστημένες, καθώς δεν ικανοποιήθηκαν οι προσδοκίες τους από αυτόν τον πόλεμο (Habsbawm, 2004). Η Ελλάδα, στην οποία και θα εστιάσουμε, προχώρησε σε έναν πόλεμο στη Μικρά Ασία που την οδήγησε σε μια τραγική δεκαετία πολιτικής, οικονομικής, ανθρωπιστικής και πολιτιστικής προσπάθειας για ανόρθωση.

Για να γίνουν πιο κατανοητές -ει δυνατόν- οι στάσεις, οι θέσεις, οι γνώμες και οι προτάσεις του Π. Καλλιγά, σε ένα πρώτο επίπεδο, θα προσπαθήσουμε να παραθέσουμε τα γεγονότα που περιβάλλουν τα χρονικά όρια για τα οποία γίνεται λόγος. Ως επίκεντρο της προσοχής μας είναι τα έτη 1916-1930.

1. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος 1914 - 1918

Μετά τους δύο βαλκανικούς πολέμους, όπου κατά τη διάρκεια του δευτέρου η Βουλγαρία¹ μέχρι τέλους επέδειξε τις επεκτατικές διαθέσεις και φιλοδοξίες της, εκβιάζοντας την ελληνική κυβέρνηση για απόσπαση της Θεσσαλονίκης (Βακαλόπουλος Α. , 2000) (Πράις, 1915), ξέσπασαν νέες αναταραχές στα Βαλκάνια, στην Ευρώπη και κατ' επέκταση στον Ελλαδικό χώρο.

1.1 Η πολιτική κατάσταση της Ελλάδας στον Α' Π.Π. 1914 - 1918

Την περίοδο αυτή πρωθυπουργός της Ελλάδας ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ενώ στον θρόνο της Βασιλείας ήταν ο Κωνσταντίνος Β', διάδοχος του δολοφονηθέντος πατέρα του, Γεωργίου Α'.

Στο ξέσπασμα του πολέμου, οι δύο ηγέτες με κοινή γνώμη πρότειναν στην Αγγλία να θέσει η Ελλάδα στη διάθεσή της τις δυνάμεις της, ωστόσο η πρώτη αρνήθηκε καθώς ευελπιστούσε να τάξει με το μέρος της την Τουρκία και τη Βουλγαρία (Clogg, 1999:159) και επιπλέον η σύμμαχός της Ρωσία δεν επιθυμούσε την ανάμειξη της Ελλάδας, διότι φιλοδοξούσε να κυριεύσει την Κωνσταντινούπολη, η οποία ενίσχυε, με τη σειρά της τον βουλγαρικό επεκτατισμό και στον στόχο αυτό η Ελλάδα θα ήταν σκόπελος (Βακαλόπουλος Α. , 2000).

¹ Ο Βούλγαρος στρατηγός μία μέρα μετά την παράδοση της Θεσσαλονίκης (26/10/1912) από τον Χασάν Ταχσίν στους Έλληνες, αιτήθηκε στις ελληνικές αρχές να του παραχωρηθεί η άδεια εισόδου 2 βουλγαρικών ταγμάτων για να ξεκουραστούν. Αφού δέχτηκε η ελληνική πλευρά η συμφωνία αθετήθηκε και εισέδυσαν στην πόλη επιπλέον βουλγαρικές μονάδες και κομιτατζήδες (άτακτος στρατός) με επιθετικούς σκοπούς.

Στις διαπραγματεύσεις της συνθήκης του Λονδίνου (30/5/1913) παρά τα πεσυμφωνημένα πρόβαλε ακραίες απαιτήσεις λέγοντας «Τη Θεσσαλονίκη ή πόλεμο».

Στις 16/6/1913 η Βουλγαρία προσβάλλει τα ελληνικά σύνορα στη γραμμή Ελευθερές-Πράβιστα, εχθροπραξία που έλαβε τέλος με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (10/8/1913) (Βακαλόπουλος Α. , 2000).

Η συμπεριφορά της Βουλγαρίας είναι σημαίνουσα για την ανάγνωση των επιστολών Καλλιγά.

Στην πορεία η άρνηση και τα γεγονότα διαμόρφωσαν διαφορετικές απόψεις στους δύο ισχυρούς άντρες σχετικά με το ποια θέση είναι συμφέρουσα για την Ελλάδα (Τσιρκινίδης, 1999:169).

A. Ο Διχασμός

Ο Βενιζέλος με πρόδηλη εξαρχής πολιτική επιλογή ήταν ανταντόφιλος, ενώ ο αρχικά συναινετικός με την αγγλική πολιτική, Κωνσταντίνος πήρε μια αντίθετη θέση (Clogg, 1999:158). Ενώ, δήλωνε υπέρμαχος της αυστηρής ουδετερότητας, δρούσε φίλα προσκείμενος προς τις Κεντρικές Δυνάμεις. Ο Παπαδημητρίου (1990) αποδίδει τη διαίρεση αυτή σε κάτι βαθύτερο και παλιότερο από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στο βιβλίο του «Ιστορία της Νεότερας Ελλάδας» σημειώνει πως επρόκειτο για μια κοινωνικοπολιτική διένεξη που είχε να κάνει με τις ιδεολογικές αφετηρίες των δύο. Ο Βενιζέλος πιστός υποστηρικτής του φιλελευθερισμού και ο Κωνσταντίνος συγγενής και εξ αγχιστείας και ιδεολογικά με τον γερμανικό μιλιταρισμό σε συνδυασμό με την πλαισίωσή του από στελέχη εκπαιδευμένα στη Γερμανία (Μεταξάς, Δούσμανης, Στρέιτ) έρεπαν στις απολυταρχικές τάσεις.

Το περιστατικό, τον Σεπτέμβρη του 1914, που σκιαγράφησε τον επικείμενο διχασμό και οδήγησε στην αίτηση παραίτησης –που δεν έγινε τελικά δεκτή- της κυβέρνησης Βενιζέλου, ήταν η πρωτοβουλία του Κωνσταντίνου να απαντήσει άνευ συνεννόησης στον Τσώρτσιλ (Υπουργό Ναυτικών Αγγλίας) ότι ουδέποτε θα σύναπτε συμφωνία με την Αντάντ, ενώ με τον Βενιζέλο είχαν συμφωνήσει υπέρ της συμμαχίας. Η συνεχής αυτή κυκλοθυμική στάση του Βασιλιά, ο οποίος στις συζητήσεις με τον Βενιζέλο δήλωνε σύμφωνος προς την Τριπλή Συνεννόηση και μετά υπό τις πιέσεις του Γουλιέλμου Κάιζερ (Αυτοκράτορα της Γερμανίας) και της Βασίλισσας Σοφίας (αδελφής το Κάιζερ και συζύγου του Κωνσταντίνου) μετέστρεφε τη γνώμη του, ήταν η αιτία για την οποία ο Βενιζέλος δήλωσε στη Βουλή στις 21 Φεβρουαρίου 1915 την απόφασή του για παραίτηση (Παπαδημητρίου, 1990) (Βακαλόπουλος Α. , 2000) (Παπαρηγόπουλος) (Βεντήρης, 1931).

Στις 24 του ίδιου μήνα ορκίστηκε η κυβέρνηση του Δ. Γούναρη, νομικός, ο οποίος ήταν ακατάλληλος κατά τον Βενιζέλο σε αυτήν την περίσταση. Μεταξύ του πρώην και νυν πρωθυπουργού ξέσπασε μια μεγάλη διαμάχη μέσω

των εφημερίδων, η οποία οδήγησε σε εκλογές στις 31 Μαΐου 1915 και ανέδειξαν πρώτο τον Βενιζέλο (Παπαρηγόπουλος) (Clogg, 1999:165). Η ίδια συμπεριφορά του Βασιλιά, οι κρυφές-αντισυνταγματικές συνεννοήσεις (Βεντήρης, 1931) (Πετρίδης, 1991:291) που έκανε με τις Κεντρικές Δυνάμεις και ο κακός χειρισμός από την πλευρά του Βενιζέλου της απόβασης συμμαχικών στρατευμάτων –παρά τις ψήφους εμπιστοσύνης που έλαβε στη Βουλή, 142 υπέρ, 102 κατά και 13 αποχής-, επέφερε την εκ νέου παραίτηση του Βενιζέλου τον Σεπτέμβρη του 1915 (Πετρίδης, 1991:262) (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978). Τον ίδιο μήνα σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση υπό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Ελλείψει εμπιστοσύνης σε δυο μήνες διαλύθηκε και η Κυβέρνηση Ζαΐμη και ανατέθηκε ο σχηματισμός Κυβέρνησης στον Στέφανο Σκουλούδη, ο οποίος και εξελέγη στις εκλογές στις 6 Δεκεμβρίου του 1915 και παρέμεινε στην εξουσία ως τον Ιούνιο του 1915 (στις εκλογές αυτές το βενιζελικό κόμμα απείχε).

Ο τελευταίος διατελών όργανο του Βασιλιά οδήγησε τη χώρα σε μια δύσκολη συγκυρία. Ενώ, ήδη, είχαν αποβιβαστεί οι συμμαχικές Δυνάμεις στη Θεσσαλονίκη, έκανε επίσημες δηλώσεις για εφαρμογή της Συνθήκης της Χάγης, που προέβλεπε ότι ένα ουδέτερο κράτος έπρεπε να αποπλίσσει και να θέσει σε περιορισμό τις δυνάμεις του εμπόλεμου κράτους που είχαν εισχωρήσει στο έδαφός του. Οι αγγλογαλλικές κυβερνήσεις απαιτούσαν δημόσια αναίρεση της δήλωσης αυτής, διαφορετικά θα εξανάγκαζαν βίαια την Ελληνική Κυβέρνηση σ' αυτό. Ο Κωνσταντίνος, όμως, ο οποίος είχε δεσμευθεί επί προσωπικού στον Αυτοκράτορα της Γερμανίας για την ουδετερότητα της χώρας, τώρα ήταν εκτεθειμένος σε μια επίθεση των Κεντρικών Δυνάμεων από τη μια και στον καταναγκασμό υπό την απειλή των Συμμάχων (Τσαπάρας, 1998:632). Οι σύμμαχοι, εν τέλει για να εξασφαλίσουν αυτό που ζητούσαν έκαναν επίδειξη ναυτικής δυνάμεις με τον αποκλεισμό εισαγωγής βασικών ειδών και προϊόντων και με απαίτηση πλέον την αποχώρηση των Ελληνικών Στρατευμάτων από τη Θεσσαλονίκη και τις γύρω περιοχές. Ο Κωνσταντίνος υπό αυτές τις συνθήκες επέμενε να διαπραγματεύεται για να κερδίσει χρόνο, καθώς το επιτελείο του σκεφτόταν μια συμμαχία με τη Γερμανία (Βεντήρης, 1931) (Παπαδημητρίου, 1990) (Πετρίδης, 1991:242) (Τσαπάρας, 1998:596). Οι ελληνοσυμμαχικές σχέσεις έρεπαν στο χειρότερο με γοργό ρυθμό με αποκορύφωμα την κατάληψη της Κέρκυρας από τους Συμμάχους και μια σειρά

άλλων γεγονότων που παραβίαζαν ανοιχτά την ελληνική κυριαρχία, όπως η κήρυξη της Θεσσαλονίκης σε κατάσταση πολιορκίας, μετά την παράδοση του Ρούπελ στους Βουλγάρους, την εισβολή Γερμοβουλγάρων στο ελληνικό έδαφος, την απαίτηση αποστράτευσης του στρατού (διακοίνωσις 8/6/1916) και την αιχμαλωσία του Δ' Σώματος Στρατού Καβάλας (Θεοδωρακόπουλος κ.α.,1978) (Βεντήρης, 1931) (Clogg, 1999:186).

Ο Σκουλούδης μετά από όλα αυτά υπέβαλε την παραίτησή του τον Ιούνιο του 1916 και τον διαδέχτηκε ο Αλέξανδρος Ζαΐμης ως τις 29 Αυγούστου του ίδιου χρόνου, οπότε και υπέβαλε την παραίτησή του, λόγω ξένης διπλωματικής παρέμβασης κατά τον Παπαρηγόπουλο ή λόγω αδυναμίας να ανταπεξέλθει στις δυσμενείς συνθήκες κατά τον Παπαδημητρίου (1990). Στις 3 Σεπτεμβρίου 1916 σχημάτισε κυβέρνηση ο Νικόλαος Καλογερόπουλος, μια κυβέρνηση εκ προοιμίου καταδικασμένη (παραιτήθηκε στις 27 Σεπτεμβρίου), εφόσον ο Βασιλιάς επέμενε να φέρεται αναξιόπιστα και να μην αποφασίζει να κάνει ειλικρινείς διαπραγματεύσεις. Εντολή για σχηματισμό κυβέρνησης μετά τον Καλογερόπουλο έλαβε ο Σπυρίδων Λάμπρος, ο γνωστός καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ο οποίος έμεινε στην κυβέρνηση ως τις 21 Απριλίου 1917.

Εν τω μεταξύ, όπως γράφει ο Βακαλόπουλος (2000) συνήλθαν Θεσσαλονικείς και άλλοι Έλληνες, αξιωματικοί και μη, καθώς έβλεπαν τις δραματικές εξελίξεις (εκτράχυνση σχέσεων με την Αντάντ, εισβολή των Βουλγάρων στην Ανατολική Μακεδονία, αιχμαλωσία και μεταφορά του στρατού Καβάλας στη Γερμανία, συμμαχία Ρουμανίας με Συμμαχικές Δυνάμεις) και σχημάτισαν μια επιτροπή για την αντιμετώπιση των εθνικών κινδύνων, κηρύσσοντας το κίνημα της Εθνικής Άμυνας στις 17 Αυγούστου 1916 και δηλώνοντας πως διάκεινται θετικά με τις αγγλογαλλικές δυνάμεις (Clogg, 1999:157).

Παρά τις εσωτερικές εξελίξεις της χώρας, ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος επέμενε να απαιτεί ουδετερότητα ευελπιστώντας τελική νίκη της Γερμανίας και δικαίωση της -για τους άλλους- ανεξήγητης εμμονής του. Ο Βενιζέλος δεν έμεινε αδρανής. Ηγήθηκε, μετά από πρόταση και σκέψη 3 εβδομάδων, ενός κινήματος προκειμένου να συμμετάσχει ενεργά στην πολιτική κατάσταση και πλέον ο διχασμός ήταν ζήτημα ωρών.

Τον Σεπτέμβρη του 1916, μετέβη στην Κρήτη μαζί με τον Ναύαρχο Κουντουριώτη και τον Στρατηγό Δαγκλή και ανακοίνωσε τον σχηματισμό μιας Προσωρινής Κυβέρνησης σε Μακεδονία-Αιγαίο-Κρήτη, με σκοπό να πολεμήσει κατά των Βουλγάρων στο πλευρό των Συμμάχων (Παπαδημητρίου, 1990). Ηγετικά στελέχη ήταν η προαναφερόμενη Τριανδρία (Βενιζέλος, Κουντουριώτης, Δαγκλής). Τέλη του ίδιου μήνα ανέλαβε και τη διοίκηση των δυνάμεων της Εθνικής Άμυνας. Η χώρα ήταν, σαφώς, πια διαιρεμένη στην Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης και του Σπυρίδωνος Λάμπρου με τον Βασιλιά στην Αθήνα (Τσαπάρας, 1998:638).

Φυσική συνέπεια όλων αυτών ήταν τα «Νοεμβριανά», όπου συμμαχική ναυτική μοίρα αποβιβάστηκε στο Φάληρο και τον Πειραιά παίρνοντας στρατηγικές θέσεις και άνοιξε πυρ (Παπαδημητρίου, 1990). Η μάχη με 176 νεκρούς εκατέρωθεν έληξε την ίδια μέρα –εκείνη τη «θλιβερή ημέρα» όπως γράφει ο Παπαρηγόπουλος στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους»- με συμβιβασμό και παραχώρηση πολεμικού υλικού στους συμμάχους. Ακολούθησαν τρομοκρατικές ενέργειες και έξαρση βίας στην πρωτεύουσα εναντίον των βενιζελικών από τους αντιβενιζελικούς. Καταγράφηκαν 35 φόντοι, 922 φυλακίσεις, 503 περιπτώσεις λεηλασίας, 359 περιπτώσεις μπουκοτάζ, 66 περιπτώσεις καταστροφής περιουσίας, 31 αναστολές κυκλοφορίας εφημερίδων και 980 απελάσεις ή βίαιες αναχωρήσεις. Οι μέρες ήταν δυσχερείς για τον Βασιλιά, διότι οι Σύμμαχοι του Βενιζέλου πίεζαν έντονα για τον περιορισμό του, ο ίδιος έδειχνε πως υποχωρούσε, αλλά προωθούσε την οργάνωση αντάρτικων σωμάτων με την ενίσχυση των Γερμανών, γεγονός που όξυνε κι άλλο τα πνεύματα (Θεοδωρακόπουλος κ.α.,1978).

Τον Απρίλιο του 1917 η κυβέρνηση Λάμπρου αντικαθίσταται από την Κυβέρνηση και πάλι του Αλ. Ζαΐμη, μετά από υπόδειξη του Βενιζέλου (Παπαρηγόπουλος), ο οποίος στις 29 Μαΐου έλαβε τελεσίγραφο από τον Γάλλο Jonnart (Ζονάρ) με απαίτηση την απομάκρυνση του Βασιλιά, σύμφωνα με την «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» και της συγγραφικής της ομάδας (1978), ενώ κατά τον Βακαλόπουλο (2000) ο Βασιλιάς κηρύχτηκε έκπτωτος από την Τριανδρία. Ο Βασιλιάς, αρχικά, γνωρίζοντας τις αντιρρήσεις της Αγγλίας, της Ρωσίας και της Ιταλίας θεώρησε σωστή επιλογή την αντίσταση, αλλά τελικά αποδέχτηκε την απόσυρση κι αφού όρισε διάδοχό του τον γιο του Αλέξανδρο (Δάφνης, 1961), αναχώρησε για την Ελβετία.

B. Η πολιτική ζωή μετά την αποχώρηση του Βασιλιά

Μετά την αποχώρηση του Κωνσταντίνου ανασυστάθηκε η Βουλή της 31^{ης} Μαΐου 1915. Τα έτη 1917-1918 η αντιπολίτευση ήταν υποτυπώδης, καθώς ο Δ. Γούναρης ήταν εκτοπισμένος στην Κορσική (Γαλλία), ο Γ. Θεοτόκης πέθανε τον Ιανουάριο του 1916 και ο Δ. Ράλλης απείχε κατ' επανάληψη από τη Βουλή. Ο μόνος αντιπολιτευτικός λόγος προερχόταν από το νεοσύστατο Εθνικό Συντηρητικό Κόμμα (Δάφνης, 1961:131).

Χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής είναι η ενδυνάμωση των σοσιαλιστικών ομάδων και η ενίσχυση της «Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας» (Clogg, 1999). Οι δυσμενείς συνθήκες που προκάλεσε ο πόλεμος σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο σε άμεση συνάρτηση με την άνοδο των μπολσεβίκων στη Ρωσία, τον Οκτώβριο του 1917 έδωσαν νέα ώθηση στο σοσιαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα. Τον Νοέμβριο του 1918 συνεκλήθη το Α' Πανελλαδικό Σοσιαλιστικό Συνέδριο στον Πειραιά, αποτέλεσμα του οποίου ήταν η σύσταση του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε). Τρία χρόνια αργότερα, στο Β' Πανελλαδικό Σοσιαλιστικό Συνέδριο προσχώρησε στην Γ' Κομμουνιστική Διεθνή και μετονομάστηκε σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (Κ.Κ.Ε) (Θεοδωρακόπουλος κ.α.,1978) (Βακαλόπουλος Α. , 2000) (Κούσουλας, 1965:48).

Ορόσημο των χρόνων της διάρκειας του Α' Π.Π. στο εσωτερικό της χώρας είναι η παραπομπή 3 πρώην κυβερνητικών σχημάτων (Σκουλούδη, Λάμπρου, Γούναρη) στο ειδικό δικαστήριο, βάσει του νόμου «περί ευθύνης υπουργών» (Παπαρηγόπουλος).

Αναφερόμαστε, λοιπόν, σε μια περίοδο έκδηλης πολιτικής αστάθειας και πολιτικής ρευστότητας σε συνάρτηση με ισχυρές εξωτερικές πιέσεις.

1.2 Η Ελλάδα στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (Στρατιωτική άποψη)

Η Ελλάδα συμμετείχε στον πόλεμο φανερά, αλλά με μικρές δυνάμεις, αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Βενιζέλο, τον Σεπτέμβριο του 1916. Οι δυνάμεις αυξάνονταν, σταδιακά, ανάλογα με τις απαιτήσεις των

συμμάχων. Βαθμηδόν ανήλθαν μέχρι τις 11 μεραρχίες (Θεοδωρακόπουλος κ.α.,1978) (Πετρίδης, 1991).

Ωστόσο, κατέστη αρκετά δυσχερής η συμβολή της χώρα, γιατί το πολεμικό υλικό της δεν ήταν επαρκές και ικανοποιητικό. Με επιχορηγήσεις των Συμμάχων και τον ορισμό του Γάλλου στρατηγού ως τεχνικό εκπαιδευσεως στρατού, η Επιτροπή της Εθνικής Άμυνας και η Προσωρινή Κυβέρνηση κατόρθωσαν να οργανώσουν τάγματα τον Σεπτέμβρη του 1916. Στόχος ήταν η συγκέντρωση 80-90 χιλιάδων ανδρών. Όμως, μέχρι τον Φεβρουάριο του 1917 οργανώθηκαν οι δύο Μεραρχίες των Σερρών (12-15 χιλιάδες), το 3^ο Σύνταγμα αποτελούμενο από Κρητικούς και Μικρασιάτες, το Σώμα Στρατού Μακεδονίας, η Μεραρχία Αρχιπελάγους και Κρήτης.

Τον Σεπτέμβριο του 1918, ο ελληνικός στρατός μετά από μια νικηφόρα μάχη πέτυχε τη συνθηκολόγηση με τη Βουλγαρία. Στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» σημειώνεται πως αυτή η επιθυμητή κατάληξη φάνηκε πως ήταν η αφετηρία της θετικής έκβασης του πολέμου για την Ελλάδα και της Συμμαχικής νίκης γενικότερα (Βακαλόπουλος Α. , 2000) (Θεοδωρακόπουλος κ.α.,1978).

Η 30^η Μαΐου 1918 ήταν επίσης μία ημέρα σταθμός. Στη μάχη του Σκρα οι 10 ελληνικές Μεραρχίες, συντασσόμενες με τις 19 Συμμαχικές έδωσαν εμφανή υπεροχή στην Αντάντ. Μετά από αυτή τη μάχη ανυψώθηκε στα μάτια των Συμμάχων ο ελληνικός στρατός και η συμβολή του (Βακαλόπουλος Α. , 2000).

Στο πλευρό των Συμμάχων ο ελληνικό στρατός έλαβε μέρος σε πολλές μάχες με τις σημαντικότερες να έχουν ως θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων το Μακεδονικό Μέτωπο, το οποίο θα παρουσιαστεί συνοπτικά στην ενότητα που αναπτύσσεται η κατάσταση της Δυτικής Μακεδονίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι συνδιασκέψεις της ειρήνης των Βερσαλλιών βρήκαν την Ελλάδα με μικρές, σχετικά, απώλειες στρατιωτών (5.000), αλλά με πολύ μεγάλο πλήγμα της δύναμης του άμαχου πληθυσμού. 900.000 Έλληνες της Μικράς Ασίας εξοντώθηκαν με εκτελέσεις ή εκτοπισμούς και 450.000 έφτασαν στον Ελλαδικό χώρο ως πρόσφυγες. 45.000 Έλληνες της Ανατολικής Μακεδονίας θανατώθηκαν από το κύμα του εκβουλγαρισμού και τις αντίξοες πολεμικές συνθήκες.

1.3 Η οικονομία της χώρας τα έτη 1914-1918

Η Ελλάδα συνιστούσε μία κοινωνία που βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στη γεωργία. Στις παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου το 65% περίπου όλου του πληθυσμού ασχολούνταν με τη γεωργία (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) κυρίως σταφίδα, σταφύλια, λάδι και δημητριακά.

Μετά την απελευθέρωση και την ανεξαρτητοποίησή της η Ελλάδα είχε σημειώσει προόδους, ωστόσο δεν ήταν σε ικανοποιητικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό της κατάστασης είναι το γεγονός ότι ο τρόπος καλλιέργειας δεν είχε τροποποιηθεί σε αξιοσημείωτο βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο καλλιεργούσαν στα χρόνια της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Βυζάντιο). Αν και η ευπορία της χώρας βασιζόταν στην αγροτική ανάπτυξη, ωστόσο δεν εξελισσόταν επιθυμητά και εξακολουθούσε να εμμένει στις παραδοσιακές μεθόδους.

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα ήταν μια αγροτική κοινωνία με πολλές εύφορες εκτάσεις, δεν ήταν αυτάρκης και εισήγαγε το $\frac{1}{3}$ των ετήσιων αναγκών της σε είδη διατροφής. Η βιβλιογραφία αναφέρει κοντά στους προφανείς λόγους της στασιμότητας, όπως είναι οι πόλεμοι, προσθέτει το καθεστώς γαιοκτησίας, τα τσιφλίκια και τους απόντες γαιοκτήμονες. Το 1914 τα τσιφλίκια ήταν το 33-35% του συνόλου της γης που ήταν δυνατό να καλλιεργηθεί. Μια σημαντική κίνηση της κυβέρνησης Βενιζέλου το 1917 ήταν η προσπάθεια αγροτικής μεταρρύθμισης, η οποία συμπεριελάμβανε τη σταδιακή απαλλοτρίωση των τσιφλικιών με αποζημίωση, χωρίς όμως να διαμορφώσει κάποια αξιόλογη μεταβολή στο υπάρχον σκηνικό, το οποίο εν μέσω του Α' Παγκοσμίου Πολέμου έγινε δυσμνέστατο, καθώς η Μακεδονία από το 1915 μετατράπηκε σε πεδίο μάχης, εντείνοντας έτσι το αγροτικό πρόβλημα. Να επισημανθεί, μόνο, πως οι νέες αυτές συθήκες, και η θεσμική πλαισίωση και η παράμετρο του πολέμου έδωσαν νέα κίνητρα στη δημιουργία συνεταιρισμών (Βακαλόπουλος Α. , 2000).

Η οικονομία της χώρα έπεσε κατακόρυφα μετά την κατάληψη της Ανατολικής Θράκης από τους Βουλγάρους και από την παρουσία 150.000 προσφύγων από τη Μικρά Ασία και τη Θράκη. Επιπλέον λόγος, που καθιστούσε την κοινωνία σε δυσχερή οικονομική θέση, ήταν πως μια από τις

συνέπειες των εχθροπραξιών ήταν και η σημαντική αύξηση των γεωργικών προϊόντων, η εκτόξευση των τιμών και η παράλληλη στασιμότητα του διεθνούς εμπορίου. Δεν πρέπει, ακόμα, να προσπεράσουμε το γεγονός ότι οι συνολικές δαπάνες του Ελληνικού κράτους για τη συμμετοχή του στον πόλεμο, άγγιζαν τα 2.000.000.000 δρχ., ενώ οι ζημιές που προκάλεσαν τα Συμμαχικά στρατεύματα στην Ελλάδα ήταν 1.126. 500.000 δρχ. (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) και για να ανταπεξέλθει η χώρα στη συνθήκη του πολέμου αυξήθηκε η φορολογία και συνήφθησαν δάνεια.

Σημαίνουσα αλλαγή, την περίοδο του πολέμου, στην οικονομία είναι η λύση που αναζητήθηκε μετά την ανάκυψη του προβλήματος –που εντάθηκε με τον αποκλεισμό του λιμανιού της Θεσσαλονικής- της έλλειψης καυσίμων και κυρίως πετροκάρβουνου. Διέξοδος ήταν η εκμετάλλευση των στρωμάτων ελληνικού λιγνίτη, με αποτέλεσμα την εδραίωση της βιομηχανίας, την αύξηση του αριθμού του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού και η λειτουργία περισσότερων εργοστασίων το 1917 (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) (Βακαλόπουλος Α. , 2000) (Χατζηιωσήφ, 2009).

Η εμπορική ναυτιλία ήταν από τους τομείς της οικονομίας που παρέμειναν σε αξιόλογο σημείο απόδοσης και θεωρείται πως ήταν ανθηρή, παρά το γεγονός ότι είχε αναλογικά τις μεγαλύτερες απώλειες από τις ναυτιλίες των άλλων χωρών. Το 43,4 % της ναυτικής δύναμης της χώρας είχε βυθιστεί από τον εχθρό κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Τέλος, υπογραμμίζεται ότι η απαίτηση της Ελλάδας για αποζημίωση από τα ηττημένα στρατεύματα δεν ικανοποιήθηκε, αλλά οι Κεντρικές Δυνάμεις απέδωσαν ένα, θα λέγαμε, συμβολικό ποσό παραδοχής ήττας. Από τα 4.922.788.736 χρυσά φράγκα που καταλογίστηκαν ως αποζημίωση στην Ελλάδα, κατεβλήθησαν 528.000.000 χρυσά μάρκα από τη Γερμανία και 292.000.000 χρυσά φράγκα από τη Βουλγαρία.

2. Τα γεγονότα των ετών 1919-1922/ 1923-1930

2.1 Συμφωνίες- Διαπραγματεύσεις- Εθνικά Ζητήματα εν όψει του πολέμου

Ο Βενιζέλος, μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, έδωσε μία μάχη σε διπλωματικό επίπεδο. Στα πλαίσια της συνθήκης ειρήνης του Παρισιού, τον Ιούνιο του 1919, ακολούθησαν, τον Νοέμβριο, η υπογραφή της συνθήκης του Νεϊγύ με τη Βουλγαρία και των Σεβρών, τον Αύγουστο του 1920, με την Τουρκία (Τσιρκινίδης, 1999:168). Οι δύο όμορες χώρες της Ελλάδας ήταν ένα από τα αγκαθωτά ζητήματα της Ελληνικής πλευράς.

Το τρίτο και διπλό πρόβλημα της χώρας είχε να κάνει με το τρίτο όμορο κράτος στα δυτικά της αυτή τη φορά. Το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα και ο καθορισμός των Αλβανικών συνόρων σε συνδυασμό με τον άκρατο επεκτατισμό που εκδήλωνε η Ιταλία δημιούργουσε συνεχείς αναταραχές στην περιοχή (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978), ως την οριστική απώλειά της τον Ιούλιο του 1920. Χωρίς να σημαίνει πως και τότε το θέμα θεωρήθηκε λήξαν, εκατέρωθεν. Επιπλέον, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, τα Δωδεκάνησα, είχαν παραχωρηθεί από την Οθωμανική αυτοκρατορία στην Ιταλία το 1912, η οποία στεκόταν σκόπελος στις διαπραγματεύσεις της Ελλάδας με τις Μεγάλες Δυνάμεις και γι' αυτόν τον λόγο. Ας υπενθυμιστεί σ' αυτό το σημείο ο βομβαρδισμός της Κέρκυρας το 1923 εν όψει των συζητήσεων της συνθήκης της Λοζάνης και των συζητήσεων για τα ελληνικά σύνορα (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) (Clogg, 1999:178).

Ας επισημανθεί ότι η σύναψη των συνθηκών, που προαναφέρθηκαν, δεν επέφεραν λύσεις στα θέματα. Από τη μία πλευρά δεν είχε καταλήξει το θέμα της επανενσωμάτωσης της Θράκης στον εθνικό κορμό και από την άλλη πλευρά με την Τουρκία η αλλαγή του σκηνικού έγκειται στην απόβαση ελληνικών στρατευμάτων στα παράλια της Μικράς Ασίας (Βακαλόπουλος Α. , 2000) και στον προσυμφωνημένο, με τους Γερμανούς, πλήρη διωγμό των Ελλήνων της Μ. Ασίας (Καργάκος, 2013).

2.2 Οι συνθήκες του τριετούς πολέμου 1919 - 1922

Τρεις μήνες μετά τη συνθήκη ειρήνης η Ελλάδα κάνει απόβαση στρατού στη Σμύρνη, με εντολή των μεγάλων Δυνάμεων. Η Ελλάδα είχε εκδήλωσε την επιθυμία προστασίας των ελληνικών πληθυσμών που διώκονταν στα μέρη αυτά και αυτό έπραξε με τη συμπαράσταση των μεγάλων δυνάμεων. Όμως, το σκηνικό άρχισε να αλλάζει με την αποχώρηση της Ρωσίας από τον Συμμαχικό Άξονα και με την αλλαγή των συμφερόντων των υπόλοιπων συμμαχικών χωρών.

Ο Τουρκικός εθνικισμός με την παράλληλη απουσία της συμπαράστασης των Συμμάχων, οι οποίοι πολλές φορές έδρασαν και ενάντια στα συμφέροντα της Συμμάχου-Ελλάδας έφεραν στη δυσάρεστη συνθήκη της δίωξης (άμεσης και έμμεσης) την ελληνική πλευρά και τους ελληνοχριστιανικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας και του Πόντου. Η Γερμανία, από τη μεριά της, η οποία αναγνώριζε την υπεροχή των Ελλήνων στο εμπόριο κι αυτό έθετε τροχοπέδη στην επιθυμία της για οικονομική διείσδυση στην Τουρκία, όξυνε τα πνεύματα με προπαγανδιστικά φυλλάδια (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978). Δεν πρέπει όμως να μας διαφεύγει ότι, η επέμβαση και η πρόθεση της χώρας της κεντρικής Ευρώπης ήταν ήδη γνωστή από την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς οι Γερμανοί στρατιωτικοί ήταν οι επινοητές της των Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης και της Μικράς Ασίας.

Η ακραία ιδεολογία του Νεοτουρκικού Κομιτάτου με τις γερμανικές μεθόδους από το 1913 με την ανάληψη της στρατιωτικής διοίκησης από τον Λίμαν φον Σάντερς έθεσαν σε συστηματικό διωγμό, υπό τη μορφή εκτελέσεων, απαγχονισμών και εκτοπίσεων (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) (Φωτιάδης,1988), το ελληνικό στοιχείο με αποκορύφωμα τη Μικρασιατική καταστροφή και τη Γενοκτονία των Ποντίων (Τσιρκινίδης, 1999:198,273). Προς επίρρωση αυτών στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» (1978) σημειώνεται πως μόνο στην περιοχή του Πόντου κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου εκτοπίστηκαν με βιαιότητα από τους Νεότουρκους 315.000 Έλληνες, ενώ από τη Μικρά Ασία είχαν την ίδια τύχη 298.449 (Felix, 1993) (Τσιρκινίδης, 1999:273).

Υπό αυτές τις συνθήκες σε πολιτικό επίπεδο τα πάθη και ο διχασμός της χώρας δεν υποχώρησαν. Έγινε απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου τον Ιούλιο του 1920 στο Παρίσι –όπου είχε υπογραφεί η συνθήκη των Σεβρών-, με τις αναταραχές όμως που ακολούθησαν είχαν ως συνέπεια τη δολοφονία του Ιώνος Δραγούμη. Μέσα σ' αυτό το κλίμα ο Βασιλιάς Αλέξανδρος Α' πέθανε, ο Βενιζέλος στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920 δέχτηκε ήττα και ο Κωνσταντίνος επανήλθε. Η επάνοδος του Βασιλιά Κωνσταντίνου συνοδεύτηκε και από μία διακοίνωση των Συμμαχικών χωρών με την οποία ενημέρωναν την αποδέσμευσή τους από κάποια ενδεχόμενη υποστήριξη της Ελλάδας, εφόσον στο παρελθόν ο νυν Βασιλιάς είχε αποδειχθεί ανειλικρινής (Βακαλόπουλος Α., 2000). Οι πρώην Συμμαχικές χώρες, δεν αρκέστηκαν στην αποστασιοποίηση από την Ελλάδα, αλλά η Γαλλία προχώρησε και σε παράδοση του πολεμικού της υλικού, του υπάρχοντος στην Κιλικία, στην Τουρκία. Επιπλέον, η Γαλλία και η Ιταλία ανεφοδίαζαν με πυρομαχικά και πολεμικό υλικό τη χώρα του Μουσταφά Κεμάλ.

Παρενθετικά αναφέρουμε πως χαρακτηριστικό των πολιτικών παθών και της πολιτικής ανωριμότητας της εποχής εκείνης, είναι η 10 εναλλαγές προσώπων στη θέση του Πρωθυπουργού (4 Νοεμβρίου 1920 – 24 Ιανουαρίου 1921 Κυβέρνηση Δημητρίου Ράλλη, 24 Ιανουαρίου 1921 – 26 Μαρτίου 1921 Κυβέρνηση Νικολάου Καλογερόπουλου, 26 Μαρτίου 1921 – 2 Μαρτίου 1922 Κυβέρνηση Δημητρίου Γούναρη 1921, 2 Μαρτίου 1922 – 3 Μαΐου 1922 Κυβέρνηση Δημητρίου Γούναρη 1922, 3 Μαΐου 1922 – 9 Μαΐου 1922 Κυβέρνηση Νικολάου Στράτου, 9 Μαΐου 1922 – 28 Αυγούστου 1922 Κυβέρνηση Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη 1922, 28 Αυγούστου 1922 – 16 Σεπτεμβρίου 1922 Κυβέρνηση Νικολάου Τριανταφυλλάκου, 16 Σεπτεμβρίου 1922 – 17 Σεπτεμβρίου 1922 Κυβέρνηση Αναστασίου Χαραλάμπη, 17 Σεπτεμβρίου 1922 – 14 Νοεμβρίου 1922 Κυβέρνηση Σωτηρίου Κροκιδά, 14 Νοεμβρίου 1922 – 11 Ιανουαρίου 1924 Κυβέρνηση Στυλιανού Γονατά) (Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης Κυβέρνησης, 2016). Ενώ, -αξίζει να αναφερθεί στην παρένθεση που κάνουμε για την πολιτική κατάσταση της χώρας- ένα ακόμα πιο κραυγαλέο χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η Κυβέρνηση μετά τον Βενιζέλο, του Δ. Ράλλη μερήμνησε για την

άμεση αντικατάσταση των βενιζελικών υπαλλήλων, στελεχών, διοικητικών και στρατιωτικών (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978).

Έχοντας υπόψη η Ελληνική κυβέρνηση τα δεδομένα που προαναφέρθηκαν (απηνείς διώξεις Ελλήνων, ενίσχυση Τουρκίας από Συμμάχους) από τον Ιούνιο του 1920 προέβη σε μεγάλες στρατιωτικές επιχειρήσεις μέχρι την επιχείρηση του Ιουνίου του 1921 με κατεύθυνση την Άγκυρα, γνωστή ως εκστρατεία του Σαγγαρίου, η οποία κατέληξε στη διάλυση του Ελληνικού στρατού και την έκθεσή του σε ισχυρές επιθέσεις τσέτηδων (Τούρκοι άτακτοι στρατιώτες). Οι δυσκολίες διαδέχτηκαν η μία την άλλη, καθώς μετά τη διεθνή απομόνωση της Ελλάδας, τη μεγάλη στρατιωτική αποτυχία ακολούθησε και η οικονομική εξασθλίωση της χώρας. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την εξασθένηση της ελληνικής άμυνας, η οποία κατέρρευσε στις 14 Αυγούστου του 1922 και οδήγησε στην άτακτη υποχώρηση των Ελλήνων στρατιωτών και στην αποχώρησή του, εντέλει, από τη Μικρά Ασία.

Τα επακόλουθα ήταν τραγικά, συγκλόνισαν την Ελλάδα και επέφεραν οδυνηρές συνέπειες. Ο Βαλαβάνης στην *Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου* (1986:14) αναφέρει χαρακτηριστικά πως «δι' άνεκδιήγητων εκβιασμών και βασάνων και δι' άποκοπής τής γλώσσης τών κατοίκων όλόκληρων διαμερισμάτων έγιναν άθροαι έξωμόσεις» και επανειλημμένοι εκπατρισμοί κυρίως προς Ρωσία και Ελλάδα. Το πρόγραμμα του πανισλαμισμού εφαρμόστηκε μέχρι την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923 (Φωτιάδης, 1988).

Η κατάσταση στη Μικρά Ασία εκτραχύνθηκε την 27^η Αυγούστου με λεηλασίες, ατιμασμούς και δολοφονίες. Σε πολλές χιλιάδες υπολογίζονται τα θύματα των σφαγών και των αιχμαλώτων από την Τουρκική μανία, που αποκορυφώνταν. Η πυρπόληση της Σμύρνης (κάηκαν περίπου 4.000.000.000 τ.μ. στα οποία διέμεναν 180.000 κάτοικοι) και ο μαρτυρικός θάνατος του αγίου Χρυσοστόμου, τελευταίου Επισκόπου Σμύρνης ήταν από τις τελευταίες θηριωδίες της Τουρκίας πριν την υπογραφή της συμφωνίας της Λοζάνης και την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923 (Παπαδημητρίου, 1990). Ο Βακαλόπουλος (2000) και ο Παπαδημητρίου (1990) αποδίδουν το μεγαλύτερο

μέρος της ευθύνης γι' αυτήν τη συμφορά του Ελληνισμού στον παρελθόντα διχασμό Βενιζέλου - Κωνσταντίνου.

Εν τέλει, όμως, όποιος και να φέρει το βάρος της Μικρασιατικής Καταστροφής και της Γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού η έκταση της συμφοράς δεν αλλάζει (Τσιρκινίδης, 1999). Η κατάσταση του Ελληνισμού πλέον ήταν θλιβερή και μη αναστρέψιμη. Τα τάγματα εργασίας, τα επονομασθέντα τάγματα θανάτου, τα οποία επάνδρωσαν Μικρασιάτες και Πόντιοι είχαν δώσει ένα ισχυρό χτύπημα στο ανθρώπινο δυναμικό νεαρής ηλικίας. Τα δικαστήρια Ανεξαρτησίας της Αμάσειας (1921) ήταν μια άλλη μεγάλη συμφορά, που οδήγησαν στον απαγχονισμό σημαίνοντα πρόσωπα (συνολικά 168 ή 177) της πολιτικής ζωής, της εκκλησιαστικής ηγεσίας και της ζωής των γραμμάτων, με αποτέλεσμα να καταστραφούν μεθοδευμένα τα πνευματικά εφελθήρια των διωκομένων. Οι αιχμαλωσίες, οι διωγμοί και οι σφαγές είχαν πλήξει ανεπανόρθωτα τον Ελληνισμό της Ιωνίας. Από τα 1111 χωριά του Πόντου καταστράφηκαν τα 783 και εκ των 700.000 Ελλήνων του Πόντου (Βεργέτη, 1994) οι 353.000 θρηνήθηκαν ως θύματα (Βαλαβάνης, 1986). Ο πολιτισμός της Σμύρνης «απανθρακώθηκε», η Ρωμιοσύνη της Μικράς Ασίας ξεριζώθηκε. Ανυπολόγιστες ανθρώπινες απώλειες και εκατομμύρια άνθρωποι σε προσφυγικά караβάνια (Τσιρκινίδης, 1999:320) (Παπαδημητρίου, 1990) (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978). Ο καταμερισμός των ευθυνών μπορεί να επιχειρήθηκε, ίσως να επέφερε μια οιασδήποτε εξιλέωση, αλλά η υλική, η ηθική, η οικονομική, πνευματική και εθνική τελικά τραγωδία ήταν ανυπολόγιστη.

2.3 Η πολιτική κατάσταση μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και τη Γενοκτονία των Ποντίων

Ενώ, τον Σεπτέμβρη του 1922 η Σμύρνη φλεγόταν, από την απέναντι πλευρά του Αιγαίου, στην Αθήνα διενεργούνταν, υπό τον Στρατηγό Σ. Γονατά, επαναστατικά κινήματα με αίτημα την αποχώρηση του Βασιλιά Γεωργίου Β', την παραίτηση του πρωθυπουργού Πρωτοπαπαδάκη και μια φιλοσυμμαχική κυβέρνηση. Στα μέσα του Σεπτέμβρη ορκίστηκε νέα κυβέρνηση υπό τον αντιβενιζελικό Ν. Τριανταφυλλάκο και ο Βασιλιάς γνωστοποίησε την

παραίτησή του από τον θρόνο (Παπαδημητρίου, 1990), στον οποίο τον διαδέχτηκε ο γιος του Γεώργιος Β'. Την επόμενη χρονιά ο Κωνσταντίνος απεβίωσε στην Ιταλία από ανακοπή καρδιάς (Δαφνής, 1997).

Το σκηνικό αυτό μέχρι τα τέλη του Σεπτεμβρίου ανετράπη, καθώς η εξουσία περιέρχεται στα χέρια του στρατού και του στόλου, ενώ η υπάρχουσα κυβέρνηση παραιτείται. Οι διαπραγματεύσεις με τις μεγάλες δυνάμεις για τα εδαφικά ζητήματα γίνονται πλέον από τους συνταγματάρχες Γονατά-Πλαστήρα και από τον διορισμένο από την επαναστατική επιτροπή, Ε. Βενιζέλο. Οι αλλαγές μπορεί να ευαρέστησαν τους Συμμάχους, ωστόσο δεν ήταν ικανή η συνθήκη για να αλλάξει η στάση τους απέναντι στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα τον Σεπτέμβριο του 1922 να παραχωρηθεί η Ανατολική Θράκη στην Τουρκία και στις αρχές του Οκτώβρη να συναφθεί μια συνθήκη ειρήνης με την Κεμαλική αντιπροσωπεία, παραγνωρίζοντας τα ελληνικά συμφέροντα.

Αμέσως μετά το γεγονός αυτό, ορκίστηκε νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Σ. Κροκιδά. Η ατμόσφαιρα στην Ελλάδα ήταν αρκετά τεταμένη και ο λαός αγανακτισμένος από την εξέλιξη των πραγμάτων στην Ανατολή, αλλά και από την επικρατούσα ανισόρροπη και χαώδη πολιτική κατάσταση (Καργάκος, 2013). Για να ικανοποιηθεί η οργή του λαού η επαναστατική επιτροπή, τον Οκτώβριο, διήγγειλε την παραδειγματική τιμωρία των υπευθύνων της Μικρασιατικής καταστροφής, οδηγώντας πέντε πολιτικούς κι έναν στρατηγό στον θάνατο, δια τουφεκισμού, μετά από στρατοδικείο και τη γνωστή ως «Δίκη των Εξ» (Τσαπάρας, 1989).

Η κυβέρνηση Κροκιδά διαφώνησε και τον Νοέμβριο παραιτήθηκε. Επόμενος ηγέτης των πολιτικών πραγμάτων ορίστηκε ο κινηματίας Σ. Γονατάς. Η Αγγλία, η οποία είχε εναντιωθεί στην απόφαση της θανατική ποινής, έπραξε τα όσα προειδοποίησε και ανακάλεσε τον Άγγλο πρεσβευτή από την Ελλάδα (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978). Έναν χρόνο μετά, τον Ιανουάριο του 1923, υπογράφηκε και η συνθήκη της Λοζάνης, που προέβλεπε την ανταλλαγή των πληθυσμών Ελλάδας – Τουρκίας. Οι επακόλουθες αναταραχές, τα συνεχή υποκινούμενα στρατιωτικά κινήματα του 1923, οι αιματηρές συμπλοκές για πολιτικά θέματα, με την παράλληλη κατάληψη της Κέρκυρας από την Ιταλία και τη διεκδίκηση των Ιωαννίνων (Παπαδημητρίου, 1990) ώθησαν τον Βασιλιά

τον Δεκέμβριο του 1923 να αποχωρήσει και τον πρωθυπουργό, τον Ιανουάριο του 1924, να παραιτηθεί από το πολιτικό σκηνικό (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978).

Στη συνέχεια, η ανάληψη της εξουσίας -και πάλι για λίγο- έγινε από τον Ελ. Βενιζέλο στις 11 Ιανουαρίου 1924. Ο φιλελεύθερος, αυτός πολιτικός ασφυκτιώντας από τους περιορισμούς των αντιβενιζελικών στις 06/02/1924 παραιτήθηκε και ανέθεσε στον Γ. Καφαντάρη να σχηματίσει κυβέρνηση. Μετά από αυτήν την παραίτηση Βενιζέλου και μέχρι το 1930 –έτη τα οποία συμπεριλαμβάνονται στην χρονική περίοδο που πραγματευόμαστε στην ερευνητική εργασία μας- άλλαξαν διαδοχικά 11 φορές πολιτικά πρόσωπα στη θέση του πρωθυπουργού. (6 Φεβρουαρίου 1924 – 12 Μαρτίου 1924 Κυβέρνηση Γεωργίου Καφαντάρη, 12 Μαρτίου 1924 – 24 Ιουλίου 1924 Κυβέρνηση Αλεξάνδρου Παπαναστασίου, 24 Ιουλίου 1924 – 7 Οκτωβρίου 1924 Κυβέρνηση Θεμιστοκλή Σοφούλη, 7 Οκτωβρίου 1924 – 26 Ιουνίου 1925 Κυβέρνηση Ανδρέα Μιχαλακόπουλου, 26 Ιουνίου 1925 – 19 Ιουλίου 1926 Κυβέρνηση Θεόδωρου Πάγκαλου, 19 Ιουλίου 1926 – 23 Αυγούστου 1926 Κυβέρνηση Αθανασίου Ευταξία, 23 Αυγούστου 1926 – 4 Δεκεμβρίου 1926 Κυβέρνηση Γεωργίου Κονδύλη, 4 Δεκεμβρίου 1926 – 4 Ιουλίου 1928 Κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη, 4 Ιουλίου 1928 – 26 Μαΐου 1932 Κυβέρνηση Ελευθερίου Βενιζέλου) (Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης Κυβέρνησης, 2016).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Βακαλόπουλος Α. , 2000) (Παπαδημητρίου, 1990) (Παπαρηγόπουλος) το υπό μελέτη χρονικό διάστημα, μέχρι το 1930, παρήλθε με αλληπάλληλα στρατιωτικά κινήματα, συγκρούσεις φιλελεύθερων και βασιλοφρόνων και άνοδο της κομμουνιστικής κίνησης.

Από τα γεγονότα που χρειάζεται να μνημονευθούν είναι η ανακήρυξη της Δημοκρατίας από τον Παπαναστασίου στις 24/05/1924, η στάση του ΚΚΕ που ήγειρε θέματα αυτονομίας της Μακεδονίας (Πετρίδης, 1991:332) (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) (εκτενέστερη αναφορά στην ενότητα της μελέτης της περιοχής της δυτικής Μακεδονίας), η δικτατορία του Πάγκαλου (Τσαπάρας, 1998:208) και η διαταγή του που εκτελέστηκε για την κατάληψη περιοχής της Βουλγαρίας τον Οκτώβρη του 1925, η αιματηρή διεκδίκηση της

εξουσίας, από τους Ζέρβα – Κονδύλη, μετά την πτώση της δικτατορίας το 1926, η επίτευξη οικουμενικής κυβέρνησης υπό τον Ζαΐμη τον Χειμώνα του 1926 - κυβέρνησης που το 1927 ψήφισε το αρτιότερο και προοδευτικότερο Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) - μέχρι το Καλοκαίρι του 1928 όπου ο αυτοεξόριστος για τρία χρόνια Βενιζέλος, επέστρεψε και σημείωσε έναν ακόμα εκλογικό θρίαμβο τον Αύγουστο του 1928 (Παπαδημητρίου, 1990) (Βακαλόπουλος Α. , 2000).

Η κυβέρνηση Βενιζέλου είναι η μοναδική της εποχής που συμπλήρωσε τετραετία, χωρίς αυτό να ερμηνεύεται πως είχε μια ομαλή διακυβέρνηση. Αυτήν την περίοδο υπήρξε συγκεντρωτικό και αυταρχικός. Ένα ιδιαίτερο σημείο αναφοράς της άσκησης πολιτικής εξουσίας από τον Βενιζέλο είναι το περίφημο «ιδιώνυμο», το πρώτο χρονολογικά από μια σειρά έκτακτων μέτρων της κυβέρνησης. Το «ιδιώνυμο» ήταν ένα ειδικό αδίκημα όπως περιγράφεται στον νόμο Ν.4229/24 Ιουλίου 1929 (ΦΕΚ 245/Τεύχος Πρώτον/25 Ιουλίου 1929) . Ο τίτλος του νόμου ήταν «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». Ο στόχος του ήταν η ποινικοποίηση των ανατρεπτικών ιδεών, ιδιαίτερα η δίωξη κομμουνιστών, αναρχικών και η καταστολή των συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων με τη διάλυση κομμουνιστικών σωματείων (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) (Κούσουλας, 1965:71). Πρόκειται για μια κίνηση που προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από την αντιπολίτευση, η οποία όμως μας πληροφορεί για την ανησυχία που προκαλούσε η ιδεολογική στάση των κομμουνιστών σε εθνικό επίπεδο (Πετρόπουλος, 2002).

Οι τελευταίες διπλωματικές ενέργειες της περιόδου, για την οποία ενδιαφερόμαστε στο παρόν πόνημα, που εξελίχθηκε σε μια πολιτική επιτυχία της κυβέρνησης Βενιζέλου ήταν το σύμφωνο φιλίας με τους Ιταλούς, τους Γιουγκοσλάβους και τους Τούρκους το 1928, το 1929 και το 1930 αντίστοιχα (Βακαλόπουλος Α. , 2000) που σταθεροποίησε το πολιτικό σκηνικό και διαμόρφωσε την αίσθηση του ειρηνικού μέλλοντος στον λαό, παρά τις δικαιολογημένες αντιδράσεις των ανταλλαξιμών για τα όσα όριζε το ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας.

2.4 Η οικονομία της χώρας τα έτη 1919 - 1930

Ο Βενιζέλος το 1919 προσπαθώντας να εφαρμόσει την αγροτική μεταρρύθμιση, επιχείρησε να οργανώσει τα οικονομικά του κράτους, τα οποία βρίσκονταν σε αξιοθρήνητη κατάσταση. Παράλληλα, μερίμνησε για την ανάπτυξη του τουρισμού και της βιομηχανίας, ωστόσο οι δυσχέρειες, οι ανάγκες του πολέμου και η έλλειψη σταθερότητας στην πολιτική ανακόπτουν οποιαδήποτε θετική εξέλιξη (Βακαλόπουλος Α. , 2000).

Κατά τη διάρκεια του πολέμου και μετά από αυτόν σημαίνουσα, πολιτικά, οικονομική ενέργεια ήταν η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, την οποία είχε ξεκινήσει η Προσωρινή Κυβέρνηση του 1917 και η εγκατάσταση σε αυτά τα τσιφλίκια πολλών προσφύγων (600.000) (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978), με στόχο την αύξηση της αγροτικής παραγωγής, η οποία ήταν περισσότερο από ποτέ αναγκαία, καθώς ο πληθυσμός της χώρας είχε αυξηθεί σημαντικά και ξαφνικά.

Από το 1922 παρατηρείται να επιδιώκεται το άνοιγμα στις αγορές, καθώς άρχισαν να ιδρύονται δημόσιοι οργανισμοί για τη διοχέτευση των αγροτικών προϊόντων, με αποτέλεσμα να εδραιώνεται η ελεύθερη αγορά και η ιδιωτική πρωτοβουλία. Επιπλέον, αυτήν την περίοδο ανοίγεται και ο δρόμος προς την εκβιομηχάνιση. Λαμβάνονται μέτρα για την ανάπτυξή της σε ένα αρνητικό γι' αυτήν πλαίσιο, εφόσον δεν υπάρχουν επαρκείς υποδομές, ειδικευμένοι εργάτες και κατάλληλη πολιτική (Βακαλόπουλος Α. , 2000). Αυτή η ανοδική πορεία ανακόπηκε βίαια το 1923, με την παραγωγή να ελαττώνεται, τη βιομηχανία και τη ναυτιλία να κλυδωνίζονται και το κόστος ζωής να ανεβαίνει. Σ' αυτές τις συνθήκες δεν περιορίστηκε ο αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων, χαρακτηριστικά παραθέτουμε τον αριθμό των δημοσίων το 1924 72.610 σε σύγκριση με τον αριθμό τους το 1915 37.660. Αυτό συνεπακόλουθα έφερε και την αύξηση των κρατικών δαπανών για τη μίσθωσή τους. Αυτά λάμβαναν χώρα σε μια περίοδο προσέλευσης ακατάσχετου αριθμού προσφύγων από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο, των οποίων η αποκατάσταση απαιτούσε διάθεση μεγάλων κεφαλαίων (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978). Η προσπάθεια για αποκατάσταση των προσφύγων μετά το 1922 αλλά και το οικονομικό κόστος της μικρασιατικής εκστρατείας διόγκωσαν το χρέος του κράτους και προς την

Εθνική Τράπεζα, με την υποτίμηση της δραχμής να προκύπτει ως άμεση συνέπεια και να ανακτά σταθερότητα μετά την ενός έτους δικτατορία του Πάγκαλου.

Η ανόρθωση της οικονομίας ήταν σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας ένας δύσβατος και ανηφορικός δρόμος. Ο εποικισμός τόσο μεγάλου αριθμού ανθρώπων ήταν καταπέλτης για την οικονομία, με ισχύ να οδηγήσει την οδηγεί στον μαρασμό. 1.500.000 πρόσφυγες αξιολύπητοι, χωρίς πόρους, ταλαιπωρημένοι και άστεγοι ήταν έρμαιο της κρατικής κοινωνικής πολιτικής. Η χώρα ηττημένη στον πρόσφατο πόλεμο με καταστρεπτικές οικονομικές συνέπειες, καθώς το δημόσιο ταμείο δεν είχε αποθέματα, ήταν αναγκασμένη να σηκώσει το φορτίο του απρόσμενου υπερπληθυσμού. Το κράτος για να ανταπεξέλθει στις νέες απαιτήσεις που διαμόρφωσε ο πόλεμος και η ανταλλαγή των πληθυσμών διπλασίασε τους φόρους μέχρι το 1925 (Ανδρεάδης, 1992). Ενώ, ταυτόχρονα, αυξήθηκε και το εξωτερικό χρέος της χώρας, το οποίο επιβαρύνθηκε σημαντικά το 1926 με τα δάνεια που έλαβε η χώρα για την αποκατάσταση. Τα έσοδα, αυτό το διάστημα, βασίστηκαν κατά κύριο λόγο, στις -περιορισμένες- εξαγωγές αγροτικών προϊόντων, στο συνάλλαγμα από τη ναυτιλία και στη μετανάστευση (Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού/ web, 1998).

Αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό πως το έτος 1926 και κατά την περίοδο της οικουμενικής κυβέρνησης τέθηκαν και τα ζητήματα των προς την Αγγλία πολεμικών χρεών και της εδρεύουσας στην Αθήνα Διεθνούς Οικονομικής Επιτροπής που ασκούσε αδιάκριτα οικονομικό έλεγχο, χωρίς να επέλθει κάποια ελάφρυνση. Επιπρόσθετα, οι μεγάλες ανάγκες της ελληνικής οικονομίας σε δανειακά κεφάλαια, πέραν αυτών που είχε λάβει, οδήγησαν τη χώρα να καταφύγει, το Μάρτιο του 1927, στη Δημοσιονομική Επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών, ζητώντας εγγυήσεις για εκ νέου δανειοδότηση. Οι διαπραγματεύσεις αυτές κατέληξαν με συμφωνίες για επιπλέον δάνεια με προϋπόθεση την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος (15 Σεπτεμβρίου 1927) και πολιτικά ανταλλάγματα, όπως για το ποιοι θα στελεχώνουν την κυβέρνηση (Ψαλιδόπουλος, 2014) (Παπαρηγόπουλος).

Το 1929 στις εξελίξεις της οικονομίας της χώρας έγινε μία τομή. Περίπου 100 χρόνια από την ανακήρυξη του ελληνικού κράτους, ο τότε Υπουργός

Γεωργίας Κ. Σπυρίδης (του κόμματος των Φιλελευθέρων) εισήγαγε στη Βουλή των Ελλήνων σχέδιο νόμου περί ιδρύσεως ιδιαίτερης τράπεζας για την κάλυψη των αναγκών αλλά και τον συντονισμό και αύξηση της ελληνικής αγροτικής παραγωγής. Η πρόταση εκείνη της τότε κυβέρνησης έγινε δεκτή κατά πανηγυρικό τρόπο και ψηφίσθηκε από όλα τα τότε κόμματα της αντιπολίτευσης, ανεπιφύλακτα. Έτσι το νομοσχέδιο εκείνο έγινε ο Νόμος 4432 του 1929 με τον οποίο και ιδρύθηκε η ΑΤΕ ως κοινωφελής οργανισμός, δηλαδή χωρίς μετόχους και χωρίς κερδοσκοπικό χαρακτήρα (Παπαναστασίου, 1987).

Ορόσημο, ακόμα, της δεκαετίας του '20 είναι και η χρηματιστηριακή κρίση του 1929 στις ΗΠΑ και η Μεγάλη Ύφεση που ακολούθησε, καθώς ώθησαν διάφορες ευρωπαϊκές χώρες να κηρύξουν παύση πληρωμών και να ζητήσουν αναδιάρθρωση του χρέους τους: Γερμανία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Ρουμανία, Πολωνία, Αυστρία (Ψαλιδόπουλος, 2014), μέσα σε ένα κλίμα ανασφάλειας των αγορών.

Στις δυσκολίες που προέκυψαν, όμως, πρέπει να αντιπαραβάλλουμε και τα θετικά στοιχεία της έλευσης των Ελλήνων του Πόντου και της Μικράς Ασίας για την οικονομία. Συνοπτικά αναφέρονται, η εξασφάλιση φτηνού εργατικού δυναμικού, η αναζωογόνηση της αγροτικής οικονομίας με την αξιοποίηση ακαλλιέργητων εκτάσεων και τη χρήση νέων μεθόδων καλλιέργειας, η μεταφορά στον ελλαδικό χώρο πολύτιμων παραδόσεων και μεθόδων σε τέχνες όπως η ταπητουργία, η κεραμική, η υφαντουργία και η πλαστική -χάριν αυτών μετά το 1926, η Ελλάδα έγινε ανταγωνιστική στη διεθνή αγορά σ' αυτούς τους τομείς-, η άνθιση της λαϊκής τέχνης και της πνευματικής κίνησης και η ενίσχυση της θέσης των γυναικών στην εργασία (Βακαλόπουλος Α. , 2000).

WALL STREET CRASH!

Black Thursday in America

Stocks Plunge and Eleven Commit Suicide

Panic selling hit the New York Stock Market yesterday as nearly 13 million shares changed hands in just one day.

Massive sales in the early morning created an extraordinary atmosphere of chaos and panic. Brokers flooded the market with orders from their investors to sell at any price.

As the situation reached crisis level, the market broke down entirely as the sea of brokers clamoured madly for non-existent buyers. Stocks were traded for any price and the value of some companies halved during the course of the morning.

The huge early morning sales followed a week of uncertainty on Wall Street and the bottom finally dropped out of the market at 11.30am, when the ticker tape was no longer able to keep up with the sheer volume of activity.

Crisis Meeting

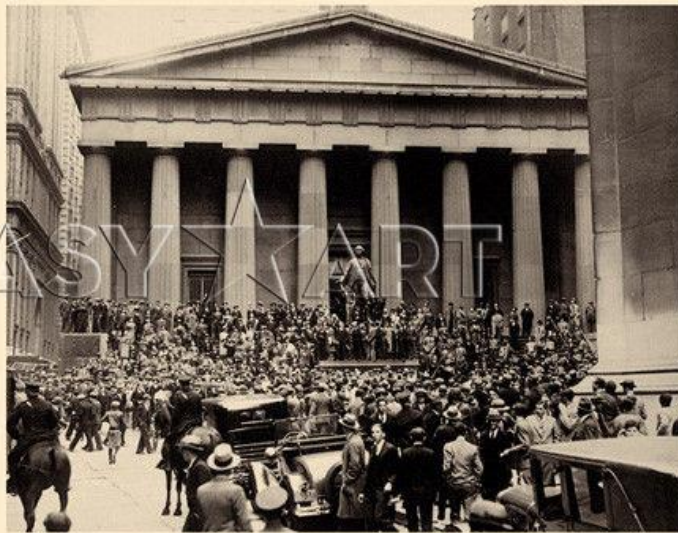
A crisis meeting of New York's leading bankers was held in the offices of JP Morgan & Co and prices recovered slightly in the afternoon on the assurance from the firm's senior partner, Thomas W. Lamont, that the problems were 'technical rather than fundamental'. With mastery understatement, Mr Lamont admitted that 'there has been a little distress selling on the Stock Exchange' but the most influential financiers in New York concluded that the market was essentially safe and was simply readjusting after four strong years of growth.

In an attempt to defuse the crisis, the Treasury in

Washington also issued a statement to the effect that general business was still fundamentally sound and that the vast losses affected mainly paper profits only. The reassuring nature of the statement was, however, undermined by intimations from Treasury officials that proposals to cut taxes next year would be abandoned unless the Stock Exchange rallied.

Riots

Despite the rallying record of the great and good, the day's activities saw thousands of businessmen ruined and police riot squads were forced to enter Wall Street to disperse the crowds of hysterical bankers and investors. The late recovery in some prices was not sufficient for many of those bankrupted by what is already being called The Wall Street Crash. Eleven speculators were believed to have committed suicide.

Panicking investors gather around the statue of George Washington on Wall Street.

What Went Wrong?

The initial massive sale of stocks began when it became clear that a downturn in some major industries was expected, mainly because of overproduction in the very competitive automobile industry.

Once the panic began, the situation simply grew out of control as nervous investors all tried to shed their plummeting stocks at the same time.

Chaos

The all-consuming chaos was, in part, blamed by bankers on the inadequacy of the old ticker-tape system in processing such enormous volumes of trade.

By the end of the trading day, the ticker recording Stock Exchange transactions was over four hours behind the trading which had taken place.

Telephone facilities were also totally deficient during the crisis, not only in Wall Street but also throughout the

City of New York. The system almost ground to a halt at times as it seemed as if every inhabitant of New York was trying to call the financial district with instructions to sell.

Since the end of the depression of the early 1920s, new speculators have flooded into the bull markets and stocks have quadrupled in value over four years, often bought on credit, rather than with cash. Thousands of these risk-takers have had their fingers very badly burned by Black Thursday.

Financial Reports - p11

OTHER NEWS

London Buses to be Red - The Government announced that all buses in London will be red. The decision follows the recent trial of a red and yellow version of the new bus, which failed to win popular support. p10

New Government in France - The appointment of a new government is expected in France, following the resignation of the government of veteran statesman, Aristide Briand, on Tuesday. p4

Yugoslavia is Born - The new official name of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes will be 'Yugoslavia', it has just been announced in Belgrade. p7

COLEMAN'S "WINCARNIS"

Εικόνα 2. Πρωτοσέλιδο της Εφημερίδας London Herald την Παρασκευή 25 Οκτωβρίου 1929 (πηγή: covers ssss & newspaper ss: <https://gr.pinterest.com/lucabolzan/covers-ssss-newspaper-ss/>)

2.5 Γενικά το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα -με την εμφάνιση του κινήματος των Νεοτούρκων (Βακαλόπουλος Κ. , 1990:)- η Τουρκία εφάρμοσε μια πολιτική συστηματικής και βίαιης αποπομπής του χριστιανικού στοιχείου από το έδαφός της (Φωτιάδης, 2004). Ήδη από το 1908 αρχίζει η υλοποίηση του προγράμματος «Η Τουρκία για τους Τούρκους», οι δολοφονίες και οι καταστροφές των ελληνικών πληθυσμών αναγκαστική καταφυγή τους προς την Ελλάδα (Πελαγίδης, 1997). Στη συνέχεια, μαζική ροή σημειώθηκε κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και από την περιοχή του Μοναστηρίου, της Θράκης, της Ιωνίας και του Πόντου, καθώς η κατάσταση για τους ενοικούντες εκεί είχε γίνει αφόρητη. Οι αθρόες σφαγές και οι μαζικές εξορίες εκπάτρισαν πολλούς. Το δράμα αποκορυφώθηκε την Κεμαλική περίοδο με αποτέλεσμα το 1924 να υπολογίζονται 900.000 νεκροί Θρακιώτες, Μικρασιάτες και Πόντιοι, την τελευταία δεκαετία, λόγω των τουρκικών θηριωδιών (Πελαγίδης, 1997) (Γεωργανόπουλος, 2001:64).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	ΤΡΟΠΟΣ ΑΝΑΧΩΡΗΣΗΣ
1912-1920	435.000	Ξεριζωμός
1921-1922	900.000	Ξεριζωμός
Μέχρι Μάρτιο 1923	1.150.000	Ξεριζωμός
Μέχρι Σεπτέμβρη 1924	214.000	75.000 με ξεριζωμό 139.000 με Ανταλλαγή

*Πίνακας 2. Προσφυγικά ρεύματα προς την Ελλάδα
(Πελαγίδης, Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930), Ο πόνος και η Δόξα, 1997)*

Έτσι, η Ελλάδα τα χρόνια του μεσοπολέμου βρέθηκε με ενάμισι περίπου εκατομμύριο (1.500.000) πρόσφυγες², στα λοιμοκαθατήρια, σε καταυλισμούς

² Στον αριθμό αυτών των προσφύγων θα ήταν ορθότερο να συμπεριληφθούν και οι περίπου 500.000 πρόσφυγες από τη Βουλγαρία, τη Θράκη, τη Σερβία και τον Καύκασο που είχαν έρθει στην Ελλάδα το διάστημα 1906-1920 (Πελαγίδης, 1997).

και παράγκες, από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, από τη Βόρεια και την Ανατολική Θράκη, ρεύματα που πύκνωσαν σε υπερβολικό βαθμό βάσει της ελληνοβουλγαρικής συνθήκης του Νεϊγυ το 1919 (Nicol, 1990:148) και της συνθήκης της Λοζάνης το 1923 με τους Τούρκους. Στα ίδια χρονικά όρια προσφυγικά ρεύματα συνέρρεαν και από τις περιοχές του Καυκάσου, της Γιουγκοσλαβίας και της Βορείου Ηπείρου. Επίσης, στην Ελλάδα έγιναν δεκτοί και 50.000 Αρμένιοι πρόσφυγες (Βακαλόπουλος Α. , 2000). Το πλεονέκτημα της έλευσης του πλήθους αυτού, ήταν η διαμόρφωση ενός σχεδόν τέλεια ομοιογενούς πληθυσμιακά κράτους 6.550.000 κατοίκων, ωστόσο οι δυσχέρειες που παρουσιάστηκαν από το δεδομένο ότι το 26% του πληθυσμού ήταν πρόσφυγες, ήταν ανυπέρβλητες.

Πρέπει να επισημανθεί ότι η υποδοχή έγινε σε μια χρονική καμπή όπου *«δεν είχαν υιοθετηθεί ακόμη γενικές διεθνείς συμβάσεις, που να προστατεύουν τους πρόσφυγες ως νομικά καθορισμένη κατηγορία προσώπων στο διεθνές δίκαιο»* (Ζάικος, 2009:21). Αυτό σημαίνει πως το κάθε κράτος δρούσε σπασμωδικά, αυθόρμητα και μη οργανωμένα σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Η πολιτική που ακολουθήθηκε από το ελληνικό κράτος για την επιλογή της καταλληλότερης περιοχής για την εγκατάστασή τους, πλαισιώθηκε από την ιδέα της ενίσχυσης των βόρειων συνόρων της χώρας, της αξιοποίησης της καλλιεργήσιμης γης και της τουρκικής παρουσίας. Ως εκ τούτου οι πρόσφυγες συγκεντρώθηκαν κυρίως στη Μακεδονία και στη Δυτική Θράκη. Έχουν συζητηθεί πολλές παραπολιτικές ενέργειες για την απόφαση αυτή, αλλά σε αυτό το σημείο μας απασχολεί το που τελικά συσσωρεύτηκαν οι ανταλλάξιμοι.

Από το πλήθος των προσφύγων οι προερχόμενοι από την Κωνσταντινούπολη, 200.000 περίπου, μετεγκαταστάθηκαν χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα. Για τους υπόλοιπους, όμως, σε αξιολύπητη κατάσταση όντες, διωγμένοι και ξεριζωμένοι, χωρίς περιουσία κινητή ή ακίνητη, έπρεπε να μεριμνήσει και να βρει λύσεις το κράτος. Καίρια ζητήματα ήταν η στέγαση, η περίθαλψη και η εργασία. Για την ολοκλήρωση αυτού του τιτάνιου έργου η ελληνική κυβέρνηση απευθύνθηκε στην Κοινωνία των Εθνών, σύναψε ένα δάνειο ύψους 12.300.000 λιρών και ίδρυσε την Επιτροπή Αποκατάστασης

Προσφύγων³, η οποία θα μεριμνούσε για την αστική και την αγροτική αποκατάσταση αναλόγως. Μετά από 7 χρόνια (1923-1930) εργασίας οι γεωργοί πρόσφυγες (143.000 οικογένειες) αποκαταστάθηκαν, έχτισαν νέους οικισμούς, προμηθεύτηκαν κατοικίδια ζώα, εργαλεία και γεωργικά μηχανήματα, έγιναν κοινωφελή έργα, οργανώθηκαν υπηρεσίες υγιεινής, κτηματογράφησης και διοίκησης. Όσον αφορά τον αγροτικό τομέα το επίτευγμα της αποκατάστασης σημειώνει 62.658 κατοικίες καινούριες, αξιοποίηση 57.870 παλιών τουρκικών και βουλγαρικών με αποτέλεσμα να στεγαστούν, έστω και σε αντίξοες συνθήκες (παραπήγματα⁴), 720.000 πρόσφυγες (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) .

Στην περίθαλψη και αποκατάσταση συνέβαλαν και οργανώσεις του αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού, οι οποίες επί έξι μήνες μεριμνούσαν για την τροφή 500.000 προσφύγων και την περίθαλψη 18.000 ορφανών σε οργανωμένα ορφανοτροφεία με προϋπόθεση να διδάσκονται και την αγγλική γλώσσα (Καργάκος, 2013).

Αυτή η πολύπλευρα γιγαντιαία προσπάθεια έφερε αντικειμενικά αποτελέσματα, εντούτοις δε μπορεί να χαρακτηριστεί ανεγάρδιαστη, αν λάβουμε υπόψη ότι επιχειρήθηκε μετά από αλλεπάλληλες πολεμικές δοκιμασίες, οικονομική δυσπραγία και πολιτική αβεβαιότητα. Τέθηκαν πολλά ερωτηματικά για την ελλιπή αποζημίωση των ανταλλαξίμων, καθώς και για το γεγονός ότι η ανταλλάξιμη περιουσία δεν περιήλθε αποκλειστικά σε αυτούς.

³ Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.) ιδρύθηκε το Σεπτέμβριο του 1923 στη Γενεύη με σκοπό τη διευθέτηση του προσφυγικού εποικισμού στον αγροτικό και τον αστικό χώρο. Στη διοίκηση του οργανισμού συμμετείχαν ως μέλη Έλληνες και ξένοι εκπρόσωποι. Το ελληνικό δημόσιο παραχώρησε στην Ε.Α.Π. εκτάσεις 5.000.000 στρεμμάτων, αξίας 13.000.000 λιρών, για την υλοποίηση του σύνθετου έργου της αποκατάστασης, σε συνδυασμό με τη διαχείριση ενός διεθνούς δανείου. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, η εγκατάσταση 653.000 προσφύγων (σε σύνολο περίπου 1.200.000) στα αστικά κέντρα παρουσίασε πολύ μεγαλύτερες δυσχέρειες από την αντίστοιχη αγροτική.

Οι αντιφάσεις και η σύγχυση που επικράτησε στην εφαρμογή -συχνά αλληλοαναιρούμενων- επιλογών, μεταξύ ελληνικού κράτους και Ε.Α.Π., προκάλεσε προβλήματα στη διαδικασία της παροχής πρόνοιας. Οι ενέργειες, εκ μέρους του κρατικού μηχανισμού, περιστολής των αρμοδιοτήτων της επιτροπής κορυφώθηκαν το 1925, με τη προσαγωγή σε δίκη στελεχών της Ε.Α.Π. Ως το 1930, που διαλύθηκε η επιτροπή, είχε συμβάλει στη δόμηση περίπου 27.000 κατοικιών σε 125 νέους συνοικισμούς, χωρίς ωστόσο να εξαλειφθεί οριστικά το πρόβλημα των άθλων συνθηκών διαβίωσης. (Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, 1998)

⁴ παράπηγμα το [παράπηγμα]: οίκημα μικρό και πρόχειρα κατασκευασμένο από σανίδια, λαμαρίνα κτλ.· παράγκα (Πύλη για την Ελληνική γλώσσα, 2006-08, http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%80%CE%B7%CE%B3%CE%BC%CE%B1&dq=)

Ακόμα, η γραφειοκρατική ταλαιπωρία ήταν χαρακτηριστικό της διευθέτησης των προσφυγικών ανακυπτόντων θεμάτων. Επιπλέον, είναι κοινός τόπος πως ως πρόσφυγες τύγχαναν συχνά κακής αντιμετώπισης ακόμη και από δημόσιους φορείς (Εργαστήρι 3 web / Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2003). Στα προβλήματα, επίσης, πρέπει να αθροιστεί και ο εξαιρετικά βαρύς χειμώνας (κυρίως του 1922 και 1923) που ενίσχυε θνησιμότητα. Εκτός από τους θανάτους εξαιτίας της φυματίωσης, της πνευμονίας και της πεινάς, στον μακρύ κατάλογο των χιλιάδων θανόντων συγκαταλέγονται και θάνατοι λόγω ψύχους. Χαρακτηριστικά παραθέτουμε τα ποσοστά θνησιμότητας βρεφών 74,4% το 1923 και 83,24% το 1924 (Καργάκος, 2013).

Μία παράμετρος που δεν μπορεί να είναι απόλυτα ελέγξιμη και μετρήσιμη είναι η αφομοιωτική εργασία του κράτους και η πλήρης κοινωνική ένταξη των προσφύγων στον εθνικό κορμό. Κατ' επέκταση η τυπική και άτυπη εκπαίδευσή τους και η ιδιαίτερη μέριμνα για την ομαλή ενσωμάτωσή τους στο πολιτισμικό πλαίσιο του ελλαδικού χώρου. Ενώ, η αποκατάσταση (αγροτική-αστική) των προσφύγων ήταν σχετικά ταχεία, η «απορρόφησή» τους στο κοινωνικό σύνολο ήταν μια επίπονη διαδικασία, η οποία έγινε με πολύ αργούς ρυθμούς, κυρίως των εκ βορρά προερχομένων, από τους οποίους κάποιοι ακόμα και μετά 100 χρόνια διαμονής στον ελλαδικό χώρο διατηρούν έντονα αλλότρια στοιχεία σε βαθμό που ενίοτε συνιστούν και ξένο σώμα. Αυτό το θέμα αναλύεται πιο εκτεταμένα στην ενότητα που πραγματεύεται το ζήτημα στα γεωγραφικά όρια της δυτικής Μακεδονίας, όπου μας απασχολεί το θέμα των ιδιαίτερων ταυτοτήτων που ενυπάρχουν και η κρατική αντίδραση.

ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ικαρίδημα

ΜΠΗΜΑ

ια Μομών
ρα Επαρχιών
ρια Μομών
ρια Επαρχιών

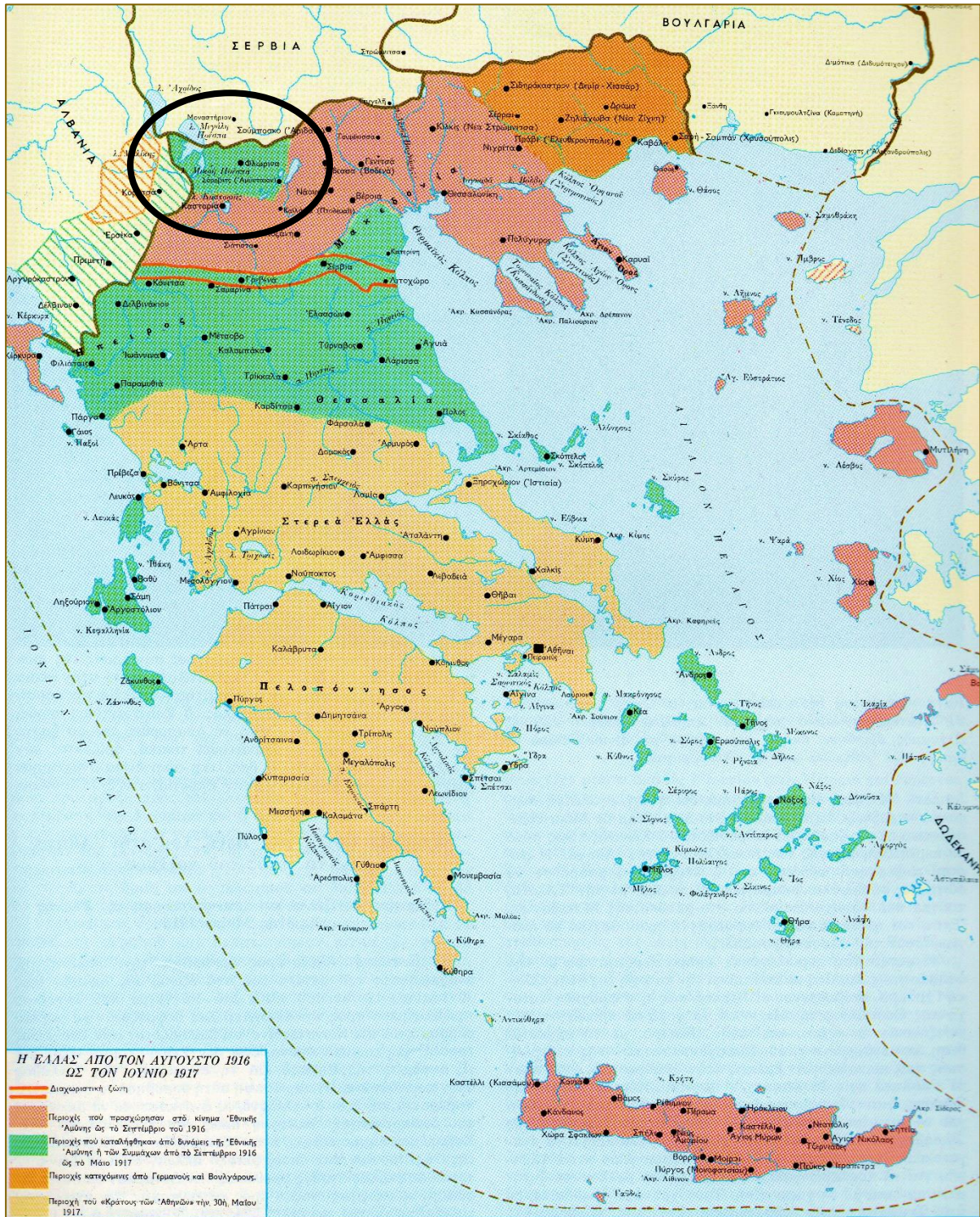
Συγκείμενο Δυτικής Μακεδονίας

και του ευρύτερου χώρου βάσει βιβλιογραφίας

με εστίαση στους ερευνητικούς άξονες
πληθυσμός-ταυτότητες-εκπαίδευση.

1. Βιβλιογραφική ανασκόπηση της κατάστασης στη Δυτική Μακεδονία

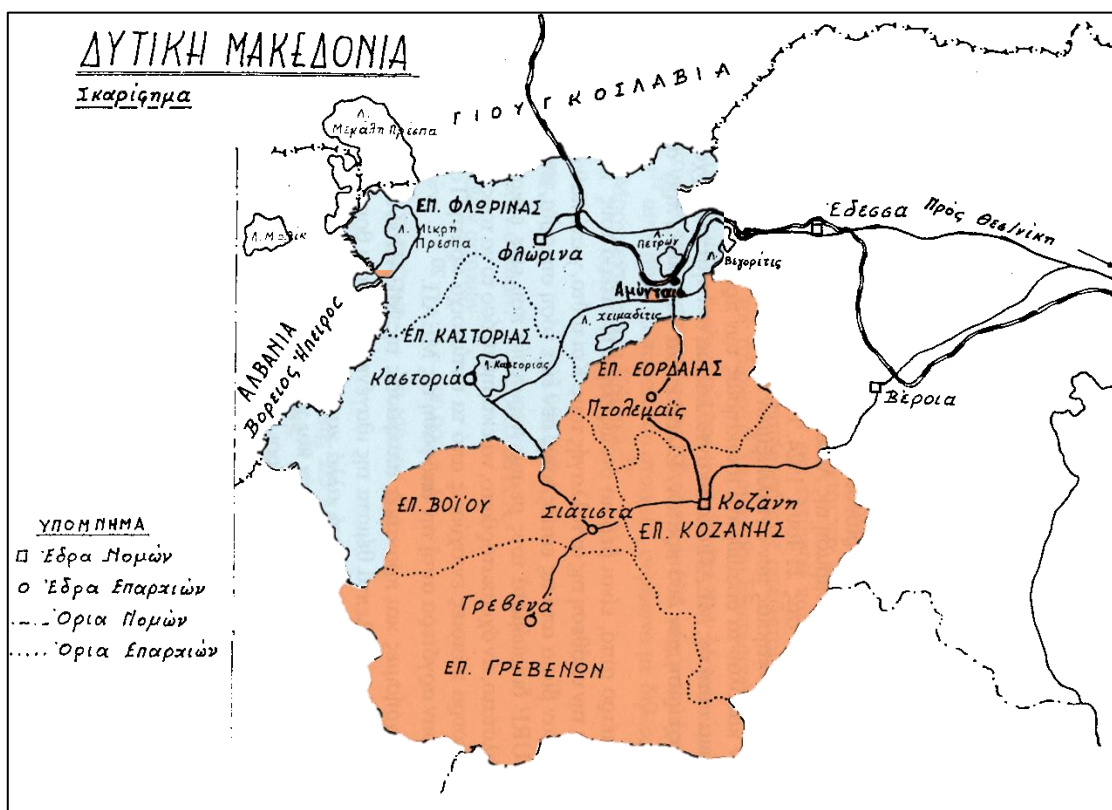
1.1 Γενικά

Εικόνα 3. Η Ελλάδα από τον Αύγουστο του 1916 ως τον Ιούνιο του 1917.
(πηγή: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ', σελ. 45)

Η Δυτική Μακεδονία, καθώς φαίνεται και την περίοδο αυτή ήταν ένα γεωγραφικό κομμάτι νευραλγικό. Την δεκαπενταετία την οποία πραγματευόμαστε η Δυτική Μακεδονία σείόταν στην ίδια κλίμακα με την υπόλοιπη Ελλάδα.

Προοιμακά να ξεκαθαρίσουμε πως την περίοδο την οποία εξετάζουμε, η Δυτική Μακεδονία, διαιρούταν στους Νομούς Κοζάνης και Φλώρινας. Οι Νομοί Καστοριάς και Γρεβενών ιδρύθηκαν το 1941 και 1964 αντίστοιχα (Πελαγίδης, Κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στον Νομό Φλώρινας (Επαρχίες Φλώρινας-Καστοριάς) μετά την προσφυγική αποκατάσταση (1923-1930), 2004). Στον Νομό Κοζάνης υπάγονταν και οι επαρχίες Εορδαίας, Ανασελίτσας (Δ. Βοΐου) και Γρεβενών. Ο Νομός Φλωρίνης συμπεριελάμβανε την επαρχία Καστοριάς.

Εικόνα 4. Η διοικητική διαίρεση της Δυτικής Μακεδονίας 1915-1941 (Πελαγίδης, Η Αποκατάσταση των Προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία, 1994:53)

Ο έλεγχος της περιοχής αυτής αλλάζει διαδοχικά χέρια από τους Βαλκανικούς Πολέμους και ύστερα. Μετά την απελευθέρωσή της το 1912 από τους Τούρκους περιέρχεται στα χέρια ελληνικών διοικητικών αρχών με βάση την ελληνική κυβέρνηση Αθηνών (Σακελλαρίου, 1992:480). Αυτή η κατάσταση αλλάζει, όταν τον Αύγουστο του 1916 η Μακεδονία περιέρχεται στον έλεγχο της Προσωρινής Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης υπό τον Ελ. Βενιζέλο. Δύο μήνες αργότερα, μετά την αδυναμία της ελληνικής πλευράς να πάρει ξεκάθαρη θέση στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο οι Γερμανοβούλγαροι καταλαμβάνουν περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας, ολόκληρη τη Φλώρινα και τμήμα της Καστοριάς. Στις 4 Αυγούστου του 1916 εισέβαλαν στη Φλώρινα από το Μοναστήρι (Μπίτολα). Από την άλλη μεριά, την ίδια περιοχή διεκδίκησαν και οι Σέρβοι που είχαν ως συμμάχους τους Γάλλους. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1916, οι Γάλλοι αρχίζουν να απωθούν τους Βούλγαρους ανοίγοντας τα περίφημα «Αμπριά» (=χαρακώματα) (Τσαπάρας, 1998:628).

Κατά τη διάρκεια του χειμώνα του 1916-1917 η Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, με πολεμικές συγκρούσεις επεκτείνεται σε περιοχές του «Κράτους των Αθηνών» και παράλληλα οι Σύμμαχοι ανακαταλαμβάνουν τα τμήματα της Δυτικής Μακεδονίας (Θεοδωρακόπουλος κ.α.,1978). Η τότε περιφέρεια Φλώρινας γαλλοκρατείται (Φλώρινα - Κστορία) και η περιοχή γίνεται θέατρο μεγάλων μαχών. Μια από τις πιο σημαντικές μάχες μεταξύ Γάλλων - Βουλγάρων δόθηκε στο Καϊμακτσαλάν, όπου έχασαν τη ζωή τους 2000 στρατιώτες. Μνημείο πεσόντων Γάλλων και Σέρβων υπάρχει στη Βεύη. Επικεφαλής αυτής της μάχης που συνέβαλε αποφασιστικά στην απόθνηση των Βουλγάρων ήταν ο Κορντονιέ. Οι πολεμικές επιχειρήσεις, οι οποίες είχαν τη μορφή του πολέμου των χαρακωμάτων, εκτεινόταν σε μια γραμμή 350 χιλιομέτρων από τον Στρυμόνα μέχρι τη λίμνη των Πρεσπών και την Κορυτσά δημιουργώντας το λεγόμενο Μακεδονικό Μέτωπο.

Στο Μέτωπο αυτό υπήρχαν συνολικά 243 τάγματα Συμμαχικά (66 γαλλικά, 68 βρετανικά, 72 σερβικά⁵, 18 ιταλικά, 12 ρωσικά, 6 ελληνικά, κι ένα

⁵ Ο σερβικός στρατός που βρέθηκε στη Μακεδονία κατά τη διάρκεια του Α' Π.Π. προπαγάνδισε έντονα και βίαια τις ιδέες για κάποια Σερβομακεδονία. Οι Σέρβοι δρούσαν ανεξέλεγκτα, προξενώντας καταστροφές στις περιοχές Φλώρινας και Έδεσσας. Στο χωριό Μελίτη, το οποίο ήταν έδρα της Τρίτης Σερβικής Στρατιάς, επέβαλαν τη χρήση της σερβικής γλώσσας, στη Βεύη εκδίωξαν τις Ελληνίδες

αλβανικό) και 243 τάγματα της αντίπαλης πλευράς (21 γερμανικά, 202 βουλγαρικά, 18 τουρκικά, 2 αυστριακά). Στη Δυτική Μακεδονία βάσει της κατανομής των τομέων του Μετώπου ανάμεσα στα Συμμαχικά στρατεύματα βρισκόταν η γαλλική στρατιά Ανατολής. Οι πιο ισχυρές συγκρούσεις στο Μακεδονικό Μέτωπο με τις Κεντρικές Δυνάμεις ήταν η εαρινή επίθεση (Άνοιξη 1917), η οποία έληξε με πλεονέκτημα για τους Γερμανοβούλγαρους και η μάχη του Σκρα ντι Λεγκέν (Κιλκίς) την Άνοιξη του 1918 κατά την οποία καταλήφθηκαν οι θέσεις των εχθρικών στρατευμάτων, νίκη που οδήγησε στην τελική Συμμαχική επίθεση τον Σεπτέμβρη του 1918 και υποχρέωσε τις Κεντρικές Δυνάμεις σε συνθηκολόγηση (Θεοδωρακόπουλος κ.α.,1978).

Μετά το συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων τον Ιανουάριο του 1919 και το τυπικό τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου τα συμμαχικά στρατεύματα αποχώρησαν και νέες αναταραχές παρουσιάστηκαν στην περιοχή. Ο τριετής πόλεμος της Μικρασιατικής εκστρατείας τα έτη 1919 - 1922 διαμόρφωσαν νέες δυσμενείς οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Η δεκαετία του '20, είναι μια δεκαετία που αναλώθηκε στην αποκατάσταση των προσφύγων και στην ένταξή τους. Κύριο πρόβλημα και μέριμνα ολόκληρης της Ελλάδας και κυρίως της Μακεδονίας ήταν η ομαλή εγκατάσταση του νέου ανθρώπινου δυναμικού.

Πιο συγκεκριμένα:

Για τον Νομό Φλωρίνης και την Επαρχία Καστοριάς η ήδη δυσμενής οικονομική και κοινωνική κατάσταση επιδειωνόταν κι από το γεγονός ότι συνιστούσαν περιοχές με ιδιαίτερο υδάτινο χαρακτήρα, με τις πολλές τους λίμνες, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συνθήκες αυξημένης νοσηρότητας. Αυτό σε συνδυασμό με την ύπαρξη μόνο τεσσάρων ιατρικών κέντρων σε όλη την έκταση του νομού, την απουσία γιατρών και νοσηλευτικού προσωπικού επαύξαναν τα προβλήματα. Από τα εντονότερα προβλήματα ήταν η ελονοσία αν αναλογιστεί κανείς, ότι από τους 1000 πρόσφυγες που φιλοξενούνταν στα Αγροτικά Ιατρεία οι 550 έπασχαν από αυτήν, ο αριθμός αυτός αφορά σε διάστημα ενός έτους. Οι συνθήκες υγείας των προσφύγων άρχισαν να γίνονται

δασκάλες, ενώ στο Αμμοχώρι έκλεισαν το Ελληνικό Σχολείο. Η Ελληνική Κυβέρνηση την περίοδο αυτή «διχαζόταν».

ικανοποιητικές μετά το 1925, σύμφωνα με εκθέσεις της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων προς την Κοινωνία των Εθνών, καθώς οι θάνατοι υποχωρούν από το 19‰ (τοις χιλίοις) το 1924 στο 17‰ το 1925 (Πελαγίδης, Κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στον Νομό Φλώρινας (Επαρχίες Φλώρινας-Καστοριάς) μετά την προσφυγική αποκατάσταση (1923-1930), 2004).

2. Πληθυσμός και Ζητήματα ταυτοτήτων 1916 – 1930

2.1 Ποσοτικά - ποιοτικά χαρακτηριστικά πληθυσμού Δ. Μακεδονίας

Για να διαμορφώσουμε μια εικόνα του χώρου της Δυτικής Μακεδονίας, θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια πινακοποιημένα στοιχεία, προκειμένου να γίνει πιο αντιληπτή η κατάσταση της περιοχής.

Από πληροφορίες που απορρέουν από τους εκλογικούς καταλόγους του 1920 και από την απογραφή του 1920 προκύπτουν τα παρακάτω στοιχεία⁶ (πίνακας 2 & 3).

ΝΟΜΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ
ΚΟΖΑΝΗΣ	183.705	118.938	64.767
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	127.941	57.278	70.663
ΣΥΝΟΛΟ	311.646	176.216	135.430

Πίνακας 3. Πληθυσμός Δυτικής Μακεδονίας 1920

(Πηγή: Γκλαβίνας, Εκλογικές αναμετρήσεις στην Κοζάνη την περίοδο του Εθνικού Διχασμού 1915-1920: κόμματα, υποψήφιοι και εκλογικές συμπεριφορές 2014 & (Περιβολάρης, Φλώρινα 1912-2012, Χρονικό ενός αιώνα, 2012)

ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
ΕΛΛΗΝΕΣ	30.000
ΒΛΑΧΟΦΩΝΟΙ (ΕΛΛΗΝΟΦΡΟΝΕΣ):	11.500
ΒΛΑΧΟΦΩΝΟΙ (ΡΟΥΜΑΝΙΖΟΝΤΕΣ):	400

⁶ Σε άλλες μελέτες όπως σ' αυτή του Ευστάθιου Πελαγίδη, *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία (1923 - 1930)*, 1994, οι αριθμοί διαφέρουν, ωστόσο η εικόνα δεν αλλάζει.

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ (ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΟΙ ΒΑΛΛΑΔΕΣ)	4.680
ΣΥΝΟΛΟ ΚΑΤΟΙΚΩΝ	46.580
ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΝΑΣΕΛΙΤΣΗΣ	
ΕΛΛΗΝΕΣ	30.103
ΣΛΑΒΟΦΩΝΟΙ (ΤΕΩΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΙ)	1.794
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ (ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΟΙ ΒΑΛΛΑΔΕΣ)	7.408
ΣΥΝΟΛΟ ΚΑΤΟΙΚΩΝ	39.305
ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΟΖΑΝΗΣ	
ΕΛΛΗΝΕΣ	32.872
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ (ΤΟΥΡΚΟΦΩΝΟΙ):	22.510
ΣΥΝΟΛΟ ΚΑΤΟΙΚΩΝ	55.382
ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΪΛΑΡΙΩΝ	

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΦΡΟΝΕΣ (ΒΛΑΧΟΦΩΝΟΙ)	3.798
ΒΛΑΧΟΦΩΝΟΙ (ΡΟΥΜΑΝΙΖΟΝΤΕΣ)	885
ΣΛΑΒΟΦΩΝΟΙ (ΤΕΩΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΙ)	4.578
ΣΛΑΒΟΦΩΝΟΙ (ΤΕΩΣ ΣΧΙΣΜΑΤΙΚΟΙ)	3.008
ΣΛΑΒΟΦΩΝΟΙ (ΣΥΝΟΛΟ)	7.586
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ (ΤΟΥΡΚΟΦΩΝΟΙ)	30.169
ΣΥΝΟΛΟ ΚΑΤΟΙΚΩΝ	50.024
ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ⁷	
ΣΥΝΟΛΟ	71.860⁸

⁷ Οι πληροφορίες, από την απογραφή του 1920, που αφορούσαν τη γλώσσα και τη θρησκεία είχε αποφασιστεί να δημοσιευτούν ανά γεωγραφικό διαμέρισμα. Γι' αυτό το λόγω είχε προγραμματιστεί η δημοσίευση δέκα τόμων, ένα για κάθε διαμέρισμα: «Στερεά Ελλάς και Εύβοια, Θεσσαλία και Άρτα, Ιόνιοι Νήσοι, Κυκλάδες Νήσοι, Πελοπόννησος, Μακεδονία, Ήπειρος, Νήσοι Αιγαίου, Κρήτη, Δυτική Θράκη». Ωστόσο, εντέλει, δημοσιεύτηκαν μόνο οι πρώτοι 5 με αποτέλεσμα τα στοιχεία για τις περιοχές της Μακεδονίας, αναφορικά με τον πληθυσμό της να είναι δυσεύρετες.

⁸ Σύμφωνα με την απόρρητη απογραφή που διενήργησε, το 1923, η Γενική Διοίκηση Δυτικής Μακεδονίας, στην υποδιοίκηση Φλώρινας σε συνολικό αριθμό πληθυσμό 82.408 καταγράφηκαν: 9.027 σλαβόφωνοι-τέως πατριαρχικοί και 48.443 σλαβόφωνοι-τέως πατριαρχικοί (Αθανασιάδης, Στη σκιά του Βουλγαρισμού, 2016).

ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ⁹	
ΣΥΝΟΛΟ	86.081 ¹⁰

Πίνακας 3. Εθνολογική κατάσταση, βάσει της απογραφής του 1920.
(Πηγή: Γκλαβίνας, Οι Μουσουλμανικοί Πληθυσμοί στην Ελλάδα (1912-1923), από την Ενσωμάτωση στην Ανταλλαγή, 2013 & Κ. Φωτιάδης – Ηλιάδου Τάχου Σ., Η αποκατάσταση και η εξέλιξη των προσφύγων στην περιοχή της Φλώρινας: Από τη δίνη του αυτοπροσδιορισμού στη δυναμική της ενεργητικής παρουσίας, 2009 & Απογραφή Πληθυσμού Ελλάδος, 1920)¹¹

Χωρίς να υπολογίζονται οι μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών στον ελλαδικό χώρο κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου, βάσει της Συνθήκης της Λοζάνης, το 1923, η Ελλάδα υποδέχτηκε στους κόλπους της τον ξεριζωμένο ανταλλάξιμο Ελληνισμό, που ανερχόταν στο 1,5 εκατομμύριο (Βακαλόπουλος Α. , 2000) ή σύμφωνα με άλλους 1,3 (Καργάκος, 2013). Σε κάθε περίπτωση, γίνεται λόγος για έναν αρκετά μεγάλο αριθμό. Ο κύριος όγκος των προσφύγων, περίπου 750.000, εγκαταστάθηκε στη Βόρεια Ελλάδα. 380.000 εγκαταστάθηκαν στην παλαιά Ελλάδα και οι υπόλοιποι διασκορπίστηκαν στα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη σύμφωνα με τη μελέτη του Καργάκου (2013 :386), *Η Μικρασιατική Εκστρατεία, από το Έπος στην Τραγωδία*.

Στην περιφέρεια Φλώρινας (επαρχίες Φλώρινας - Καστοριάς)¹² το 1923, συμβιούσαν 20.017 πρόσφυγες και 106.617 ντόπιοι Έλληνες, αφού με τις Συμβάσεις Ανταλλαγής (Λοζάνη – Νεϊγύ) αποχώρησαν 27.996 Μουσουλμάνοι και 4.929 Βούλγαροι (Πελαγίδης, 2004). Πρέπει να υπογραμμιστεί πως η

⁹ Οπ.π.

¹⁰ Στην ίδια απογραφή (βλ. υποσημείωση 8) στην Καστοριά σε συνολικό πληθυσμό 68.340 καταγράφηκαν: 7.519 σλαβόφωνοι-τέως πατριαρχικοί και 22.079 σλαβόφωνοι-τέως πατριαρχικοί. Ο Ιάκωβος Μιχαηλίδης στο «*Μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμών (1912 - 1930)*» υποστηρίζει πως οι χαρακτηρισμοί Εξαρχικοί και Πατριαρχικοί είναι αυθαίρετοι και αβάσιμοι.

¹¹ Οι πηγές παρουσιάζουν αποκλίσεις ως προς τους αριθμούς με τη μεγαλύτερη στην υποδιόικηση Καϊλαρίων για την οποία ο Γκλαβίνας παραθέτει τον αριθμό των 50.024, ενώ στην απογραφή του 1920 συνολικός πληθυσμός καταγράφεται να ανέρχεται στον αριθμό 40.343. Στην Κοζάνη αντίστοιχα, ο πληθυσμός στην απογραφή του 1920 σημειώνεται ακριβώς 54.735

¹² Στο εξής Ν.Φλ.

ελληνοβουλγαρική συνθήκη προέβλεπε προαιρετική ανταλλαγή πληθυσμών (Βακαλόπουλος Κ. , 1990:563), ως εκ τούτου η περιοχή δεν εκκενώθηκε απόλυτα από αυτήν την ομάδα -που υπολογίζεται στον αριθμό των σλαβόφωνων ντόπιων-, η οποία δρούσε υπονομευτικά ανέκαθεν και θα συνέχιζε να είναι ένας πίδακας που περιοδικά θα εκτινασσόταν. Το βουλγαρικό στοιχείο όπως θα φανεί και παρακάτω ήταν ένας εθνικός κίνδυνος με διαρκείς ενεργούς θύλακες.

Μετά την προαιρετική συνθήκη του Νείγυ και την αποχώρηση 4.929 Βουλγάρων στον Ν.Φλ. τα πληθυσμιακά δεδομένα παρουσιάζουν την παρακάτω εικόνα:

ΕΠΑΡΧΙΕΣ	Σλαβόφωνοι Πατριαρχικοί	Σλαβόφωνοι Σχισματικοί
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	9.027	48.443
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	7.519	22.079

Πίνακας 4. Απογραφή 1923

(Πηγή:Μιχαηλίδης, Μετακινήσεις Σλαβόφωνων Πληθυσμών (1912-1930), 2003)

ΕΠΑΡΧΙΕΣ	Ελληνόφωνοι	Σλαβόφωνοι	Εβρ.-Βλάχοι Ρουμανίζοντες
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	78%	20,4%	1,63%
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	61%	37%	2%

Πίνακας 5. Πληθυσμιακή κατάσταση Δυτικής Μακεδονίας 1926

(Πηγή: Πελαγίδης, Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930), Ο πόνος και η Δόξα, 1997)

Βέβαια, ο πίνακας 5 με αυτήν την κατηγοριοποίηση δε μπορεί να αποδώσει και την εθνική συνείδηση των κατοίκων. Στον πίνακα 4, παρουσιάζεται ο αριθμός των αναχωρησάντων Βουλγάρων (4.929). Είναι χρήσιμο αυτός να συγκριθεί με την απογραφή του 1923 στην οποία οι βουλγαρίζοντες ανέρχονται στον αριθμό των 70.522, αθροιστικά στις υποδιοικήσεις Φλώρινας – Καστοριάς.

Τον Απρίλιο του 1923 διενεργήθηκε απογραφή προσφύγων των υποδιοικήσεων της Δυτικής Μακεδονίας. Παρακάτω παρουσιάζεται ένας συγκεντρωτικός πίνακας.

ΝΟΜΟΣ	ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ 1923
ΚΟΖΑΝΗΣ	8.533
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	3.423

*Πίνακας 6. Απογραφή προσφύγων Δυτικής Μακεδονίας 1923
(Πηγή: Πελαγίδης, Η Αποκατάσταση των Προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία, 1994)*

Το 1925, βάσει των στοιχείων της Γενικής Διεύθυνσης Εποικισμού Μακεδονίας, ο προσφυγικός πληθυσμός στη Δυτική Μακεδονία έχει αυξηθεί σημαντικά και αισθητά.

ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΕΙΣ	ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ
ΑΝΑΣΕΛΙΤΣΑΣ	5.291
ΓΡΕΒΕΝΩΝ	6.589
ΚΑΪΛΑΡΙΩΝ (Εορδαία)	26.257
ΚΟΖΑΝΗΣ	17.088
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	7.120
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	7.016
ΣΥΝΟΛΟ	69.361

*Πίνακας 7. Ο προσφυγικός πληθυσμός Δυτικής Μακεδονίας το 1925
(Πηγή: Πελαγίδης, Η Αποκατάσταση των Προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία, 1994)*

Από το σύνολο των προσφύγων που εποικιστήκαν στη Μακεδονία (428.720) οι 69.361 εγκαταστάθηκαν στη Δυτική. Πρόκειται για ένα ποσοστό περίπου στο 16,1%.

Στον πίνακα 8 παρουσιάζεται αναλυτικά ο πληθυσμός του Ν.Φλ. τα έτη των προσφυγικών ρευμάτων και των έντονων πληθυσμιακών μετακινήσεων.

	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 1920			ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 1928		
	ΟΛΙΚΟΣ	Αναχωρήσαντες Τούρκοι - Βούλγαροι	Υπό- λοιποι	ΟΛΙΚΟΣ	Πρόσφυγες	Ντόπιοι
<u>Ν. ΦΛΩΡΙΝΑΣ</u>	127.941	32.925 (Τούρκοι: 27.996) (Βούλγαροι: 4.929)	95.016	125.722	19.105	106.617
ΕΠΑΡΧΙΕΣ						
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	71.860	15.031	56.829	70.492	10.735	59.757
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	56.081	17.894	38.187	55.230	8.370	46.860
<u>Ν. ΚΟΖΑΝΗΣ</u>	163.004	68.268	94.736	166.523	53.051	113.472
ΕΠΑΡΧΙΕΣ						
ΑΝΑΣΣΕΛΙΤΣΑΣ	32.783	7.330	25.453	34.652	5.446	29.206
ΓΡΕΒΕΝΩΝ	35.143	5.632	29.511	42.397	5.896	36.501
ΕΟΡΔΑΙΑΣ	40.343	30.611	9.732	36.853	23.285	13.568
ΚΟΖΑΝΗΣ	54.735	24.695	30.040	52.621	18.424	34.197
ΣΥΝΟΛΟ	286.044	101.193	184.851	292.245	72.156	220.089

Πίνακας 8. Πληθυσμιακά μεγέθη προσφύγων και γηγενών 1920-1928

Ακολουθεί ένας πίνακας που μας παρουσιάζει πληροφορίες για το κοινωνικό επίπεδο του συνόλου των κατοίκων του Ν.Φλ. τα έτη 1923-1930.

1923 - 1930	ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΝΤΟΠΙΩΝ-ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ (%)	ΑΓΡΑΜΜΑΤΟΙ ΝΤΟΠΙΟΙ-ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ (%)	ΓΕΩΡΓΟΙ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΙ (%)
ΝΟΜΟΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ	16,6	47,9	51,7

Πίνακας 9. Κοινωνικοπολιτιστική ταυτότητα χώρου¹³

Σημαντικό για να επισημανθεί είναι ότι υπήρχε μια κατηγορία μουσουλμάνων που δεν υπαγόταν στην Ανταλλαγή. Η εξαίρεση των μουσουλμάνων του Ν.Φλ. αλβανικής καταγωγής έγινε βάσει νόμιμων προϋποθέσεων που προβλέπονταν για τους μουσουλμάνους Έλληνες υπηκόους (ή ξένης υπηκοότητας) και μη εχόντων τουρκική συνείδηση (Πελαγίδης, 1994). Ο τύπος, βέβαια της εποχής¹⁴ μας πληροφορεί ότι πολλοί εκμεταλλεύτηκαν αυτοί τη δυνατότητα και «μεταμορφώθηκαν» σε Αλβανούς και Σέρβους. Αναφέρεται πως πολλές φορές ξεσηκώθηκαν οι ντόπιοι για τους αλβανοποιημένους μουσουλμάνους, οι οποίοι έφταναν τις 22.000. Οι διαμαρτυρίες, όμως δεν εισακούονταν, καθώς αποδείχτηκε πως πολλά μέλη των Μικτών Υποεπιτροπών ήταν αξιωματικοί του τουρκικού στρατού, οι οποίοι είχαν σκοπό να συμβάλουν στην αυτονόμηση της Μακεδονίας και εν όψει τέτοιου γεγονότος να ματαιώσουν την αναχώρηση γενικώς των Μουσουλμάνων (Πελαγίδης, 1994).

¹³ Πηγή Πίνακα 4,5 Πελαγίδης, Ε. (2004). Κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στον Νομό Φλώρινας (Επαρχίες Φλώρινας-Καστοριάς) μετά την προσφυγική αποκατάσταση (1923-1930). Πρακτικά Συνεδρίου "Φλώρινα 1912-2002" Ιστορία και Πολιτισμός (σσ. 276-280). Φλώρινα: Υπουργείο Πολιτισμού.

¹⁴ «Ηχώ της Μακεδονίας» 02/03/1925

2.2 Ταυτότητες στη Μακεδονία

Εισαγωγικά:

Παρά την έλευση του κύματος προσφύγων στη Μακεδονία τα έτη 1916-1930 από τα Μικρασιατικά Παράλια και τον Παρευξείνιο χώρο, ο προβληματισμός της κοινωνικής, πολιτισμικής και εκπαιδευτικής αφομοίωσης δε στράφηκε τόσο επιτακτικά σε αυτές τις ομάδες. Ωστόσο, το ενδιαφέρον και η αγωνία της ελληνικής διοίκησης είχε εστιάσει στους εναπομείναντες Βούλγαρους, Βλάχους και Αλβανούς, καθώς τα νεοσύστατα εθνικά κράτη τους διεκδικούσαν. Ενδεικτικά, παραθέτουμε την παρατήρηση ότι η βιβλιογραφία βρίθει από μελέτες και έρευνες σχετικά με τη συνείδηση των σλαβόφωνων, των ρουμανίζοντων Βλάχων και των αλβανίζοντων. Αντίθετα δεν υπάρχει ενδιαφέρον για τους πρόσφυγες του 1923. Έτσι, λοιπόν, καταλήγουμε σε μια αρχική διαπίστωση ότι το μείζον ζήτημα, πρόβλημα και θέμα της περιοχής, την εποχή που μελετούμε, ήταν η παρουσία ποικιλίας ταυτοτήτων. Η κύρια και μεγαλύτερη, ομάδα ήταν οι σλαβόφωνοι ή οι δίγλωσσοι σλαβόφωνοι και ελληνόφωνοι.

A. Σύντομη Αναδρομή στο Μακεδονικό Ζήτημα 1870-1920

Το θέμα που απασχολεί την ελληνική διοίκηση και αφορά στην Δυτική Μακεδονία του 1916-1930, είναι η έντονη παρουσία αλβανόφωνων, σλαβόφωνων, βλαχόφωνων κ.α. Αιχμή του δόρατος θεωρήθηκε η μερίδα των βουλγαριζόντων σλαβόφωνων.

Το θέμα, όμως, αυτό δεν προέκυψε την περίοδο που μελετάμε (Ταρνανίδης, 1992:97). Το 1870, έτος που θεωρείται σταθμός (Καλοστύπης, 1993:238), καθώς τότε η Ρωσία, η οποία για χρόνια υποκινούσε τον πανσαλαβισμό, κατάφερε να πείσει τον Σουλτάνο κυρίαρχο του χώρου των Βαλκανίων να δημιουργηθεί αυτοκέφαλη Βουλγαρική Εκκλησία, η λεγόμενη Εξαρχία. Η ίδρυση της βουλγαρικής Εξαρχίας και η συνακόλουθη ρήξη της με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο την κήρυξε ως σχισματική το 1872, σηματοδότησε την έναρξη των βουλγαρικών διεκδικήσεων στο μακεδονικό χώρο και τις συγκρούσεις ανάμεσα σ' αυτούς που ήθελαν να μείνουν πιστοί στο

Πατριαρχείο και τους Εξαρχικούς (Μίντση, 1990:45). Οι διεκδικήσεις αυτές εκδηλώθηκαν αρχικά με τη μορφή του εκκλησιαστικού προσηλυτισμού που απέβλεπε στην απομάκρυνση των αγροτικών πληθυσμών από το ελληνορθόδοξο πατριαρχείο και σε εκπαιδευτικό επίπεδο με την ίδρυση βουλγαρικών σχολείων.

Η διαφωνία, όμως, δεν ήταν μόνο θρησκευτική, ήταν κυρίως εθνοτική, καθώς οι εξαρχικοί υιοθέτησαν την βουλγαρική ταυτότητα και οι πατριαρχικοί την ελληνική¹⁵. Οι προκλήσεις ήταν πολλές (Καλοστύπης, 1993 :238). Η Βουλγαρία προέβαινε σε προκλήσεις που έπαιρναν σταδιακά μεγάλες διαστάσεις (Δούφλιας, 1992) (Ταρνανίδης, 1992 :98) (Γ.Α.Λ, 1963:55). Στο σκηνικό αυτό αντέδρασε και η Σερβία, με αποτέλεσμα να ξεκινήσει η τριμερής διένεξη σχετικά με τη Μακεδονία. Η Συνθήκη του Αγ. Στεφάνου το 1878, σύμφωνα με την οποία η Τουρκία παραχώρησε σχεδόν όλη τη Μακεδονία στη Βουλγαρία εξώθησε στα άκρα τις σχέσεις των τριών χωρών.

¹⁵ Το 1893 ιδρύθηκε, στη Θεσσαλονίκη, μια καθαρά βουλγαρική εθνικιστική οργάνωση η ΕΜΕΟ, από τους Γκρουέφ και Γκότσε, η οποία είχε στους κόλπους της δύο τάσεις. Αφ' ενός την ανεξαρτητοποίηση της Μακεδονίας με στόχο την εκ των υστέρων προσάρτησή της στη Βουλγαρία και αφ' ετέρου την ουσιαστική αυτονομία της Μακεδονίας. Η ΕΜΕΟ οργάνωνε μυστικά και εξόπλιζε τον πληθυσμό της Μακεδονίας για την επίτευξη των στόχων τους. Το 1903 πρωταγωνίστησε στην εξέγερση, γνωστή ως Ίλιντεν, των περιοχών της Μακεδονίας (Δίβρης, Περλεπέ, Μοναστηρίου, Αχρίδας, Φλώρινας, Καστοριάς), η οποία τελικά απέτυχε, αφού προκάλεσε μεγάλες καταστροφές σε ελληνικά χωριά και σοβαρό αριθμό νεκρών. λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε την Ε.Μ.Ε.Ο. να ζητά από το Συνέδριο της Ειρήνης την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία. Το 1919 δημοσίευσε προκήρυξη με την οποία ζητούσε την προσάρτηση της «Γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας και της Ελληνικής» στη Βουλγαρία. Παράλληλα, έκανε και διαβήματα στις Μεγάλες Δυνάμεις για τα δικαιώματα των βουλγαρόφιλων της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας. Οι διεκδικήσεις της ενίοτε έπαιρναν άτακτο ένοπλο χαρακτήρα. Υποδουλίζων ρόλο στις εθνικές διακυβεύσεις της Μακεδονίας και το ανακύπτον κόμμα στα ελληνικά δεδομένα της εποχής, το ΚΚΕ (Μπάρκερ, 1996) (Βλασίδης, 1997) (Δούφλιας, 1992) (Βλασίδης, Γούναρης, & Παναγιωτοπούλου, 2009) (Ταρνανίδης, 1992:98) (Μίντση, 1990:53) (Τσιρκινίδης, 1998:243).

Εικόνα 5. Η Μεγάλη Βουλγαρία (1878)

(Πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%91%CE%B3%CE%AF%CE%BF%CF%85_%CE%A3%CF%84%CE%B5%CF%86%CE%AC%CE%BD%CE%BF%CF%85)

Η αντίσταση σ' αυτόν τον επεκτατισμό και τις ιμπεριαλιστικές διαθέσεις έφτασε και στην ένοπλη φάση του 1904-08, στο έπος του Μακεδονικού Αγώνα (Βακαλόπουλος Κ. , 1986). Ο Μακεδονικός αγώνας (1904-1908) έλαβε χώρα κυρίως στην περιοχή Φλώρινας, Καστοριάς, Γιαννιτσών, Κορεστίων, Μοριχόβου και αλλού. Αυτή η ένοπλη αντίσταση των Ελλήνων της Μακεδονίας, έληξε το 1908 με τις ελπιδοφόρες διακηρύξεις των Νεοτούρκων, και με τις οι βουλγαρικές συμμορίες να έχουν νικηθεί κατά κράτος σε όλα τα μέτωπα από τους Μακεδονομάχους, όπως γράφει ο Αθανάσιος Σουλιώτης, ο Αξιωματικός και εμπυχωτής του Ελληνισμού (Δούφλιας, 1992) .

Ο Αλέξανδρος Πάλλης γράφει πως τις παραμονές των Βαλκανικών Πολέμων υπήρχαν στα εδάφη που αποτέλεσαν την ελεύθερη Μακεδονία 119.000 βουλγαρίζοντες, τους οποίους διαχωρίζει από τους σλαβόφωνους (Πάλλης, 1925). Σύμφωνα με τον Πάλλη, αυτοί άρχισαν να αποχωρούν σιγά-σιγά τα επόμενα έτη με το πρώτο προσφυγικό κύμα το 1913, οπότε και αποχώρησαν 13.000 βουλγαρίζοντες. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι ήταν αυτοί που καθόρισαν τα σύνορα των Βαλκανικών κρατών. Το μεγαλύτερο μέρος της

Μακεδονίας δόθηκε με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913) στην Ελλάδα. Τυπικά το ζήτημα είχε λήξει. Εντός των συνόρων, όμως, παρέμειναν υποκινούντες εθνικά θέματα¹⁶.

Εικόνα 6. Η Ελλάδα το 1913

(Πηγή: <http://www.archaiologia.gr/blog/2012/12/11/%CF%84%CE%BF-%CE%AC%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CF%84%CE%BF-%C2%AB%CE%BC%CE%AD%CF%84%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BB-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CF%80%CE%BF/>)

Η Σερβία έλαβε υπό την κυριαρχία της όλη τη Βόρεια Μακεδονία μέχρι τη Ραντοβίτσα και τη Στρώμνιτσα περιλαμβάνοντας το Μοναστήρι και το μεγαλύτερο τμήμα του Βαρδάρη. Τα δε Ελληνο-Σερβικά σύνορα είχαν όμως καθορισθεί από συνελθούσα ειδική διμερή επιτροπή που συνέταξε ιδιαίτερο πρακτικό το οποίο και είχαν προσυπογράψει, επτά ημέρες πριν, στις 3 Αυγούστου 1913 οι Πρωθυπουργοί της Ελλάδας και της Σερβίας Ελευθέριος Βενιζέλος και Νικόλα Πάσιτς αντίστοιχα (Μίντση, 1990:62).

¹⁶ Ενοώντας την ανεξαρτητοποίηση ή αυτονόμηση της Μακεδονίας ή την διεκδίκηση αναγνώρισης σλαβικής μειονότητας.

Τα Ελληνο-Βουλγαρικά σύνορα σύμφωνα με το άρθρο 5 της Συνθήκης και του προσαρτημένου στη συνθήκη Πρωτοκόλλου της 17^{ης} Αυγούστου (1913) καθορίστηκαν ανατολικά μεν μεταξύ του όρους Μπέλες και των εκβολών του ποταμού Νέστου στο Αιγαίο, και βόρεια από εγγύς Στρωμνίτσας μέχρι όρους Μπέλες.

Η Ρουμανία μετά την επίθεση που ξεκίνησε η Βουλγαρία, παρασυρόμενη από το πάθος πολεμικής λύσης, είχε εισβάλει στη Βουλγαρία, από την οποία και προσάρτησε τη Βουλγαρική Δομβρουτσά.

Η δε Οθωμανική Αυτοκρατορία επανάκτησε την Αδριανούπολη και τμήματα της Α. Θράκης.

Αλλά και η Βουλγαρία αν και ηττημένη, διατήρησε το Μελένικο και το Νευροκόπι στη βόρεια Μακεδονία καθώς και τη Δυτική Θράκη, εκτός της Καβάλας. Συνεπώς, η Βουλγαρία, από τη Συνθήκη αυτή, εξήλθε πολλαπλά κερδισμένη τόσο σε έκταση, όσο και σε πληθυσμό. Συγκεκριμένα, έστω και με τα εδάφη που της απέμειναν από εκείνα που είχε προσαρτήσει στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο έφθανε σε έκταση και πληθυσμό την Ελλάδα, υπερβαίνοντας και τη Σερβία (Τόμπρος, 2013).

*Εικόνα 7. Η Ελλάδα μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.
(Πηγή: Ιστορία Γ' Γυμνασίου, Ενότητα 34)*

Με την έκρηξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου η Βουλγαρία πήρε μέρος στο πλευρό εκείνων που της υποσχέθηκαν μεγαλύτερο μερίδιο από τα εδάφη της Μακεδονίας. Οι βλέψεις της προς τον νότο συνέχισαν κραταιότερες στην ομάδα των Κεντρικών Δυνάμεων, οι οποίες συνεργάζονταν στενά με την ΕΜΕΟ (Μπάρκερ, 1996).

Ο πόλεμος αυτός, όμως, έληξε άδοξα για τους Βουλγάρους, καθώς η νίκη των Συμμάχων ανέδειξε την Ελλάδα δικαιούχο εδαφικών επεκτάσεων και τη Σερβία, η οποία προσαρτώντας το κράτος των Σλοβένων και των Κροατών δημιούργησε το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων ή το Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας. Η ελληνοσερβική συμμαχία (όπως είχε συμφωνηθεί στον Β' Βαλκανικό και επεκτάθηκε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο), η ελληνοβουλγαρική και ελληνοτουρκική συνθήκη (Νεϊγύ & Σεβρών, 1919 & 1920), έφεραν μια επιφανειακή τουλάχιστον ειρήνη στα Βαλκάνια (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978) (Clogg, 1999:158).

Στην κλασική μελέτη του Πάλλη (1925) για τις φυλετικές μεταναστεύσεις Μακεδονίας – Θράκης, καταγράφεται ο αριθμός των 104.000 βουλγαρίζοντων στη Μακεδονία το 1920 με τα νέα δεδομένα, μετά την ήττα των Κεντρικών Δυνάμεων, τις προσαρτήσεις της Ελλάδας και την ελληνοβουλγαρική ανταλλαγή πληθυσμών με τη Συνθήκη του Νεϊγύ.

Το 1921, όμως, έγινε το ιδρυτικό Συνέδριο της Μακεδονικής Φεντεραλιστικής Προσφυγικής Οργάνωσης, με εκπροσώπους από 27 Αδελφότητες της Βουλγαρίας, Βλάχων από τη Ρουμανία, Αλβανών και Τούρκων με στόχο την αυτονόμηση της Μακεδονίας (Βλασίδης, Η αυτονόμηση της Μακεδονίας, 1997). Το 1923, ιδρύθηκε παρόμοια οργάνωση, η Εθνική Επιτροπή των Μακεδονικών Αδελφοτήτων με επιδίωξη την ανεξαρτητοποίηση της Μακεδονίας θρησκευτικά, πολιτικά και διοικητικά ελκύοντας στους κόλπους της τους πρόσφυγες με αντάλλαγμα ηθική και υλική βοήθεια (Βλασίδης, Η αυτονόμηση της Μακεδονίας, 1997).

Σ' αυτό το πλαίσιο προστέθηκαν οι ξεριζωμένοι εξ Ανατολών (Φωτιάδης, 2004), οι οποίοι βέβαια στον άξονα αυτό που μελετάμε -της ύπαρξης ή δημιουργίας ομάδων ποικίλων συνειδήσεων- δεν αθροίστηκαν ως πρόβλημα. Ήταν αμιγώς Έλληνες και Χριστιανοί. Ένας παράγοντας της

διαδικασίας ανταλλαγής που επηρέασε το Μακεδονικό ζήτημα ήταν η κίνηση μελών των Μικτών Επιτροπών ανταλλαγής, Τούρκων Αξιωματικών, που δημιουργούσαν ευνοϊκές συνθήκες για την αυτονόμηση της Μακεδονίας με απώτερο σκοπό την ματαίωση της φυγής των μουσουλμανικών πληθυσμών από τη Βόρεια Ελλάδα (Πελαγίδης, 1994).

Το 1925 ιδρύεται η ΕΜΕΟ Ενωμένη με στόχο τη δημιουργία της «ελεύθερης» και ανεξάρτητης Μακεδονίας σε μια Βαλκανική Ομοσπονδία. Σε αντίθεση με την προηγούμενη ΕΜΕΟ, η δεύτερη δε χρησιμοποίησε τόσο την άμεση βία, αλλά ανέπτυξε έντονη προπαγανδιστική δράση. Εξέδιδε έντυπα και δημοσίευε άρθρα για την ενημέρωση του «μακεδονικού λαού». Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε στα ίδια πλαίσια (συνέδρια, έντυπα, διακηρύξεις) μέχρι το 1934¹⁷, όπου ιδρύεται το Κομμουνιστικό Κόμμα Μακεδονίας για να συνεχίσει το έργο (Μπάρκερ, 1996) (Βλασίδης, 1997).

Στη συνέχεια, θα εστιάσουμε στον ρόλο που διαδραμάτισε ο κομμουνισμός σ' αυτό το ζήτημα και πως συνέβαλε στη διαμόρφωση των συνθηκών της χρονικής περιόδου που μελετάμε.

¹⁷ Το 1933 η Σοβιετική Ένωση για πρώτη φορά, αυθαίρετα, αποφάσισε να «βαφτίσει» το λαό της Μακεδονίας σε Μακεδονική Εθνότητα (Βλασίδης, Η αυτονόμηση της Μακεδονίας, 1997).

B. Ο Κομμουνισμός και το Μακεδονικό Ζήτημα

Ο Σ. Σφέτας στη μελέτη του «Η Γένεση του Μακεδονισμού στον Μεσοπόλεμο» (2013), υπογραμμίζει την ιδιαίτερη συμμετοχή της Κομμουνιστικής Διεθνούς στην εκκόλαψη του «Μακεδονικού Έθνους» και αναφέρει ότι αυτή έθεσε ουσιαστικά τις πολιτικές αφετηρίες του Μακεδονισμού στην Γ' Κομμουνιστική Διεθνή (Αθανασιάδης, 2016 :103).

Χαρακτηριστικά αναφέρεται στην έρευνά του ότι «είναι ήδη τεκμηριωμένο ότι η Κομμουνιστική Διεθνής έβλεπε το Μακεδονικό ως ζήτημα τακτικής, ανάλογα με τις εκάστοτε πολιτικές συγκυρίες. Η δημοσίευση σημαντικών εγγράφων για την χρονική περίοδο 1923-1925 από το αρχείο της Κομιντέρν, έχει ουσιαστικά επιβεβαιώσει την άποψη ότι τότε η Κομμουνιστική Διεθνής προέβαλε την θέση «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία σε μια Βαλκανική Σοβιετική Δημοκρατία» (Σφέτας,2013).

Στο ΣΤ' Συνέδριο η Κομμουνιστική Βαλκανική Ομοσπονδία (Μάρτιο 1924) (Βακαλόπουλος Κ. , 1986:562) (Clogg, 1999:182) διατύπωσε αναλυτικά ένα σχέδιο για τη σύσταση της Μακεδονικής Δημοκρατίας και δημοσίευσε ένα κείμενο, με τις επιδοκμασίες τις Κομιντέρν (Σωτηρόπουλου, 1964:8), στο οποίο γινόταν σαφής λόγος για αυτόνομη Μακεδονία και Θράκη. Πρόθεσή τους ήταν όλες οι εθνότητες που εντοπίζονταν στον Μακεδονικό γεωγραφικό χώρο να δημιουργήσουν μια γηγενή μακεδονική συνείδηση ως ένας λαός (με μια διοίκηση, μία πολιτική ιδεολογία, ένα εθνικό φρόνημα και μία ερμαφρόδιτη θρησκεία (Μπάρκερ, 1996) που θα επιδιώκει την Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία (Κούσουλας, 1965:79).

Όσον αφορά το Ελληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα, παρά τις όποιες αρχικές επιφυλάξεις του, ως διεθνιστικό ακολούθησε αυτήν την πολιτική ιδεολογία (Σφέτας, 2013). Η κομμουνιστική στάση ήταν ιδιαίτερα καθοριστική και τα επόμενα έτη, τα οποία όμως είναι έξω από τα χρονικά περιθώρια της έρευνάς μας (1916-1930)¹⁸.

¹⁸ Υποσημειώνουμε πως η κομμουνιστική οργάνωση ειδικά στη περιοχή της Φλώρινας βρήκε τους ταξικούς συνοδοιπόρους της ανάμεσα στον αλλόγλωσσο πληθυσμό, τον οποίο αποδέχτηκε ως «Μακεδονική Μειονότητα». Η Οργάνωση αυτή εξελίχτηκε σε θεματοφύλακα των «εθνικών δικαιωμάτων» των σλαβόφωνων και παράλληλα δεσμεύτηκε ως «Γμήμα» του διεθνούς και βαλκανικού κομμουνιστικού κινήματος, να γίνει υπέρμαχος της «ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης», μια θέση που επιβλήθηκε ως καθήκον και χρέος για χάρη των συμφερόντων του βαλκανικού και παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος (Αθανασιάδης, 2016 :103) (Αναστασόπουλος, 2007 :132).

Γ. Άλλες Ξένες Προπαγάνδες στο Μακεδονικό χώρο.

ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Παράλληλα με τη δημιουργία του Μακεδονικού ζητήματος στα πλαίσια της πανσλαβιστικής κίνησης στη Μακεδονία, ισχυροποιούνταν η δραστηριότητα των Ρουμάνων, με σκοπό να οικειοποιηθούν τους βλαχόφωνους πληθυσμούς της Ελλάδας.

Το πρόβλημα, λοιπόν, δεν εμφανίστηκε την εποχή που μελετάμε, αλλά είχε ανακύψει πριν από την εποχή του Κριμαϊκού Πολέμου (Καζάζη, 1992: 90). Οι προσπάθειες προσεταιρισμού των Βλάχων από τους Ρουμάνους ανάγονται στα χρόνια αυτού του πολέμου. Σταθμός θεωρείται το έτος 1860, κατά το οποίο στο Βουκουρέστι ιδρύθηκε ένα άλλο μακεδονικό κομιτάτο με σκοπό να φωτίσει τους κατοίκους της Μακεδονίας περί της φυλετικής καταγωγής τους και τη σταδιακή απορρόφησή τους από το ρουμανικό έθνος (Καζάζη, 1992: 94).

Το 1865 μεγάλη έκταση στο ζήτημα και ενεργητικότητα στο κομιτάτο έδωσε, ο Απόστολος Μαργαρίτης, ο οποίος «μεταχειριζόταν κάθε μέσο όπως τρομοκρατία, φόνους και δολοπλοκίες» (Ηλιάδου – Τάχου, 2004 :29) (Καλοστύπης, 1993 :163). Ο Μαργαρίτης καταγόμενος από την Κλεισούρα και δάσκαλος στο επάγγελμα, έδρασε σε Μακεδονία, Ήπειρο, Θεσσαλία και Αλβανία, πυροδοτώντας τον ρουμανισμό (Motta, 2011 :254). Είχε απεμπολήσει την ελληνική καταγωγή του και δίδασκε πως οι Έλληνες δεν είναι ιθαγενείς, αλλά επήλυδες από την Αίγυπτο και τη Φοινίκη, και πως οι πραγματικοί απόγονοι των πελασγών ήταν οι Αλβανοί και οι Βλάχοι (Καζάζη, 1992: 96). Ο ίδιος παράλληλα ενίσχυε και πανσλαβιστικά κομιτάτα με σταθερό στόχο, όμως, τον ρουμανισμό. Ο Μαργαρίτης προώθησε την ίδρυση ρουμανικών σχολείων στη Μακεδονία και την Ήπειρο, στα οποία μόρφωναν τα παιδιά με τις ρουμανικές ιδέες και τον παπισμό, ακόμα και αν οι μαθητές κατάγονταν από ορθόδοξες οικογένειες (Καζάζη, 1992: 98) (Ηλιάδου - Τάχου

*Εικόνα 8.
Απόστολος
Μαργαρίτης
(1836 - 1903)*

& Μιχαήλ , Συγκρότηση ταυτοτήτων την εποχή του εθνικισμού: Η περίπτωση των Βλάχων της Πελαγονίας, 2010).

Σημαντική προσπάθειά του ήταν, επίσης, η δημιουργία Ρουμανικής Εξαρχίας κατά το βουλγαρικό πρότυπο. Αυτή η προσπάθεια, όμως, ναυάγησε καθώς κατηγορήθηκε για κερδοσκοπία, με αποτέλεσμα να απομακρυνθεί από την αντιπροσωπεία των ρουμανικών συμφερόντων στη Μακεδονία και την Ήπειρο (Καζάζη, 1992: 99).

Παρά την παύση του δραστήριου Μαργαρίτη και μετά τον θάνατό του το 1903, η δράση των Ρουμάνων συνεχίστηκε και εδραιώθηκε με δολοφονικές επιθέσεις και άσκηση βίας (Καζάζη, 1992: 100). Η πολιτική της Ρουμανίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στα πλαίσια του Μακεδονικού ζητήματος στρεφόταν σαφώς προς τη διεκδίκηση της της Μακεδονίας και σε αξιώσεις είτε εδαφικές, είτε πληθυσμιακές, υπό την έννοια απαίτησης αναγνώρισης ρουμανικής μειονότητας (Ηλιάδου – Τάχου, 2004 :26).

Αξιοσημείωτη είναι, ακόμα, η υποστήριξη της Ρουμανίας από την Αυστρία, η οποία δημιούργησε μια οιονεί συμμαχία για την αντιμετώπιση των επεκτατικών διαθέσεων της Ρωσίας. Η στάση αυτής της Αυστρίας ενεθάρρυνε ιδιαίτερα τα ρουμανικά σχέδια. Η Αυστρία ορεγόμενη την καθολική ένταξη των Ρουμάνων στον παπισμό, ενόψει των συγκρουσιακών σχέσεων ανάμεσα στην ορθόδοξη ρουμανική Εκκλησία και το Πατριαρχείο, παρείχε υπέρμετρη βοήθεια στη διάδοση του ρουμανισμού (Καζάζη, 1992: 117).

Παρενθετικά, αναφέρουμε πως η πολιτική της πύλης επί του θέματος δεν ήταν συγκροτημένη και δεν υπήρχε καμία σαφής στάση μέχρι το 1905, έτος κατά το οποίο αναγνωρίστηκε βλαχική μειονότητα στον Μακεδονικό χώρο, η οποία υπαγόταν στη ρουμανική εθνότητα (Ηλιάδου – Τάχου, 2004 :31) (Ηλιάδου - Τάχου & Μιχαήλ , 2010). Ήταν σαφές πως, με τον θάνατο του Μαργαρίτη δεν είχαν αμβλυνθεί οι ρουμανικές αξιώσεις και πως οι διάδοχοί του, Ιωανέσκου και Δουμάς συνέχιζαν το έργο του με τον δικό τους τρόπο.

Στην είσοδο του 20^{ου} αιώνα, οι σχέσεις των δύο χωρών διακρίνονταν από μία οξύτητα, με βιαιοπραγίες αμφότερα, που οδήγησαν στη διακοπή των ελληνορουμανικών σχέσεων το 1906 (Ηλιάδου – Τάχου, 2004 :31). Οι λόγοι της ρουμανικής διεκδίκησης ήταν κατά βάση οικονομικοί (Ηλιάδου - Τάχου &

Μιχαήλ, 2010), ωστόσο προβάλλονταν τα γλωσσικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά κίνητρα, με στόχο την αναγνώριση ρουμανικού καθεστώτος όσον αφορά την Εκκλησία και την εκπαίδευση σε κοινότητες της Μακεδονίας.

Οι προσδοκίες των Ρουμάνων, εντέλει, πραγματοποιήθηκαν το 1913 ενόψει των απαιτούμενων βαλκανικών συμμαχιών. Η συνθήκη του Βουκουρεστίου αναγνώρισε επίσημα την ύπαρξη «βλαχικής μειονότητας» (Ηλιάδου – Τάχου, 2004 :40), στη Μακεδονία και την πλήρη ελευθερία των ρουμανιζόντων να μιλούν ελεύθερα τη γλώσσα του, να λειτουργούν τις Εκκλησίες τους και τα σχολεία τους.

Συνοπτικά, οι εκδηλώσεις του ρουμανικού εθνικισμού στον, χώρο συγκεκριμένα, της Πελαγονίας, διακρίνονται σε 6 περιόδους τις οποίες παραθέτουμε στην συνέχεια (Ηλιάδου - Τάχου & Μιχαήλ , Συγκρότηση ταυτοτήτων την εποχή του εθνικισμού: Η περίπτωση των Βλάχων της Πελαγονίας, 2010) :

- A)** (1860 - 1879) Η περίοδος εμφάνισης των βαχικών σχολείων: εργαλείο του ρουμανικού εθνικισμού η βλαχική γλώσσα.
- B)** (1879 - 1884) Η περίοδος με σαφή στόχο τον εκρουμανισμό της Μακεδονίας.
- Γ)** (1885 - 1892) Η περίοδος της ρουμανοαλβανικής συσπείρωσης: Διαμόρφωση ενός ρουμανο – αλβανο – μακεδονικού συλλόγου με ανάλογη δράση.
- Δ)** (1893 - 1903) Η περίοδος της φανεράς ρουμανο – αυστριακής συμμαχίας.
- Ε)** (1903 - 1905) Η περίοδος της αναγνώρισης της βλαχικής κοινότητας από τον Αββδούλ Χαμίτιγιε.
- ΣΤ)** (1905 - 1912) Η περίοδος της κρίσης των Ελληνο – Ρουμανικών διπλωματικών σχέσεων: Η βλαχική γλώσσα οδήγησε κάποιους στη ρουμανική πλευρά, ενώ ο δεσμός με το Πατριαρχείο έστρεψε κάποιους άλλους προς την ελληνική.

ΑΛΒΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Γενικά

Στα πλαίσια της σύγκυσης που προκάλεσε η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και με γνώμονα της Αυστροουγγαρίας και της Ιταλίας συνελήφθη η ιδέα της «κατασκευής» του αλβανικού έθνους (Κύρου, 1993 :23). Η ιδέα αυτή εδραιωνόταν, καθώς αναζητούνταν τρόπος αντίδρασης στην κάθοδο της Ρωσίας και στην επικείμενη δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας. Η μεγάλη Βουλγαρία, χώρα 300.000 τ.μ. συμπεριελάμβανε και την Αλβανία. Μετά από το Βερολίνιο Συνέδριο, όμως, το 1878, η Αλβανία παρέμεινε εντός των τουρκικών συνόρων (Δώδος, 1995:117).

Για τη διαφύλαξη και την προώθηση των συμφερόντων τους η Ιταλία, η Αυστροουγγαρία, η Αγγλία και η Αλβανία αποφάσισαν, το ίδιο έτος, τη διακήρυξη του Αλβανικού έθνους, το οποίο προς το παρόν θα συμπεριλαμβανόταν στα εδαφικά όρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στο μελλον όμως, εάν άλλαζαν τα σύνορα των ευρωπαϊκών εδαφών θα επιδίωκε την εξασφάλιση της συνέχειας του ως ανεξάρτητο έθνος. Μέχρι, τότε, οι Αλβανοί μουσουλμάνοι είχαν τουρκική συνείδηση, οι ορθόδοξοι Αλβανοί ελληνική και οι παπικοί αυστρουγγρική (Κύρου, 1993 :26). Μετά το συνέδριο κλήθηκαν οι τρεις αυτές κατηγορίες Αλβανών να ταυτιστούν.

Το 1880 εντοπίζονται οι πρώτες προσπάθειες χριστιανών Αλβανών από την Κορυτσά, πρώην Ελλήνων, όπως οι οικογένειες Κωστούρη, Μαυρομάτη και Γερμελή, οι οποίες επ' αμοιβή υπερασπίζονταν τις αλβανικές ιδέες. Τελικά, με τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων αυτονομήθηκε και με πιέσεις, κυρίως ιταλικές, της παραχωρήθηκε η Βόρεια Ήπειρος (Κύρου, 1993 :39).

Με αυτήν την εξέλιξη ικανοποιήθηκαν και η Ιταλία και η Αυστροουγγαρία, η οποία επέβαλε ως βασιλιά του νέου κράτους τον Γερμανό πρίγκηπα Βηντ. Η Ιταλία μεριμνούσε, έκτοτε, ώστε η Αλβανία να επεκταθεί όσο το δυνατόν περισσότερο προς τα ελληνικά εδάφη, καθώς ήλπιζε πως θα περιέλθουν στα χέρια της, όταν εν καιρώ κατακτούσε την Αλβανία (Δώδος, 1995:119).

Αυτή η πρόθεση έγινε εναργέστερα αντιληπτή κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και διαμόρφωσε ένα κλίμα έντονου αλβανικού επεκτατισμού προς τις όμορες χώρες. Η «ανατολική πολιτική» της Ιταλίας τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ήταν πρόδηλη και εκδηλωνόταν με έντονο υπερεθνικισμό και ιμπεριαλισμό¹⁹. Όχημα αυτών, ενίοτε, αποτελούσε η Αλβανία (Φιλίππης, 2005 :18).

ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΑ

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι αλβανικές αξιώσεις στο δυτικό και βορειοδυτικό τμήμα της Μακεδονίας περιγράφονται σε υπόμνημα του αλβανικού συνδέσμου το 1896. Στο υπόμνημα αυτό προβάλλεται η αλβανική καταγωγή των πληθυσμών των βιλαετιών Μοναστηρίου, Κοσόβου, Ιωαννίνων και Σκούταρι και επιζητείται η συγχώνευσή τους σ' ένα βιλαέτι με επικεφαλής έναν Αλβανό βαλή και με Πρωτεύουσα το Μοναστήρι. Ταυτόχρονα, με τον αλβανικό σύνδεσμο «Drita» του Βουκουρεστίου, η «Ditorija», είχε σκοπό την

¹⁹ Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το 1912, οι Ιταλοί αποβιβάστηκαν στα Δωδεκάνησα. Η ιταλοκρατία στο νοτιοανατολικό Αιγαίο διήρκεσε μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στην Ελληνική δικαιοδοσία πέρασαν το 1946 (Μαΐλλης, 1997 :2) (Στρατιωτική Επιθεώρηση, 2009).

Εφημερίδα των Αθηνών ΑΘΗΝΑΪΚΗ
φ. 28 (Περίοδος Στ') της Πέμπτης 13 Ιουνίου 1935, 4η σελ.
(Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής, μικροταινία 10844, σελ.117)

Εφημερίδα των Αθηνών ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ
φ. 715 της Πέμπτης 13 Ιουνίου 1935, 5η σελ.
(Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής, μικροταινία 13350, σελ. 713)

ΝΕΑ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΤΩΝ ΙΤΑΛΩΝ ΕΙΣ ΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ ΑΘΡΟΑΙ ΚΑΤΑΔΙΚΑΙ ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ

Κατά τηλεγραφικά πληροφωρίας εκ Καλύμνου υπό την άγριωτέραν τρομοκρατίαν διεξάγονται εκεί αι διάφοροι δίκαια διά τα τελευταία γεγονότα. Σημειώτεον ότι πάσα έννοια δικαιοσύνης καταρριπώθη υπό των Ιταλικών δικαστηρίων της Δωδεκανήσου. Ούτω υπό των δικαστηρίων της νήσου Κω έτιμωρήθησαν μέχρι της στιγμής πλείστοι μεταξύ των οποίων εις φυλάκιον 6 ετών αι Ιερείς Τσουγκράτης, ή σύζυγός του και ο συνοδός του ναυτιλίας Λουκάς. Ο Ιερεύς Πετράλας εις φυλάκισιν 5 ετών και 6 μηνών. Οι Ιερείς Άγαθοπούς, Θωμάς,

Ζωγράφος, Κινδύνης και Δράκος εις φυλάκισιν 4 ετών και τριών μηνών. Ο Ιερεύς Ζαΐρης εις φυλάκισιν 3 ετών και 6 μηνών. Οι καθηγηταί Μ. Σκαρδάσης εις φυλάκισιν 4 ετών και 6 μηνών Γ. Σωτηρίου και Α. Σερβός εις φυλάκισιν 3 ετών και 6 μηνών. Εις άλλας μικροτέρας ποινάς αι Α. Καλογιάννης, Α. Ψαρρομάς Γ. Ζεμπιλιάς, Γ. Τουλουμεράς, Ε. Κερπιάζιος, Γ. Πάγκος, Μ. Σβόνος, Ν. Κουφός, Κ. Μαρουλάκης, Τ. Χατζηθεοδώρου, Κ. Τομάζος, ή Ψηφιοδιδασκάλισσα Κ. Κουσκούτη, ή δις Ε. Πελεϊάνου και αι αδελφαί Μούγκρου.

Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΙΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩΝ ΑΘΡΟΑΙ ΚΑΤΑΔΙΚΑΙ ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ ΝΑ ΣΥΖΗΤΟΥΝ ΔΥΟ ΑΤΟΜΑ

Παρά τας άλλεπαλλήλους μέχρι της στιγμής διαρκούσας των Ιταλικών αρχών περί των διαπραγματευθέντων αιματηρών γεγονότων και της τρομοκρατίας ή οποία άσκήται εις βάρος των Έλλήνων της Δωδεκανήσου, να γωνόσθαι έρχονται να έμβιβασώσων κατά τον πλέον άνομιμοτρόπον τρόπον ότι οι Δωδεκανήσιοι άρπάζονται κλειστας διαδικας και υποβάλλονται εις μάρτυρια. Πάν των άλλων, έγκωσθησεν ότι οι δίκαια σηματοδοτούται κατατρόπον προσβάλλονται πάσαν έννοιαν δικαιοσύνης και ήθους. Έπιστρατεύονται ως μάρτυρες διάφοροι χαρμάτες της άστυνομίας άσφραστα εξαγοραζόμενοι, οι οποίοι διά διαφόρων μεθόδων προσπαθούν να αποδείξουν ότι αι κλείστας των κατηγορουμένων, ούτε λίγο ούτε πολύ, ερίσκονται ήθην εις έπικουριαν με την Έλληνικην κυβέρνησιν, παρα της οποίας καθοδηγούνται εις τον ύπερ της θρησκείας των φύλων. Όταν δέν υπάρχουν πρόσφατα στοιχεία δια να στήριξουν κατηγοριαν, άνομιμωμένον από το 1917 και έπισημωθέν ύποβλήσασθαι να τους ένοχοποιήσουν διά να έμβάλουν την εκ των προτέρων καθορισθέντα δι' ατύπος τιμωριαν. Ούτω υπό των δικαστηρίων της νήσου Κω έτιμωρήθησαν μέχρι της στιγμής πλείστοι, μεταξύ των οποίων: Ο ελεύθερος ένταξος Ιερεύς Τσουγκράτης εις φυλάκισιν 6 ετών. Η σύζυγός του ναυτιλίας Λουκάς εις 6 μηνες. Ο συνοδός του ναυτιλίας Λουκάς Λουκάς εις φυλάκισιν 6 ετών. Ο Ιερεύς Άγ. Πικολός εις φυλάκισιν 5 ετών και 6 μηνες. ΟΙ Μ. Άγαθοπούς, Μ. Θωμάς, Α. Ζωγράφος, Θ. Κινδύνης και Ν. Δράκος εις φυλάκισιν 4 ετών και 6 μηνες. Ο καθηγητής Α. Σκαρδάς εις 3 έτη και 6 μηνες, ο δημοδιδάσκαλος Σ. Σωτηρίου εις 3 έτη και 6 μηνες, ο Ιατρός Ε. Κερπιάζιος εις 2 έτη και 3 μηνες, ο Ιατρός Τ. Χατζηθεοδώρου εις 2 έτη, ο δικηγόρος Γ. Μάγκος εις 2 έτη και 3 μηνες, ο γεωλόγος Μ. Σβόνος εις 2 έτη και 6 μηνες, ο έμπορος Α. Ψαρρομάς εις 2 έτη και 6 μηνες, ο έμπορος Γ. Ζεμπιλιάς εις 2 έτη, ο έμπορος Γρ. Τουλουμεράς εις 2 έτη και 6 μηνες, ο έμπορος Α. Καλογιάννης εις 2 έτη, ο έργοστασιάρχης Ν. Τομάζος εις 3 έτη, ο κτηνίατρος Ν. Κουφός εις 3 έτη, ο χημικός Ν. Μαρουλάκης εις 2 έτη και 3 μηνες, ο έπαγγελματίας Σ. Σκαρδάς εις 11 μηνες, ο έπαγγελματίας Ντιλάς εις 9 μηνες, ή δημοδιδασκάλισσα Κ. Κουσκούτη εις 1 έτος και 6 μηνες, ή Ε. Πελεϊάνου εις 2 έτη, αι αδελφαί Μούγκρου εις 2 έτη και 6 μηνες. Έξ άλλων χαρακτηριστικών της τρομοκρατίας της Ιταλικής Δικαιοσύνης είνε το έσοδόν τέλειων διασπογών διά του όποιου άπαγορεύεται εις 2 άτομα τό συζητούν και να σταματούν εις τους δρόμους.

Εικόνα 10. Σφάλμα! Μόνο κύριο έγγραφο.. Αποκόμματα εφημερίδων της περιόδου της Ιταλοκρατίας στα Δωδεκάνησα.

αφύπνιση της εθνικής αλβανικής συνείδησης και την ίδρυση ανεξάρτητου αλβανικού κράτους. Ο παραπάνω σύνδεσμος παρά την αντιπάθειά του προς την πύλη διατηρούσε καλές σχέσεις.

Σημαντική ήταν η επιρροή της Αμερικανικής Ευαγγελικής «Εκκλησίας» και της προτεσταντικής κίνησης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, καθώς οι μισιονάριοι δρούσαν με έδρα το Μοναστήρι. Να σημειωθεί πως η αμερικανική προτεσταντική κίνηση ίδρυσε στα τέλη της δεκαετίας 1880 - 1890 εκκλησία και σχολείο στην Κορυτσά με τη συμπαράσταση της επίσημης αυστριακής πολιτικής.

Στην περιφέρεια της Κορυτσάς έγιναν επανειλημμένα προσπάθειες μπέηδων για τη διάδοση της αλβανικής κίνησης, την εκτύπωση αλβανικών βιβλίων και την ίδρυση αλβανικών σχολείων με τη συμπαράσταση του Αυστριακού προξένου του Μοναστηρίου. Οι πληθυσμοί που ήταν αλβανόφωνοι στα τέλη του 19^{ου} αιώνα διατηρούσε την ελληνική συνείδηση στην πλειονότητα, για τον λόγο αυτό και τα νεοϊδρυθέντα σχολεία δεν έτυχαν της αναμενόμενης υποδοχής. Οι γνωστότερη υποστηρικτές των αλβανικών ιδεών ήταν οι Ευθ. Μάρκουα, Γιοβάν Κοστούρης, Βάσκα Ρίστο Τίρπο και Ευάγγελος Παντέλης. Μέσα στα πλαίσια του έργου τους ήταν η διανομή αλβανικών βιβλίων στις περιοχές Κορυτσά, Μοναστήρι, Τεπελένι, Μπεράτι και Δίβρα. Υλική και ηθική συμπαράσταση τους παρείχε η αγγλική προτεσταντική Βιβλική Εταιρεία του Μοναστηρίου και άλλες αμερικανικές ιεραποστολές της Ευρωπαϊκής Τουρκίας. Ο προϊστάμενος της Βιβλικής Εταιρείας Γ. Κύριας, μετέφρασε το Ευαγγέλιο στα αλβανικά, ανέλαβε με τον Αθανάσιο Σίνα την αποστολή αλβανικών βιβλίων στις αλβανόφωνες περιοχές του βιλαετίου Μοναστηρίου και άνοιξε ένα μικρό βιβλιοπωλείο στο Μοναστήρι. Η συμβολή της προτεσταντικής Βιβλικής Εταιρείας ιδρύθηκε το 1891 αλβανικό σχολείο θηλέων. Ισχυροί συμπαράστατες όλων αυτών των κινήσεων ήταν και οι Αυστροούγγροι, όπως φαίνεται καθαρά από επιστολή γραμμένη στις 4 Ιουλίου του 1899 από τον Αυστριακό πρόξενο του Μοναστηρίου Kral προς τον υπουργό Εξωτερικών κόμη von Goluchovski, τον οποίο ευχαριστεί για την αποστολή 20 χρυσών ναπολεονίων, που προορίζονταν για την ανάπτυξη της αλβανικής εκπαιδευτικής κίνησης. Η αξιόλογη υλική και ηθική συμπαράσταση της

Αυστροουγγαρίας προς τους Αλβανούς είχαν ως κινητήριο μοχλό τον φόβο που προξενούσαν οι διπλωματικές ενέργειες της Ιταλίας στα Βαλκάνια.

Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, τον Ιούλιο του 1899, ο Αυστριακός πρόξενος του Μοναστηρίου, Kral, επιχείρησε μια μεγάλη περιοδεία στο βορειοδυτικό μακεδονικό χώρο, για την προώθηση των αλβανικών θεμάτων. Με ανάλογες κινήσεις και σε παρόμοιο πλαίσιο κύλισαν και οι πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (Βακαλόπουλος Κ, 1986).

3. Εκπαιδευτική Πολιτική

Σε αυτήν την υποενότητα επιχειρείται μια σύντομη ανασκόπηση της εκπαιδευτικής πολιτικής στη Μακεδονία, με εστίαση στη Δυτική, στα πλαίσια της γλωσσικής, εθνικής και θρησκευτικής ποικιλομορφίας που παρουσίαζε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}. Η παρακάτω επί τροχάδην σκιαγράφηση του εκπαιδευτικού γίνεσθαι θα λειτουργήσει ενισχυτικά για τον αναγνώστη, προκειμένου να κατανοήσει καλύτερα τα δεδομένα της έρευνας.

Από τα μέσα, λοιπόν, του 19^{ου} αιώνα, η άνοδος των εθνικισμών και κυρίως του σλαβικού, έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής στον Μακεδονικό χώρο. Κατά τη διάρκεια της Οθωμανοκρατίας, όταν η ελληνική πλευρά αναγνώρισε τον από βορρά κίνδυνο και παραδέχτηκε ότι η ταύτιση του πληθυσμού με την ορθοδοξία δεν σήμαινε αναγκαία και την ταύτιση με το ελληνικό εθνικό φρόνημα, αποφάσισε πως το μόνο τεκμήριο που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί ήταν η ελληνική εκπαίδευση στην περιοχή (Βούρη, 1992 :54).

Οι διαπιστώσεις αυτές οδήγησαν στην ταύτιση της εκπαιδευτικής πολιτικής με την εθνική. Απαραίτητες βάσεις, ως εκ τούτου, για τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων ήταν ανάπτυξη ελληνικού σχολικού δικτύου, η διάδοση της ελληνικής γλώσσας και η ανάλογη κατάρτιση των δασκάλων και των ιερέων. Στόχοι, όμως, που δεν υποστηρίχτηκαν σταθερά και αποτελεσματικά (Βούρη, 1992 :71).

Συγκεντρωτικά, θα λέγαμε, πως τα μέτρα, τα οποία προβλέπονταν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ήταν τα 9 παρακάτω (Βούρη, 1992 :79-82):

1. Ίδρυση δημοτικών σχολείων στις κυριότερες πόλεις και κωμοπόλεις, κυρίως στις σλαβόφωνες χριστιανικές κοινότητες.
2. Διοργάνωση Γυμνασίων στις πρωτεύουσες των βιλαετίων.
3. Πρακτικότερος προσανατολισμός στην εκπαίδευση.
4. Δημιουργία ντόπιων δασκάλων.
5. Καθιέρωση σχολικής επιθεώρησης.
6. Ανάπτυξη των σχέσεων των φορέων για την αντιμετώπιση των κοινοτικών αναγκών.
7. Διοργάνωση αστικής σχολής στη Φλώρινα, με τμήμα Παρθεναγωγείου και Νηπιαγωγείου.
8. Παροχή υποτροφιών.
9. Προαγωγή της πόλης του Μοναστηρίου σε εκπαιδευτική εστία.

Στην ανατολή του επόμενου αιώνα η εκπαιδευτική πολιτική στα πλαίσια του Μακεδονικού ζητήματος σύμφωνα με την έρευνα της Ηλιάδου – Τάχου (2004), διακρίνεται σε 4 περιόδους. Η πρώτη έχει ως έναρξη το έτος της απελευθέρωσης της Μακεδονίας, το 1912 και ως λήξη το 1919. Η δεύτερη ορίζεται από το 1919 ως το 1924, η τρίτη από το 1924 ως το 1925 και η τέταρτη από το 1925 μέχρι το 1936. Αυτές τις περιόδους η εκπαίδευση σχετιζόνταν άμεσα με την εκπαίδευση των ξενόφωνων πληθυσμιακών ομάδων.

- ❖ Η πρώτη περίοδος –χρονικά πλαίσια κατά τα οποία στο πολιτικό γίνεσθαι πρωταγωνιστούσε το κόμμα των φιλελευθέρων υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο- έχει ως ορόσημα την καθιέρωση της δημοτικής, καθώς επίσης την επάνδρωση και τον εξοπλισμό των σχολείων. Ωστόσο, δε δόθηκαν λύσεις στα εκπαιδευτικά ζητήματα της Μακεδονίας, παρά μόνο παροδικές ανακουφίσεις, οι οποίες λειτούργησαν αρνητικά στην πορεία. Η κριτική αυτή ασκήθηκε κατά κύριο λόγο στην ευκαιριακή τοποθέτηση ακατάλληλου εκπαιδευτικού προσωπικού.

-Στο σημείο αυτό αξίζει να παραθέσουμε παρενθετικά τις προσπάθειες που έγιναν για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του '17, των Φιλελευθέρων. Στις αρχές του 1917 μετά από πρόσκληση του Γληνού από τον Βενιζέλο, φθάνει στη Θεσσαλονίκη ο Γληνός και επεξεργάζεται το διάταγμα 2585/11.5.1917 της προσωρινής κυβέρνησης, με το οποίο εισάγεται η δημοτική στο εκπαιδευτικό σύστημα. Με τον 827/5.9.1917, τελικά, επικυρώνεται το παραπάνω διάταγμα. Αυτή η γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση διακόπηκε μετά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του 1920. Με το κίνημα του Πλαστήρα, όμως, το 1922 δόθηκε πάλι η δυνατότητα να συνεχιστούν οι εργασίες αυτής της προσπάθειας (Μπακή, 2014 :24).

- ❖ Ο κύριος στόχος της δεύτερης περιόδου διαγράφεται ανάγλυφα στο πολιτικό προσκήνιο. Πρόκειται για μια σαφή κατεύθυνση όχι τόσο στην αναχαίτηση του αναλφαβητισμού της Βόρειας Ελλάδας, αλλά στην αξιοποίηση του εκπαιδευτικού θεσμού ως ήπιο μέσο αφομοίωσης. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στη χρήση της δημοτικής γλώσσας, ώστε να προσεγγιστούν ευκολότερα οι μη ελληνόφωνοι πληθυσμοί, με στόχο την κοινωνική και εθνική τους ενσωμάτωση. Η πραγμάτωση αυτής της στόχευσης αποδείχτηκε πολύ δύσκολη στα πλαίσια των δεσμεύσεων που είχε το Ελληνικό κράτος απέναντι στην Κοινωνία Των Εθνών για τις μειονότητες.
- ❖ Η σύντομη Τρίτη περίοδος σηματοδοτείται από την προσπάθεια της Κομιντέρν να κινήσει την αυτονομία της Μακεδονίας, πολιτική με την οποία ως το 1935 συναινούσε και υποστήριζε και το ΚΚΕ. Κάτω από την επίδραση των συγκυριών που προαναφέρθηκαν και ενόψει του προκείμενου εθνικού κινδύνου η εκπαιδευτική πολιτική ιδεολογικοποιήθηκε και υιοθέτησε ως στόχο της την αφομοίωση των αλλόγλωσσων πληθυσμών της Μακεδονίας, δηλαδή του μοντέλου της αφομοίωσης. Η κατάσταση ομαλοποιήθηκε προσωρινά με την αποδέσμευση της Ελλάδας από την Κοινωνία Των Εθνών (Κωστόπουλος, 2002 :93), ωστόσο νέες εντάσεις

προέκυψαν όταν κατά τη διακυβέρνηση Παγκάλου επιχειρήθηκε η οργάνωση δίγλωσσης εκπαίδευσης (Μιχαηλίδης, 1999 :133), με ηπιότερα μέσα αφομοίωσης.

- ❖ Τέλος, στην τέταρτη περίοδο και συγκεκριμένα την πενταετία 1925 – 1930 το διεθνές συγκείμενο δεν επέτρεπε να εφαρμοστούν ριζοσπαστικά μέτρα αφομοίωσης. Αν και οι στόχοι της εκπαιδευτικής πολιτικής παρέμεναν οι ίδιοι.

Είναι σαφές πως μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας, ο διαρκής «πονοκέφαλος» της ελληνικής εκπαίδευσης είναι ο «εξελληνισμός» των ξενόφωνων πληθυσμών. Με τους νόμους 348/25.11.1914, 89/ΝΔ 1329/1918 αντιλαμβάνεται κανείς το ενδιαφέρον για τη διευθέτηση του ζητήματος, ωστόσο επρόκειτο για μια επίπονη και δύσκολη προσπάθεια που δε θα έβρισκε λύση στη διάρκεια του μεσοπολέμου (Ηλιάδου - Τάχου, 2004 στο Μπακή :27).

Δ'

ΜΕΡΟΣ

Βιογραφία Παύλου Καλλιγά

Βιογραφικό Σημείωμα Παύλου Καλλιγά

Η οικογένεια Καλλιγά ήταν μια παλιά αθηναϊκή οικογένεια, μέλη της οποίας διακρίθηκαν στην πολιτική και τις τέχνες. Ο Παύλος Καλλιγάς που διετέλεσε Νομάρχης Φλώρινας και Γενικός Διοικητής Δυτικής Μακεδονίας, ήταν ο γιος του δικηγόρου Γεωργίου Καλλιγά και εγγονός του πολιτικού, νομικού και συγγραφέα Παύλου Καλλιγά (Οικογένεια Καλλιγά, 2012).

Ο Παύλος Καλλιγάς έδειξε ζωνφό ενδιαφέρον για την πολιτική και τα κοινά. Σύμφωνα με τα λόγια της κόρης του Αιμιλίας Γερουλάνου, υπήρξε ιδιαίτερα ενεργητικός με έντονη πολιτική δράση και στενός συνεργάτης του Ελευθέριου Βενιζέλου. Διετέλεσε Γενικός Διοικητής Δυτικής Μακεδονίας τα έτη 1916 – 1920. Στα τέλη της δεκαετίας του 1920, μολονότι του προτάθηκαν νομαρχίες σε διάφορες πόλεις, όπως στον Βόλο, εκείνος επέλεξε να γίνει Νομάρχης στη Φλώρινα, διότι πίστευε ακράδαντα ότι εκεί υπήρχε περισσότερο εθνική ανάγκη. (Γερουλάνου, 2015). Διετέλεσε τα καθήκοντά του περίπου για μια τετραετία από το 1928.

Το 1930 ο Παύλος Καλλιγάς παντρεύτηκε την Ειρήνη Μπενάκη, κόρη του Αντώνη Μπενάκη, ο οποίος ίδρυσε το περίφημο ομώνυμο Μουσείο στην Αθήνα. Μαζί απέκτησαν μια κόρη, την Αιμιλία Καλλιγά, σύζυγο του πολιτικού Μαρίνου Γερουλάνου (Οικογένεια Μπενάκη, 2015).

Σαν Νομάρχης, ο Καλλιγάς ενδιαφέρθηκε για την εγκατάσταση των Μοναστηριωτών στη Φλώρινα²⁰ και τη Θεσσαλονίκη (Παπαθανασίου, 2015) και ιδιαίτερα για το κομμάτι της εκπαίδευσης, την κτιριακή υποδομή και την αφομοιωτική εργασία. Την περίοδο της θητείας του, χαρακτήριζε ως «τρώγλες» τα περισσότερα από τα σχολικά κτίρια και τα θεωρούσε ως τη βασική αιτία της απροθυμίας πολλών οικογενειών, ιδίως στα χωριά, να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο.

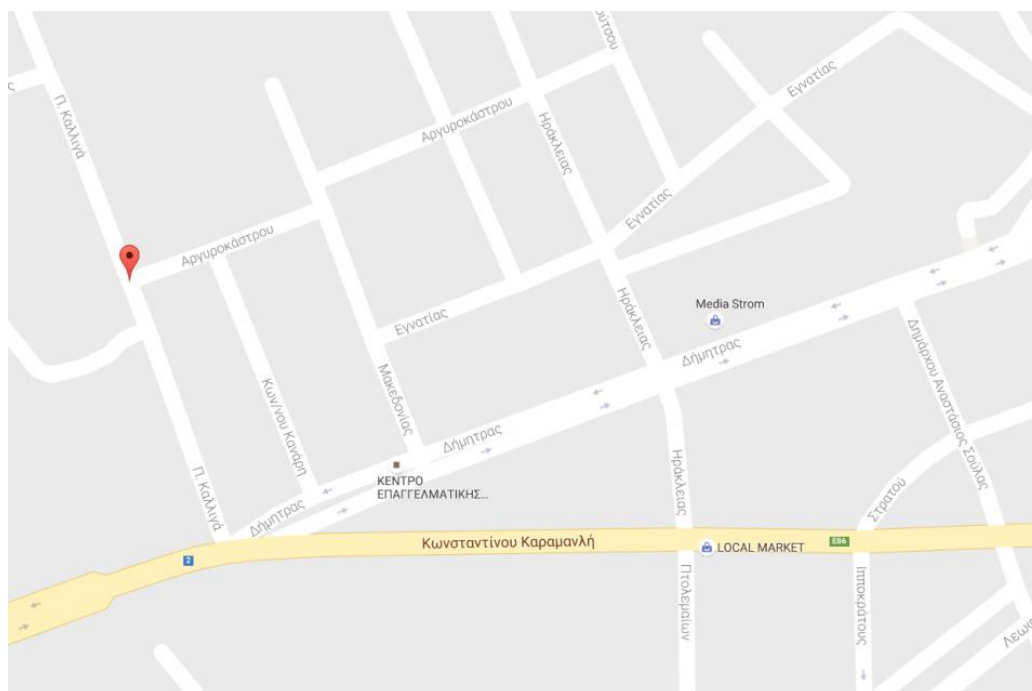
Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα περιστατικό στο οποίο διαφάνηκε η αμεσότητα της δράσης του και το ενδιαφέρον του νομάρχη για τους συμπολίτες του και τον τόπο του. Στις 29/06/1928 η στάθμη του ποταμού Σακουλέβα της Φλώρινας, ανέβηκε αρκετά και άρχισε να γίνεται πολύ επικίνδυνος. Τα νερά

²⁰ Το 1931 γίνεται η θεμελίωση του πρώτου συνοικισμού Μοναστηριωτών.

φούσκωναν πλημμυρίζοντας τα υπόγεια και τα ισόγεια των παραποτάμιων σπιτιών και τους δρόμους. Η μεγαλύτερη γνωστή πλημμύρα έγινε στις 29 Ιουνίου 1928. Ο νέος στα καθήκοντα Νομάρχης Παύλος Καλλιγιάς σε αυτή την πλημμύρα έσωσε αρκετούς Φλωρινιώτες. Μπήκε μαζί με τους χωροφύλακες στα πλημμυρισμένα σπίτια και απομάκρυναν τα παιδιά και τους ηλικιωμένους. Όλη τη νύχτα ο Νομάρχης και οι χωροφύλακες έψαχναν για να βρουν επιζώντες. Την άλλη μέρα ο Παύλος Καλλιγιάς μερίμνησε για την απόδοση κάποιας αποζημίωσης στους πληγέντες και επιστράτευσε όλους τους ξυλουργούς της πόλης να τοποθετήσουν πρόχειρα καδρόνια για να μπορούν να περνούν οι κάτοικοι. (Μεκάσης, 2007).

Για όλα αυτά, αλλά κυρίως για τη συμβολή για τη δημιουργία του συνοικισμού των Μοναστηριωτών, αργότερα, ο Δήμος Φλώρινας έδωσε το όνομά του σε μία οδό, στον δεύτερο συνοικισμό Μοναστηριωτών που οδηγεί προς το πολιτιστικό κέντρο της πόλης .

Τέλος, ο Παύλος Καλλιγιάς μετά από προβλήματα υγείας και πολλές εγχειρήσεις στην Ελβετία, απεβίωσε σε νεαρή ηλικία το 1941.

Εικόνα 9. Η οδός Π. Καλλιγιά στον 2ο συνοικισμό Μοναστηριωτών Φλώρινας. (πηγή: google map)

ΚΥΡΙΟ

ΜΕΡΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ

ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Παρουσίαση Φακέλων Παύλου Καλλιγά

Οι φάκελοι, οι οποίοι μελετήθηκαν αναφέρονται στη Δυτική Μακεδονία και ιδιαίτερα στην Περιφέρεια Φλώρινας. Οι φάκελοι αφορούν την περίοδο 1916 – 1930. Στον πρώτο τα έγγραφα φέρουν ημερομηνίες της περιόδου 1916 -1920, ενώ στον δεύτερο 1929 – 1930 (αναλυτικότερα βλ. σελ. 22-25). Ωστόσο, από το περιεχόμενο εξάγεται το συμπέρασμα πως ο Π. Καλλιγιάς κάνει λόγο για την όλη εμπειρία του από την παρουσία του στην περιοχή²¹ και παρουσιάζει πληροφορίες που αφορούν στην δεκαετία του '20.

Στη Γενική Έκθεση, 103 σελίδων, που απέστειλε στις 26 Φεβρουαρίου 1930 υπ. Αριθμ. 3394, προς το «Σ. Υπουργείον των Εσωτερικών» αναφέρει πως θα περιγράψει την κατάσταση του Νομού Φλώρινας για το διάστημα της «ενταύθα παραμονής ή διαμονής του»²², ενώ ακόμα παραθέτει στοιχεία και για άλλες χρονιές όπως για τα ποσοστά ελκονοσίας του 1923²³, για τη δράση των κομιτατζήδων το 1925²⁴, για τις κοινοτικές εργασίες του 1925²⁵, για τη μετανάστευση του 1926²⁶, για το πλήθος των μαθητών της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Φλώρινας το 1928²⁷ και για μια σειρά άλλων πραγμάτων που απασχόλησαν τη δεκαετία του '20.

Σημειώνεται και πάλι πως στις ενότητες που ακολουθούν καταγράφεται η κατάσταση της Δυτικής Μακεδονίας μέσα από την υποκειμενική ματιά του Παύλου Καλλιγιά. Όπως και ο ίδιος αναφέρει παραθέτει την «ιδία γνώμη του»²⁸. Οι όροι και οι χαρακτηρισμοί της εργασίας ταυτίζονται με αυτούς των φακέλων. Όπου έγινε χρήση αποσπάσματος αυτολεξεί, τοποθετήθηκαν εισαγωγικά, ενώ τα σχόλια-επεξηγήσεις της γράφουσας είναι μέσα σε παρένθεση.

Εξ αρχής, πρέπει να διευκρινιστεί πως την εποχή για την οποία γίνεται λόγος η διοικητική διαίρεση των νομών και των περιφερειών ήταν διαφορετική από τη σημερινή. Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και την απελευθέρωση των Νέων Χωρών, όπως προαναφέρθηκε, η παλαιά Ελλάδα διατήρησε την πριν

²¹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 1

²² MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 12, 22/01/1920, φ. 1

²³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 67

²⁴ Οπ. π., φ. 8

²⁵ Οπ. π., φ. 62

²⁶ Οπ. π., φ. 73

²⁷ Οπ. π., φ. 31

²⁸ Οπ. π. φ. 1

το 1912 διαίρεση, σε 16 Νομούς και 68 Επαρχίες. Οι Νέες Χώρες, όμως, διαιρέθηκαν διοικητικά με το Βασιλικό Διάταγμα της 31^{ης} Μαρτίου 1915, το οποίο καθόριζε τους νομούς και τις υποδιοικήσεις (Θεοδωρακόπουλος κ.α., 1978). Όπως φαίνεται και στον χάρτη (εικ. 5) η Περιφέρεια Φλωρίνης συμπεριελάμβανε την εποχή στην οποία αναφερόμαστε και τον σημερινό νομό Καστοριάς ως Πρωτεύουσα Επαρχιών και Υποδιοικήσεων. Ενώ, ο Νομός Κοζάνης συμπεριελάμβανε τα Γρεβενά.

Α' ΜΕΡΟΣ: ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΛΛΙΓΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΦΑΚΕΛΟΥΣ

Στο Α' Μέρος του κύριου μέρους της ερευνητικής εργασίας υπάρχει μια σύντομη παρουσίαση της προσωπικότητας του Παύλου Καλλιγά, η οποία αποτυπώνεται εναργέστερα στο Β' και Γ' μέρος. Ακολουθεί, λοιπόν, μια επί τροχάδην, σκιαγράφηση των πολιτικών και των κοινωνικών στάσεων του Π.Κ., καθώς επίσης και της ιδεολογίας του για τον «χρηστό» τρόπο διοίκησης.

1. Πολιτικές Απόψεις

Ο Π.Κ. ήταν ένας άνδρας ανήκων στην φιλελεύθερη παράταξη του Βενιζέλου. Σε αυτό συνηγορεί το γεγονός ότι στη θέση του Γενικού Διοικητή Δυτικής Μακεδονίας ήταν διορισμένος από την Προσωρινή Κυβέρνηση. Επιδίωκε να ακολουθεί και να ευαρεστεί την «Σεβαστή Κυβέρνηση» και να διαφυλάττει τα συμφέροντά της, τα οποία θεωρούσε ταυτιζόμενα με τα Εθνικά²⁹. Ήταν προσηλωμένος στην Επαναστατική Κυβέρνηση και σύμφωνα με την αναφορά του Υπ. Αριθμ. 1459, δεν επέτρεπε εκδήλωση αντίθετου φρονήματος απέναντι στο «Εθνικό Καθεστώς», του οποίου σκοπός ήταν να υποτάξει το «αντεθνικό καθεστώς και να ενώσει τη φυλή». Η υποταγή στην τότε κυβέρνηση έπρεπε να είναι «τυφλή και ασυζήτητος». Θεωρούσε τις βενιζελικές ενέργειες έναν αγώνα τον οποίο δεν ήταν διατεθειμένος να τον προδώσει. Είχε την πεποίθηση πως αν επέτρεπε ελεύθερα να πάρει κάποιος θέση στο γεγονός συνιστούσε *αδυναμία επιβολής Εθνικής Πολιτικής*. Το κόμμα των φιλελευθέρων σύμφωνα με την ιδεολογία του Καλλιγά όφειλε να επιβάλει τις ιδέες του ακόμα και με *τη χρήση βίας εξασφαλίζοντας έτσι την ελευθερία των όντως Ελλήνων*. Όποιος αποδοκίμαζε τις αρχές του κόμματος δεν θεωρούνταν Έλληνας.

²⁹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 1459, 22/03/1917, & 6

Πάση θυσία ο Π.Κ. επιδίωκε να χαίρει κύρους το κόμμα του. Για τον λόγο αυτό όταν αντιλαμβανόταν κάτι που ίσως έθιγε την αξιοπιστία του κόμματος, παρενέβαινε. Για παράδειγμα, ένα πολιτικό πρόβλημα που εντόπιζε ο Π.Κ. σχετιζόταν με το γεγονός ότι το κόμμα των φιλελευθέρων ενώ είχε κερδίσει τους δυτικομακεδόνες, με το ενδιαφέρον του για τον επισιτισμό, υπήρχαν κάποιιοι που δραστηριοποιούνταν στον επισιτισμό, δήλωναν φιλελεύθεροι, αλλά εξαπατούσαν εμπορικά, εκμεταλλεύονταν οικονομικά καταστάσεις, έκαναν λαθρεμπόριο με αποτέλεσμα να χάνει το κύρος του το κόμμα. Προς λύση του ζητήματος σε συνεργασία με τους Συμμάχους εγκαταστάθηκε κεντρική επιτροπή στην Κοζάνη, υπό τον έλεγχο του Γάλλου προξένου. Με αυτόν τον τρόπο το πρόβλημα περιορίστηκε.

2. Κοινωνικές Αντιλήψεις

Από τα σημαντικότερα ζητήματα, για τα οποία μερίμνησε ο Π.Κ. ήταν η αφομοιωτική εργασία με σκοπό την αρμονική συνύπαρξη ανθρώπων με διαφορετικά φρονήματα, η αντιμετώπιση των προπαγανδιστικών κινήσεων, η αποκατάσταση των προσφύγων, ο εκπολιτισμός της Δυτικής Μακεδονίας, η φτώχεια, η δημόσια υγεία, ο κλήρος και η εκπαίδευση.

Ειδικότερα πρέπει να επισημανθεί η στάση του απέναντι στους δασκάλους και τον σχολικό θεσμό. Θεωρούσε πως οι δημοδιδάσκαλοι που θα επιλέγονταν για την περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας έπρεπε να είναι «ύψιστης σοβαρότητας κοινωνικοί και εκπολιτιστικοί παράγοντες», αλλά και τα πρόσωπα που «θα αφομοίωναν τα αλλογενή στοιχεία» και οι πολυτιμότεροι βοηθοί της Διοίκησης, παραπάνω κι από τους κοινοτάρχες και από τις αστυνομικές αρχές και από τους ιερείς³⁰. Αλλεπάλληλες, επίσης, ήταν οι προσπάθειες του για την ανέγερση διδακτηρίων, τον εξοπλισμό τους και τη στελέχωσή τους.

Όσον αφορά τον θεσμό της Εκκλησίας, πίστευε πως οι «κορυφές» της δεν είχαν σταθεί στο πλευρό των λαϊκών τάξεων εκείνη την περίοδο, ωστόσο ομολογούσε και τόνιζε πως η συνδρομή της Εκκλησίας θα συνέβαλε πολύ στη

³⁰ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 33

βελτίωση του λαού και για τον λόγο αυτό σχημάτιζε προτάσεις και εξέφραζε ιδέες για τη βελτίωση της ποιότητας του κλήρου, όπως η ίδρυση Σχολής αποκλειστικά γι' αυτούς.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον επέδειξε για την καταπολέμηση της φτώχειας, την απαλοιφή της τάξης των κολλήγων και την αμερόληπτη απόδοση της δικαιοσύνης. Η λήψη υγειονομικών μέτρων, η προστασία των λαϊκών συμφερόντων, τα εργασιακά δικαιώματα, η αξιοπρεπής αμοιβή των εργαζομένων και η τήρηση της νομιμότητας ήταν καίρια για τον Π.Κ..

Οι αντιλήψεις του για την αφομοιωτική εργασία ήταν πολυδιάστατες και οι προτάσεις του πολυπαραγοντικές. Συνοπτικά, επιθυμούσε τον, με κάθε τρόπο, «εξελληνισμό» (ψυχική και γλωσσική αφομοίωση) του πληθυσμού χωρίς να υπολογίζεται ο κόπος και το κόστος αυτού.

Τέλος, δεν ξέφευγε της προσοχής του η καλλιέργεια, στο περιβάλλον επιρροής του, στάσης σεβασμού της διαφορετικότητας (αναφερόταν στη θρησκευτική), με βασική και αδιαπραγμάτευτη προϋπόθεση την εθνική ασφάλεια, την οποία θα υπερασπιζόταν αδιαπραγμάτευτα.

3. Ιδεολογία τρόπου διοίκησης

Σε εκείνα που ο ΠΚ θεωρούσε εθνικά θέματα έδινε μεγάλη σημασία. Όταν κάποτε διερχόταν την Καστοριά ο Φετίχ Ρουχάν Βέης από την Κορυτσά με προπαγανδιστική δράση υπέρ της ενίσχυσης των αλβανικών ιδεών συνελήφθη και προοριζόταν για παραπομπή στο στρατοδικείο. Ωστόσο, αν και ήταν σύμφωνος με μια απόφαση απόδοσης ποινών, έχοντας υπόψη ότι η Κορυτσά θα επιδικαζόταν στην Ελλάδα, για να μην οξύνει τα πνεύματα τον άφησε με περιοριστικούς όρους, θέλοντας να διαφημίσει ένα συνδιαλλακτικό πνεύμα διοίκησης.

Γενικά, ο Π.Κ. διαπνεόταν από την *Μεγάλη Ιδέα της φυλής μας* και αισθανόταν βαρύ το χρέος για την *υπηρέτηση του Έθνους*. Η διοίκησή του απέβλεπε στην «ενότητα της φυλής» και στην αποδυνάμωση των εσωτερικών

και των εξωτερικών εχθρών³¹. Επεδίωκε την εξυγίανση του λαού, τον οποίο επιβουλεύονταν πολλοί. Έδινε μεγάλη αξία στην τήρηση των Νόμων και αυτήν την άποψη προσπαθούσε να την μεταβιβάσει και στον περίγυρό του, αλλά και στον λαό, ακόμα κι αν χρειαζόταν να συγκρουστεί με συμφέροντα. Στη διοίκησή του προσέδιδε «εκπολιτιστικό σκοπό».

Μεγάλη αξία έδινε ο Π.Κ. στο θρησκευτικό συναίσθημα του λαού, *προκειμένου να διοικήσει τους δυτικομακεδόνες εθνικώς ωφέλιμα*. Για παράδειγμα «μεταβαίνων σε βουλγαροχώρια» ανέπτυσε την εξής ρητορική:

«Δέν εννοούμεν νά μείνη ἐδῶ κανείς Χριστιανός καί μή εἶνε Ἕλλην, διότι θά πῆ, ὅτι εἶνε κακός Χριστιανός καί δέν ἀγαπᾶ τόν Χριστόν, ὁ ὁποῖος ἐξέλεξε τόν Ἕλληνισμόν διά νά διαδώσῃ διά τῆς γλώσσης αὐτοῦ τό Εὐαγγέλιόν του. Καί εἶνε καύχημά σας νά ἀνήκετε εἰς τήν ἑλληνικήν φυλήν τοῦ Θεοῦ καί νά λέγετε, ὅτι ἀκούετε τήν γλώσσαν σάν εἰς τήν Ἐκκλησίαν ποῦ προσκυνεῖται τόν Θεόν. Καί ἡ Ἕλληνική φυλή εἶνε προορισμένη ἀπό τόν Θεόν νά εἶνε ἔνδοξος, διότι αὐτή ἐδόξασε καί τόν Θεόν, ὡς ἀκούετε εἰς τό Εὐαγγέλιον. Ξεύρετε ὅτι ὅταν εἶδε ὁ Χριστός τούς Ἕλληνας, τούς ὁποῖους ἐπερίμενε διά νά διαδώσῃ τό Εὐαγγέλιον τί εἶπε; Εἶπε «Τώρα ἐδοξάσθη ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου». Αὐτή, λοιπόν, ἡ φυλή ποτέ δέν μπορεῖ νά καταστραφῆ, γιατί εἶνε εὐλογημένη ἀπό τόν Θεόν... οἱ ἀληθινοί Χριστιανοί ἀγαποῦν τήν Ἑλλάδα. Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι δέν εἶνε καλοί Χριστιανοί, -κατηραμένη ἡ Βουλγαρική φυλή- ἀφοῦ ἀγκάλιασαν τήν Τουρκίαν, ποῦ τόσα χρόνια τυραννεῖ τόν Χριστιανισμόν, διά νά πολεμήσουν τόν Ἕλληνισμόν, τό Ἔθνος δηλαδή τοῦ Χριστοῦ.»

Τέλος, ο Π.Κ. θεωρούσε μέγιστο καθήκον του να μεριμνά για τα καθημερινά προβλήματα όλου του πληθυσμού ανεξαρτήτως θρησκευύματος και «φυλής». Για παράδειγμα, στον υπίατρο Παράσχο Γεωργίου του είχε αναθέσει να περιέρχεται τα ξενόφωνα χωριά, να επισκέπτεται δωρεάν τους ασθενείς, να δίνει δωρεάν φάρμακα, με δική του χορηγία. Η διοίκησή του ήθελε να συμβάλει ουσιαστικά στην αφομοίωση του ξενόφωνου πληθυσμού στηριζόμενη στην Εκπαίδευση, την Εκκλησία και την καλλιέργεια εμπιστοσύνης στο Ελληνικό Κράτος και τις Ελληνικές Αρχές.

³¹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 1459, 22/03/1917, § 6

B' ΜΕΡΟΣ:

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ Δ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1. Δημογραφική και Εθνολογική Σύσταση του Πληθυσμού της Δυτ. Μακεδονίας

1.1. «Πληθυσμός, Φρονήματα και Κίνδυνοι»

Με βάση τις περιγραφές του Π.Κ., στα μέρη Φλώρινας, Καστοριάς, Κοζάνης, Γρεβενών, το 1918, κατοικούσαν Έλληνες, Σκηνίτες, Βούλγαροι, Αθίγγανοι, Ισραηλίτες, οι μη έχοντες σταθερά και ξεκάθαρα εθνικά φρονήματα³² και Μουσουλμάνοι -Αλβανοί, Κονιαρέοι, δηλαδή αυτοί που είχαν μετοικήσει στη Δυτική Μακεδονία από τη Μ.Ασία «με σκοπό την Εθνολογική αλλοίωσή της» και Βαλαάδες, δηλαδή οι εξισλαμισμένοι Έλληνες, οι οποίοι ήταν πλησιέστεροι με τον Ελληνισμό, καθώς αγνοούσαν την Τουρκική και δεν προσδοκούσαν κάτι από το Τουρκικό κράτος³³. Να σημειωθεί ότι το 1919, μετά την κατάληψη της Σμύρνης, στη διαδήλωση έλαβαν μέρος και οι μουσουλμάνοι, ενώ ακόμα, συνέπραξαν και στο συγχαρητήριο τηλεγράφημα³⁴. Οι 3 αυτές κατηγορίες μουσουλμάνων μη γενομένης καμίας εργασίας για την ανάπτυξή τους βρίσκονταν σε «ζωώδη κατάσταση»-. Επρόκειτο για ένα μωσαϊκό³⁵.

Ειδικότερα ο Π.Κ. παρατηρεί πως αν και πρόθυμα οι Δυτικομακεδόνες επιστρατεύτηκαν, στη Δυτική Μακεδονία υστερούσε εμφανώς το αγνό Ελληνικό στοιχείο, εκτός από την Επαρχία Σερβίων και Ανασελίτσης. Επισημαίνει πως σε αυτά τα μέρη υπήρχαν κυρίως Έλληνες και λίγοι μουσουλμάνοι -Αλβανοί, Αθίγγανοι-. Ενώ, στην πόλη της Κοζάνης υπερεπούσε το μουσουλμανικό στοιχείο. Ειδικότερα θεωρεί ότι στην επαρχία Κοζάνης, ήταν όλοι Έλληνες, αφομοιωμένοι αθίγγανοι. Επιπλέον εκφράζει την άποψη ότι στην Πτολεμαΐδα το στοιχείο των Μουσουλμάνων και των Βουλγάρων ήταν αυτό που υπερείχε, ενώ υπήρχαν, ακόμα, λίγοι Αλβανοί και

³² MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5359, 18/10/1917, ά 10 & αναφ. προς Υπουργ. Στρατιωτικών, 25/08/1917, ά 12

³³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

³⁴ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, έκθεση προς Υπουργεία, 15/05/1919

³⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

Ρουμάνοι. Στο χωριό Βλάτση Πτολεμαΐδας ήταν όλοι Έλληνες. Στη Φλώρινα και την Καστοριά ήταν εμφανής η υπεροχή των Βουλγάρων, με Έλληνες αμφίβολων αισθημάτων. Στο Βογατσικό και το Λέχοβο κατοικούσαν κυρίως Έλληνες. Στα Γρεβενά τη μεγαλύτερη επίδραση τη συντελούσαν οι Ρουμάνοι μάλλον εξαιτίας των καταπιέσεων του τουρκικού καθεστώτος. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις παρατηρώντας αυτήν την κατάσταση ζητούσαν την παρακολούθηση του πληθυσμού με πράκτορες εμπιστοσύνης³⁶.

Σε όλη τη Δυτική Μακεδονία, μια περιοχή στην οποία διεξήχθη ο Ελληνοβουλγαρικός ανταγωνισμός και «χύθηκε άφθονο αίμα κατά τον Μακεδονικό αγώνα», *οι βουλγαρόφωνοι πληθυσμοί ήταν αυτοί που έχρηζαν προσοχής μετά από τους ρουμανίζοντες*. Η Δυτική Μακεδονία, κατά τον Καλλιγά, ήταν η πηγή του «Βουλγαρισμού»³⁷ και παρά το γεγονός ότι οι Βούλγαροι ξόδευαν άφθονο χρήμα για τον προσηλυτισμό των βουλγαροφώνων, *η ελληνική διοίκηση προσπαθούσε να προστατεύει όλα τα αστικά δικαιώματα του πληθυσμού αυτού σαν να ήταν ομόφυλοι*, προκειμένου να τους κερδίσουν. Σύμφωνα με τον ίδιο πιο ευπειθείς ήταν οι μουσουλμάνοι –Κονιαρέοι και Βαλαάδες-, κατά δεύτερο λόγο οι βουλγαρίζοντες και τέλος οι αλβανίζοντες.

Παράλληλα, οι αρχές είχαν συστάσεις από τον Καλλιγά για αντιμετώπιση των αλλόγλωσσων με ισότητα ανεξάρτητα από τη φυλή ή το θρήσκευμά τους, *για να αποκτήσουν εμπιστοσύνη στο ελληνικό κράτος και να εξυψωθεί το Ελληνικό γόητρο*. Χάρης σ' αυτήν την πολιτική, όπως αναφέρει ο Καλλιγάς, *στην τελευταία επιστράτευση στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο οι μουσουλμάνοι προσήλθαν στα σώματα των Τρικάλων και της Καρδίτσας με ενθουσιασμό, προκαλώντας τον θαυμασμό των Συμμάχων και γενόμενοι παράδειγμα προς μίμηση και σε άλλες περιφέρειες*. Ωστόσο, ομολογεί πως δεν αξιοποιήθηκαν παρά μόνο στα μετόπισθεν για εθνικούς λόγους ασφαλείας³⁸. Εν γένει, φαίνεται να πίστευε ότι ο μουσουλμανικός πληθυσμός ήταν εύρωστος και χρήσιμος, *πλουτοπαραγωγικός και πρόθυμος*. Όπως δηλώνει ο Π.Κ. «ακολουθούσαν τα δόγματα του Κορανίου, αλλά επιθυμούσαν να ανήκουν στο Ελληνικό Έθνος, γιατί ήταν «πονηροί» και ήθελαν να έχουν εξασφαλισμένη την προστασία των

³⁶ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, & 14

³⁷ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

³⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918 & ³⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, έκθεση προς Υπουργεία, 15/05/1919

ελληνικών αρχών παρ' ότι δεν απέκοπταν τους δεσμούς τους με το Οθωμανό Κράτος»³⁹. Επομένως, η Γενική Διοίκηση Δυτικής Μακεδονίας για τον λόγο αυτό, κατά τη γνώμη του, έπρεπε να αποδοκιμάζει τη συμμετοχή τους στα κοινά και την παροχή σ' αυτούς πολιτικών δικαιωμάτων.

Την ίδια εποχή, που εντός των συνόρων παρατηρούνταν αυτές οι δυσχέρειες, ο γιατρός Χρηστίδης σε αλληλογραφία του με τον Π.Κ. πληροφορεί, πως το 1919 η καταδίωξη του Ελληνικού στοιχείου του Μοναστηρίου από τις Σερβικές αρχές ήταν απηνής. Οι πληροφορίες αυτές ταυτίζονται με τις αντίστοιχες του Νομάρχη Μοναστηρίου και του Επισκόπου Μοναστηρίου, Βαρνάβα. Βάσει αυτών δεν επιτρεπόταν στους Έλληνες να μιλούν ελεύθερα την ελληνική, ούτε να τη διδάσκονται, ούτε και να τη χρησιμοποιούν ιδιωτικώς⁴⁰. Στη Σερβία ήταν διάχυτη η ιδέα και προωθούνταν από τις αρχές και από «επιφανείς σοβινιστές» και μη ότι οι 200.00 Σλάβοι της Δυτικής Μακεδονίας ήταν Σέρβοι και θα διεκδικούνταν.

Το 1930 ως Νομάρχης ο Π.Κ. στις αναφορές του παραθέτει σαφέστερη άποψη για τους κατοίκους της παραμεθορίου και συγκεκριμένα για την περιοχή Φλώρινας – Καστοριάς. Ανέφερε, πως πρόκειται για Έλληνες υπηκόους, αλλά με φρονήματα τα οποία ήταν επισφαλή από εθνικής άποψης⁴¹. Περιέγραφε την κατάσταση ως «άκρως επικίνδυνη»⁴². Στις εκθέσεις του φαίνεται να πιστεύει πως η πλειονότητα των κατοίκων ανήκε στην ομάδα των ξενόφωνων, από την οποία «μεγάλη μερίδα ήταν εχθρική προς την Ελληνική Ιδέα»⁴³. Επαναλαμβάνεται στα γραφόμενά του ο εξαιρετικός κίνδυνος της περιοχής, «καθώς τα σύνορα της Ελλάδας φρουρούνταν από εν μέρει εχθρικούς πληθυσμούς»⁴⁴.

Ακόμα, τονίζεται πως εξαιτίας της υφιστάμενης «αλλογλωσσίας» τα ξένα κράτη ήγειραν θέματα εδαφικά, αυτονόμησης και αναγνώρισης γλωσσικής και

³⁹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. προς Υπουργ. Στρατιωτικών, 25/08/1917, ã 12

⁴⁰ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, έκθεση προς Υπουργεία, 15/05/1919

⁴¹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 3
, MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 2

⁴² MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 13

⁴³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 389, 27/1/1916

⁴⁴ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 14

«φυλετικής» μειονότητας⁴⁵. Υπογράμμιζε, πως πρόκειται για έναν Νομό που περισσότερο από κάθε άλλο Νομό δεν παρουσίαζε ενότητα.

Σύμφωνα με στοιχεία του Π.Κ. στον Νομό Φλώρινας το 1930 (δηλαδή και στην Καστοριά) παρατηρούνταν η εξής κατάσταση:

ΓΛΩΣΣΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΜΙΛΟΥΝΤΩΝ	ΕΧΟΝΤΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ	ΜΗ ΕΧΟΝΤΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ
«Σλαβικό ⁴⁶ Ιδίωμα»	76.370	14.420	61.950
Ελληνική	38.854	38.854	0
Βλαχική	4.500	3.000	1.500
Τουρκική	3.508	3.508	0
Αλβανική	2.500	1.800	700
Σύνολο	125.722	61.572	64.150
Σύνολο Ξενόφωνων	86.878		
Σύνολο Ελληνόφωνων	38.854		

*Πίνακας 10. Το σύνολο των ξενόγλωσσων και των «Ελληνοφρόνων»
Φλώρινας - Καστοριάς*

Ο αριθμός δηλαδή των ξενόφωνων, περίπου τα $\frac{2}{3}$, ήταν υπερδιπλάσιος των ελληνόφωνων. Το «λυπηρότερον», όμως, ήταν το γεγονός ότι από τις 87.000 ξενοφώνων κάποιοι «δεν είχαν ελληνικά αισθήματα». Επικαλούμενος ο Π.Κ. στοιχεία από την εποχή της «Τουρκοκρατίας», πληροφορίες από τη Χωροφυλακή και τη στάση των κατοίκων στους «Εθνικούς αγώνες», προσεγγίζει, όχι με μαθηματική ακρίβεια, (όπως παρουσιάζονται στον παραπάνω πίνακα) τον αριθμό των κατοίκων που

⁴⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 4 & MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 25

⁴⁶ Ο Καλλιγάς επισημαίνει πως δεν πρόκειται για πληθυσμό που μιλούσε αποκλειστικά αυτό το ιδίωμα, αλλά το γνώριζε.

έχουν «ελληνική συνείδηση», ο οποίος δείχνει ότι αυτοί που αισθάνονται Έλληνες είναι λιγότεροι από αυτούς που έχουν διαφορετική εθνική συνείδηση.

Τονίζεται από τον Π.Κ. πως η γλώσσα δε συνιστούσε στοιχείο που δήλωνε και την εθνικότητα απαραίτητα, γι' αυτό και στους υπολογισμούς που επιχειρούσε παρουσιάζονται οι «ελληνόφρονες» περισσότεροι από τους «ελληνόφωνους». Επεξηγείται πως «ελληνόφωνοι» δεν νοούνταν αυτοί που γνώριζαν μόνο την Ελληνική, αλλά αυτοί που σκέφτονταν στα Ελληνικά και τα μεταχειρίζονταν, γι' αυτούς δεν υπήρχε θέμα συνείδησης⁴⁷. Στο σύνολο των ανθρώπων που προσδιορίζονται ως «Ελληνόφωνοι» τα εθνικά αισθήματα σύμφωνα με τον Π.Κ. ήταν σταθερά και δεν εγκυμονούσαν κάποιον φόβο ή ανασφάλεια. Για όσους, όμως, ήταν «Ελληνόφρονες», αλλά «ξενόφωνοι» παρότι αγαπούσαν την Ελλάδα και ήταν «καλοί πατριώτες», καθώς είχαν πολεμήσει στους «μακεδονικούς αγώνες», λόγω δυσaráσκειας από την ελληνική διοίκηση ήταν πιο επιρρεπείς σε ξένες προπαγάνδες για αυτονόμηση της Μακεδονίας, από τους ομόγλωσσούς τους⁴⁸, πιο εύκολα μπορούσαν να δεχτούν ανθελληνικές γενικότερα πράξεις και ιδέες ή να φανούν απρόθυμοι στα καθήκοντά τους, ως πολίτες. Ωστόσο, υπογραμμίζει ο Π.Κ. ότι εκείνη τη στιγμή που συνέτασσε την γενική έκθεση, αυτή η ομάδα ανθρώπων όχι μόνο δεν επιθυμούσε κάποια άλλη ξένη δύναμη στην Ελλάδα, αλλά αν χρειαζόταν, αυτοί ήταν σε θέση να πολεμήσουν.

Ως Νομάρχης Φλωρίνης ο Π.Κ. το 1929 έκανε λόγο για την παρουσία 400 οικειοθελώς προσφυγικών οικογενειών στη Φλώρινα από το Μοναστήρι και άλλες περιοχές όπως την Κωμόπολη, το Μεγάροβο, τον Τύρναβο, λόγω είτε του «βαρύτατου» Σερβικού ζυγού, είτε γιατί είχαν χάσει τα σπίτια τους από τα «Βουλγαρομακεδονικά στρατεύματα», είτε γιατί –κι αυτόν θεωρεί τον πιο σπουδαίο λόγο- οι πρόσφυγες αυτοί είχαν αγαπήσει υπερβολικά την «Ελληνική Πατρίδα»⁴⁹ και είχαν «ακραιφνή εθνικά αισθήματα». Οι μισές οικογένειες από αυτές παρουσιάζονται από τον Π.Κ. ως «ενδεείς», παρά την πάροδο μερικών χρόνων από την άφιξή τους επισήμαινε πως βρίσκονταν σε «αφάνταστον αθλιότητα», η οποία γινόταν εντονότερη από την υπάρχουσα ακρίβεια και «την στενότητα της γης», δηλαδή την ανεπάρκεια του χώρου για καλλιέργεια.

⁴⁷ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 4

⁴⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 5

⁴⁹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 1/11/1929, «Επείγον»

Ακόμα, στον Νομό Φλώρινας καταγράφονταν 13.740 εγκατεστημένοι πρόσφυγες, από τους οποίους οι 3.508 ήταν Τουρκόφωνοι και οι 10.232 ήταν ελληνόφωνοι⁵⁰. Οι πρόσφυγες αυτοί είχαν συμπεριληφθεί στην αγροτική αποκατάσταση. Δυσχερής ήταν η κατάσταση των εγκατεστημένων στα χωριά της Πρέσπας, στον Λευκώνα και στον Ροδόνα, οι οποίοι δεν είχαν αποκατασταθεί ακόμα και στερούνταν μέχρι και στέγασης.

Ένας κίνδυνος που εντοπιζόταν από τον Π.Κ. ήταν «αι ξέναι φθοροποιοί προπαγάνδαι», ο Π.Κ. εννοούσε μερίδα κατοίκων που μετανάστευσαν στην περιοχή από τη Βουλγαρία, μετανάστες της περιοχής στην Αμερική και τους πράκτορες του βουλγαρικού κομιτάτου, οι οποίες εκμεταλλεύονται την απουσία κατάλληλων διδακτηρίων σε όλη τη Δυτική Μακεδονία, διασπείροντας την ιδέα πως η Ελλάδα δεν προέβαινε σε τέτοια έργα στην περιοχή γιατί αφ' ενός είχε χρεοκοπήσει και αφετέρου γιατί είτε γρήγορα είτε αργά θα αναγκαζόταν να εγκαταλείψει αυτά τα εδάφη.

Μια τελευταία παρατήρηση για τον πληθυσμό της Δυτικής Μακεδονίας ήταν η έντονη εκδήλωση δυσπιστίας και εν μέρει αρνητικής στάσης του απέναντι στους «παλαιοελλαδίτες», στάση που δυσχέραινε επιπλέον την αίσθηση της ενότητας.

3.1 «Βουλγαρίζοντες και Σλαυόφωνοι»

Σύμφωνα με τον Π.Κ. για τη Δυτική Μακεδονία ήταν ευτύχημα το γεγονός ότι μετά τον Α' Βαλκανικό πόλεμο ακολούθησε ο δεύτερος⁵¹. «Με τον Β' Βαλκανικό πόλεμο διαλύθηκε η συμμαχία με τη Βουλγαρία, η οποία αν διατηρούνταν θα έδινε ελεύθερα το δικαίωμα να εκφράζονται με περισσότερο θράσος τα βουλγαρικά αισθήματα απ' ό,τι ήδη συνέβαινε⁵², δηλαδή με βία, τρομοκρατία και δωροδοκία». Μετά τον Β' Βαλκανικό Πόλεμο επέστρεψαν στο Ορθόδοξο δόγμα πολλοί, οι οποίοι είχαν γίνει σχισματικοί, όμως τα εθνικά ζητήματα δεν είχαν εκλείψει.

⁵⁰ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 10

⁵¹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

⁵² MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

Παρά τη σύγκρουση και την ήττα των Βουλγάρων κατά τη διάρκεια της Διοίκησης του η κατάσταση ήταν πολύ δύσκολη, καθώς ο ίδιος θεωρεί ότι *οργιάζε η βουλγαρική προπαγάνδα. Είχε διεισδύσει μέχρι και στον στρατό. Πάνω από 500 αξιωματικοί, από τον βαθμό του Στρατηγού μέχρι του ανθυπολοχαγού, υπηρετούσαν στον Βουλγαρικό Στρατό. Δεν υπήρχε βουλγαρόφωνο χωριό το οποίο να μην είχε τροφοδοτήσει τον Βουλγαρικό στρατό με αξιωματικό κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.*

Κατά τις εκτιμήσεις του, το ελληνικό κράτος δεν έπραξε τα δέοντα και οι συνειδήσεις των κατοίκων παρέμειναν ρευστές. Οι ελληνικές αρχές, γενικά, ήταν επιφυλακτικές και συχνά παρεκτρέπονταν απέναντι στους βουλγαρίζοντες, εκτός και αν δήλωναν ότι επανέρχονται στην ορθοδοξία και απεμπολούν το σχισματικό Πατριαρχείο⁵³ δεν τους παρενοχλούσαν. Οι βουλγαρόφωνοι δεν αντιμετώπιζονταν, συλλήβδην, ως βουλγαρίζοντες, καθώς ήταν γνωστά τα γεγονότα της επιθυμίας βουλγαρόφωνων εφήβων να ενταχθούν στους προσκόπους, αλλά και βουλγαρόφωνων χωριών που ζητούσαν την αρωγή των αρχών, ώστε με τη δική τους υλική συνεισφορά και προσωπική εργασία να ανεγείρουν διδακτήρια⁵⁴.

Ο Π.Κ., λοιπόν, καταλήγει στο συμπέρασμα πως η ελληνική διοίκηση, υστερούσε και δεν ανταποκρινόταν άμεσα και αποτελεσματικά στο φαινόμενο του «βουλγαρισμού». Όπως ειπώθηκε η διοίκηση ήταν στρεβλή και παράλληλα δεν αξιοποιούταν ο σχολικός θεσμός και ο θεσμός της Εκκλησίας. Δεν υπήρξε μέριμνα για την εκπαίδευση, ούτε και η εκκλησία πρόσφερε το αναμενόμενο στην επανόρθωση των συνειδήσεων. Επί παραδείγματι, στα νεορθόδοξα χωριά δεν είχε σταλεί ιερέας μέχρι το 1918, παρά μόνο ένας ιεροκήρυκας που τελικά χρησιμοποιήθηκε στην τόνωση του φρονήματος της 3^{ης} Μεραρχίας. Αυτή η κατάσταση δικαιολογούσε και το φαινόμενο που παρατηρήθηκε κατά την εισβολή των Βουλγάρων στη Δυτική Μακεδονία στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου πολύς κόσμος τους υποδεχόταν ως ελευθερωτές.

Η άποψη του Π.Κ. ήταν άρα πως οι βουλγαρόφωνοι πληθυσμοί της Δυτικής Μακεδονίας, ήταν έρμαιοι των καταστάσεων και των προπαγάνδων, δεν είχαν

⁵³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

⁵⁴ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, έκθεση προς Υπουργεία, 15/05/1919

σαφές και ξεκάθαρο φρόνημα. Οι ίδιοι που στράφηκαν στον Βουλγαρισμό απογοητευμένοι από την Ελλάδα, μετά την είσοδο των Συμμάχων και την εχθρικότητά τους στους Βουλγαρίζοντες μεταστράφηκαν και δήλωναν ακραιφνώς Έλληνες. Φαινόμενο συχνό στην περιοχή. Σε δίκη στη Φλώρινα του 1918 ερωτηθείς κάποιος για την εθνικότητά του, είχε απαντήσει ότι ήταν πριν 8 χρόνια Βούλγαρος, μετά δύο χρόνια έγινε Έλληνας και τα τελευταία 3 χρόνια έγινε και πάλι Βούλγαρος.

Από την άλλη πλευρά, οι Βούλγαροι, το 1918, φαίνεται πως είχαν έντονη δράση. Ο Π.Κ. αναφέρει πως εργαζόνταν «δια πυρός και σιδήρου», αλλά και με ενδιαφέρον για την πνευματική βελτίωση και ευημερία των βουλγαροφώνων του γειτονικού τους κράτους, της Ελλάδας. Ο ίδιος ο Π.Κ. μεταβαίνων στο χωριό Ρόσνα⁵⁵ (Σιταριά), το οποίο ήταν γνωστό ως «βουλγαρόφωνο χωριό» με πάρεδρο «αγνό» Έλληνα από το Μοναστήρι –κατά τον Π.Κ. δεν έπρεπε να διοριστεί ο συγκεκριμένος εφόσον αντιδρούσε το χωριό-, αναφέρει πως οι χωρικοί ομολογούσαν πως ήταν σχισματικοί, αλλά ότι έγιναν δια της βίας, ενώ οι πατέρες τους ήταν Πατριαρχικοί. Οι μεγαλύτεροι μιλούσαν και ελληνικά. Ενώ από τα παιδιά αυτά που πρόλαβαν το ελληνικό σχολείο πριν κλείσει ήξεραν κι εκείνα να διαβάζουν και να μιλούν την ελληνική. Ένα δεκάχρονο παιδί μετά από παρότρυνση του Γενικού Διοικητή ανέγνωσε εφημερίδα και στην ερώτηση του πρώτου αν αυτοί που δε μιλούσαν ελληνικά ήταν Βούλγαροι, το παιδί απάντησε πως δεν είναι Βούλγαροι, αλλά Μακεδόνες. Ήταν σαφές πως δεν ήξεραν τι είναι.

Ο Γενικός Διοικητής της Δυτικής Μακεδονίας τον ίδιο χρόνο έκανε λόγο σε αναφορά του προς τον Πρόεδρο της Κυβέρνησης, για προσπάθεια άσκησης διοικήσεως από τους Βουλγάρους στην περιοχή και την έντονη επιρροή τους⁵⁶. Ας σημειωθεί μόνο πως στα σχολεία τους, έπειθαν τα παιδιά πως ήταν όντως Βούλγαροι και πως η ελληνική πλευρά είχε προπαγανδιστική δράση⁵⁷.

Ειδικότερα αναφέρει ότι, στο Εμπόριο, το 1890, χωριό 10 χλμ. μακριά από την Πτολεμαΐδα, ήταν σχεδόν όλο Ελληνικό. Ο ομογενής Βύζας είχε οικοδομήσει διδακτήριο και διδάσκονταν τα ελληνικά γράμματα και διαμόρφωναν σταθερή ελληνική συνείδηση. Όμως, το 1918, η βουλγαρική προπαγάνδα είχε διεισδύσει

⁵⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. προς Πρόεδρο Κυβέρνησης 15, 15/03/1918, & 14

⁵⁶ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14

⁵⁷ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, έκθεση προς υπουργεία, 15/05/1919

και είχε ιδρύσει σχολείο που παρείχε δωρεάν γραφική ύλη, δασκάλους, καθηγητή Πανεπιστημίου από τη Σόφια και αποζημίωση σε όσους φοιτούσαν και δε μπορούσαν να μεταβούν στις γεωργικές τους ασχολίες. Επιπλέον, επωφελημένοι από την ευνοϊκή στάση ενός Τούρκου Νομάρχη του Χιλμή Πασά, πέτυχαν να τους παραχωρηθεί και το Ελληνικό Διδακτήριο. Το αποτέλεσμα ήταν πως σε αυτό το χωριό απέμειναν ελάχιστοι Έλληνες. Η γενική διοίκηση Δυτικής Μακεδονίας, είχε προσπαθήσει να ιδρύσει νυχτερινά σχολεία ως απάντηση, τα οποία είχαν κάποια αποτελέσματα. Επίσης, σημειώνεται πως υπήρχε η απαίτηση των γυναικών του Εμπορίου να ιδρυθεί και γυναικείο νυχτερινό Σχολείο.

Άλλο παράδειγμα, κατά τον Καλλιγά, ήταν το χωριό Μπάνιτσα (Βεύη) όπου είχαν συγκεντρωθεί όλοι οι Βούλγαροι αιχμάλωτοι, οι οποίοι συνδιαλέγονταν με τους χωριανούς και προπαγάνδιζαν υπέρ της αυτονομίας της Μακεδονίας με θράσος και χωρίς συστολή⁵⁸. Υπό αυτές τις συνθήκες ο Π.Κ. είχε ζητήσει την απομάκρυνσή τους και για εκείνους που έστρεψαν όπλα κατά της Ελλάδας να παραπεμφθούν στο στρατοδικείο, ενώ οι υπόλοιποι να απελαθούν.

Το 1930 ο Π.Κ., ως Νομάρχης, αναφέρει πως το μείζον ζήτημα της περιοχής της Περιφέρειας Φλώρινας παρέμενε το θέμα των ξενόφωνων πληθυσμών. Το πρόβλημα κυρίως επικεντρωνόταν, ακόμα, στους ομιλούντας το «σλαβικόν ιδίωμα»⁵⁹. Η κυβέρνηση ήταν ανάγκη να στραφεί εκεί, καθώς το επίσημο Βουλγαρικό Κράτος είχε εκδηλώσει σαφές ενδιαφέρον για τον πληθυσμό αυτό και το «ανεπίσημο βουλγαρικό κράτος», δηλαδή το Μακεδονικό Κομιτάτο, ενδιαφερόταν και αυτό προδήλως. Επιπλέον, η αφομοιωτική δύναμη των «σλαυόφωνων» ήταν εμφανής. Δηλαδή, το «σλαβικόν» ή «σλαβοφανές Μακεδονικόν Ιδίωμα» το 1930 ομιλούνταν, ευχερώς, και από τους «προσφυγόπαιδες», λόγω της ευκολίας που το χαρακτηρίζει.

Επιπροσθέτως, αναφέρει ότι, η «αφομοιωτική τους δύναμη» οφειλόταν στην πατριαρχική οργάνωση της οικογένειας, όπου όλοι υποτάσσονταν στην «πατρική εξουσία», στον αρχηγό. Ο αρχηγός συνήθως αγνοούσε την Ελληνική και είχε έντονα εμποτιστεί από τη Βουλγαρική προπαγάνδα. Όποιος εισερχόταν στην οικογένεια (μετά τη σύναψη γάμου) ήταν αδύνατον να μην αφομοιωθεί

⁵⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

⁵⁹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 2/11

πλήρως από το περιβάλλον, ενώ, γενικά αποφευγόταν η σύναψη γάμου με άνδρα πρόσφυγα, αλλά κυρίως με γυναίκες, οι οποίες ευκολότερα αφομοιώνονταν στο «σλαβικό» περιβάλλον⁶⁰, πόσο μάλλον τα παιδιά.

Συγκεκριμένα, από το σύνολο των 76.370 «σλαυόφωνων» οι 14.420 ήταν ελληνόφρονες, δηλαδή περίπου το $\frac{1}{5}$. Τους υπόλοιπους 61.750, μια συμπαγή ομάδα που απαιτεί αμέριστη προσοχή, ο συντάσσων στις αναφορές του, τους χωρίζει σε δύο κατηγορίες.

Η πρώτη, η οποία περιλάμβανε και τους περισσότερους, ήταν εκείνοι, οι οποίοι ήθελαν και εύχονταν για την επικράτηση της Βουλγαρίας ή την αυτονόμηση της Μακεδονίας, όμως δεν εργάζονταν γι' αυτό, αλλά και ούτε θα ήταν πρόθυμοι αρωγοί μιας τέτοιας προσπάθειας. Η αδράνειά τους αυτή δικαιολογούνταν αφενός από το γεγονός ότι οι πληθυσμοί αυτοί είχαν κουραστεί από τους «αλληπάλληλους φυλετικούς αγώνες», του κομιτάτου, των ανταρτών και τους πολέμους. Αφετέρου λαμβάνεται υπόψη πως πρόκειται για γεωργούς «φιλήσυχους». Καταγράφεται κι ένας τρίτος λόγος της μη συμμετοχής αυτών των «σλαυόφωνων» σε «ανθελληνικές κινήσεις», ο οποίος σχετίζεται με τον φόβο των τιμωριών για όποιον αναμειγνυόταν σε τέτοιες ενέργειες, από τους ελληνόφρονες συγχωριανούς ή από τις αρχές⁶¹.

Στη δεύτερη κατηγορία, η οποία είχε μικρότερο δυναμικό, ο Π.Κ. ενέτασσε τους «σλαυόφωνους» εκείνους που κατέχονταν από ακραία εχθρικά αισθήματα προς την Ελλάδα και τους χαρακτήριζε «μισέλληνες» και «φανατικούς βουλγαρόφιλους». Αυτή η ομάδα, η οποία φέρεται να είχε στενές σχέσεις με τη Βουλγαρία, με συχνές επισκέψεις και αλληλογραφία, παρουσιάζεται πως ενεργούσε, κρυφά, αντεθνικά και πρόθυμη να πετύχει την πραγμάτωση των ιδεών της ακόμα και με τη χρήση των όπλων⁶². Η εργασία αυτών αναλωνόταν στην «κατήχηση», στον «προσηλυτισμό», στην αντίδραση σε κάθε έργο «εξελληνιστικό». Επιπλέον, τα σπίτια αυτών συνιστούσαν άσυλο και σταθμό ανατρεπτικών στοιχείων, όπως οι κομιτατζήδες.

⁶⁰ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 13

⁶¹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 6

⁶² MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 7

Ο Π.Κ. σημειώνοντας πως το αναφέρει «εμπιστευτικώς», χαρακτήριζε τον πληθυσμό αυτό «εθνικήν βουλγαρικήν μειονότητα». Χαρακτηριστικά παραδείγματα που παρατίθενται είναι 1) η σε διάλογο αποστροφή κάποιου «βουλγαρίζοντα» σε «Ελληνόφρονα», λέγοντάς του «Η Ελλάδα σας», 2) η άποψη που εξέφρασε κάποιος βουλγαρίζων, όταν μετά από απαλλοτρίωση που του επιδικάστηκε η αποζημίωση είπε πως «άμα έλθει πίσω η Βουλγαρία θα πάρω πίσω το κτήμα μου», 3) η ενέργεια ενός από την «Καγοριτσάνη» (μάλλον εννοεί τη Ζαγορίτσανη, σημερινή Βασιλειάδα της Καστοριάς, Νεραντζή, 1974), ο οποίος απέτρεπε με έντονο τρόπο τους μαθητές να πηγαίνουν στο σχολείο (το ελληνικό) και 4) στο χωριό Ιτιά ζητήθηκε μεταξύ των ονομάτων των αγωνιστών κομιτατζήδων κατά την «Τουρκοκρατία», να συμπεριληφθεί και το όνομα ενός που καταδικάστηκε από το Στρατοδικείο Κοζάνης, το 1925, καθώς κατηγορήθηκε για «κομιτατζήδικη» δράση.

Αυτή η δεύτερη κατηγορία «σλαυόφωνων» χαρακτηρίζεται ιδιαίτερος επικίνδυνη, για έναν επιπλέον λόγο. Οι άνθρωποι που εμφορούνταν από αυτές τις ιδέες ήταν συνήθως πλούσιοι, οι πλουσιότεροι του χωριού και άνθρωποι που ασκούσαν τη μεγαλύτερη επιρροή στους κατοίκους και γι' αυτό εκλέγονταν και κοινοτικοί άρχοντες. Ο Π.Κ αποδίδει το γεγονός, ότι αυτοί οι άνθρωποι κατέχονταν από τέτοιες ιδέες, στη δράση της Βουλγαρίας να προσεταιρισθεί τους επιφανείς, οι οποίοι είχαν την άνεση να ταξιδεύουν στη Βουλγαρία και επιπλέον στο ότι συνδέονταν και συγγενικά με εκεί κατοίκους⁶³.

Ο Π.Κ. έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου της «σλαυοφωνίας», προειδοποιώντας πως ακόμα και αυτοί που φέρονται ως νομοταγείς πολίτες με μια αφορμή θα μεταβάλλονταν σε «εχθρικά, θρασέα και ανυπότακτα στοιχεία», τα οποία αναλόγως την περίσταση θα ζητήσουν την αυτονομία της Μακεδονίας, την προσάρτησή της στη Βουλγαρία ή τουλάχιστον την αναγνώρισή τους ως εθνική μειονότητα που δικαιούται δικά της σχολεία, δικούς της δασκάλους, δικές της εκκλησίες και δικούς της παπάδες⁶⁴.

⁶³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 8

⁶⁴ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 13

3.2 «Βλαχόφωνοι και Ρουμανίζοντες»

Οι Ρουμανίζοντες στην Ελλάδα σύμφωνα με τον Παύλο Καλλιγά προέκυψαν της αδυναμίας του Ελληνικού Κράτους προ των νικηφόρων πολέμων (Βαλκανικούς) να προστατεύσουν τους Χριστιανικούς πληθυσμούς από τις Τούρκικες αυθαιρεσίες. Έτσι οι κάτοικοι εμφανίζονταν ως Ρουμάνοι, επικαλούμενοι τη Ρουμανική⁶⁵ προστασία και αποκτούσαν με αυτόν τον τρόπο ασφάλεια.

Η Ρουμανία από την πλευρά της, όπως αναφέρει ο Π.Κ. ξόδευε άφθονα μέσα προς οργάνωση ρουμανικής προπαγάνδας και ρουμανικών κοινοτήτων στην περιοχή. Με βάση τον Καλλιγά φαίνεται, ακόμα, πως οι ρουμανίζοντες καταπιέζονταν ιδιαίτερα από τις ελληνικές αρχές κι αυτός ήταν ένας λόγος που δεν λησμονούσαν την ρουμανική προστασία. Αναφέρεται το παράδειγμα ενός ανθυπασπιστή στα Γρεβενά, ο οποίος καταπίεζε, ύβριζε και φερόταν βίαια απέναντί τους. Εν τέλει, ο εν λόγω ανθυπασπιστής απομακρύνθηκε από την περιοχή και τιμωρήθηκε με επέμβαση του Π.Κ., αλλά σε διάστημα ενός έτους επανατοποθετήθηκε.

«Παρασυρμένοι», σύμφωνα με τον Καλλιγά, ήταν οι λεγόμενοι Βλάχοι, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν μία γλώσσα που έμοιαζε με τα ρουμανικά και αντιμετώπιστηκαν ως καθαροί Ρουμάνοι «παραφθαρέντες», *άρα άξιοι προστασίας και συνδρομής*⁶⁶ για να επανέλθουν ψυχικώς στη Ρουμανική φυλή. «Βλάχοι» θεωρούνταν από τον Καλλιγά, οι περισσότεροι από τους κατοίκους της Πίνδου, της Κλεισούρας και της Βλάτσης. Στο τελευταίο χωριό είχαν δημιουργηθεί και οξύτατα προβλήματα μεταξύ των θεωρούμενων ξένων Βλάχων και των ντόπιων. Τις διαιρέσεις που προκλήθηκαν ο Π.Κ. προσπάθησε να τις αμβλύνει τοποθετώντας στο Δημοτικό Συμβούλιο αντιπροσώπους και από τις δύο πλευρές, καθώς πολλοί από τους θεωρούμενους ξένους διαπίστωσε πως ήταν «αποδημούντες εις Ρουμανίαν» για οικονομικούς λόγους.

Ο οικονομικός υπάλληλος των Γρεβενών Ασκαρίδης⁶⁷, ο οποίος είχε τοποθετηθεί εκεί στη διάθεση του Γάλλου Διοικητή πληροφορούσε τον Π.Κ.

⁶⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

⁶⁶ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5359, 18/10/1917, & 8

⁶⁷ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 389, 27/1/1916

με σχετική επιστολή πως στην *Επαρχία Γρεβενών* υπήρχαν *ανέκαθεν αρκετοί «Ρουμανίζοντες» ή αλλιώς «κουτσόβλαχοι»*. Αυτοί κατά την *«Τουρκοκρατία»* επικαλούνταν την *Ρουμανική προστασία στα Εθνικά Ζητήματα*, η οποία τους παρέχονταν με *παράλληλη προπαγάνδα*⁶⁸.

Ο Π.Κ. αναφέρει ότι μετά την απελευθέρωση φαινόταν να εξασθενεί αυτή η τάση, ωστόσο την εποχή της Γαλλοκρατίας εδραιώθηκε σε βαθμό επικίνδυνο για την Επαρχία των Γρεβενών. Το ρουμανικό Σχολείο είχε περισσότερους μαθητές από το Ελληνικό. Σπάνια συναντούσες άνθρωπο στα Γρεβενά μη ρουμανίζοντα. Οι διδάσκαλοι και οι ιερείς εμφορούνταν κι αυτοί από αυτά τα φρονήματα.

Ο Π.Κ. επιστούσε την προσοχή στην προσωρινή Κυβέρνηση αποστέλλοντας αναφορά περιγράφοντας την κατάσταση και εξηγώντας πώς να δεν σπεύσει η Εθνική Άμυνα, τα Γρεβενά κινδύνευαν να επέλθουν σε καινούριο καθεστώς. Οι κάτοικοι λόγω άγνοιας και ένοχης ακηδίας ενδίδουν και το Ελληνικό στοιχείο αποδυναμώνεται. Υπήρχε η επαγρύπνηση από τον Γενικό Διοικητή Π.Κ. και τον Αστυνομικό Εμμ. Παυλάκη, αλλά εφόσον υπεύθυνη της περιοχής ήταν η Γαλλική Διοίκηση δεν είχαν δικαίωμα να επέμβουν.

Το 1917, οι Ρουμανίζοντες στα Γρεβενά είχαν εξελιχθεί, σύμφωνα με τον Καλλιγά, σε μια άκρως επικίνδυνη ομάδα⁶⁹, την οποία οι ευρισκόμενες εκεί ιταλικές αρχές προσπαθούσαν να τη μεταβάλουν σε ιταλίζουσα, αναπτύσσοντας μεταξύ αυτών ιταλικά αστυνομικά τμήματα. Κατά την υποχώρηση των ιταλικών στρατευμάτων, μετά την κατάληψη της Σαμαρίνας από τις Ελληνικές Αρχές, με υποκίνηση ρουμανοδιδασκάλων προκλήθηκαν επεισόδια και η αστυνομία προέβη σε συλλήψεις των εχόντων ρουμανίζοντα αισθήματα. Μετά από τις συλλήψεις, χαρακτηριστική ήταν η διαμαρτυρία των πρεσβευτών της Ιταλίας και της Ρουμανίας. Οι συλληφθέντες παραπέμφθηκαν στο Στρατοδικείο Θεσσαλονίκης, αλλά σε στάση τους στην Κοζάνη προσκλήθηκαν σε συνομιλία με τον Π.Κ., στην οποία αρνήθηκαν κάθε κατηγορία κι αφού έλαβαν μάθημα πατριωτισμού σε συνδυασμό με μια ανάδειξη των φιλικών σχέσεων Ελλάδας – Ρουμανίας μετά την υποδοχή του

⁶⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 389, 27/1/1916

⁶⁹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5359, 18/10/1917, & 8

Βενιζέλου στο Βουκουρέστι και του Ιωανέσκου στην Αθήνα και στηλίτευση της ανισόρροπης εθνικής συνείδησης, δηλαδή το να μην είναι κάποιος ούτε Έλληνας ούτε Ρουμάνος, αλλά Ρουμανίζων, εχθρός και των δύο χωρών, τους άφησε να επιστρέψουν στα σπίτια τους, ελπίζοντας πως δια της υποβολής θα άλλαζαν εθνικά αισθήματα.

«Ρουμανίζοντες», κατά τον Καλλιγά, ήταν όλοι οι κάτοικοι στο Άνω Γραμματικόβον, μέχρι και η «Ιερουργία» τελούνταν στα Ρουμάνικα. *Είχαν τέτοιο φανατισμό, ώστε τα παιδιά τους στο προσκλητήριο του στρατού δεν ανταποκρίνονταν, αλλά επέλεξαν να εργάζονται στα Αγγλικά Συνεργεία. Η στάση τους αυτή είχε οδηγήσει τους υπευθύνους της επιτροπής αποθήκευσης σιτηρών Πτολεμαΐδας να αρνηθούν την παροχή σιτηρών σ' αυτό το χωριό. Ο πάρεδρος του χωριού μετά από διαμαρτυρία στον Γενικό Διοικητή Π.Κ. έλαβε την απάντηση πως εφόσον φοράει τη φουστανέλα και μιλάει Ελληνικά είναι Έλληνας και ως Έλληνα δικαιούται να παραλάβει σιτηρά⁷⁰.*

Όσοι είχαν αυτά τα αισθήματα, σύμφωνα με τον Καλλιγά, ήταν εκείνοι που είχαν συμφέροντα στη Ρουμανία, είτε διότι εμπορεύονταν εκεί, είτε γιατί μισθοδοτούνταν από εκεί. Κάποιοι από αυτούς είχαν δουλέψει ή είχαν σπουδάσει στη Ρουμανία. Επιπλέον, κατά την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου οι Ρουμάνοι, επειδή γνώριζαν Γαλλικά χρησιμοποιούνταν από τους Γάλλους Συμμάχους ως διερμηνείς και με αυτόν τον τρόπο είχαν αποκτήσει αρκετή επιρροή στους Αστυνομικούς και μεγάλο κύρος στην περιοχή και παρέσυραν τον λαό.

Γενικά, στη Δυτική Μακεδονία οι Ρουμανίζοντες, σημειώνει ο Π.Κ., ήταν ενεργοί και αποτελεσματικοί. Το 1918, σημειώνεται, ακόμα, πως κατεδίωξαν τον Μητροπολίτη Γρεβενών, με «ραδιουργίες», ο οποίος ήταν υπέρ της Εθνικής Άμυνας, με αποτέλεσμα να συλληφθεί να σταλεί στην Κοζάνη και από εκεί στη Θεσσαλονίκη⁷¹.

Όμως, μέχρι το 1920 οι ρουμανίζοντες, μας πληροφορεί ο Π.Κ. πως είχαν εξασθενήσει σημαντικά. Στα Γρεβενά είχαν απομείνει κάποιοι ιερείς και δάσκαλοι. Ενώ, μαθητές στο Ρουμανικό Σχολείο απέμειναν τα παιδιά των

⁷⁰ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5359, 18/10/1917, & 8

⁷¹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 389, 27/01/1918, & 4

δασκάλων, καθώς οι Ρουμάνοι ιερείς των Γρεβενών έστελναν τα παιδιά τους στο ελληνικό σχολείο. Στο ρουμάνικο σχολείο φοιτούσαν συνολικά 7 παιδιά. Οι μαθητές του Ελληνικού Σχολείου, αντίθετα, ήταν 80.. Η αλλαγή αυτή επήλθε με ήρεμα και ειρηνικά μέσα⁷².

Στο τέλος της δεκαετίας του 1920, από τους 4.500 «βλαχόφωνους» υπολογίζονται, από τον Καλλιγά, οι 4.000 ως «ελληνόφρονες» και μόνο 500 χαρακτηρίζονται ως «ρουμανίζοντες». Αυτοί 4.500 ήταν διανεμημένοι σε 6 χωριά. Στο Πισοδέρι, στην Κλεισούρα, στη Δροσοπηγή, στο Νυμφαίο, στα Καλύβια παπαδιάς και στο Άργος Ορεστικό. Ο πληθυσμός αυτός ασχολούνταν κυρίως με την κτηνοτροφία και γενικά δε δημιουργούσε πια προβλήματα. Από αυτούς οι «Ελληνόφρονες» ήταν άνθρωποι που περιγράφονται ως «άριστοι πατριώται».

Η ομάδα των «ρουμανίζοντων» σύμφωνα με τον Π.Κ. δε συνιστούσε, πλέον, μεγάλο κίνδυνο, δεδομένου του μικρού αριθμού της, αλλά και της απουσίας οποιασδήποτε ελπίδας ή εκδοχής για επικράτηση της Ρουμανίας στην περιοχή. *Πρόκειται για μια μερίδα πληθυσμού που η ολοκληρωτική αφομοίωσή της δεν ήταν ανέφικτη*⁷³.

3.3 «Αλβανόφωνοι και Αλβανίζοντες»

Το 1918 σε αλληλογραφία⁷⁴ του Νομάρχη Φλώρινας με τον Π.Κ. υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για την αλβανική κίνηση στη Δυτική Μακεδονία. Αναφέρεται πως ο Αλβανικός Οργανισμός των εν Κορυτσά αλβανίζοντων είχε έντονη επιρροή από το 1915-16 και εξής στον Νομό Φλώρινας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία αντίστοιχων ομάδων. Ένα κίνημα, το 1918, του προαναφερθέντος Οργανισμού έδωσε θάρρος σε πολλούς, οι οποίοι πριν από αυτό αποκήρυτταν τις αλβανικές ιδέες, να καυχώνται «αδυστάκτως» πλέον για τα αλβανικά τους αισθήματα. Η αλβανική κίνηση στη Φλώρινα εξελισσόταν κυρίως μυστικά.

⁷² MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 12, 22/01/1920, à 8

⁷³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 9

⁷⁴ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 389, 27/01/1918, à 5

Το πλέον αξιοσημείωτο ήταν ότι και οι Μουσουλμάνοι της Φλώρινας Γιουσούφ Βέης, Χακή Βέης, Χατζή – Σαφέρ και Ρίζα Εφένδης, μετά το κίνημα, δεν απέκρυπταν τα αλβανικά αισθήματά τους, αλλά λάμβαναν ενεργό δράση στην ενίσχυση και εδραίωση των «Αλβανιστικών Ιδεών». Οι συσκέψεις γίνονταν, βάσει μαρτυριών, στο ξενοδοχείο Αφεζόλη, Έλληνα πρώτα και «Αλβανιστού» ύστερα. Εκεί κατέλυαν και οι από Θεσσαλονίκη και Κορυτσά Αλβανοί. Στις 24 Νοεμβρίου 1918 είχε παρατηρηθεί και η άφιξη Αλβανών χωροφυλάκων στη Φλώρινα, μπροστά στους οποίους οι μουσουλμάνοι εξουθένωναν τον Ελληνισμό.

Την περίοδο αυτή γινόταν, εμφανώς, έντονη προσπάθεια να ενστερνιστούν αυτές τις ιδέες οι Μουσουλμανικές οικογένειες Άνω Κλεστίνης (Άνω Κλεινών), Πλησοβίτσης (Κολχική), Νεγκόβανης (Φλάμπουρο) και Μαχαλά (Τροπαιούχος). Ο Γενικός Διοικητής Π.Κ. παρακολουθούσε στενά τις ενέργειες των Αλβανίζοντων που ενθαρρύνονταν από το Αλβανικό Κέντρο Θεσσαλονίκης, καθώς επιδιωκόταν εξάπλωση προς το Κοστανέτσι (Ιεροπηγή). Η παρακολούθηση, όμως, αυτή γινόταν έχοντας υπόψη την έκβαση δημιουργίας Αλβανικού Κράτους μετά τον πόλεμο, το οποίο έπρεπε να κατορθωθεί να είναι φίλα προσκείμενο προς την Ελλάδα. Δηλαδή, η γενική διοίκηση διευθετούσε διπλωματικά τα κτηματικά ζητήματα, μια προσπάθεια που επικρότησε καθυστερημένα -μετά από 1,5 χρόνο- το υπουργικό Συμβούλιο.

Το 1930 από τους «αλβανόφωνους» της περιφέρειας Φλώρινας και επαρχίας Καστοριάς, μόλις 120 οικογένειες σημειώνονται ως έχουσες μη ελληνική συνείδηση. Οι «αλβανίζοντες», δεν υποκινούσαν, πλέον, υποψίες και δεν αποτελούσαν ούτε άμεσο, ούτε έμμεσο κίνδυνο, καθώς η επιρροή τους ήταν «μιδαμινή».

Αυτοί, ήταν συγκεντρωμένοι στα χωριά Φλάμπουρο, Άνω Υδρούσα, Δροσοπηγή, Λέχοβο και σε κάποιες περιοχές γύρω από το χωριό Νεστόριο⁷⁵. Συγκροτούσαν φιλήσυχες κοινότητες, παρ' όλα αυτά δεν καθησυχάζονταν οι αρχές, θεωρώντας πολύ πιθανό το ενδεχόμενο να εκδήλωναν ανθελληνική στάση εν καιρώ, λόγω των συχνών μετακινήσεών τους στην Αλβανία. Επισημαίνεται, ακόμα, πως παρά το γεγονός ότι ήταν ολιγάριθμοι και πολύ

⁷⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 10

λιγότεροι των «ρουμανίζοντων», απαιτούνταν μια επιτήρηση των κινήσεών τους και προσοχή.

3.4 «Άλλοι λαοί»

ΣΚΗΝΙΤΕΣ⁷⁶

Δεν πρέπει να συγχέονται οι σκηνίτες με τους Βλαχόφωνους ή τους Σαρακατσάνους. Οι σκηνίτες ήταν ενδεδυμένοι όπως οι Βλαχόφωνοι, αλλά θεωρούνταν από τον Καλλιγά Έλληνες. Ο αριθμός τους δεν ήταν ακριβής, γιατί δεν ήταν εφικτή η απογραφή τους. Σε όλη τη Μακεδονία ο Π.Κ. υπολόγιζε πως ανέρχονταν περίπου σε 40.000. Είχαν τη συνήθεια τον Χειμώνα να κατασκηνώνουν σε χαμηλά μέρη όπως τη Χαλκιδική και το Καλοκαίρι να ανεβαίνουν στα ψηλά βουνά ή να φεύγουν στο εξωτερικό. Έμεναν σε σκηνές και δεν είχαν καμία αξίωση στα κοινοτικά θέματα ή σε ζητήματα περιουσιών. Ήταν άνθρωποι φιλήσυχοι και δεν δημιουργούσαν προβλήματα πουθενά και γι' αυτό δε θεωρούνταν ξένοι. *Δεν είχαν καμία σχέση με τους «ακάθαρτους Αθίγγανους» και είχαν στο αξιακό τους σύστημα έντονα την τιμή της οικογένειας και τη σημαντικότητά της.* Στόχος της γενικής διοίκησης ήταν η δημιουργία μόνιμων κατοικιών σκηνιτών σε περιοχές με πολλούς αλλόφυλους και η στρατολόγησή τους, γιατί ήταν ικανοί άντρες.

2. Η κοινωνική κατάσταση της Δυτικής Μακεδονίας

2.1 Η στάση των αλλόφυλων απέναντι στο κίνημα Βενιζέλου⁷⁷

Στη Δυτική Μακεδονία, κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και της Προσωρινής Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης υπό τον Βενιζέλο, η στάση των αλλόφυλων ήταν στάση πλήρους υποταγής. Σε αυτό συνέβαλε η έγκαιρη σύλληψη του Μουφτή Καϊλαρίων (Πτολεμαΐδας) και του Δερβίς Βέη από τους Γάλλους, η στάση του Δημάρχου Καϊλαρίων, η κίνηση του Καλλιγά να προσκαλέσει τους Μουχτάρηδες, προκειμένου να τους αναπτύξει το

⁷⁶ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5359, 18/10/1917, & 9

⁷⁷ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 564, 11/11/1916

πρόγραμμα της Επανάστασης της Θεσσαλονίκης και να τους ζητήσει την πλήρη υποταγή και υποστήριξή τους, την οποία και έλαβε. Σε αυτήν τη συνάντηση, διαβεβαιώθηκαν ότι δεν πρόκειται να πληγούν τα δικαιώματά τους και ότι θα τους παρασχεθεί προστασία.

Ήταν πολύ σημαντικό ότι διατηρήθηκαν σε ήρεμη κατάσταση, γιατί οι αλλόφυλοι αυτοί έδρατταν της ευκαιρίας πάντοτε να εκδηλώσουν τη δυσμένειά τους απέναντι στην ελληνική διοίκηση. Για τον λόγο αυτό τονιζόταν ο κίνδυνος του δικαιώματος ψήφου που είχαν, το οποίο δεν θα έπρεπε –δεν θα έπρεπε να έχουν γνώμη επί της γενικής πολιτικής του κράτους–, καθώς δεν δίσταζαν να υπονομεύουν το Εθνικό συμφέρον των Ελλήνων σε κάθε ευκαιρία. Από την εμπειρία του ο Π.Κ. και από προσωπική του μελέτη της στάσης των αλλόφυλων *εξάγει το συμπέρασμα πως κυρίως για τη Μακεδονία η συμμετοχή τους στα κοινά ήταν ολέθρια και συνιστούσε τροχοπέδη στην προαγωγή του Ελληνισμού Εθνικώς και πολιτικώς*⁷⁸.

2.2 Η κατάσταση των Προσφύγων Ν. Φλώρινας – Επ. Καστοριάς το 1930

Ο αριθμός των εγκατεστημένων προσφύγων το 1930 στην περιφέρεια Φλώρινας ήταν 13.740⁷⁹. Η «γεωργική» αποκατάσταση βρισκόταν σε πολύ καλό επίπεδο, καθώς η διανομή των κλήρων είχε σχεδόν ολοκληρωθεί και η στέγαση αυτών είχε στεφθεί με επιτυχία. Τα 5/6 των προσφύγων είχαν αποκατασταθεί πλήρως στη Φλώρινα και τα 4/5 στην Επαρχία Καστοριάς. Η συμβίωση προσφύγων και γηγενών φαίνεται πως ήταν ομαλή και φιλική σε γενικές γραμμές, συγκρούσεις και διαφωνίες παρατηρήθηκαν μόνο στην Κορησσό Καστοριάς, λόγω της διανομής των γαιών και μάλλον ευθύνη έφερε ο υπεύθυνος του Συνεργείου κος Μπάρμπανος⁸⁰.

Η αστική αποκατάσταση δεν ήταν στο ίδιο καλό σημείο με την αγροτική στη Φλώρινα, στην Καστοριά και στο Αμύνταιο. Στη Φλώρινα το 1929 ανεγέρθησαν δύο νέοι συνοικισμοί και εν μέρει το πρόβλημα περιοριζόταν.

⁷⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 564, 11/11/1916

⁷⁹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 68

⁸⁰ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 69

Στην Καστριά, όμως, παρά το γεγονός ότι το 1929 χτίστηκαν 20 περίπου σπίτια, υπάρχει άμεση ανάγκη για ακόμα 30, για τους πρόσφυγες εκείνους που διαμένουν σε τουρκικά σπίτια κακής κατάστασης. Στο Αμύνταιο, αντίστοιχα, είναι αναγκαίο να υπάρξει μέριμνα στέγασης 12 οικογενειών. Την ευθύνη της αποκατάστασης αυτών των οικογενειών προτίθετο να αναλάβει η Ε.Α.Π., αλλά δεν υπήρχαν πιστώσεις για την διευθέτηση αυτών των θεμάτων⁸¹.

Ακολουθούν τρία ειδικά προσφυγικά ζητήματα.

1. Στο χωριό Ροδόνα Αμυνταίου, είχαν εγκατασταθεί 22 γεωργικές οικογένειες, οι οποίες είχαν μετακινηθεί από την περιοχή της Πτολεμαΐδας. Αυτές διέμεναν είτε σε συγγενικά σπίτια, είτε σε σκηνές. Αλλά ενώ προτίθετο να μεριμνήσει και γι' αυτές η Ε.Α.Π., ο Γενικός Διευθυντής Εποικισμού Μακεδονίας κος Δομέστιχος διαβεβαίωνε πως δεν υπήρχε καμία πίστωση που να επιτρέπει μια τέτοια ενέργεια. Η κατάσταση αυτών των οικογενειών ήταν τραγική, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι το χωριό αυτό μαστιζόταν από την ελονοσία. Για την περίπτωση αυτή αποτελεσματική λύση αναμενόταν από το Υπουργείο Γεωργίας και από τον κ. Αθανασιάδη τέως Διευθυντή Εποικισμού και τότε «Νομογεωπόνου»⁸².
2. Ένα άλλο πρόβλημα, σχετικά με τους πρόσφυγες, που είχε προκύψει στη Φλώρινα αφορούσε 24 γεωργικές οικογένειες, οι οποίες δεν είχαν εμφανιστεί αυτοπροσώπως στην παραχώρηση κλήρων από την Ε.Α.Π, με αποτέλεσμα να διαγραφούν από τα γεωργικά μητρώα και να μη λάβουν καμία αποζημίωση. Αυτές οι οικογένειες στερούνταν οικιών, κτημάτων, έμεναν «εις τους δρόμους» και δεν υπήρχε κάποια προφανής λύση⁸³.
3. Το τρίτο πρόβλημα είχε να κάνει με 50 οικογένειες, αγροτικώς αποκατεστημένες στα χωριά Λευκώνα και Σάουφτσι, Πρεσπών,

⁸¹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 70

⁸² MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 70

⁸³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 71

οι οποίες ήταν ελonoσούντες οι περισσότεροι αποδεκατίζονταν. Οι συγκεκριμένες οικογένειας αιτούνταν την άμεση μετακίνησή τους, παρά τούτα το θέμα λίμναζε⁸⁴.

Γενικά, υπήρχε πρόβλημα στις δικαιοπραξίες, το οποίο επιδιωκόταν να λυθεί με ειδικά Νομοθετικά μέτρα.

Άλλη προσφυγική ομάδα στην περιφέρεια Φλώρινας ήταν οι Μοναστηριώτες, οι Τυρνοβίτες και άλλοι από τα περίχωρα της πλέον «γιουγκοσλαβικής Επικρατείας». Αυτοί, όμως, βάσει νόμου δεν θεωρούνταν πρόσφυγες⁸⁵. Με πρωτοβουλία του Π.Κ. στάλθηκε στις 1 Νοεμβρίου 1929 αναφορά υπ. Αριθμ. 15153 και στις 9 Φεβρουαρίου 1930 1487 προς την Κυβέρνηση, προκειμένου να υπάρξει ενδιαφέρον για αστική αποκατάσταση αυτών και στέγαση τουλάχιστον των φτωχότερων. Οι πρόσφυγες ήταν, προδήλως, ένα φλέγον ζήτημα της διοίκησης του Π.Κ..

2.3 Μετανάστευση και Αποδημία

Κατά τή θητεία του Π.Κ. στη Νομαρχία Φλώρινας είχε εντοπιστεί κι ένα ακόμα φαινόμενο, το οποίο συνέβαλε αρνητικό στο σκηνικό της εποχής. Ο Π.Κ. έκανε ιδιαίτερο λόγο για την παρατηρούμενη τάση της εποχής του για μετανάστευση, πράγμα που επιβεβαίωναν και πληροφορίες από τη χωροφυλακή. Άλλες σχετικές, με τη μετανάστευση, παρατηρήσεις ήταν η αύξηση του αριθμού των μεταναστευτικών γραφείων, η χαρακτηριστική έλλειψη ανδρών από τα χωριά, η διαφορετική ενδυμασία και ο διαφορετικός τρόπος αυτών που επιστρέφουν, συνήθως μετά από 2-3 χρόνια και η κυκλοφορία ξένων νομισμάτων –κυρίως δολαρίων-.

Σχετικά με αυτό το κύμα μεταναστεύσεων έντονα ζητήματα προκύπτανε με την διαδικασία έκδοσης διαβατηρίου, Το πρόβλημα σχετιζόταν με το γεγονός ότι, οι κάτοικοι όταν δεν κατάφερναν να το αποκτήσουν νόμιμα το προμηθεύονταν παράνομα, πλαστογραφώντας⁸⁶. Ακόμα, δημιουργούνταν

⁸⁴ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 71

⁸⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 72

⁸⁶ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 74

εθνικά προβλήματα, καθώς όταν υπήρχαν κωλύματα που εμπόδιζαν την μετακίνησή τους, περνούσαν στη Βουλγαρία και από εκεί με βουλγαρικά διαβατήρια για τα οποία μεριμνούσε το βουλγαρικό κοιτάτο, με όφελος την αύξηση των μελών του, την προπαγανδιστική του επιρροή και τις οικονομικές απολαβές του, κατευθύνονταν είτε προς τον Καναδά, είτε προς την Αυστραλία. Επιλέγονταν αυτές οι δύο χώρες, γιατί οι μεν Έλληνες περιορισμένως δικαιούνταν να μεταβούν εκεί, οι δε Βούλγαροι απεριόριστα. Επακόλουθο πρόβλημα ήταν η συνάντηση σε αυτές τις χώρες πολλών Σέρβων και Βουλγάρων με κατοίκους της περιφέρειας Φλώρινας και Επαρχίας Καστοριάς, κυρίως στον Καναδά, και ήταν εκτεθειμένοι πλήρως στη βουλγαρική προπαγάνδα, την οποία ασπάζονταν είτε, γιατί τα φρονήματά τους έρεπαν προς αυτήν, είτε λόγω παραπλάνησης έπεφταν σε παγίδες, είτε υπέκυπταν στη βία και την τρομοκρατία του Βουλγαρικού Κομιτάτου, είτε ενέδιδαν από αδυναμία αντιστάσεως παρά τις διαφωνίες τους. Άλλοι εμφανίζονταν εκεί μόνο ως Βούλγαροι, εφόσον ήταν πιο συμφέρον γι' αυτούς⁸⁷.

Ο Π.Κ. καταθέτει την πληροφορία, ακόμα, πως υπήρχαν Βούλγαροι πράκτορες μεταναστεύσεως στην περιοχή, οι οποίοι με αθέμιτα μέσα φυγάδευαν τους ανθρώπους και εκμεταλλευόμενοι την αμορφωσιά τους, τους χρέωναν υπέρογκα ποσά. Κατά κανόνα τον πρώτο χρόνο της εργασίας τους στο εξωτερικό αποπλήρωναν το ταξίδι τους, το οποίο κόστιζε περίπου 100.000 δραχ. Η εκμετάλλευση συνεχιζόταν, όταν κάποιος αδυνατούσαν να αποπληρώσουν το χρέος τους στον πράκτορα ήταν αναγκασμένοι να υποθηκεύσουν όλα τα ακίνητά τους και να καταβάλλουν τόκο 40-50% για το υπόλοιπο ποσό, κάποιες φορές και περισσότερο⁸⁸.

ΧΩΡΑ	1926	1927	1928	1929
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	67	68	158	179
ΚΑΝΑΔΑ	62	186	368	347
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ	401	554	183	21

⁸⁷ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 75

⁸⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 75

Β.ΑΜΕΡΙΚΗ	73	110	74	102
ΑΛΛΟΥ	1.701	1.028	812	927
ΣΥΝΟΛΟ	2.304	1.986	1.596	1496

Πίνακας 11. Αριθμός μεταναστών από τη Φλώρινα 1926-1929⁸⁹.

Πιο επίσημα, εθνικά, φαίνεται να ήταν η εις Βουλγαρία αποδημία των κατοίκων της περιοχής, η οποία συντελούσε στο να διατηρείται άσβεστη η φλόγα των «βουλγαρικών πόθων».

Τα συμπεράσματα, σχετικά με αυτό το θέμα ήταν δύο. Αφενός η μετανάστευση ήταν μια οικονομική ανάγκη και δε θα έπαυε, διότι δεν υπήρχαν ευκαιρίες εργασίας και οικονομικής ανέλιξης των κατοίκων στον τόπο καταγωγής τους, επιπλέον αυξάνονταν οι τιμές και σε συνάρτηση με όλα αυτά ασκούσαν ψυχολογική πίεση οι πράκτορες. Άρα κάθε περιοριστικό μέτρο ήταν και οικονομικά και εθνικά επίσημο.

Το δεύτερο συμπέρασμα εστιαζόταν στην ανυπολόγιστη εθνική «ζημία» της μετανάστευσης. Παρατηρούνταν το φαινόμενο να αναχωρούν οι μετανάστες Έλληνες και να επαναπατρίζονταν οι φανατικότεροι και πιο επικίνδυνοι Βούλγαροι, καθώς επέστρεφαν και οικονομικά και πολιτισμικά με μια υπεροχή. Ο Π.Κ. με κεφαλαία γράμματα σημείωνε στην Κυβέρνηση πως *αν δεν εκμηδενιστεί η δράση των επαναπατρισθέντων, κυρίως από τον Καναδά, κάθε αφομοιωτική προσπάθεια θα ήταν καταδικασμένη*⁹⁰. Όμως, ο Καλλιγιάς είχε έναν προβληματισμό: εφόσον δεν μπορούσαν να εμποδίσουν την μετανάστευση, πως θα εμπόδιζαν τον εκβουλαρισμό των ανθρώπων;

2.4 Δημόσια Υγεία και Ασφάλεια

Την περίοδο της Γενικής Διοίκησης Καλλιγιά (1916-1920) καταγράφεται μια δύσκολη κατάσταση στον τομέα της υγείας. Χαρακτηριστικό ήταν το

⁸⁹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 73

⁹⁰ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 77

παράδειγμα στο χωριό Ρόσνα (Σιταριά) στο οποίο από τον Αύγουστο του 1918 μέχρι τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου είχαν πεθάνει σχεδόν όλα τα παιδιά κάτω των 4 ετών, λόγω των ελωδών πυρετών⁹¹. Ως Γενικός Διοικητής ο Π.Κ. είχε ορίσει αρμοδίους όπως τον νομοίατρο Βαλασιάδη –ο οποίος αποδείχτηκε ότι είχε άγνοια και ανικανότητα- και τον στρατηγό Ηενρις προκειμένου να γίνουν οι απαραίτητες ανακρίσεις και μελέτες για τη βελτίωση της κατάστασης, η οποία σταδιακά συντελούνταν.

Η δημόσια υγεία, την περίοδο της Νομαρχίας Καλλιγιά, το 1928 - 1930 χαρακτηριζόταν, εν γένει, καλή, όταν δεν εκδηλωνόταν κάποια επιδημία. Την άποψη αυτή την κατέθετε ο Π.Κ. βάσει στατιστικών και αναφορών του Νομιάτρου. Η θνησιμότητα είχε σχετικά χαμηλό ποσοστό και οι αιτίες των θανάτων ποίκιλαν. Ούτε η φυματίωση, ούτε η ελονοσία αριθμούσαν πολλά θύματα εκτός από δύο ή τρία χωριά κοντά στη λίμνη Πρεσπών, στη λίμνη Ρούδνικ και τον ποταμό Αλιάκμονα, όπου η ελονοσία «εξασθενούσε» τους κατοίκους⁹².

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τη φυματίωση, η αναλογία των φυματικών και των προφυματικών λιγότερο από το 1,5% του πληθυσμού, όμως το ποσοστό των ελονοσούντων ήταν μεγαλύτερο, 15%⁹³. Σε σύγκριση με τον γειτονικό Νομό Πέλλας, στον οποίο το ποσοστό είχε εκτιναχθεί στο 75%, το 1923, ο Νομός Φλώρινας βρισκόταν σε καλή κατάσταση.

Πρόβλημα εντοπιζόταν στο γεγονός ότι οι κάτοικοι, λόγω άγνοιας και μη προηγμένου πολιτισμού εμφάνιζαν ενδημικές επιδημίες, όπως για παράδειγμα το έτος 1929 στο χωριό Άνω Λεύκη, Καστοριάς, είχε εμφανιστεί εξανθηματικός τύφος, ο οποίος είχε προσβάλει 17 άτομα εκ των οποίων 4 κατέληξαν⁹⁴. Μεγαλύτερο πρόβλημα είχε καταγραφεί τον Νοέμβριο του 1928, όταν εμφανίστηκε η επιδημία της οστρακιάς, η οποία σημειώνεται ότι δεν είχε εξαλειφτεί μέχρι τη στιγμή την οποία συντάσσει την αναφορά ο Π.Κ. (02/1930). Η συγκεκριμένη ασθένεια ταλαιπωρούσε όχι μόνο τον Νομό

⁹¹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, à 14

⁹² MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 66

⁹³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 67

⁹⁴ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 67

Φλώρινας, αλλά ολόκληρη τη Δυτική Μακεδονία⁹⁵, σύμφωνα με τα στοιχεία της Νομιατρικής Υπηρεσίας.

Το 1929, 140⁹⁶ παιδιά πέθαναν προσβεβλημένα από την οστρακιά. Επισημαίνεται, όμως, πως ο πραγματικός αριθμός ήταν πολύ μεγαλύτερος αν λάμβανε κανείς υπόψη ότι σε πολλές περιπτώσεις δεν υπήρχε η δυνατότητα μετάβασης γιατρού και εξακρίβωσης της αιτίας θανάτου ή της ασθένειας. Ο αριθμός των προσβεβλημένων και ιαθέντων ήταν κι αυτός εξίσου σε πολύ υψηλά επίπεδα. Βάσει των επίσημων πληροφοριών γίνεται λόγος για 612 παιδιά⁹⁷.

Και στην επαρχία της Καστοριάς η ίδια ασθένεια προξενούσε πολλά προβλήματα. Ευεργετικός ήταν ο χειμώνας που εμπόδιζε τη συχνή επικοινωνία των χωριών, άρα και την εξάπλωση της νόσου και η λήψη υγειονομικών μέτρων και εμβολιασμών που σταδιακά περιόριζαν τα κρούσματα. Σε αυτήν τη δυσκολία, μεγάλη ήταν και η συμβολή των χωροφυλάκων, οι οποίοι εγκαίρως απομόνωναν τους ασθενείς. Προσφορά, όμως, που ήταν αδύνατη τους θερινούς μήνες, καθώς απασχολούνταν περισσότερο με την ασφάλεια. Το καλοκαίρι του 1929, η οστρακιά, συνιστούσε τη μάστιγα της παιδικής ηλικίας και σκορπούσε τον πανικό στις αρχές και στις υπηρεσίες.

Αρνητικός παράγοντας της όλης κατάστασης ήταν η παντελής απουσία νοσοκομείων. Μετά από συνεννοήσεις με τους Δημάρχους Φλώρινας και Καστοριάς και του Νομιάτρου, ο Π.Κ. το 1930, επεδίωκε να εγκαταστήσει πρόχειρα νοσοκομειακά καταλύματα με 10 – 15 κρεβάτια, στα οποία θα υπήρχε κυρίως μέριμνα και για τους άπορους⁹⁸.

Αυτές ήταν οι περιγραφές και οι επισημάνσεις του Π.Κ. για τη δημόσια υγεία της περιοχής της Νομαρχίας του.

ΑΣΦΑΛΕΙΑ

⁹⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 67

⁹⁶ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 67

⁹⁷ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 67

⁹⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 68

Το 1930 δεν υπήρχαν ιδιαίτερα σοβαρά προβλήματα δημόσιας ασφάλειας στην περιφέρεια Φλώρινας, σε αντίθεση με τον Νομό Κοζάνης. Ο κόσμος της περιοχής ήταν φιλήσυχος απασχολούμενος στις αγροτικές εργασίες του. Μόνο στο νότιο μέρος του Νομού, στο Επταχώρι, παρατηρούνταν κάποια κρούσματα. Υπήρχε ο φόβος, ακόμα, στο σύνορο Ηπείρου - Κοζάνης να καταφύγουν ληστές⁹⁹, καθώς προσφερόταν το μέρος.

Η κρατική ασφάλεια κατά τα έτη 1929 – 30 ήταν καλή. Δεν είχε καταγραφεί καμιά διασάλευσή της. Ο Π.Κ. αναρωτιόταν αν ευθυνόταν η απόφαση του ντόπιου πληθυσμού να μην ενισχύσει τις «κομιτατζήδικες» προσπάθειες ή ήταν απόφαση του κοιτάτου να υπάρξει μια ήρεμη περίοδος, χωρίς τρομοκρατικές δράσεις, είτε εξαιτίας της οικονομικής του δυσχέρειας¹⁰⁰, είτε για πολιτικούς λόγους, είτε γιατί δεν υπήρχαν πια οι βάσεις στην περιοχή στις οποίες στηρίζονταν. Υπήρχε, όμως, η αμφίβολη πληροφορία πως το καλοκαίρι του 1929 πέρασαν από την περιοχή βουλγαρικές συμμορίες, για την αντιμετώπιση των οποίων είχαν ληφθεί εγκαίρως τα προβλεπόμενα μέτρα από τη χωροφυλακή και τον Συνοριακό Τομέα¹⁰¹. Βέβαια, το σίγουρο είναι πως διέτρεχαν την περιοχή μυστικοί πράκτορες και έμπιστοί τους.

Όσον αφορά τη διαγωγή των λίγων χωροφυλάκων της περιοχής, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις ήταν πολύ καλή. Μια αδυναμία τους ήταν η αναξιοπρεπή εμφάνισή τους και κατοικία τους, για τα οποία όφειλε να μεριμνήσει το κράτος¹⁰², σύμφωνα με τον Π.Κ..

Τέλος, η αγροτική ασφάλεια του Νομού, ρυθμιζόταν με το Νομοθετικό Διάταγμα της 20^{ης} Μαΐου 1926 «περί αγροτικής ασφάλειας και αγροφυλακής». Βάσει αυτής παρεχόταν το δικαίωμα διορισμού ιδιωτικών αγροφυλάκων. Ο πληθυσμός της περιοχής προτιμούσε την πρόσληψη ιδιωτικών παρά τακτικών, καθώς θεωρούσε πως έτσι διαφυλάττονταν καλύτερα τα συμφέροντά του. Η διαδικασία πρόσληψης ήταν η εξής: οι κάτοικοι μιας κοινότητας υπέγραφαν τη σχετική αίτηση και ο Πρόεδρος της

⁹⁹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 82

¹⁰⁰ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 83

¹⁰¹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 83

¹⁰² MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 84

Κοινότητας προέβαινε στον σχετικό διορισμό. Με αυτόν τον τρόπο προκύπτανε κάποια προβλήματα. Πρώτον, στην περίπτωση διαφωνίας για το πρόσωπο που θα καταλάμβανε τη θέση, διορίζε ο πρόεδρος το πρόσωπο της αρεσκείας του, είτε χάριν του κύρους του προσώπου, είτε εξαιτίας απειλών που δεχόταν. Σε κάθε περίπτωση μετά το πέρας της θητείας εξαναγκάζονταν να τον πληρώσουν όλοι. Δεύτερον, εάν οι κάτοικοι υπέβαλαν αίτηση διορισμού συγκεκριμένου προσώπου μη αρεστού στον Πρόεδρο, προκαλούνταν μεγάλες συγκρούσεις. Τρίτον και σπουδαιότερο ήταν το γεγονός ότι συχνά διορίζονταν πρόσωπα που δεν ενέπνεαν εθνική εμπιστοσύνη. Το ζήτημα ήταν πολύ σοβαρό αν αναλογιστεί κανείς ότι οι άνθρωποι αυτοί οπλοφορούσαν και στο ενδεχόμενο εισβολής ξένων συμμοριών θα αποτελούσαν τους ικανότερους οδηγούς. Ενώ αντίστροφα εάν ήταν έμπιστα πρόσωπα της Ελληνικής Ιδέας θα μπορούσαν να ενισχύσουν το έργο της ασφάλειας με το να εντοπίζουν τα κρησφύγετα των εχθρικών σωμάτων¹⁰³.

Η επισήμανση του σοβαρού θέματος των αγροφυλάκων είχε γίνει και από προκατόχους του Π.Κ. και από τον ίδιο, παλιότερα, με την υπ. Αριθμ. 160/1929 αναφορά της Νομαρχίας της Φλώρινας, για την οποία η Κυβέρνηση είχε εκδόσει τη διαταγή υπ. Αριθμ. 3233/177 της 8^{ης} Οκτωβρίου 1929, βάσει της οποίας η τελική έγκριση του αγροφύλακα θα δινόταν από τη Νομαρχία, η οποία με τη σειρά της όφειλε να εξακριβώσει τα εθνικά φρονήματα του ενδιαφερόμενου. Όταν, όμως, δεν ήταν σε θέση να γνωρίζει η ίδια, η αρχή της Νομαρχίας, απευθυνόταν στον Σταθμάρχη του οποίου οι απαντήσεις ήταν αμφίβολες¹⁰⁴.

Παρά τη διαταγή, όμως, εάν απορρίπτονταν από τη Νομαρχία το πρόσωπο ακολουθούσαν αναταραχές στην κοινότητα, καθώς ήταν σαφές πως η απόρριψη γινόταν λόγω έλλειψης εμπιστοσύνης. Υπήρχε, επιπλέον, ο παράδρομος της αυθαίρετης πρωτοβουλίας διορισμού του μη δεκτού από τη Νομαρχία προσώπου, από τον Πρόεδρο της Κοινότητας, εφόσον δεν υπήρχε κανένα μέσο πειθαναγκασμού στην άποψη της Νομαρχίας και καμία

¹⁰³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 85

¹⁰⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 86

περιοριστική Διάταξη νομικά. Για την κατάρτιση ενός διατάγματος ιδανικού χρειαζόταν περαιτέρω μελέτη του θέματος από την κεντρική εξουσία.

2.5 Κλήρος και Εκκλησία

Η Δυτική Μακεδονία είχε 5 Μητροπολίτες, εκ των οποίων οι 3 είχαν απελαθεί, το 1918, ως «αντιδραστικοί»¹⁰⁵, μαζί με έναν Επίσκοπο (πρόκειται για την περίπτωση των φιλοβασιλικών μητροπολιτών¹⁰⁶). *Ο Γρεβενών ήταν ο χειρίστος, κατά τον Π.Κ., και ως εκ τούτου η χειρότερη μητρόπολη και οικονομικά και διοικητικά ήταν αυτή. Η δεύτερη μητρόπολη σε κακή κατάσταση ήταν της Καστοριάς. Κατά κοινή ομολογία οι παροχές των ιερωμένων ήταν λίγες σε σημείο να μη διαβιούν αξιοπρεπώς και να δημιουργούνται ζητήματα χρηματισμού. Αυτό όδηγούσε στην απώλεια του κύρους του θεσμού της Εκκλησίας, πράγμα ασύφορο για το επιδιωκόμενο αφομοιωτικό έργο.*

Το 1918 διαχεόταν¹⁰⁷ η άποψη πως ιερείς δεν εκλέγονταν πάντοτε οι καλύτεροι και αρκούσαν στην εργασία πλησίον του μητροπολίτη και δεν αξιοποιούνταν περεταίρω στην κοινωνία. Δεν στέκονταν στο ύψος των περιστάσεων και δεν ανταποκρίνονταν επαρκώς στις ανακύπτουσες ανάγκες.

Οι ιερείς σύμφωνα με τον Π.Κ. *ήταν ένα ισχυρό αφομοιωτικό μέσο της εποχής*¹⁰⁸, *αναξιοποίητο*, και για τον λόγο αυτό διαθέτει ιδιαίτερο κομμάτι της αναφοράς του στην περιγραφή της κατάστασης του κλήρου της περιφέρειας Φλώρινας (και Καστοριάς).

Ο κλήρος παρουσίαζε, κατά τον Καλλιγά, μια παράξενη εικόνα. Οι περισσότεροι, *αν όχι όλοι οι ιερείς, οι οποίοι κατά την Τουρκοκρατία δεν υπάγονταν στο Πατριαρχείο και μετά την απελευθέρωση είχαν προσέλθει στην Ελληνική Εκκλησία, ήταν σχισματικοί και «ανήκαν ψυχή τε και σώματι εις την Βουλγαρικήν προπαγάνδα». Από την άλλη πλευρά, η Ορθόδοξη Ελληνική*

¹⁰⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

¹⁰⁶ Πρόκειται για παραδοχή του Βασίλη Κ.Γούναρη στο «Οι Σλαβόφωνοι της Μακεδονίας: Η πορεία της ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος, 1870 – 1940» (Μακεδονικά, Σύγραμμα Περιοδικών της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, τόμος 29^{ος} 1993-1994, Θεσσαλονίκη, 1994, 209-236)

¹⁰⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, â 14

¹⁰⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02.1930, φ. 40

Εκκλησία πιεζόμενη από τις ανάγκες, τους αναγνώριζε και ως εκ τούτου ανέκλυπταν προβλήματα και ελλόχευαν κίνδυνοι. Παρ' ότι είχαν προσχωρήσει στο Πατριαρχείο θα ήταν η μεγαλύτερη πλάνη, κατά τον Π.Κ., να θεωρούνταν ότι δεν ήταν βουλγαρόφρονες κι ότι έπαψαν τις φανατικές εκδηλώσεις και δράσεις τους. Η παρουσία αυτών ήταν ένας επικίνδυνος σκόπελος σε κάθε αφομοιωτική προσπάθεια, καθώς ο λαός είναι προσηλωμένος στους ιερείς είτε από ιδιαίτερη πίστη στον Θεό και τους αντιπροσώπους του, είτε λόγω φόβου, είτε λόγω έλλειψης σταθερών εθνικών φρονημάτων, είτε λόγω καθυστερημένου πολιτισμού, είτε εν τέλει λόγω όντως της αυτής φυλετικής διάθεσης των ανθρώπων¹⁰⁹.

Άλλο χαρακτηριστικό που αποδίδεται σ' αυτούς τους ιερείς, από τον Π.Κ., είναι η αγραμματοσύνη, για την οποία είχε λάβει ιδιαίτερη μέριμνα. Όχι μόνο δεν ήταν σε θέση να κηρύξουν τον λόγο του Θεού, αλλά δεν ήταν ικανοί να διαβάσουν και το Ευαγγέλιο στη Θεία Λειτουργία¹¹⁰. Θεωρούνταν άμεση ανάγκη η κατάρτισή τους και η επιμόρφωσή τους.

Κατά τον Καλλιγά, αυτή η κατάσταση ήταν απότοκο των έντονων διαμαχών της περιοχής και πως αν η *Κεντρική Εκκλησία της παλαιάς Ελλάδας και η Κυβέρνηση έδειχναν το ανάλογο ενδιαφέρον, ο κλήρος θα συνιστούσε ένα αξιόλογο εργαλείο άμεσης και αποτελεσματικής αφομοίωσης¹¹¹.*

2.6 Αγροτικά Ζητήματα

ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΑΚΡΙΔΩΝ

Τον Ιανουάριο του 1929 ο Νομός Φλώρινας είχε κηρυχτεί «ακριδόπληκτος», καθώς είχε πληγεί από την αθρόα εμφάνιση «αυτόχθονων» ακρίδων μέχρι το 1927 και την εμφάνιση ακρίδων το 1928 προερχόμενων από την Κοζάνη¹¹². Η παρουσία αυτών απείλησε ολόκληρη τη γεωργική παραγωγή της Επαρχίας Καστοριάς.

¹⁰⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02.1930, φ. 40

¹¹⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 42

¹¹¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 43

¹¹² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 98

Η Νομαρχία για την καταπολέμηση του φαινομένου, αναφέρει ο Π.Κ. είχε πράξει τα δέοντα και αρμόζοντα βάσει των οδηγιών του Υπουργείου Γεωργίας. Είχαν χρησιμοποιηθεί εργαλεία, υλικά και η προσωπική εργασία των κατοίκων και τα αποτελέσματα ήταν σύντομα και «άριστα». Κατά τους υπολογισμούς των γεωργικών υπηρεσιών το 75% των ακρίδων είχε εξαφανιστεί το 1929. Η δε ζημία στην παραγωγή είχε ανέλθει στο 10%. Θεωρήθηκε χαμηλό το ποσοστό σε σχέση με την έκταση του προβλήματος και τη δυσκολία αντιμετώπισής του. Το λίαν ευτυχές ήταν η διάσωση της παραγωγής καπνού, της περιοχής του Άργους Ορεστικού, που άγγιζε την αξία των 10.000.000 δρχ.

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1929

Το 1929, ο στατιστικός υπάλληλος της Νομαρχίας, ο υπεύθυνος της γεωργικής απογραφής, σύμφωνα με τον Καλλιγά, με επιμέλεια διεξήγαγε την αγροτική απογραφή το 1929. Ωστόσο, τα στοιχεία που συνέλλεξε δεν ήταν αξιόπιστα, καθώς οι κάτοικοι εξαιτίας του φόβου τους για επιπλέον φορολογικές επιβαρύνσεις δεν δήλωναν τα αληθή¹¹³. Για τον λόγο αυτό δεν τα αναπαράγει ο Π.Κ και δεν τα καταθέτει επισήμως, άρα δεν υπάρχουν και επίσημα επιβεβαιωμένες και εξακριβωμένες πληροφορίες, απορρέουσες από τη γεωργική απογραφή του 1929 στη Δυτική Μακεδονία.

2.7 Εκπαίδευση

Η κατάσταση της εκπαίδευσης και το επίπεδο αυτού του θεσμού απασχολούσε ιδιαίτερα τον Π.Κ. Στις αναφορές του περιλαμβάνονται εκτενή κομμάτια με λεπτομέρειες και περιγραφές.

Η εκπαίδευση στη Δυτική Μακεδονία παρουσιάζεται, από την απελευθέρωση της περιοχής μέχρι και το 1930, σχεδόν παραμελημένη¹¹⁴. Η επιρροή της ήταν πενιχρή και δεν είχε τον αναγκαίο εκπολιτιστικό ρόλο¹¹⁵.

¹¹³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 100

¹¹⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919 & ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930

¹¹⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

Λίγοι, κι αυτοί «αντιπαθείς»¹¹⁶, δέχονταν πρόθυμα να εργαστούν ως δάσκαλοι στα μέρη αυτά που είχαν τον χαρακτήρα τόπου εξορίας. Ουδέποτε από την απελευθέρωση και σίγουρα μέχρι το 1918, λειτούργησαν πλήρως τα σχολεία και με προσωπικό.

Πιο συγκεκριμένα, στην Κοζάνη υπήρχαν 74 χωριά από τα οποία τα 18 είχαν σχολείο. Η Επαρχία Καϊλαρίων (Πτολεμαΐδας), η οποία είχε 41 χωριά τουρκόφωνα και βουλγαρόφωνα ως επί το πλείστον, είχε σε 18 χωριά δημοτικό σχολείο μόνο. Στην Επαρχία Σερβίων, που αποτελούνται από 27 χωριά, λειτουργούσαν σε 16 χωριά δημοτικά σχολεία. Η Επαρχία Ανασελίτσας είχε 91 χωριά από τα οποία τα 64 είχαν σχολείο. Από τα 114 χωριά των Γρεβενών, τα περισσότερα ρουμανίζοντα, υπήρχαν σχολεία σε 69 χωριά. Η Καστοριά είχε 106 χωριά, εκ των οποίων τα πλείστα βουλγαρόφωνα με πολλούς αλβανίζοντες και ρουμανίζοντες. Από αυτά τα 106 μόνο τα 70 χωριά, απολάμβαναν την προσφορά του σχολικού θεσμού. Στη Φλώρινα, συμπεριλαμβανομένου και του Σόροβιτς (Αμυνταίου) και των Πρεσπών, από τα 124 χωριά τα 76 είχαν δημοτικό σχολείο με τα 35 να βρίσκονται σε δεινή κατάσταση¹¹⁷. Στην ίδια περιοχή το 1918¹¹⁸ υπήρχαν 70 μικρά και μεγάλα χριστιανικά χωριά. Σε αυτά θα έπρεπε να λειτουργούν και σχολεία, ωστόσο λειτουργούσαν μόνο 35. Ας προστεθεί η παρατήρηση ότι λόγω της παρουσίας ελάχιστων Σερβικών οικογενειών, υπήρχε η απαίτηση ίδρυσης Σερβικού Σχολείου, όπως είχε ιδρυθεί και λειτουργούσε ήδη το Ρουμάνικο Σχολείο.

Την ίδια περίοδο σε όλα τα Βλαχόφωνα χωριά της Δυτικής Μακεδονίας και σε εκείνα τα χωριά στα οποία οι κάτοικοι μιλούσαν και την Ελληνική λειτουργούσαν Ρουμανικά Σχολεία¹¹⁹, στα οποία τα παιδιά που φοιτούσαν διαπλάθονταν με μισελληνικά αισθήματα. Όσον αφορά τις μουσουλμανικές κοινότητες, οι μουσουλμάνοι εξέφραζαν την επιθυμία να τους παραχωρηθούν Έλληνες δάσκαλοι. Σ' αυτό δεν προέβαιναν αυθόρμητα, αλλά λόγω πιέσεων των Συμμαχικών Δυνάμεων¹²⁰.

¹¹⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

¹¹⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

¹¹⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, & 14

¹¹⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

¹²⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

Στη Μπάνιτσα (Βεύη), το 1919, χωριό που ήταν βουλγαρόφωνο και βουλγαρόφωνο είχε διενεργηθεί έρανος για την ανέγερση σχολείου με σκοπό να διατεθεί όλο το ποσό -των 20.000 δρχ.- στις ελληνικές αρχές. Επισημαίνεται, ακόμα, πως πολλά από τα ανωτέρω υπολειπόμενα ή δε λειτουργούσαν μετά την επιστράτευση.

Κατά τον Π.Κ., μειονέκτημα του μέχρι τότε εκπαιδευτικού συστήματος ήταν και η ατελής διδακτική μέθοδος που ακολουθούνταν. Πρότυπο αποτελούσε, τότε, η Ελληνογαλλική σχολή της Φλώρινας, η οποία είχε κατορθώσει σε σύντομο χρονικό διάστημα να μάθει στα παιδιά να συνεννοούνται στοιχειωδώς στα γαλλικά. Επιπλέον, σημαντικό εμπόδιο στην εκμάθηση των ελληνικών προβαλλόταν η χρήση της καθαρεύουσας. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται πως η «εκπαίδευση με τα ωα και τα κάνιστρα των αναγνωστικών βιβλίων κατόρθωσε να μας κάμη να χάσωμεν και τα αυγά και τα καλάθια εν τη Μακεδονία»¹²¹.

Στον χώρο της εκπαίδευσης, ζητήματα προκύπτανε και με τους εκπαιδευτικούς επιθεωρητές της Δυτικής Μακεδονίας, οι οποίοι στα μέσα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου δεν ήταν οι καταλληλότεροι. Μόνο ο Επιθεωρητής Ασελίτσας στεκόταν στο ύψος των περιστάσεων και κατά δεύτερο λόγο ο Επιθεωρητής των Γρεβενών. Στην Κοζάνη υπήρχε ένας επιθεωρητής, ο οποίος, κατά τον Καλλιγά μάλλον ήταν επιζήμιος. Ενώ, στην Καστοριά δεν υπήρχε επιθεωρητής από την ώρα που ξέσπασε το κίνημα της Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης του Βενιζέλου. Τέλος, στην Φλώρινα ο επιθεωρητής δεν ενδιαφερόταν καθόλου για την εργασία του¹²².

Τα σχολικά κτίρια συνιστούσαν κι αυτά με τη σειρά τους ένα μείζον πρόβλημα. Για την επίλυση των προβλημάτων είχε δραστηριοποιηθεί έντονα η Γενική Διοίκηση Δυτικής Μακεδονίας. Ο Π.Κ. κατά τη θητεία του είχε ζητήσει από το Στρατηγείο την εκκένωση των επιταγμένων σχολείων προκειμένου να λειτουργήσουν και να ξεπεραστεί το ζήτημα της έλλειψης

¹²¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, έκθεση προς Υπουργεία, 15/05/1919

¹²² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14

κτιρίων της εποχής. Η πρότασή του είχε γίνει δεκτή, ωστόσο δε λειτουργούσαν ελλείψει διδακτικού προσωπικού¹²³ και βιβλίων.

Γινόταν, όμως, μία αξιολογη προσπάθεια λειτουργίας νυχτερινών σχολείων. Ωστόσο στις αιτήσεις συνδρομής της πολιτείας σ' αυτό το εγχείρημα, δεν είχε λάβει απάντηση η γενική διοίκηση δυτικής Μακεδονίας. Σε συνάρτηση με τις δυσκολίες αυτές (έλλειψη δασκάλων -- βιβλίων -- πόρων - επιθεωρητών, αναποτελεσματική διδακτική μέθοδος) είχε προστεθεί και το πρόβλημα της επιστράτευσης που είχε δεσμεύσει ικανό αριθμό δασκάλων, με αποτέλεσμα να λειτουργούν μετά την επιστράτευση του Α' Π.Π. περισσότερα Ρουμάνικα Σχολεία παρά Ελληνικά.

Σ' αυτό το σημείο υπογραμμίζεται, πως το 1919¹²⁴ εξαιτίας της πτώσης του ρουμανικού χαρτονομίσματος και της μη επαρκούς μισθοδοσίας των ρουμανοδιδασκάλων ο ρουμανισμός εξασθενούσε. Τον ίδιο χρόνο παρατηρήθηκε και η μεταστροφή της επιθυμίας των μουσουλμάνων να έχουν Έλληνες δασκάλους. Όχι μόνο δεν τους επιθυμούσαν, πλέον, αλλά και τους δίσωκαν. Στα μικτά χωριά τα πράγματα ήταν ηπιότερα, καθώς υπήρχε η ιδέα στα μέρη αυτά να αξιοποιούνται Τουρκοκρήτες δημοδιδάσκαλοι¹²⁵.

Το υποβαθμισμένο επίπεδο του σχολικού θεσμού αναφέρεται και στα χρόνια που ως Νομάρχης Φλώρινας κατέθετε την εικόνα του Νομού. Το ενδιαφέρον εστιαζόταν, κατά βάση, στις συνθήκες των κτιριακών υποδομών και τους λόγους για τους οποίους θεωρούνταν οι συνθήκες αυτές πυρήνας προβλημάτων. Ο Π.Κ. στην αναφορά του Υπ. Αριθμ. 14107 τον Οκτώβριο του 1929 προς το Υπ. Παιδείας και Θρησκευμάτων αναφέρει πως η κατάσταση των Διδακτηρίων της «ιδιόρρυθμης» περιοχής Φλώρινας – Καστοριάς έρχονταν ιδιαίτερης φροντίδας, καθώς βρίσκονταν σε χειρότερη κατάσταση από αυτήν των γειτονικών χωρών, Γιουγκοσλαβίας και Αλβανίας. Τα σερβικά και αλβανικά σχολεία, μετά από επιτόπια έρευνα του Π.Κ., περιγράφονταν ως επί το πλείστον ευπρεπή, συχνά μεγαλόπρεπα και εσωτερικά πλήρως εξοπλισμένα με τα απαιτούμενα έπιπλα, όργανα και εποπτικά μέσα. Αυτό είχε

¹²³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, à 14

¹²⁴ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 12, 22/01/1920, φ. 41 σημ. 1

¹²⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, έκθεση προς Υπουργεία, 15/05/1919 & MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

ως αποτέλεσμα να αφήνουν άσχημη εικόνα στους «ξένους», στους «διερχόμενους μελετητές», στους «συστηματικούς μελετητές των Βαλκανίων», στους «δημοσιογράφους», στους «στρατιωτικούς ακολούθους» και στους «Διπλωμάτες», τα δικά μας. Έδιναν την εντύπωση πως το Ελληνικό Κράτος δεν ήταν σε θέση να «εκπολιτίσει» τους υπό την εξουσία του περιερχόμενους πληθυσμούς μετά από τους πολέμους¹²⁶. Ο γιατρός Χρηστίδης, ο οποίος είχε απελαθεί από τους Βουλγάρους και είχε μείνει αρκετό χρόνο στο εσωτερικό της Βουλγαρίας πληροφορούσε τον Π.Κ., πως δεν υπήρχε κανένα χωριό εκεί που να στερείται μεγαλοπρεπούς σχολείου¹²⁷, σε αντίθεση με την ελληνική επικράτεια.

Επιπλέον, αναφέρει πως, *όσοι κάτοικοι είχαν στενή επικοινωνία με τις γειτονικές χώρες και επισφαλή εθνικά αισθήματα, σύγκριναν την κατάσταση των Σχολείων και τα συμπεράσματα ήταν κάθε άλλο από κολακευτικά*¹²⁸. Η αμέλεια των κτιρίων από κρατικής πλευράς και η ανάθεσή τους, στους κοινοτικούς άρχοντες προκαλούσε δυσαρέσκεια και σχόλια του τύπου «στη Σερβία τα Σχολεία τα κάνει το Κράτος»¹²⁹.

Η κατάσταση των δημόσιων κτιρίων ήταν ιδιαίτερος κακή, όμως, των σχολικών κτιρίων ήταν σύμβολο πολιτισμού, για τον Π.Κ., και επιπλέον η περιοχή Φλώρινας – Καστοριάς, η οποία ήταν συνοριακή και προσφερόταν γι' αυτή τη σύγκριση με τα όμορα κράτη έπρεπε να προσεχτεί περισσότερο¹³⁰, για να είναι και η κρατική υπόληψη στον πρόπονα βαθμό.

Τα μόνα κτίρια που ήταν σχετικά σε καλή κατάσταση ήταν το Γυμνάσιο Καστοριάς, τα Διδασκαλεία Νηπιαγωγών και τα Ημιγυμνάσια¹³¹. Όχι απολύτως κατάλληλα ήταν το Ανώτερο Παρθεναγωγείο και το Γυμνάσιο Φλώρινας, το οποίο παρότι στεγαζόταν σε μεγαλοπρεπές κτίριο παρουσίαζε σοβαρά μειονεκτήματα. Το Γυμνάσιο αυτό *ήταν το παλιό Βουλγαρικό Γυμνάσιο και ετίθετο εθνικό ζήτημα, για το αν ήταν καλό «ελληνόπαιδες» να στεγαζόνται σε κτίριο που είχε χτίσει μια χώρα, η οποία διεκδικούσε ακόμα*

¹²⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 2 & ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 24

¹²⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, έκθεση προς Υπουργεία, 15/05/1919

¹²⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 3

¹²⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 3

¹³⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 2

¹³¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 18

αυτήν την περιφέρεια¹³². Άλλο μειονέκτημα ήταν η έλλειψη αυλής, με αποτέλεσμα τα παιδιά να αυλίζονται στον δρόμο και συγκεκριμένα σε μια οδό που δεν ενίσχυε τη γλωσσική αφομοίωση των μαθητών¹³³. Τέλος, πλέον ήταν ανεπαρκές από άποψη χώρου, καθώς δε χωρούσε τη δύναμη των μαθητών.

Ο Π.Κ. εφιστούσε την προσοχή και ζητούσε επισταμένα την αρωγή του κράτους για τη βελτίωση των κτιρίων όχι τόσο γιατί η θέση του Νομού ήταν τέτοια που απαιτούσε περισσότερη προσοχή, αλλά γιατί η σύνθεση του πληθυσμού το επέβαλε. Πιο συγκεκριμένα, μια ομάδα «Βουλγαρίζοντων» στον Νομό Φλώρινας δίδασκε, κρυφά, τα παιδιά Βουλγαρικά με χρήση βουλγαρικών βιβλίων¹³⁴. Οι βλαχόφωνοι, από την άλλη πλευρά, διατηρούσαν δικά τους σχολεία στο Νυμφαίο, στα Καλύβια Παπαδιάς, στο Άργος Ορεστικό, στην Κλεισούρα και τη Δροσοπηγή. Στα σχολεία αυτά φαίνεται πως το έτος 1929 φοίτησαν 250 μαθητές, αγόρια και κορίτσια¹³⁵.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά τη Μέση Εκπαίδευση, το 1930, αναφέρονται δύο πλήρη εξατάξια Γυμνάσια, δύο πλήρη εξατάξια Διδασκαλεία Νηπιαγωγών, δύο ανώτερα Παρθεναγωγεία, ένα στη Φλώρινα κι ένα στην Καστοριά και δύο Ημιγυμνάσια, ένα στο χωριό Νυμφαίο κι ένα στο χωριό Βογατσικό.

Το καλό της δύσκολης υπόθεσης της εκπαίδευσης του 1930, με βάση τον Καλλιγά, ήταν το γεγονός ότι οι Γενικοί Επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαίδευσης Φλώρινας - Καστοριάς, «κ.κ. Γιούρτσης» και «κ.κ. Γύπαρης» αντίστοιχα, ήταν άνθρωποι που στις εκθέσεις χαρακτηρίζονται «λαμπροί, πεφωτισμένοι, ευσυνείδητοι και δραστήριοι»¹³⁶.

Σχετικά με το διδακτικό προσωπικό Μέσης Εκπαίδευσης, Φλώρινας – Καστοριάς, ο Π.Κ. δεν ήταν σε θέση να σχηματίσει μια σαφή εικόνα. Κάνει λόγο μόνο για τους Γυμνασιάρχες Φλώρινας και Καστοριάς. Τον Γυμνασιάρχη Φλώρινας, κ. Φιλιππίδη, τον χαρακτηρίζει, άριστο δημόσιο υπάλληλο, μορφωμένο, ηθικό, εργατικό και δραστήριο¹³⁷. Αντίθετα, για τον

¹³² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 18

¹³³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 18

¹³⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 7

¹³⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 9

¹³⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 15

¹³⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 19

Γυμνασιάρχη Καστοριάς, κ. Τσαμίση κατέθετε την άποψη πως δεν ήταν αρκετά αποδοτικός και λόγω ηλικίας, αλλά και γιατί δεν εμφορούνταν από τον απαιτούμενο ζήλο για εργασία¹³⁸. Μια γενική παρατήρηση του Π.Κ, από την ημέρα της άφιξής του, εν έτει 1930, ήταν η μόνιμη έλλειψη διδακτικού προσωπικού από όλα τα σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης¹³⁹, με συνέπεια τα παιδιά να μην έχουν την ευκαιρία να συμμετέχουν στις εξετάσεις για τις ανώτερες σχολές.

Οι πληροφορίες που απορρέουν από τον Φάκελο Καλλιγά του ΜΜΑ για την Στοιχειώδη Εκπαίδευση, της περιφέρειας της Φλώρινας, αφορούν στο πλήθος και στην ποιότητα των Σχολείων. Το 1930 καταγράφονται 204 Δημοτικά Σχολεία και 87 Νηπιαγωγεία και κάποια νέα, τα οποία ήταν υπό ίδρυση. Με έρανο, προσωπική εργασία των χωρικών και τη συμβολή της τοπικής αυτοδιοίκησης, επιπλέον, είχε ανεγερθεί ένα «θαυμάσιο» Νηπιαγωγείο στο χωριό Κλειδί¹⁴⁰. Ο αριθμός των Νηπιαγωγείων θεωρούνταν, ανεπαρκής και υπήρχε ο φόβος απόρριψης της αίτησης των Επιθεωρητών για επιπλέον Νηπιαγωγεία¹⁴¹ λόγω οικονομικής δυσπραγίας. Περίπου 25 με 30 υπολογίζονταν τα απαιτούμενα επιπλέον Νηπιαγωγεία.

Τα σχολεία που προαναφέρθηκαν στεγάζονταν σε 198 διδακτήρια, από τα οποία τον Ιούλιο του 1929 τα 33 ήταν ακατάλληλα και τα 56 ημιτελή, ενώ τα υπόλοιπα -εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις- χρειάζονταν επισκευές¹⁴². Προστίθεται, ακόμα, η ανάγκη εκ θεμελίων χτισίματος 20 σχολείων.

Άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα της περιοχής ήταν τα Εθνικά Οικοτροφεία. Στον Νομό Φλώρινας το 1930 λειτουργούσαν δύο Εθνικά Οικοτροφεία Αρρένων -ένα στη Φλώρινα κι ένα στην Καστοριά- με συνολικό αριθμό οικοτρόφων 330 άτομα περίπου, τα οποία βρίσκονταν σε αρκετά καλή κατάσταση. Στο Οικοτροφείο Φλώρινας, ο Π.Κ. ήταν πρόεδρος και διενεργούσε το λιγότερο 4 φορές την εβδομάδα ελέγχους και συχνά αιφνιδιαστικούς¹⁴³.

¹³⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 19

¹³⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 21

¹⁴⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 29

¹⁴¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 23

¹⁴² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 23

¹⁴³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 34

Ενώ, τα οικοτροφεία αρρένων ήταν σε πολύ καλή κατάσταση, το αντίστοιχο θηλέων, με την παράλληλη οικοκυρική Σχολή, δεν ήταν σε ανάλογο επίπεδο. Μετά από εισηγήσεις του Π.Κ. ο Πρόεδρος του Φιλογενούς Συλλόγου προς Διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων Συμβουλίου δεσμεύτηκε το 1930 πως θα διέθετε 1.200.000 δρχ. για την ανέγερση του οικοτροφείου, πως με δικές του δαπάνες θα ολοκλήρωνε τις εγκαταστάσεις και πως θα αναλάμβανε τη συντήρηση 100 κοριτσιών από τα ξενόφωνα χωριά της περιφέρειας. Σε αυτό το οικοτροφείο τα παιδιά θα γαλουχούνταν στην Ελληνική ιδέα και θα παρέμεναν επί 2 ή 3 χρόνια ανάλογα με την τάξη του Δημοτικού που φοιτούσαν. Εκτός από τα σχολικά μαθήματα θα εξασκούνταν παράλληλα στη μαγειρική, στη ραπτική, στην κηπουρική, στη γαλακτοκομία και στην περίθαλψη βρεφών. Τέλος, θα είχαν τη δυνατότητα να μένουν έναν επιπλέον χρόνο μετά το Δημοτικό. Μέσα στο οικοτροφείο θα τους παρέχονταν ύπνος, σίτιση και ενδυμασία¹⁴⁴, εντελώς δωρεάν.

Άλλο εκπαιδευτικό Ίδρυμα της περιοχής ήταν η Κατώτερη Πρακτική Γεωργική Σχολή, της οποίας η ανέγερση είχε ξεκινήσει το 1929 και ήταν στα τέλη των εργασιών το 1930¹⁴⁵. Αναγκαία για την εκπαιδευτική διαδικασία και στις δύο μεγάλες πόλεις του Νομού Φλώρινας ήταν τα γυμναστήρια¹⁴⁶, τα οποία όμως δεν υπήρχαν. Σημαντική ανάγκη ήταν και η ύπαρξη δημόσιων λουτρών αποκλειστικά για τους μαθητές στην πόλη της Φλώρινας. Στην Καστοριά υπήρχαν, όχι όμως σε αρκετά ικανοποιητική κατάσταση¹⁴⁷.

Όσον αφορά τον εξοπλισμό των σχολείων, δηλαδή θρανία, δυνατότητα θέρμανσης και εποπτικά μέσα, η κατάσταση του Ν. Φλώρινας, το 1930, φαίνεται πως δεν ήταν σε ικανοποιητικά επίπεδα¹⁴⁸.

Η δύναμη των μαθητών, στα 204 Δημοτικά που καταγράφηκαν και στα 87 Νηπιαγωγεία είχαν φοιτήσει κατά το έτος 1928-1929, παρά τον βαρύ χειμώνα, 18.527 μαθητές, αγόρια – κορίτσια¹⁴⁹.

¹⁴⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 36

¹⁴⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 39

¹⁴⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 39

¹⁴⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/12/1916

¹⁴⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 30

¹⁴⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 31

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΜΑΘΗΤΕΣ
ΑΓΟΡΙΑ	8.790
ΚΟΡΙΤΣΙΑ	6.171

Πίνακας 12. Το πλήθος των μαθητών των Δημοτικών Σχολείων των Εκπαιδευτικών Περιφερειών Φλώρινας – Καστοριάς

ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ	ΜΑΘΗΤΕΣ
ΑΓΟΡΙΑ	1.547
ΚΟΡΙΤΣΙΑ	1.919

Πίνακας 13. Το πλήθος των μαθητών των Νηπιαγωγείων των Εκπαιδευτικών Περιφερειών Φλώρινας – Καστοριάς

Από τον Π.Κ. θεωρούνταν ικανοποιητικός ο αριθμός των μαθητών, ο οποίος ευελπιστούσε πως θα αυξάνονταν αν υπήρχε μέριμνα για τις εγκαταστάσεις και τη θέρμανση.

Στη Στοιχειώδη Εκπαίδευση κατά το έτος 1928-1929 και 1929-1930 δεν παρουσιαστεί έλλειψη διδακτικού προσωπικού, ωστόσο ήταν εμφανής η καθυστέρηση έγκρισης πιστώσεων για διορισμούς δημοδιδασκάλων και Νηπιαγωγών, σε περίπτωση αναρρωτικής άδειας, κυρίως σε μονοτάξια σχολεία. Παρά το γεγονός ότι δεν υπήρχαν ποσοτικές ελλείψεις διδακτικού προσωπικού παρατηρούνταν η ποιοτική υστέρησή τους¹⁵⁰ παρά τις φιλότιμες προσπάθειες των δύο Επιθεωρητών των αντίστοιχων Εκπαιδευτικών Περιφερειών.

Οι 404 δημοδιδάσκαλοι, που αποτελούσαν το εκπαιδευτικό προσωπικό της Φλώρινας και της Καστοριάς, ταξινομούνταν σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκαν οι 250 πτυχιούχοι απόφοιτοι Διδασκαλείων

¹⁵⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 32

κι αυτοί ήταν οι μόνοι που θεωρούνταν ικανοί. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκαν οι 49 εκπαιδευτικοί που κατέλαβαν τις θέσεις με ένορκη βεβαίωση, αλλά δεν είχαν ούτε τις γνώσεις, ούτε και χαρακτήρες ανάλογους προς το έργο. Στην τελευταία κατηγορία ανήκαν 96 αναγνωρισμένοι δάσκαλοι επί Τουρκοκρατίας¹⁵¹, οι οποίοι πρόσφεραν πολλά στον ελληνισμό με την «εθναποστολική τους δράση», όμως φέρονται να ήταν ακατάρτιστοι και αρκετά μεγάλοι πια για την απαιτούμενη εργασία στη συγκεκριμένη περιοχή.

3. Διοικητικά Θέματα

Στη Δυτική Μακεδονία το 1917 βάσει των περιγραφών της αναφοράς υπ. Αριθμ. 3776 της 29^{ης} Αυγούστου, η διοίκηση βρισκόταν σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Δινόταν μάχη, προκειμένου να αποδειχθεί στους συμμάχους ότι οι Ελληνικές αρχές ήταν σε θέση να διοικήσουν και τους Έλληνες, αλλά και τους άλλους λαούς, από τους οποίους είχε κατακλεισθεί η συγκεκριμένη περιοχή. Η προσπάθεια αυτή δινόταν σε συνεργασία με τις στρατιωτικές διοικητικές αρχές των στρατιωτικών ζωνών. Η διοίκηση στην βορειοδυτική Ελλάδα αντιμετωπιζόταν από τον Π.Κ. όχι ως μια προσπάθεια οργάνωσης, αλλά ως μια αποστολή εθνικού χαρακτήρα.

Όμως, αυτή η ειλικρινής διάθεση για εργασία «αναχαιτιζόταν από την κεντρική εξουσία, η οποία συχνά χωρίς να γνωρίζει την κατάσταση στη Δυτική Μακεδονία, έθετε περιορισμούς στον τρόπο διοίκησης, με αποτέλεσμα να δεσμεύει τους ιθύνοντες και να εκθέτει το «Εθνικό γόητρο» της περιοχής. Ο Γενικός Διοικητής δεν είχε τη δυνατότητα να λαμβάνει έγκαιρα και άμεσα αποφάσεις, καθώς κάθε απόφασή του έπρεπε να εγκριθεί από τις Κεντρικές Αρχές του Κράτους».

3.1 Κατάσταση και Ζητήματα Δήμων, Κοινοτήτων, Περιφέρειας

ΓΕΝΙΚΑ

¹⁵¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 33

Στη Δυτική Μακεδονία οι κοινότητες διαιρούνταν σε δύο τάξεις «εις τους πλούσιους και εις τον λαόν»¹⁵². Η πρώτη τάξη ήταν η τάξη των «τζορματζήδων», η οποία θεωρούνταν η αριστοκρατία, η δεύτερη τάξη εκπροσωπούσαν από τις οργανωμένες συντεχνίες. Μεταξύ αυτών των δύο τάξεων διεξαγόταν μεγάλη πάλη. *Οι τζορματζήδες θεωρούσαν τους φτωχούς δούλους και ανάξιους έστω και για να τους απευθύνουν έναν απλό χαιρετισμό. Οι δε φτωχοί τους κατηγορούσαν για εκμετάλλευση και αισχροκέρδεια εις βάρος τους. Η λαϊκή τάξη αγωνιζόταν και απαιτούσε να επέμβει στα κοινοτικά, δημοτικά και εμπορικά ζητήματα, αλλά ενώ είχε όλες τις δυνατότητες στερούνταν πνευματικών κεφαλαίων, με αποτέλεσμα να διακυβεύεται η πρόοδος του τόπου και για τον λόγο αυτό αποκλείονταν. Τέλος, αν κάποιος κατόρθωνε να ανέλθει οικονομικά ξεχνούσε από που προερχόταν και χανόταν η εμπιστοσύνη προς το πρόσωπό του*¹⁵³.

Με μεσολαβήσεις του Π.Κ. γινόταν μια προσπάθεια να μικρύνει το χάσμα, αλλά ήταν ένα τιτάνιο έργο. *Τα αποτελέσματα, σταδιακά, ήταν αισθητά και παρατηρούνταν μετάβαση σε μια ομαλή συμβίωση και συναδέλφωση των τάξεων σε μεγάλο βαθμό συγκριτικά με την κατάσταση που επικρατούσε το 1913, καθώς ο απλός λαός ήταν αγνός*¹⁵⁴.

Όσον αφορά τη διάθεση και γενικότερα την κατάσταση του λαού παρατηρούνταν η κούραση λόγω της μακράς δουλείας, η απογοήτευση μετά από πολιτικές δεσμεύσεις που δεν πραγματοποιούνταν και όλα αυτά διαμόρφωναν έναν λαό που δεν θα προσφερόταν σε αυτήν την κατάσταση για νέους αγώνες. Προσπαθούσαν να επιβιώσουν και να διαβιούν ήσυχο βίο βάσει των συμφερόντων τους. Αν τα συμφέροντα προσέκρουαν με τις Αρχές, υπήρχε η λύση –έξις παλαιά και επί Οθωμανοκρατίας, σύμφωνα με πληροφορίες των κατοίκων- των επαναλαμβανόμενων αναφορών κατά των δυσαρεστούντων αυτούς προς αντικατάσταση με πρόσχημα τα πολιτικά φρονήματά του. Επί παραδείγματι, αναφέρεται η απομάκρυνση του

¹⁵² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 1308, 26/02/1930, φ. 68

¹⁵³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 1308, 26/02/1930, φ. 68

¹⁵⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 1308, 26/02/1930, φ. 69

Μοίραρχου Πλατή με την ψευδή κατηγορία, όπως φάνηκε και από την μετέπειτα διαγωγή, του ότι ήταν αντιβενιζελικός¹⁵⁵.

Βάσει αυτών και πολλών άλλων μη αναφερόμενων από τον Π.Κ., κατά ομολογία του, ο πλέον «δυσδιοίκητος» πληθυσμός της Δυτικής Μακεδονίας ήταν ο ελληνοχριστιανικός εξαιτίας των πολλών ετών δουλείας και της νοοτροπίας που είχε αποκτήσει σε αυτήν¹⁵⁶. Ήταν ένας λαός απαίδευτος και οπισθοδρομικός. Είχε αναπτύξει ένα συμφεροντολογικό πνεύμα που δυσχέραινε πάρα πολύ την άσκηση διοίκησης. Ας ληφθεί, όμως, υπόψη ότι κατά το εξαετές διάστημα από την απελευθέρωση της Μακεδονίας δεν είχαν απολαύσει στη Δυτική Μακεδονία, ακόμα, τα αγαθά της ελευθερίας, γεγονός που τους έκανε τραχείς και δύσπιστους. Η δυσπραγία στη διοίκηση αποδιδόταν, επιπλέον, στην ακατάλληλη μέχρι τότε διοικητική αρχή, η οποία αποτελούνταν είτε από γηγενείς ακραιφνείς Έλληνες είτε από Μοναστηριώτες με ανάλογη συμπεριφορά με τους πρώτους¹⁵⁷, διαμορφώνοντας έτσι ένα άσχημο περιβάλλον και μια κακή σχέση ανάμεσα στους διοικούμενους και τους διοικούντες.

Σημειωτέον, επίσης, πως μέχρι τουλάχιστον το 1920 στην περιοχή δε λειτουργούσαν ομαλώς και με πλήρη στελέχωση τα πρωτοδικεία και τα ειρηνοδικεία λόγω της απουσίας δικαστών¹⁵⁸, με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να μην έχουν σαφή όρια των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων τους και αυτό να καταλήγει στην παρατηρούμενη αναρχία.

Στα αρνητικά του λαού αντιπαρατίθεται και μια θετική του στάση. Η προθυμία του πληθυσμού της Δυτικής Μακεδονίας να προσφέρει τα αναγκαία χρήματα για τα δημόσια βάρη¹⁵⁹, παρά τις όποιες πολιτικές του διαφωνίες και επιφυλάξεις.

¹⁵⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 389, 27/1/1918

¹⁵⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

¹⁵⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5185, 16/07/1919

¹⁵⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14 & ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

¹⁵⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 389, 27/1/1918

Συμπερασματικά, την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου από τον Π.Κ. καταγράφεται η παρουσία Σερβογαλλικών¹⁶⁰ στρατευμάτων στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας, τα οποία επενέβαιναν στη διοίκηση, άλλοτε ενισχυτικά, αλλά συνήθως φερόμενοι ως κατακτητές. Συγκεκριμένο παράδειγμα ήταν το χωριό Ρόσνα¹⁶¹ (Σιταριά), οι κάτοικοι του οποίου πιέζονταν έντονα με διάφορους τρόπους από τους Συμμάχους.

Κατά τα έτη, όμως της Νομαρχίας του, 1928 – 1930, οι Κοινότητες κυρίως της Φλώρινας και εν συνεχεία της Καστοριάς παρουσίαζαν σημαντική πρόοδο και από άποψη οργάνωσης και από άποψη απόδοσης σε έργα¹⁶². Έπαινοι αποδίδονταν στον προϊστάμενο του Β' Γραφείου κ. Ηγουμενίδη, με τον ζήλο του οποίου οργανώθηκαν οι κοινότητες και τους μεταδόθηκε το πνεύμα της νομιμοφροσύνης και της αποφυγής οποιασδήποτε παρατυπίας¹⁶³.

Η καθυστέρηση της Καστοριάς οφειλόταν στην αναποτελεσματικότητα του Έπαρχου κ. Λουκάκη, ο οποίος είχε αντικατασταθεί τότε από τον κ. Δημητριάδη, αλλά ήδη είχε αφήσει πίσω την Καστοριά. Ο τελευταίος σε συνεργασία με τον γραμματέα, κ. Βασιλάκο, έδειχναν πως θα πρόσφεραν και θα πετύχαιναν πολύ θετικά αποτελέσματα¹⁶⁴.

Όσον αφορά τη συνεργασία του Νομάρχη Καλλιγά με τις κοινότητες ήταν «λίαν δυσχερής» για τους εξής λόγους¹⁶⁵: οι κοινότητες χαρακτηρίζονταν από «αφάνταστη φτώχεια», οι κοινοτάρχες ήταν αλλόγλωσσοι, χαμηλού πολιτισμικού επιπέδου και αμόρφωτοι, δεν υπήρχαν οι κατάλληλοι γραμματείς και τέλος παρατηρούνταν συχνή αντίδραση των κοινοτικών συμβουλίων στις διάφορες αποφάσεις¹⁶⁶.

Η κακή συνεργασία αποδιδόταν, επίσης, στο ότι δεν ήταν σπάνιο το φαινόμενο κοινοτάρχες να μην εμφορούνταν από ελληνικά αισθήματα, όπως στο χωριό Λιθιά. Η πριν τον Π.Κ. Νομαρχιακή αρχή είχε επιχειρήσει ένα ξεκαθάρισμα προς εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων, αλλά αυτό είχε

¹⁶⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14

¹⁶¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14

¹⁶² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 88

¹⁶³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 88

¹⁶⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 92

¹⁶⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 92

¹⁶⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 92

καταλήξει στην ενίσχυση του χάσματος, στην αύξηση του μίσους και στην εκδήλωση δυσφορίας προς τη διοίκηση¹⁶⁷. Ήταν, λοιπόν, έντονος ο προβληματισμός, την περίοδο αυτή, για το ποιος ήταν ο ενδεδειγμένος τρόπος προκειμένου να αντιμετωπιστεί το θέμα της σύστασης των Κοινοτικών Συμβουλίων και της εκλογής των Κοινοταρχών¹⁶⁸.

Η μέχρι τότε τακτική που ακολουθούνταν ήταν η αυστηρή παρακολούθηση των προσώπων με αμφίβολα εθνικά φρονήματα, αλλά κρυφά και χωρίς ευθείες αντιπαραθέσεις, εκτός και αν θεωρούνταν επιβεβλημένη η απομάκρυνση κάποιου βάσει των Διατάξεων του άρθρου 122 του Κώδικα της περί Δήμων και Κοινοτήτων Νομοθεσίας¹⁶⁹.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΚΑΛΛΙΓΑ

Ο Π.Κ. ως κεντρικούς άξονες της διοίκησης είχε¹⁷⁰:

- Την εξάντληση των φορολογικών πηγών.
Επ' αυτού το οικονομικού έτος 1929-1930 στην πόλη της Φλώρινας έγιναν αρκετά. Στην Καστοριά τα πράγματα δεν ήταν σε παρόμοια καλή κατάσταση λόγω των προβλημάτων που ήδη προαναφέρθηκαν. Το τότε τρέχον έτος προσδοκούσαν και ήλπιζαν για σημαντικές προόδους και στις δύο επαρχίες, καθώς είχαν εξαντλήσει κάθε μέσο –οδηγίες, εγκυκλίους, προφορικές συστάσεις, μεταβάσεις τους ίδιου του Π.Κ. και των αρμόδιων υπαλλήλων- και ο Διευθυντής της Νομαρχίας ήταν ένα πρόσωπο πολλά υποσχόμενο.
- Την επιβολή και εκτέλεση προσωπικής εργασίας.
Κατά την περίοδο 1929-1930 οι Κοινότητες επέβαλαν προσωπική εργασία στους κατοίκους και τα αποτελέσματα στη Φλώρινα ήταν πολλά και αξιόλογα, η δε Καστοριά μειονεκτούσε και σε αυτό το σημείο. Τελευταία, είχε προσληφθεί και

¹⁶⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 93

¹⁶⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 93

¹⁶⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 94

¹⁷⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 89

κοινοτικός μηχανικός, με αποτέλεσμα να αυξάνονται οι προσδοκίες από αυτήν την προσπάθεια.

- Την έγκαιρη κατάρτιση και έγκριση των προϋπολογισμών:
Το 1929 και το 1930 από πλευράς Νομαρχίας στην Επαρχία Φλώρινας επετεύχθη, στην Επαρχία Καστοριάς και πάλι εξαιτίας του κ. Λουκάκη δεν κατορθώθηκε.
- Την ταχύτερη επιστροφή από την Νομαρχία των εγκεκριμένων ή κυρωμένων αποφάσεων.
Σε αυτό το κομμάτι υπήρχε γενική ικανοποίηση για την εξυπηρέτηση των κοινοτήτων και των κοινοταρχών.
- Την εκ μέρους των κοινοτήτων διάθεση χρημάτων για σχολικές ανάγκες.

Έγινε προσπάθεια να συνδεθεί συναισθηματικά ο πληθυσμός με την εκπαίδευση αισθανόμενος ότι συμβάλει στην ανέγερση σχολείων ή την τελειοποίησή τους. Προς επίρρωση αυτού παρατίθεται το παράδειγμα ενός ιερέα, ο οποίος αν και δεν ήταν φίλα προσκείμενος προς την ελληνική ιδέα, όταν «φιλοτιμήθηκε» από τον Επιθεωρητή Καστοριάς και ανέλαβε την πρωτοβουλία ανέγερσης σχολείου, μετά την ολοκλήρωσή του το επισκεπτόταν καθημερινά θεωρώντας το δικό του. Ελάχιστες ήταν οι κοινότητες εκείνες, οι οποίες δε συμμετείχαν ενεργά στην προσπάθεια για ανάπτυξη του σχολικού οργανισμού.

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

Παρά το γεγονός ότι η οικονομία της περιφέρειας της Δυτικής Μακεδονίας, στηριζόταν κατά βάση στη γεωργία –παραγωγή δημητριακών- ο τρόπος καλλιέργειας δεν ήταν προοδευμένος, εξαιρώντας τους πρόσφυγες, οι οποίοι ήταν γνώστες νεότερων γεωργικών μεθόδων, όπως τη χρήση του λιπάσματος. Οι υπόλοιποι ακολουθούσαν τον τρόπο καλλιέργειας που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι και προ 200 ετών. Το κράτος ήταν απών από κάθε προσπάθεια εκσυγχρονισμού της ακριτικής περιφέρειας. Επιπλέον, οι

γεωργικοί υπάλληλοι αξιοποιούνταν στο εποικιστικό έργο αντί να αναλώνονται στο έργο της γεωργικής ανάπτυξης της περιοχής. Με τις ενέργειες του Κοντόπουλου είχε δημιουργηθεί ένας σταθμός γεωργικών βελτιώσεων, ο οποίος όμως απέδιδε μετά από αρκετό χρονικό διάστημα¹⁷¹, καρπούς αποτελεσμάτων. Μια ελπίδα εξέλιξης και γεωργικής προόδου ήταν η λειτουργία της Γεωργικής Σχολής στην Κορομηλιά, η οποία όμως βρισκόταν ακόμα στα σπάργανα.

Ο χαρακτήρας του Νομού Φλώρινας και της Επαρχίας Καστοριάς, από οικονομικής άποψης ήταν καθαρά γεωργικός, ενώ η βιομηχανία ήταν ανύπαρκτη. Το εμπόριο περιοριζόταν στην εξυπηρέτηση των αναγκών των γεωργών της πόλης και της υπαίθρου. Σημαντική άνθηση γνώριζε η βιοτεχνία της γουνοποιητικής στην Καστοριά¹⁷².

Ο Δήμος Φλώρινας οικονομικά ήταν ο πιο ισχυρός και εξελιγμένος αυτοδιοικούμενος οργανισμός της Δυτικής Μακεδονίας το 1929 – 1930. Συγκεκριμένα, είχε έσοδα 6.540.910 δρχ. και έξοδα 5.922.198 δρχ. Εκτός από τα συνήθη έργα –καθαριότητας, αγροτικής ασφάλειας, βοήθειας απόρων- είχε αναπτυχθεί το σχέδιο της πόλης ανεγείροντας πολλά νέα οικοδομήματα και διανοίγοντας καλό οδικό δίκτυο. Τα κοινωφελή έργα, ωστόσο, καθυστερούσαν λόγω της πρόσφατης αλλαγής των δημοτικών αρχών και της κατανάλωσης κονδυλίων για πρόχειρα αντιπλημμυρικά έργα και την επανόρθωση των καταστροφών από την «τρομακτική» πλημμύρα του 1929, η οποία είχε παρασυρθεί όλα τα κάγκελα και όλες τις γέφυρες. Για τον λόγο αυτό ο Δήμος είχε σκοπό να συνάψει δάνειο. Ο Δήμαρχος και το Δημοτικό Συμβούλιο ήταν άνθρωποι που θα απέδιδαν και θα έπρατταν τα δέοντα, γι' αυτό ο Δήμος θεωρούνταν πως είχε προοπτικές, επιπλέον άμεσης προόδου.

Από την άλλη πλευρά, ο Δήμος Καστοριάς στερούνταν πόρων και οργάνωσης, προϋποθέσεις για την εκτέλεση μεγάλων έργων. Την αδυναμία του Δήμου την είχε αντικαταστήσει η ιδιωτική πρωτοβουλία, η δραστηριότητα του εκεί Μητροπολίτου κ. Ιωακείμ –χάρη στον οποίο ανεγέρθηκε ο πρώτος ανδριάντας στη Μακεδονία, ο οποίος ήταν προς τιμή

¹⁷¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 81

¹⁷² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 80

του Καστοριανού ποιητή Χριστόπουλου και επίσης χάρη στον μητροπολίτη τακτοποιήθηκαν τα νεκροταφεία Καστοριάς- και το Ταμείο Ορεστιάδας, για το οποίο γίνεται λόγος παρακάτω. Σημαντική, ακόμα, ήταν η συνεισφορά των Ελλήνων της Αμερικής, καθώς με εράνους που είχαν διενεργήσει ολοκληρώθηκε το έργο της ύδρευσης. Την ηλεκτροδότηση και την εξυγίανση των ελωδών περιοχών της Επαρχίας τα είχε αναλάβει το Ταμείο Ορεστιάδας.

ΕΙΔΙΚΑ ΤΑΜΕΙΑ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ειδικό Ταμείο με πλήρη λειτουργία υπήρχε στην Ορεστιάδα και ένα Ειδικό Ταμείο Υδρεύσεως και Εξυγιάνσεως στη Φλώρινα. Αναφορικά με το πρώτο υπάρχουν στοιχεία στην αναφορά του Έπαρχου Καστοριάς υπ. Αριθμ. 164 της 6^{ης} Ιουλίου 1929. Τα του ταμείου Ορεστιάδας ρύθμιζε ο Νόμος 2369 της 28-6-1920 και τα Διατάγματα Ε.Κ. 214 και Ε.Κ. 237¹⁷³.

Τα έσοδα αυτού του Ταμείου για το οικονομικό έτος 1930 ήταν 2.669.593, 80 δρχ., ενώ τα έξοδα 2.605.838, 30 δρχ.. Το Ταμείο Φλώρινας είχε ως έσοδα την εισπραξη φόρων, αλλά ακόμα βρισκόταν σε αρχικό στάδιο αυτή η τακτική οικονομικών απολαβών¹⁷⁴.

ΕΡΑΝΟΙ ΚΑΙ ΕΙΣΦΟΡΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Κατά το έτος 1929 διεξήχθησαν από τη Νομαρχία πλήθος λαϊκών εράνων με συμφωνία των αρμόδιων Υπουργείων. Οι έρανοι διεξήχθησαν υπέρ των παρακάτω σκοπών¹⁷⁵:

1. Ορφανοτροφείων και Οικοτροφείων του Κράτους
2. Ανδριάντα του Καραϊσκάκη
3. Μνημείου του Χρυσοστόμου Σμύρνης
4. Ανδριάντα του Καποδίστρια

¹⁷³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 61

¹⁷⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 64

¹⁷⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 100

5. Αναστήλωσης του τρούλου του Παναγίου Τάφου
6. Επιτροπής εορτασμού εκατονταετηρίδας
7. Κυβόλιθων του Πανελληνίου Ηρώου
8. Μακεδονικής Εκπαιδευτικής Εταιρίας
9. Λέσχης Περιηγήσεων και Αυτοκινήτων
10. Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού
11. Πλημμυροπαθών Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης
12. Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης

Και το 1930 προγραμματίζονταν παρόμοιοι έρανοι και έρανοι για νέους σκοπούς. Ο λαός, βέβαια δυσανασχετούσε λόγω της συχνής επανάληψης αυτών. Ακόμα, κατατίθεται η άποψη πως οι έχοντες αμφίβολα φρονήματα δυσχεραίνουν τις προσπάθειες αυτές και επιπλέον, αυξανόταν το «μίσος» προς το Ελληνικό Κράτος εξαιτίας αυτής της πρακτικής. Τέλος, δινόταν αφορμή για κακεντρεχή σχόλια και εμπαικτικές εκδηλώσεις για το Ελληνικό Κράτος. Όλα αυτά μαζί με την κατά κοινή ομολογία, μεγάλη φτώχεια οδηγούσαν τον Π.Κ. στην άποψη να περιορίσει τη διενέργεια εράνων.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΙΣ ΓΕΙΤΟΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

- ΜΕ ΤΗ «ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΥΪΑ»

Το καλοκαίρι του 1929 είχε ανατεθεί στον Π.Κ. από το Υπουργείο εξωτερικών η προεδρία της Ελληνικής Αντιπροσωπίας, η οποία μαζί με την αντιπροσωπία της Γιουγκοσλαβίας, μετά από έναν μήνα διαπραγματεύσεων επί των θεμάτων της μεθορίου, κατήρτισαν ένα πρωτόκολλο που όριζε την εφαρμογή εμπορικής Σύμβασης ειλημμένης από τις 2 Νοεμβρίου του 1927. Επιπλέον, τότε ρυθμίστηκαν τα ζητήματα των περιπτώσεων διμερών κτημάτων παρέχοντας στους ιδιοκτήτες τελωνειακές και «διαβατηριακές» διευκολύνσεις και παροδικές άδειες παραμονής εκατέρωθεν. Οι συζητήσεις είχαν ολοκληρωθεί σε φιλικό κλίμα με τον Γενικό Διοικητή Μοναστηρίου και «Σκοπείων» κ. Τοτόροβιτς, προέδρου της Σερβικής Αντιπροσωπίας. Στα

πλαίσια της διάθεσης συνεργασίας οι δύο χώρες τότε παρέδωσαν, η μία στην άλλη, δύο καταδικασμένους εγκληματίες¹⁷⁶.

- ΜΕ ΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ

Με την Αλβανία δεν υπήρξε καμία επίσημη επαφή επί Καλλιγιά. Το μόνο θέμα που έφτασε στο γραφείο του Νομάρχη ήταν κάποια παράπονα Αλβανών υπηκόων για τον τελώνη της Κρυσταλοπηγής, τα οποία διευθετήθηκαν. Και με την Αλβανία παρουσιάζονταν ζητήματα με διμερή κτήματα, τα οποία κατέληγαν σε επεισόδια¹⁷⁷.

Και με τις δύο όμορες χώρες υπήρχαν σαφή εδαφικά και εθνικά ζητήματα.

3.2 Οδοποιία, Συγκοινωνία και Άλλα Έργα

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οι κτιριακές εγκαταστάσεις των σχολείων της Δυτικής Μακεδονίας, όπως ήδη περιεγράφηκαν, βρίσκονταν σε πολύ κακή κατάσταση. Ο Π.Κ. επειδή θεωρούσε τα διδακτήρια ως σημαντική παράμετρο αφομοίωσης με προσωπικές του ενέργειες και με αυτοπροσώπως συζητήσεις με τον αρμόδιο Υπουργό, είχε εξασφαλίσει 2.739.000 δρχ. και τη συμβολή των Κοινοτήτων -συμβολή σε χρήμα, είδος ή εργασία-, τον Ιούλιο του 1929, για την αποπεράτωση 21 διδακτηρίων και την ανέγερση έξι. Η ιδιωτική ρωτοβουλία επιπλέον, τροφοδοτούσε το έργο. Πολλές σχολικές ανάγκες της εκπαιδευτικής Περιφέρειας Φλώρινας – Καστοριάς, το 1930¹⁷⁸ είχαν καλυφθεί με τις 175.000 δρχ. από το κληροδότημα Β. Μελά.

Στις διοικητικές επιτυχίες του Π.Κ. συνυπολογίζονται και οι προσπάθειές του να έρθει σε στενή συνεργασία με τους κοινοτικούς άρχοντες και να εκμαιεύσει την αρωγή τους στην επισκευή και ανέγερση 40-50 Σχολείων -συμπεριλαμβανομένων των Σχολείων που επισκευάστηκαν με την αρωγή του κληροδοτήματος Β. Μελά-. Αυτό το θεωρούσε ο ίδιος επιτυχία

¹⁷⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 97

¹⁷⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 98

¹⁷⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 29

καθώς οι συγκεκριμένοι άρχοντες είχαν τη βάσιμη φήμη ότι διέπονταν από βουλγαρόφιλα αισθήματα και η διάθεση χρημάτων και χώρου δωρεάν¹⁷⁹ για ελληνικά σχολεία εν μέσω οικονομικών δυσχερειών ερμηνευόταν ως ηθικό και εθνικό κέρδος, καθώς δημιουργούνταν έτσι ένας δεσμός μεταξύ σχολείου και κοινότητας, εφόσον ήταν «σάρκα εκ της σαρκός της»¹⁸⁰.

Με την υπ. Αριθμ. 84 απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου της 1^{ης} Νοεμβρίου 1929, μετά από την αποστολή της αναφοράς του Π.Κ. υπ. Αριθμ. 14107, στις 11 Οκτωβρίου 1929, η «Σ. Κυβέρνηση» είχε παραχωρηθεί το ποσό των 12.110.000 δρχ. για τις ανάγκες της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Φλώρινας - Καστοριάς¹⁸¹, όπως θρανία και διδακτήρια. Τα χρήματα αυτά βάσει της Υπουργικής απόφασης 242/28 Δεκεμβρίου 1929 είχε αποφασιστεί να διατεθούν έτσι ώστε μέχρι τις 21 Μαρτίου του ίδιου χρόνου να γίνονταν οι προκαταρκτικές εργασίες, να κηρύσσονταν οι δημοπρασίες και τον Απρίλιο του 1930 να άρχιζε η ανοικοδόμηση. Ωστόσο, στις 26 Φεβρουαρίου 1930, όπου ο Π.Κ. καταθέτει την αναφορά υπ. Αριθμ 3394, τα χρήματα δεν είχαν περιέλθει στα Ταμεία της Περιφέρειας.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μετά από πολλές προσπάθειες είχαν αποπερατωθεί η κατασκευή των λουτρών και άλλων «υγιεινών εγκαταστάσεων» στο Οικοτροφείο Φλώρινας¹⁸².

Υπό κατασκευή έργο ήταν το 1930 η Κατώτερη Πρακτική Γεωργική Σχολή στον Σταθμό Γεωργικών Βελτιώσεων που υπήρχε χάρη στους κόπους του Ιωάννου Κοντόπουλου¹⁸³ και όπως φαίνεται θα ολοκληρωνόταν το 1930. Σε αυτή τη σχολή θα φιλοξενούνταν 100 οικότροφοι, οι οποίοι θα καταρτιζόνταν επί των γεωργικών θεμάτων.

Βάσει της υπ. Αριθμ. 14121 Έκθεσης του Π.Κ. προς Υπουργείο Γεωργίας στις 11 Νοεμβρίου 1929 είχε αποφασιστεί η ίδρυση Γεωργικής Σχολής με Ιερατικό χαρακτήρα στην Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Σλιβένης (Κορομηλιάς), Καστοριάς¹⁸⁴. Το έργο αυτό ήταν υπό δρομολόγηση τον

¹⁷⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 30

¹⁸⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 29

¹⁸¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 29

¹⁸² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 35

¹⁸³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 37

¹⁸⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 37

Φεβρουάριο του 1930, από τον Π.Κ., καθώς φαίνεται στην Γενική Έκθεση υπ. Αριθμ. 3394 είχε προγραμματισμένη επίσκεψη στην εν λόγω Μονή, από κοινού με τον Μηχανικό Καστοριάς και τον Γεωργικό Επιθεωρητή της, για να γίνει ένας πρόχειρος προϋπολογισμός. Στην ίδια αναφορά φαίνεται πως οι πιστώσεις ήταν εγκεκριμένες από το Υπουργείο Γεωργίας και πως η λειτουργία της ήταν εφικτή μέσα στο 1930. Κάτι υποτυπώδες ήταν η ίδρυση αγρόκτηπων στην Πτολεμαΐδα, που θα λειτουργούσαν ως πρακτικές σχολές¹⁸⁵.

Παράλληλα, ως αναγκαία έργα, τα οποία έλειπαν, σημειώνονταν τα δημόσια και ιδιωτικά μαθητικά λουτρά στη Φλώρινα. Για τα δημόσια υπήρχε αναφορά ανάληψής τους από τον Δήμο Φλώρινας, ωστόσο ο Π.Κ., μη όντας βέβαιος για την πραγματοποίηση της πρόθεσης του Δήμου, είχε εκκινήσει ο ίδιος τις διαδικασίες, παρακαλώντας τον Τμηματάρχη των Σχολικών Κτιρίων, της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, να εκπονήσει μελέτη και να κάνει έναν προϋπολογισμό, ώστε μέσα στο 1930 να άρχιζε η ανέγερση. Τα αναγκαία χρήματα, αλλά και το οικοπέδο για τα δημόσια μαθητικά λουτρά ήταν στη διάθεση του Νομάρχη (Π.Κ.) από το κληροδότημα του Β. Μελά και περίπου 100.000 δρχ. αναμένονταν είτε από τον Δήμο, είτε από το Ταμείο Εκπαιδευτικής Πρόνοιας, είτε από τον Ερυθρό Σταυρό της Νεότητας, είτε από το Ίδρυμα Προστασίας του Παιδιού, είτε όλους μαζί δια του πέντε. Τα δημόσια λουτρά Καστοριάς περιγράφονταν ως «σχετικά καλά»¹⁸⁶.

Έλλειψη, επίσης, της Καστοριάς και της Φλώρινας, που επισημαίνεται την περίοδο αυτή, ήταν και ένα οικοδόμημα, το οποίο θα λειτουργούσε ως γυμναστήριο. Υπήρχαν στις περιοχές αθλητικά σωματεία και ταυτόχρονα στα σχολεία γινόταν κανονικά το μάθημα της γυμναστικής, παρά ταύτα οι δυσχέρειες ήταν εμφανείς. Οι μέχρι τότε προσπάθειες για ίδρυση είχαν ναυαγήσει. Στην πόλη της Φλώρινας οι περιστάσεις δυσκόλευαν περισσότερο την υλοποίηση, καθώς δεν υπήρχαν κατάλληλοι χώροι και οι λίγοι που είχαν εντοπιστεί είχαν υπερβολικά υψηλές τιμές. Αυτό το εμπόδιο το ενίσχυε το γεγονός ότι οι αρμόδιοι αφενός δε μπορούσαν να συμφωνήσουν μεταξύ τους και αφετέρου υπήρχαν οι αντικειμενικές οικονομικές δυσπραγίες¹⁸⁷.

¹⁸⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

¹⁸⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 38

¹⁸⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 39

Σχετικά, με τον εξοπλισμό των σχολείων, λύση είχε βρεθεί με την αξιοποίηση των ξύλων που άφησαν οι Γάλλοι σε Κοζάνη και Φλώρινα - 200-300 κυβικά μέτρα ξυλείας ήταν στη Φλώρινα-. Με αυτά κατασκευάστηκαν θρανία και σχολικά όργανα, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες.

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα, της εποχής, ήταν η συγκοινωνία και η κατάσταση των δρόμων, η οποία χαρακτηριζόταν άθλια το 1929. Συγκεκριμένα, στον Νομό Φλώρινας υπήρχε το πρώτο τμήμα της υπ. Αριθμ. 31 Εθνικής Οδού, επρόκειτο για τμήμα της παλιάς Εγνατίας Κων/πόλεως – Δυρραχίου. Το τμήμα αυτό άρχιζε από τα όρια του Ν. Φλώρινας με τον Ν. Πέλλας, διερχόταν έξω από το χωριό Κέλλη, από το χωριό Βεύη και κατευθυνόταν προς το Μοναστήρι. Παράκαμψη διερχόταν από το χωριό Ιτιά και κατέληγε στη Φλώρινα. Ο δρόμος αυτός ήταν σε ανεκτή κατάσταση, πλην 2 χλμ. κοντά στο χωριό Κέλλη, όπου ήταν κατεστραμμένος. Εξαιτίας αυτής της κατάστασης διακοπτόταν συχνά η συγκοινωνία με την Έδεσσα και τη Θεσσαλονίκη, ενώ δυσχεραινόταν σημαντικά το διαμετακομιστικό εμπόριο προς Αλβανία και Φλώρινα¹⁸⁸. Είχε γίνει προσπάθεια για επισκευή από το Υπουργείο Συγκοινωνιών, αλλά λόγω έλλειψης πιστώσεων, καθώς μεταφέρθηκε από τον Επιθεωρητή Δημόσιων Έργων μέρος της πιστώσεως στο τμήμα υπ. Αριθμ. 40 της Εθνικής Οδού, η οποία βρισκόταν σε χειρότερη κατάσταση και λόγω των καιρικών συνθηκών οι εργασίες σταμάτησαν τον Νοέμβριο του 1929.

Δεύτερο τμήμα που σημειώνεται στην περιφέρεια Καλλιγιά ήταν το κομμάτι της Εθνικής Οδού υπ. Αριθμ. 34, το οποία άρχιζε από την Κοζάνη και εισερχόταν στο Ν. Φλώρινας από την πλευρά Αμυνταίου. Η κατάσταση αυτού του τμήματος ήταν σχετικά καλή¹⁸⁹. Σε παρόμοια κατάσταση περιγράφεται να ήταν και η οδός Φλώρινα – Μοναστήρι, δηλαδή το τμήμα Εθνικής Οδού υπ. Αριθμ. 37. Τέταρτο κομμάτι, η υπ. Αριθμ. 38 Εθνική Οδός Φλώρινα – Κορυτσά, βρισκόταν σε μέτρια κατάσταση, ωστόσο σημειώνεται ότι οι κάτοικοι που χρησιμοποιούσαν αυτόν τον δρόμο δεν είχαν το

¹⁸⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 47

¹⁸⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 49

πολιτισμικό υπόβαθρο να κρίνουν την ποιότητα του δρόμου. Ανεξάρτητα από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού επισημαίνεται η στρατιωτική σημασία αυτής της οδού και η εμπορική δυνατότητα που παρείχε στην χώρα και ειδικά στην αγορά της Φλώρινας¹⁹⁰. Παράλληλα, δίνεται η πληροφορία πως το Αλβανικό κράτος κατασκευάζει μεγάλη οδό προς την Αδριατική, πράγμα που σημαίνει πως εάν η προς την Ελλάδα διάβαση ήταν δυσχερής όλο το εμπόριο θα στρεφόταν προς την Ιταλία. Το Υπουργείο συγκοινωνίας λόγω παλαιότερων παραινέσεων του Π.Κ. είχε αναθέσει την εργολαβία του δρόμου στην εταιρεία «Εργον», αλλά ελλείψει πιστώσεων τα έργα είχαν σταματήσει. Κάποια κομμάτια είχαν ολοκληρωθεί, αλλά αυτά που αφέθηκαν ημιτελή καταστρέφονταν¹⁹¹.

Μεγάλης σημασίας αυτή τη φορά για την περιοχή της Καστοριάς, ήταν η υπ. Αριθμ. 39 Εθνική Οδός, η οποία από την Καστοριά έφθανε μέχρι τα Αλβανικά σύνορα. Από την οδό αυτή εξυπηρετούνταν όλοι οι Καστοριανοί και τα χωριά μέχρι το Αμύνταιο, γιατί μόνο δι' αυτής οι κάτοικοι της Καστοριάς έρχονται σε επαφή με τη σιδηροδρομική αρτηρία Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου. Η πρόοδος του έργου επ' αυτής της οδού, βρισκόταν σε καλή κατάσταση, καθώς αναφέρεται πως μόλις είχαν αποπερατωθεί έργα από τον Αετό μέχρι το Σκλήθρο και ενώ ήταν σε καλό σημείο, οι εργασίες στο τμήμα Αμυνταίου – Αυχένος Νταουλίου¹⁹² και Ασπρογείων – Λεχόβου, σταμάτησαν λόγω οικονομικών δυσπραγιών. Το κομμάτι Δισπηλιό – Καστοριά ήταν σε αθλιότατη κατάσταση, τέτοια που ούτε «η τολμηρότερα φαντασία μπορεί να αναπαραστήσει». Δεν ήταν μόνο δυσχερής η διάβαση αυτού του δρόμου, αλλά και αρκετά επικίνδυνη. Γι' αυτήν την κατάσταση ήταν ευνόητα τα παράπονα των κατοίκων, των Συντεχνιών, των Σωματείων και όλων των Οργανώσεων.

Το σημείο ήταν καίριο αν αναλογιστεί κανείς ότι για να διανύσει κάποιος αυτό το κομμάτι πηγαίνοντας από την Καστοριά στο Αμύνταιο, έκανε τα ίδια έξοδα και τον ίδιο χρόνο με κάποιον που ταξίδευε από Αμύνταιο για Θεσσαλονίκη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα και την αύξηση των τιμών πρώτης ανάγκης, καθώς συχνά χρησιμοποιούνταν ο δρόμος της Κοζάνης, ο οποίος

¹⁹⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 49

¹⁹¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 50

¹⁹² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 52

είχε τριπλάσιο μήκος και στην περίπτωση που και αυτός ήταν σε κακή κατάσταση, η περιοχή αποκλειόταν και η διάβαση γινόταν μόνο με άλογα και «καμήλες»¹⁹³ και το χειρότερο ήταν πως δεν είχε διενεργηθεί ούτε μελέτη του τμήματος αυτού από το Κράτος. Υπό αυτές τις συνθήκες ο Π.Κ. θεωρούσε ότι η Καστοριά μέχρι το 1930 στερούνταν ουσιαστικά συγκοινωνίας και καθώς φαίνεται μέσα στην επόμενη πενταετία δεν θα ήταν δυνατή η κατασκευή δρόμων προς εξυπηρέτηση της περιφέρειας. Σημειώνεται, επίσης, πως ο δρόμος Νεστόριο – Αλβανικά σύνορα, ο οποίος δεν εξυπηρετούσε μεγάλο αριθμό ατόμων και δεν είχε τόσο μεγάλη σπουδαιότητα όσο ο προηγούμενος, υπαγόταν στη σύμβαση «Μακρή» και οι εργασίες στο σημείο αυτό προχωρούσαν κανονικά.

Άλλο πέρασμα μεγάλης σημασίας και κυρίως εμπορικής ήταν το τμήμα Βογατσικού – Καστοριάς, τμήμα της υπ. Αριθμ. 40 Εθνικής Οδού, το οποίο κι αυτό βρισκόταν σε πολύ κακή κατάσταση. Με αυτόν τον δρόμο επικοινωνούσαν τα γεωργικά κέντρα του Βογατσικού, του Άργους Ορεστικού και άλλων χωριών με την Καστοριά, επίσης επικοινωνούσε η Καστοριά με τον Σιδηροδρομικό Σταθμό Αμυνταίου και τα χωριά του Αμυνταίου με την σιδηροδρομική αρτηρία Θεσσαλονίκης – Μοναστηρίου. Ακόμα, με αυτόν τον δρόμο συνδέονται οι περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας. Για την αποκατάσταση αυτού του δρόμου είχαν διατεθεί το 1929 χρήματα από τον κρατικό προϋπολογισμό, τα οποία όμως δεν ήταν επαρκή για την ολοκλήρωση του έργου.

Καταγράφεται, ακόμη, η πλήρης καταστροφή, της στρατηγικής σημασίας, οδού Καστοριάς – Μπρεσνίτσης¹⁹⁴. Ο μόνος τρόπος διάβασης του συγκεκριμένου δρόμου ήταν με γαϊδούρια, όταν το επέτρεπαν οι καιρικές συνθήκες, καθώς γέφυρα στον ποταμό Αλιάκμονα, παρά τον Γάβρο, δεν υπήρχε. Ωστόσο, δεν θεωρούνταν πρώτης ανάγκης επισκευή δρόμου.

Πρόσφατο γεγονός, της Νομαρχίας Καλλιγιά (1929-1930), ήταν η ανακήρυξη της οδού Φλώρινας – Αλβανικά Σύνορα, από το Τρίγωνο, ως Εθνική Οδός. Η συγκεκριμένη δίοδος συνιστούσε πέρασμα εθνικής και

¹⁹³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 53

¹⁹⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 55

οικονομικής σημασίας, το οποίο διατηρούνταν σε ικανοποιητική κατάσταση χάρη στη φιλότιμη προσπάθεια των κατοίκων της πολυπληθούς περιοχής των Πρεσπών.

Όσον αφορά την Επαρχιακή Οδοποιία, υπάρχει μια εκτενής αναφορά με συγκεκριμένες πληροφορίες. Το 1928, πληροφορούμαστε πως δεν είχαν γίνει αξιόλογες προσπάθειες έργων, με εξαίρεση τη αρτηρία που συνέδεε την περιφέρεια της Πρέσπας με τις υπόλοιπες συγκοινωνιακές αρτηρίες¹⁹⁵. Το Ταμείο της Επαρχιακής Οδοποιίας Νομού Φλώρινας είχε προσλάβει μηχανικό για την εκτέλεση έργων μόλις το 1930 (11/2). Γενικά, παρατηρούνταν σημαντική έλλειψη προσωπικού στο γραφείο του Νομομηχανικού¹⁹⁶ και ο τελευταίος είχε προβεί και σε δηλώσεις, βάσει των οποίων η κατάσταση ήταν σε τέτοιο σημείο που το γραφείο δεν ήταν σε θέση να επιληφθεί τη σύνταξη μελετών επισκευών και συντηρήσεων των Επαρχιακών Οδών.

Η περιφέρεια στερούνταν και πρωτόγονου ακόμα επαρχιακού οδικού δικτύου, απαραίτητου όχι μόνο για τις ανάγκες των κατοίκων, αλλά και για στρατιωτικούς λόγους όπως προκύπτει από την αλληλογραφία του Υπουργείου Στρατιωτικών και του Γενικού Επιτελείου¹⁹⁷. Στη γενική αναφορά υπ. Αριθμ. 3394 παρατίθεται απόσπασμα της αναφοράς υπ. Αριθμ. 204/13-02-1930, στην οποία γίνεται λόγος για τους πόρους του Ταμείου Επαρχιακής Οδοποιίας. Για το οικονομικό έτος 1930 - 31 ο Π.Κ. σημειώνει πως τα έσοδα, αυτού του Ταμείου, στηρίζονταν κατά κύριο λόγο στο υπάρχον κεφάλαιο μετρητών χρημάτων αποταμιευμένων στην Τράπεζα. Η φορολογία, η οποία ήταν μια ακόμα πηγή οικονομικής ενίσχυσης, ήταν αβέβαιη.

Σε επίπεδο κοινοτικού οδικού δικτύου μνημονεύεται η φιλότιμη αρωγή του πληθυσμού και η προσωπική του εργασία, «όπως του κ. Βασιλάκου», καθώς και η προσωπική παρουσία του Π.Κ. και του Νομαρχιακού προσωπικού επί των έργων Φλώρινας και Καστοριάς, μετά από παρότρυνσή του Νομάρχη, τα οποία ήταν σημαντικά και διαμόρφωσαν καλές συνθήκες συγκοινωνίας.

¹⁹⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 56

¹⁹⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394 (11914), 16/02/1929, φ. 56

¹⁹⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 57

Όσον αφορά τον σιδηρόδρομο, οι εργασίες στον Σταθμό Φλώρινας τον χειμώνα του 1930 συνεχίζονταν κανονικά και υπήρχε η αισιοδοξία πως το προσεχές φθινόπωρο θα ξεκινούσε η λειτουργία του.

ΕΡΓΑ ΕΙΔΙΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑΣ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Μέχρι την ημερομηνία σύνταξης της υπό μελέτη αναφοράς (1930) δεν είχε συντελεστεί κανένα έργο του Ταμείου Ορεστιάδας. Το 1925 είχε παραχωρηθεί μετά από δημοπρασία η εκτέλεση αποχετευτικής διάφυρας στη λίμνη Ορεστιάδας, χωρίς όμως να σημειώνε κάποια πρόοδο το εν προκειμένω έργο, παρ' ότι η συμφωνία όριζε την αποπεράτωση του έργου το 1927. Το 1925 είχε υπολογιστεί η δαπάνη της κατασκευής στα 3.000.000 δρχ., 5 χρόνια μετά είχε επέλθει αύξηση 536.000 δρχ¹⁹⁸.

Ο μηχανικός Καστοριάς, κ. Καραπατάκης, μετά από έκθεση των λόγων της καθυστέρησης του έργου, είχε παρακινήσει την Επιτροπή του Ταμείου να προσκαλέσει την Εταιρεία να ορίσει εκ νέου χρονικό διάστημα αποπεράτωσης, το οποίο υπολογιζόταν περίπου 51 ½ μήνες, όπως φαίνεται και από τη δήλωση της Επιτροπής υπ. Αριθμ. 15/2-7-1929¹⁹⁹.

Άλλο έργο του Ταμείου, του οποίου υπολειπόταν το 1/3 της κατασκευής του (το 1930) ήταν η προσπάθεια μείωσης της στάθμης της λίμνης Ορεστιάδας κατά ένα μέτρο, προκειμένου να δημιουργηθούν καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Τέλος, προγραμματιζόταν η καταστροφή των παρόχθιων ελών και η τοποθέτηση κρητιδωμάτων.

Υπό εκτέλεση έργο ήταν η με την υπ. Αριθμ. 13831/21-3-1928 απόφαση του Υπουργείου Συγκοινωνίας εγκατάσταση ηλεκτροφωτισμού της πόλης της Καστοριάς με καταληκτική διορία αποπεράτωσης του έργου 14 μήνες. Οι δαπάνες, ύψους 1.300.000 δρχ. θα αντιμετωπίζονταν εκείνο το έτος από τον προϋπολογισμό, τα υπόλοιπα αναγκαία 2.000.000 δρχ. επρόκειτο να δανειοδοτηθούν από το Ταχυδρομικό Ταμειούτριο, όπως είχε εγκριθεί από το

¹⁹⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 62

¹⁹⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 62

Υπουργείο Συγκοινωνίας²⁰⁰. Το συνολικό κόστος υπολογιζόταν στα 4.000.000 δρχ. Παράλληλα, υπήρχε και σχετική μελέτη αξιοποίησης των υδάτων Σλίβενης (Κορομηλιάς) για παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος, όμως γι' αυτό το εγχείρημα δεν επαρκούσαν τα χρήματα.

Τέλος, το Ταμείο Υδρεύσεως - Εξυγιάνσεως Φλώρινας για τη διευθέτηση του διερχομένου χειμάρρου από την πόλη της Φλώρινας, ο οποίος προξενούσε πολλές καταστροφές κάθε φορά, ήταν το 1930 σε προκαταρκτικό στάδιο.

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ

Το 1919 με απόφαση του Π.Κ. καταλήφθηκε ένα εγκαταλελειμμένο οικοδόμημα στα Γρεβενά και δεσμεύτηκαν 3.000 δρχ, προκειμένου να επισκευαστεί και να λειτουργήσει ως ένα αξιοπρεπές Ειρηνοδικείο²⁰¹. Το ίδιο έτος έγινε δημοπρασία για την ανάθεση της επισκευής των φυλακών Γρεβενών, αλλά δεν προχωρούσαν οι διαδικασίες²⁰².

Παράλληλα, διενεργούνταν διαδικασίες στη Φλώρινα για την αξιοπρεπή κατάσταση των δικαστηρίων. Οι δαπάνες υπολογίζονταν περίπου στις 20.000 δρχ.. Προγραμματιζόταν μελέτη από μηχανικό, ώστε να υποβληθεί αίτηση για χορήγηση πίστωσης²⁰³.

Ακόμα, λόγω της πυρόληξης μέρους του Νομαρχιακού κτιρίου, το 1919 και της κατάληξης της Νομαρχίας στο ύπαιθρο, απαιτούνταν άμεση επισκευή. Το κόστος υπολογιζόταν περίπου στις 10.000 δρχ.. Μετά από άμεση ανάθεση σε έμπειρο μηχανικό από τον Π.Κ. η επισκευή είχε περατωθεί μέσα σε διάστημα δύο μηνών²⁰⁴.

Το 1930 λόγω της καθυστέρησης εγκατάστασης τηλεφωνικού δικτύου στη Φλώρινα αποφασίστηκε, από τη Νομαρχία, η τοποθέτηση 16 επιπλέον τηλεφωνικών γραφείων, στα χωριά.

²⁰⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 63

²⁰¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²⁰² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²⁰³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²⁰⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

Παλαίστρα	Σκοπιά	Πολυπόταμος
Κέλλη	Φλάμπουρο	Πλησεβίτσα
Μαχαλάς	Ατραπός	Παπαγιάννη
Μεσοχώρι	Μαρίνα	Ιτιά
Σκοπός	Αχλάδα	Μελίτη
Νεοχωράκι		

Μετά την αποπεράτωση των παραπάνω στόχος ήταν η ίδρυση τηλεφωνικών κέντρων στα παρακάτω χωριά τόσο για λόγους κρατικής και δημόσιας ασφαλείας, όσο και για τη διευκόλυνση των κατοίκων και της άσκησης των διοικητικών καθηκόντων:

Κ. Καληνίκη ²⁰⁵	Πολυπλάτανος	Νέος Καύκασος	Νίκη
Κλαδοράχη	Παρόρι	Εθνικό	Λεπτοκαρυά
Κρατερό	Μεσονήσι	Αρμενοχώρι	Σιταριά
Λόφοι	Άνω Υδρούσα	Κάτω Υδρούσα	Αμμοχώρι
Πέρασμα	Τριανταφυλλιά	Ψαράδες	Σφήκα

²⁰⁵ Τηρείται η ορθογραφία του κειμένου Καλλιγά

3.3 Λιποταξίες

Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην επιτακτική επιστράτευση είχε ανταποκριθεί και μεγάλη μερίδα του πληθυσμού των αντρών της Δυτικής Μακεδονίας. Στα πλαίσια της επιστράτευσης καταγράφηκε ένα φαινόμενο.

Τον Ιανουάριο του 1918²⁰⁶ παρατηρήθηκαν πολλά κρούσματα λιποταξίας και από τους μουσουλμάνους και από τους χριστιανούς στρατεύσιμους της Δυτικής Μακεδονίας. Ενώ, είχαν στρατευτεί με ενθουσιασμό προκαλώντας τον θαυμασμό των συμμάχων και την πεποίθηση ότι ο Μακεδονικός λαός έχει ελληνικά αισθήματα. Σε ερώτηση προς μουσουλμάνο λιποτάκτη τάγματος που είχε ιμάμη, ειπώθηκε πως ο ιμάμης ήταν ο πρώτος που αποχώρησε και γι' αυτό δεν ήταν υποχρεωμένος να απολογηθεί και ο ίδιος για την πράξη του. Αυτό, όμως, δεν ήταν εξακριβωμένο.

Οι λιποταξίες των Χριστιανών ήταν περισσότερες από τις λιποταξίες των μουσουλμάνων την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι λιποταξίες αποδίδονταν κατά κύριο λόγο σε δυσαρέσκεια, λόγω της μη προαγωγής των λιποτακτών σε αξιωματικούς. Οι περισσότεροι, όμως, μεταμελημένοι είχαν επιστρέψει και επικαλούμενοι οικονομικούς, οικογενειακούς και άλλους λόγους είχαν ζητήσει να επανενταχθούν. Ο Πρόεδρος των Γαλλικών αρχών της Δ. Μακεδονίας βάσει πληροφοριών απέδιδε τις λιποταξίες σε προπαγανδιστική κίνηση υπέρ του «τέως Βασιλιά». Ο ίδιος ανακοίνωσε πως στις στρατιωτικές ζώνες όποιος συλλαμβανόταν να δρα προπαγανδιστικά θα τουφεκιζόταν. Ο Π.Κ., όμως, πριν από αυτόν είχε αποστείλει εγκύκλιο με αυστηρά μέτρα προς αποτροπή προπαγανδιστικών φαινομένων.

Το πρόβλημα των λιποταξιών ουσιαστικά εστιαζόταν στο γεγονός ότι έπεφτε το εθνικό γόητρο της Ελλάδας στα μάτια των Συμμάχων. Ο Π.Κ. ως Γενικός Διοικητής εγκατεστημένος στην Κοζάνη προσπαθούσε ήδη από το 1916 να πείσει τις συμμαχικές δυνάμεις πως ο «Μακεδονικός λαός» συνδράμει καταλυτικά και τα γεγονότα αυτά προκαλούσαν δυσπιστία.

²⁰⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜ Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. προς Υπουργ. Στρατιωτικών, 16/01/1918, § 13

Γ' ΜΕΡΟΣ:

ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

1. Αφομοιωτική Εργασία

Η αφομοιωτική εργασία, όπως διαφαίνεται από τους φακέλους και τις αναφορές του Π.Κ. ήταν το σημαντικότερο θέμα στο οποίο έπρεπε να ενσκήψει το Ελληνικό Κράτος. Κάθε περιγραφή και ενημέρωση αποσκοπούσε στην παρακίνηση για εντονότερη αφομοιωτική προσπάθεια. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται οι προτάσεις του Π.Κ., σε διάφορους τομείς, οι οποίες καταδεικνύουν το σκεπτικό της αφομοιωτικής πολιτικής του στα ανακύπτοντα ζητήματα και στις συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στην περιοχή.

Την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Π.Κ., διέκρινε πως απειλή συνιστούσε ο πληθυσμός των Ρουμανίζοντων –και να αναλογιστεί κανείς πως οι ρουμανίζοντες, το 1918, συνιστούσαν τον ευκολότερα αφομοιώσιμο πληθυσμό²⁰⁷- και ως λύση θεωρούσε το να τους πείσουν ότι το Ελληνικό Κράτος είναι ικανό να προστατεύσει τα λαϊκά συμφέροντά τους²⁰⁸. Επιπλέον θα έπρεπε να επιδιώκεται η αποφυγή κάθε ευθείας δίωξής τους, γιατί κάτι τέτοιο θα τους συσπείρωνε. Φαινόμενο που παρατηρούνταν έντονα, κυρίως το 1919, όταν οι διοικούντες Έλληνες εκδήλωναν τυραννική διαγωγή απέναντι στον προς αφομοίωση πληθυσμό²⁰⁹.

Το 1917, για να διορθωθεί η κοινωνία της Δυτικής Μακεδονίας και να συντελεστεί αποτελεσματικά η αφομοίωση των διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων ο Π.Κ. πίστευε πως το κράτος έπρεπε να στραφεί, ουσιαστικά, στην άσκηση της εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας. Θεωρούσε πως αν το κράτος ήταν απροσωπώληπτο στην απονομή της δικαιοσύνης²¹⁰ και επιπλέον, ασκούσε ανιδιοτελή διοίκηση, τα αποτελέσματα θα ήταν ραγδαία²¹¹.

²⁰⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

²⁰⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5359, 18/10/1917, § 8

²⁰⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3141, 13/05/1919

²¹⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 1459, 22/03/1917, § 7

²¹¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919 (Από το σύνολο των αναφορών του Π.Κ. φαίνεται πως διαπνεόταν από την άποψη πως μια «πολιτική περιωπής» και η «χρηστή διοίκηση» θα είχαν ευεργετικά αποτελέσματα)

Στις παραπάνω αντιλήψεις ήταν προσηλωμένος και τις επαναλάμβανε και το 1918. Με τη διαφορά ότι πλέον η άσκηση εξουσίας και η λήψη μέτρων θα έπρεπε να ήταν αυστηρότερα. Για παράδειγμα, στο θέμα των απελάσεων των φερόντων επικίνδυνα φρονήματα, το 1918 πρότεινε την απέλαση ολόκληρης της οικογένειας και όχι του ατόμου που ενεργούσε αντεθνικά, αλλά με πολλή προσοχή για να μη γίνει το θέμα των απελάσεων²¹² αντικείμενο εκμεταλλεύσεων ή δικαιώματος ευρωπαϊκών επεμβάσεων. Αυτή η πρόταση, αργότερα, έγινε τολμηρότερη και ζητήθηκε από τον Π.Κ. η απομάκρυνση όλων των βουλγαρόφωνων πληθυσμών από τη Μακεδονία²¹³. Κίνηση, όμως, που δεν επιχειρήθηκε λόγω των διπλωματικών προβλημάτων που θα προκύπτανε.

Έτερος στύλος του αφομοιωτικού έργου, όπως προαναφέρθηκε, ήταν η απονομή της δικαιοσύνης αμερόληπτα. Τόνιζε, ιδιαιτέρως, την ανάγκη της λειτουργίας της Ειρηνοδικειακής Δικαιοσύνης²¹⁴. Στα Γρεβενά δεν είχε διοριστεί ειρηνοδίκης και στις άλλες περιοχές υπολειπούνταν οι δικαστικές διαδικασίες, καθώς με την επιστράτευση είχαν απομακρυνθεί πολλοί ειρηνοδίκης.

Το 1918, πρόσθεσε κάτι ακόμα ο Π.Κ.. Επισήμανε πως θα είχαν μεγαλύτερα αποτελέσματα αν μεριμνούσαν για την ψυχική οχύρωση των ανθρώπων, παρά με τις δαπάνες για την άψυχη οχύρωση²¹⁵. Δεν αποκλείονταν από τον ίδιο, πια, και τα βίαια μέτρα, προκειμένου να επιτυγχάνεται η υποταγή έστω και με «ψυχολογική τρομοκρατία.»

Συγκεντρωτικά, αυτά που ζητούσε άμεσα ο Π.Κ. το 1918 – 1920²¹⁶ για την αφομοιωτική εργασία στη Δυτική Μακεδονία ήταν:

- Η κατάρτιση λόχου επίλεκτων δασκάλων υπό αξιωματικούς Επιθεωρητές ή τουλάχιστον Επιθεωρητές ικανότατους.
- Η αποστολή αρκετών αναγνωσματοταγίων νέας μεθόδου.
- Η συλλογή πατριωτικών και παιδικών ποιημάτων.

²¹² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919 (απάντηση σε πρόταση του κ. Μαζαράκη για άτεγκτη απέλαση υπόπτων αντεθνικών φρονημάτων).

²¹³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

²¹⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14

²¹⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5359, 18/10/1917, § 10

²¹⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14

- Η ίδρυση τμήματος Νηπιαγωγών.
- Η αποστολή προσώπου για την οργάνωση σωμάτων προσκόπων -χωρίς να επιβαρυνθεί ο προϋπολογισμός του κράτους-.
- Η πληρέστερη οργάνωση των προσκόπων²¹⁷. Αποστολή ενθουσιωδών αξιωματικών για την οργάνωση των προσκόπων. Υλικά, όπως στολές και σκηνές. Τρία φορητά προκειμένου συνδεθούν οι πρόσκοποι όλης της περιφέρειας με συχνές μετακινήσεις κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Χρηματικό βοήθημα για τη συντήρηση του ήδη υπάρχοντος έργου.
- Να σταλούν ειρηνοδίκες και να αμείβονται καλά κυρίως αυτοί που υπηρετούν στη βορειοδυτική Μακεδονία.
- Η αποστολή ικανών ιερέων ή έστω ιεροκλήρυκων, καθώς δεν υπάρχει κανένας ιεροκήρυκας σε όλη τη Δυτική Μακεδονία
- Η καλλιέργεια αίσθησης ασφάλειας και ελευθερίας σε όλους, με την αποστολή ηθικών και προσοντούχων επιθεωρητών, χωρίς η ελευθερία αυτή να σημαίνει πως θα στρεφόταν εναντίον των εθνικών συμφερόντων²¹⁸.
- Η ενίσχυση των κοινοτήτων για την οικοδόμηση των διδακτηρίων. Αποστολή ενός αρχιτέκτονα μηχανικού. Χορήγηση εμβάσματος προς συμπλήρωση των χρημάτων που είχε συλλέξει το χωριό Βεύη Φλώρινας για την ανέγερση σχολείου.
- Η σύσταση συσσιτίων ή γεωργικών σχολείων. Παροχή χρηματικού κεφαλαίου και ικανών γεωπόνων, για τη δημιουργία 2 γεωργικών σχολών στην Πτολεμαΐδα και στην Εξισσό (Ξινό Νερό).
- Η εκλογή των καλύτερων μαθητών από τα βουλγαρόφωνα χωριά, με σκοπό να σταλούν να φοιτήσουν στα Λύκεια της Αθήνας.

²¹⁷ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, έκθεση προς Υπουργεία, 15/05/1919 & MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²¹⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5185, 16/07/1919, φ. 14

- Η παροχή σεβαστού επιδόματος, που να επισύρει την ευγνωμοσύνη προς το Κράτος, για την ανοικοδόμηση κατεστραμμένων σπιτιών²¹⁹.
- Η ίδρυση σε κάθε Επαρχία πρότυπων αγρόκηπων που θα μεταβάλλονταν σε πρακτικές σχολές, σταδιακά.
- Η δημιουργία ελληνικών συνοικισμών, όπως ενδιάμεσα στα άνω και κάτω Καϊλάρια που ήταν «τουρκόπολις». Επιθυμία είχαν εκδηλώσει και οι κάτοικοι της Βλάτσης, Κοζάνης και Κλεισούρας. Να σημειωθεί ότι, ο Π.Κ. αιτήθηκε την εγκατάστασή τους σε αγροτεμάχιο 50 στρεμμάτων του δημοσίου, αλλά η κεντρική εξουσία παρακώλυε την εξέλιξη.
- Η άμεση εφαρμογή της αγροτικής πολιτικής περί κολλήγων

Το 1930, ωστόσο διαπιστωνόταν πως η αφομοιωτική εργασία βρισκόταν σε «εμβρυώδη κατάσταση» ακόμα. Για τον λόγο αυτό, ο Π.Κ., πρότεινε μια εντατικότερη και συστηματικότερη «γλωσσική» και «ψυχική» (εννοεί την εθνική) αφομοίωση. Επαναλάμβανε την ανάγκη για δραστικότερα μέτρα, χωρίς φειδώ χρημάτων, ακόμα και σε βάρος των υπόλοιπων περιφερειών της Ελλάδας, καθώς προειδοποιούσε πως αυτές οι περιοχές για τις οποίες κάνει λόγο αν συνεχιστεί αυτή η κατάσταση δε θα παρέμεναν στα ελληνικά σύνορα.

Απαξιώνει απολύτως στα κείμενά του ο Π.Κ. την άποψη πως η παρέλευση χρόνου θα φέρει τα επιθυμητά αφομοιωτικά αποτελέσματα, απαντώντας στο επιχείρημα αυτό ότι θα προλάβαιναν άλλοι ικανότεροι από το Ελληνικό Κράτος²²⁰ να αφομοιώσουν αυτόν τον πληθυσμό. Προς επίρρωση της ιδέας του αυτής παρέθετε ένα παράδειγμα από την πρόσφατη τότε ιστορία. Υπενθύμιζε πως οι φανατικοί Βούλγαροι επί «Τουρκοκρατίας» εξαιτίας της Βουλγαρικής και ανθελληνικής προπαγάνδας δεν προέρχονταν από βουλγαρικές οικογένειες, αλλά από ελληνικές²²¹.

²¹⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²²⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 14

²²¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 15

Πιο συγκεκριμένα, για να ήταν αποτελεσματική η προσπάθεια του Ελληνικού Κράτους έπρεπε να διέπεται από τρεις βασικές αρχές²²² σύμφωνα με τον Π.Κ.

- Η αφομοιωτική εργασία δε θα έπρεπε να γίνεται αντιληπτή, αλλά να συντελείται κρυφά. Η θέση αυτή τεκμηριωνόταν από την ιδέα ότι εάν αντιληφθεί ο πληθυσμός-στόχος τις προθέσεις του Κράτους θα αντιδρούσε και θα ναυαγούσε η προσπάθεια. Ενώ, ακόμα, ίσως εξέθετε το Κράτος σε «διεθνείς περιπλοκές», εφόσον όλα γίνονταν γνωστά στη Βουλγαρία και στην Ευρώπη και μάλιστα πολλές φορές διαστρεβλωμένα. Έτσι, δε θα δίσταζαν να της προσάψουν την κατηγορία ότι καταπιέζει τους κατοίκους της, διότι είναι ένα ανελεύθερο Κράτος.
- Η χρήση μόνο «ήπιων μέσων» θα ήταν δυνατόν να επιφέρει αποτελέσματα, αφού η βία δημιουργεί ανεπιθύμητες καταστάσεις. Αποψη, την οποία με την πάροδο του χρόνου μετέβαλε διαπιστώνοντας την ανάγκη δραστικότερων μέτρων σε κάποιες περιπτώσεις.
- Η γενικώς σε εγρήγορση και ανταποκρινόμενη στα προβλήματα και στις ανάγκες των κατοίκων, «ισχυρή» πολιτεία είναι ένα καλό μέτρο, που προσφέρει τα μέγιστα στην αφομοίωση.

Οι δύο πυλώνες στους οποίους θα έπρεπε, εν τέλει, να στηρίζεται η αφομοιωτική προσπάθεια ήταν η εκπαίδευση και ο κλήρος²²³. Τέλος, άλλο αποτελεσματικό μέτρο θεωρούνταν οι προώθηση των επιγαμιών²²⁴. Στη συνέχεια, καταγράφονται ομαδοποιημένα οι προτάσεις του Π.Κ..

²²² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 16

²²³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02.1930, φ. 40

²²⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 389, 27/1/1916

1.1 Διοίκηση

Ένα σημαντικό εργαλείο αφομοίωσης, που ήδη καταγράφηκε, αλλά στη συνέχεια θα ιδωθεί πιο συγκεκριμένα, θεωρούνταν η οργάνωση της διοίκησης και η διάθεση ικανών διοικητικών υπαλλήλων.

Η παροχή των μέσων στους υπαλλήλους για να αποδείξουν την ικανότητα και τον ζήλο τους ήταν, επίσης, βασική παράμετρος. Πριν, όμως, από αυτό απαραίτητο ήταν να επιλεγούν και τα κατάλληλα άτομα, τα οποία θα θεωρούσαν την παρουσία και την εργασία τους στη Δυτική Μακεδονία ως εθνική και τιμητική αποστολή²²⁵ κι όχι ως εξορία και τιμωρία. Το Κράτος, σ' αυτό το κομμάτι έφερε μεγάλη ευθύνη και έπρεπε να αναθεωρήσει κάποια πράγματα. Τα Γυμνάσια Φλώρινας και Καστοριάς θεωρούνταν Γυμνάσια Δ' κατηγορίας, άρα και ο Γυμνασιάρχης υστερούσε γοήτρου έναντι των συναδέλφων του. Οι δικαστικοί και οι χωροφύλακες της Δυτικής Μακεδονίας δεν απολάμβαναν τα προνόμια των δικαστικών και των χωροφυλάκων των άλλων περιοχών. Αυτά ήταν κάποια παραδείγματα της κακής διαχείρισης της στελέχωσης της περιοχής αυτής.

Συγκεκριμένα για το θέμα των υπαλλήλων προτεινόταν²²⁶:

- Ο χρόνος υπηρεσίας τους στα ξενόφωνα χωριά να υπολογίζεται διπλάσιος για τη σύνταξη ή την προαγωγή τους.
- Ο μισθός να είναι διπλάσιος.
- Να εξυψωθεί το γόητρο των θέσεων εργασίας στα ξενόφωνα χωριά και στα παραμεθόρια.
και
- Η εργασία σε αυτά τα μέρη να είναι ορισμένου εκ των προτέρων χρόνου.

Η διοίκηση κατά τον Καλλιγά όφειλε να είναι σε κάθε περίπτωση «χρηστή» και να αντιμετωπίζει τις καταστάσεις ψύχραιμα και ωφέλιμα για το εθνικό

²²⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3776, 29/08/1917, à 11 & αναφ., προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, à 14 & MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²²⁶ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

συμφέρον κι όχι για το προσωπικό όπως έπραττε τότε ο «φαυλοκράτης Βουλευτής» Λιούμπης.

Ο Π.Κ. όταν έκανε λόγο για χρηστή διαχείριση και διοίκηση, πρότεινε:

- Στους απελαθέντες ή αποδημήσαντες που επανήλθαν να παραχωρηθούν να κτήματά τους, προκειμένου να αντιληφθούν πως το ελληνικό κράτος διάκειται φιλικά προς αυτούς και να αποφευχθεί όσο το δυνατόν κάποια επιβλαβής εθνικά εκδήλωσή τους. Συγκεκριμένα, το 1919, είχε ανακύψει αυτό το θέμα με τους παλιννοστούντες Ζαγοριτσαναίους (Ζαγορίτσανη → Βασιλειάδα Καστοριάς).
- Ο προϊστάμενος των υπηρεσιών να εξασφαλίζει την αρμονία μεταξύ των υπαλλήλων.
- Οι υπάλληλοι να είναι αξιοπρεπείς και οι υπηρεσίες να στεγάζονται κι αυτές με τη σειρά τους σε αξιοπρεπή οικοδομήματα. Ανάγκη, ιδιαίτερη, υπήρχε στην Κοζάνη, στην Πτολεμαΐδα και στην Καστοριά. Σ' αυτές τις επαρχίες υπήρχαν ημιτελή οικοδομήματα προορισμένα για τη στέγαση δημόσιων υπηρεσιών, για τα οποία απαιτούνταν μέριμνα.
- Να δημιουργηθούν κεντρικές φυλακές σε κάθε περιφέρεια και μικροφυλακές, καθώς η υπάρχουσα κατάσταση των φυλακών ήταν «απάνθρωπη»²²⁷.
- Να έχει ο προϊστάμενος της αφομοιωτικής εργασίας την ελευθερία να ανταποκρίνεται στις άμεσες ανάγκες και να έχει το περιθώριο να αποκλίνει ενίοτε από τον Τύπο του Νόμου όταν είναι σκόπιμο²²⁸. Επιπλέον, να του παρέχονται τα μέσα μετακίνησής του. Τον Π.Κ. τον εξυπηρετούσαν οι Γάλλοι, στις ανάγκες μετάβασής του σε διάφορες περιοχές. Το Υπουργείο Στρατιωτικών της Γαλλίας είχε παραχωρήσει ένα αυτοκίνητο για να εξυπηρετείται ο Π.Κ., αδυναμία σημαντική για το έργο των αρχών της ελληνικής πλευράς.

²²⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²²⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

1.2 Οικονομία

Ο Π.Κ. επικαλούμενος την προσωπική του άγνοια επί των αναγκαίων και αποτελεσματικών οικονομικών και γεωργικών μέτρων, ώστε να αναπτυχθεί η περιφέρεια, η οποία κατά κύριο λόγο ήταν γεωργική, πρότεινε στην κυβέρνηση να ζητήσει από τους Αθανασιάδη και Τάσιο, Νομογεωπόνος ο πρώτος και Επιμελητής Γεωργίας Καστοριάς ο δεύτερος, να υποβάλλουν λεπτομερή έκθεση για την κατάσταση και τα απαραίτητα ληπτέα μέτρα²²⁹, εφόσον εκείνοι γνώριζαν καλύτερα την περιφέρεια, ήταν ικανοί και καλοί υπάλληλοι.

Μια πρόταση, του Π.Κ., για την αύξηση της παραγωγής, ήταν η μελέτη της εισαγωγής της μηχανικής καλλιέργειας και των χημικών λιπασμάτων, τελείως άγνωστων πραγμάτων στην περιφέρεια. Αυτά σε συνάρτηση με τη διευθέτηση των χειμάρρων, την εκτέλεση αποξηραντικών και αντιπλημμυρικών έργων.

Όλα αυτά, υπήρχε η πεποίθηση, πως θα έδιναν στους κατοίκους κίνητρα, ώστε να αγαπήσουν τον τόπο και να δείξουν, οι ρευστών φρονημάτων, πληθυσμοί εμπιστοσύνη στην Ελλάδα.

1.3 Εκπαίδευση

Η πιο αποτελεσματική και δοκιμασμένη λύση για τους κινδύνους που ελλόχευαν από την παρουσία «αλλόγλωσσων» και «ξενόφωνων», σύμφωνα με τον Π.Κ ήταν ο θεσμός της Εκπαίδευσης, συμπεριλαμβάνοντας το έμψυχο και το άψυχο υλικό του Σχολείου²³⁰. Το ζήτημα της Εκπαίδευσης ήταν καίριο και άμεσα συνυφασμένο με το «μέγα αφομοιωτικό πρόβλημα». Θεωρούνταν η εκπαίδευση αν όχι το μοναδικό, το αποτελεσματικότερο μέσο εκπολιτισμού και κυρίως η βαθμίδα του Δημοτικού²³¹. Οι δάσκαλοι θεωρούνταν οι φορείς του ελληνικού πνεύματος που θα φώτιζαν τους πληθυσμούς της Δυτικής Μακεδονίας, γράφει ο Καλλιγιάς τον Φεβρουάριο του 1918²³².

²²⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 81

²³⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 4 & ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 25

²³¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 17

²³² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, â 14

1.3.1 «Διδακτήρια»

Σύμφωνα με τον Π.Κ ο θεσμός της εκπαίδευσης και συγκεκριμένα η μέριμνα για τα διδακτήρια διαδραμάτιζε καίριο ρόλο στην αφομοιωτική πολιτική του κράτους κυρίως στην περιοχή της περιφέρειας Φλώρινας και της Επαρχίας Καστοριάς.

Το αίτημα της αποπεράτωσης, της επισκευής και της αύξησης των Σχολείων ή «διδακτηρίων», όπως σημειώνει ο ίδιος ήταν παραπάνω από εκπαιδευτικοί, παιδαγωγικοί, ηθικοί ή λόγοι σχολικής υγιεινής. Στην επιστολή του προς το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων στις 11/10/1929²³³ απαιτούσε ιδιαίτερη φροντίδα για τα σχολικά κτίρια εξαιτίας της «συνθέσεως του πληθυσμού και της ψυχολογίας των κατοίκων, «ξενόφωνων ως επί το πλείστον»²³⁴ για τους οποίους το Κράτος όφειλε «εντατική προσοχή».

Η παρουσία ενός μεγαλόπρεπου και ευπρεπούς κτιρίου θα σκούσε «τεράστια επιβολή», ειδικά στο ύπαιθρο και επιπρόσθετα θα καλλιεργούσε το αίσθημα ότι το Κράτος νοιάζεται και ενδιαφέρεται. Η προβολή των οικονομικών δυσχερειών ερμηνευόταν από τους κατοίκους μέχρι και ως έχθρα. Ο Π.Κ. υπογράμμισε ιδιαιτέρως και έστρεψε τον λόγο παρακλητικά, τονίζοντας τη σοβαρότητα της στάσης της πολιτείας απέναντι στο θέμα της μέριμνας για τα σχολικά κτίρια, καθώς η άρνηση, επιπλέον, λαμβανόταν ως κακή γνώμη την οποία πίστευαν οι ξενόφωνοι πως έχει το Κράτος γι' αυτούς και συγκεκριμένα είχαν την πεποίθηση πως η άρνηση οφειλόταν στο γεγονός ότι τους θεωρούσε «Β Ο Υ Λ Γ Α Ρ Ο Υ Σ»²³⁵.

Αυτή την κακή κατάσταση των ελληνικών σχολείων την εκμεταλλεύονταν πράκτορες του βουλγαρικού κομιτάτου και άλλοι που τύγχαναν ίδιων ιδεών, με αποτέλεσμα να γίνεται πολύ κρίσιμη. Ήταν ανάγκη να μειωθούν ή ακόμα και να περικοπούν οι αρωγές σε άλλες εκπαιδευτικές περιφέρειες, προκειμένου να βρεθεί κάποια λύση για τη Δυτική Μακεδονία.

²³³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 1

²³⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 1

²³⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 5 & ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 26

Αυτό το πρότεινε όχι γιατί αγνοούσε τις ανάγκες των άλλων περιφερειών, αλλά γιατί η περιφέρεια Φλώρινας είχε τις ίδιες ανάγκες ακριβώς και επιπλέον εθνικούς σοβαρούς λόγους²³⁶. Τους λόγους αυτούς ο Π.Κ. τους θεωρούσε λόγους κρατικής ασφάλειας²³⁷.

Τονίζοταν πως για τους βουλγαρόφωνους η Κυβέρνηση, δε θα έπρεπε να ιδρύσει ιδιαίτερα ή ξεχωριστά Λύκεια, αλλά να προωθήσει τον συγχρωτισμό των παιδιών με τους ελληνόφωνους μαθητές. Αυτό θα οδηγούσε και στην σταδιακή εγκόλπωση των ελληνικών ιδεών και αισθημάτων. Ένα τέτοιο παράδειγμα μαθητή ήταν ο Μεθόδιος Ζήπας από το Πάτελι (Άγιο Παντελεήμονα).

Ένας τρόπος ενίσχυσης της ελληνομάθειας του πληθυσμού, που πρότεινε ο Π.Κ. ήταν η προσπάθεια παραμονής των εξατάξιων Διδασκαλείων στην περιοχή, ακόμα και σε χαμηλής ποιότητας κτιριακές εγκαταστάσεις, καθώς έτσι θα δινόταν η ευκαιρία να φοιτήσουν τα παιδιά της περιφέρειας, τα οποία υπό άλλες συνθήκες δε θα αποφάσιζαν να απομακρυνθούν για να σπουδάσουν²³⁸. Υπογραμμίζεται έντονα η άποψη πως η παρουσία εκπαιδευτικών καταγόμενων από αυτήν την περιοχή θα ήταν εθνικά πολύ ωφέλιμο, γιατί οι καταγόμενοι «εκ της Παλαιάς Ελλάδας» δάσκαλοι, μη γνωρίζοντας τα δεδομένα δεν προσφέρουν τα δέοντα.

Στην υπ. Αριθμ. 3394 Γενική Έκθεση, αλλά και σε προηγούμενες²³⁹, διατυπώνεται η ανάγκη και η αίτηση ενός εκατομμυρίου δραχμών για τον πλουτισμό των σχολείων με εποπτικά μέσα, κυρίως των σχολείων που βρίσκονταν σε ξενόφωνα χωριά, διότι με αυτόν τον τρόπο θα ενισχυόταν η γλωσσική αφομοίωση των μαθητών²⁴⁰. Το αίτημα αυτό φαινόταν επιτακτικό, καθώς ο Π.Κ. παραθέτει μια προσωπική του εμπειρία από συνομιλία του με παιδί της περιοχής, το οποίο ενώ μιλούσε άριστα ελληνικά, σε σχετική ερώτηση του Π.Κ. απάντησε πως «ο κάβουρας είναι ένα ζώον πράσινο σαν μεγάλο

²³⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 5

²³⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 6

²³⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 20/21

²³⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²⁴⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 31

άλογο». Από τα σχολεία, ακόμα, έλειπαν και τα στοιχειώδη όπως θρανία, για τα οποία ζητούνταν μέριμνα²⁴¹ και σχετική πίστωση.

Ο Π.Κ., τον Φεβρουάριο του 1930, εισηγούνταν την ίδρυση στον Νομό Φλώρινας, τουλάχιστον δύο, Επαγγελματικών Σχολείων, Βιοτεχνικών ή Γεωργικών, καταργώντας τα ημιγυμνάσια στο Βογατσικό και στο Νυμφαίο²⁴². Την πρόταση αυτή την στήριζε στην άποψη πως τα ήδη υπάρχοντα εκπαιδευτήρια διαμόρφωναν ανθρώπους που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν μόνο σε θέσεις του δημοσίου, ενώ τα προτεινόμενα θα κατήρτιζαν τους μαθητές έτσι ώστε να γίνουν παραγωγικά στελέχη της κοινωνίας. Ακόμα, με την υπ. Αριθμ. 14016 Έκθεσή του προς το Υπουργείο Παιδείας, στις 9 Οκτωβρίου 1929 υποδεικνύονταν η αναγκαία ίδρυση κατώτερων Γεωργικών Σχολών, έστω και χωρίς οικοτροφεία παράλληλα λειτουργούντα, στη Μελίτη, το Αμύνταιο, το Άργος Ορεστικό και τη Μεσοποταμία.

1.3.2 Επιμέρους προτάσεις για την εκπαίδευση

Ο Π.Κ. κάνει ιδιαίτερη έκκληση προς τους φορείς μέσω των αναφορών του για την δέουσα προσοχή που έπρεπε να δοθεί στο ζήτημα των «αλλόγλωσσων» και των «ελληνόφωνων αλλόγλωσσων» από την Ελληνική Διοίκηση, προκειμένου να ταχθούν υπέρ της Ελλάδας, καθώς επρόκειτο για ένα επιρρεπές και ευάλωτο σε προπαγάνδες ανθρώπινο δυναμικό²⁴³.

Ένα ζήτημα για το οποίο ήταν ανάγκη να μεριμνήσει το σχολείο ήταν η χρήση της Ελληνικής γλώσσας καθ' όλη τη διάρκεια του σχολικού προγράμματος, η απλούστευσή της κι όχι ο στείρος «σχολαστικισμός» (εννοεί τη χρήση καθαρεύουσας, αντί της καθομιλουμένης δημοτικής), που δε βοηθούσε τα παιδιά. Θα έπρεπε να βρεθεί τρόπος, εν τέλει, τα παιδιά να προτιμούν να χειρίζονται τα ελληνικά και να «περιφρονούν» τις άλλες γλώσσες²⁴⁴.

²⁴¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²⁴² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 40

²⁴³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02.1930, φ. 6

²⁴⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

Υπήρχε, ακόμα, η πρόταση να μεριμνήσει το κράτος, ώστε στον χώρο του σχολείου τα παιδιά σε όλη τη Δυτική Μακεδονία να είναι ενδεδυμένα ευπρεπώς με στολή που θα τους παρείχε το κράτος και επιπλέον να γευματίζουν στο σχολείο με κρατικά έξοδα. Σχετικά με τον επισιτισμό των παιδιών είχε διενεργηθεί η συλλογή χρημάτων από τους πληθυσμούς της Μακεδονίας, προκειμένου να στηριχτεί αυτή η προσπάθεια χωρίς να επιβαρυνθεί ο κρατικός προϋπολογισμός.

Χρήσιμο θα ήταν να παρέχονται βραβεία στους επιμελείς, να αποδίδονται υποτροφίες στους άριστους μαθητές και μαθήτριες και να προωθούνται στην Αθήνα για περαιτέρω σπουδές και παράλληλο «φανατισμό» υπέρ των Ελληνικών ιδεών²⁴⁵. Μεγάλη αξία αποδιδόταν στις θερινές εκδρομές. Αυτές θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ενισχυτικά στην εκμάθηση της ελληνικής και στον εκπολιτισμό των «μακεδονοπαίδων». Όλα αυτά, όμως, υπό την επίβλεψη ενός καλού Επιθεωρητή που θα διενεργούσε συχνότερες επιθεωρήσεις και θα ανταμειβόταν γι' αυτό. Τέλος, οι σχολικές γιορτές προτεινόταν ως ενισχυτικός παράγων της αφομοιωτικής προσπάθειας και η δημιουργία στα πλαίσια του σχολείου σχολικού κήπου.

1.3.3 Διδακτικό προσωπικό

Την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ο Π.Κ. έκανε ιδιαίτερη έκκληση προς την κεντρική εξουσία να τροφοδοτήσει κυρίως τα βόρεια μέρη της Δυτικής Μακεδονίας με άξιους δασκάλους. Επιτακτική εκδηλωνόταν η ανάγκη μέριμνας και φροντίδας των Γρεβενών.

Ως Γενικός Διοικητής είχε ζητήσει 100 δασκάλους με αξιωματικό Επιθεωρητή προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες της περιοχής. Η πραγματική επιθυμία του ήταν η αποστολή ενός λόχου δασκάλων, ο οποίος θα επέφερε θαυμαστά αποτελέσματα. Το Στρατηγείο ήταν σύμφωνο, αλλά η πρόταση, εντέλει, δεν υλοποιήθηκε. Στερούμενος τους δημοδιδασκάλους ο Π.Κ. χρησιμοποιούσε την χωροφυλακή για τον εκπολιτισμό και την καλλιέργεια του πληθυσμού²⁴⁶. Αν υπήρχε όμως ένα κίνητρο, όπως η

²⁴⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

²⁴⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, προς Πρόεδρο Κυβέρνησης, 24/02/1918, § 14

ανταμοιβή των καλών δασκάλων θα προσελκύνονταν προσωπικό και θα δινόταν ένα ισχυρή ώθηση για βελτίωση της απόδοσής τους²⁴⁷. Την παροχή αξιόλογου ποσού μισθού στους δασκάλους που υπηρετούσαν τα ακριτικά μέρη, την είχε προτείνει, επίσης, πολλές φορές ο Π.Κ.

Εκτός από τις οικονομικές απολαβές, τις οποίες έπρεπε να εξασφαλίσει το Κράτος για τους δημοδιδασκάλους, καίριο και άκρως επιβεβλημένο ήταν να επιλεγούν για την περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας άτομα που δε θα ήταν απλώς «ύψιστης σοβαρότητας κοινωνικοί και εκπολιτιστικοί παράγοντες», αλλά θα θεωρούνταν τα πρόσωπα που θα αφομοίωναν «τα αλλογενή στοιχεία» και οι πολυτιμότεροι βοηθοί της Διοίκησης, παραπάνω κι από τους κοινοτάρχες και από τις αστυνομικές αρχές και από τους ιερείς²⁴⁸. Η ιδέα αυτή, είχε καταλήξει ως εισήγηση στο «Σ. Υπουργείο» για την απομάκρυνση των μεγάλων σε ηλικία, των στερούμενων ενθουσιασμό και των ακατάρτιστων δασκάλων και την αντικατάστασή τους από τους άριστους του Ελληνικού Διδασκαλικού Κόσμου²⁴⁹. Στο αίτημα αυτό η Προσωρινή Κυβέρνηση φαίνεται πως είχε δεσμευτεί στον Νομάρχη Φλώρινας.

Συνοπτικά, οι διδάσκαλοι, ενθουσιώδεις σκαπανείς των Εθνικών Ιδεών, καλώς αμειβόμενοι, με καλά βιβλία σε απλή γλώσσα, με πρακτικές γνώσεις, με συνεργούς αεικίνητους Επιθεωρητές θα παρήγαγαν πολύ θετικά Εθνικά αποτελέσματα και θα «προσηλύτιζαν» πολλούς στην Ελληνική Ιδεολογία και από την μερίδα των αλλοφύλων.

1.4 Στρατολογία

ΓΕΝΙΚΑ

Ο Π.Κ. πρότεινε αφομοιωτικά μέτρα και για τον στρατό. Συγκεκριμένα, τα Μακεδονικά Συντάγματα θα ήταν καλό να παραδίδονται σε ψυχολόγους αξιωματικούς και να γυμνάζονται μακριά από τη Μακεδονία. Οι

²⁴⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²⁴⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 33

²⁴⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 34

βουλγαρόφωνοι να γυμνάζονται στη Σμύρνη και οι μουσουλμάνοι στην Κρήτη.

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ

Οι μουσουλμάνοι συνιστούσαν μια μερίδα πληθυσμού που με τον κατάλληλο χειρισμό τους από το Ελληνικό Κράτος, θα ήταν πολύ χρήσιμη (βλ. Ενότητα 1. Δημογραφική και Εθνολογική Σύσταση). Κάποιες προτάσεις για να εξασφαλιστεί η αφοσίωσή τους στις ελληνικές αρχές ήταν η παρακάτω²⁵⁰:

- Να δημιουργηθούν τάγματα με μουσουλμάνους, τα οποία θα τα σκέπαζε η σημαία της ημισελήνου.
- Κάθε τάγμα από αυτά να έχει τον μιάμη του.
- Ως στελέχη των ταγμάτων αυτών να προτιμώνται αξιωματικοί και υπαξιωματικοί Τουρκομαθείς.
- Να προαχθούν σε υπαξιωματικούς οι ευφρέστεροι από αυτούς.
- Να επιτραπεί το φέσι.
- Στα μουσουλμανικά τάγματα να καταταχθούν Τουρκομαθείς Έλληνες που θα λειτουργούσαν ως κατάσκοποι.

²⁵⁰ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. προς Υπουργ. Στρατιωτικών, 25/08/1917, § 12 & MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

1.1 Κλήρος

Το 1918, είχε γίνει έκκληση από τον Γενικό Διοικητή Δυτικής Μακεδονίας να αυξήσει τις αποδοχές των ιερέων και των μητροπολιτών, γιατί ευρισκόμενοι σε ανάγκη οι κληρικοί, διάγοντας μη αξιοπρεπή βίο, προέβαιναν σε «αντιπροσηλυτιστικές πράξεις», όπως την αίτηση αμοιβής 300 δρχ. από τους χωρικούς για να λειτουργήσουν. Πρόβλημα χρηματισμού πρόκυπτε και με την απαγόρευση του Υπουργείου να χειροτονούνται ιερείς. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να χάνεται ο προσήκων σεβασμός προς τον κλήρο και να βάλλεται η αφομοιωτική προσπάθεια.

Ενώ, αντίθετα, οι Βούλγαροι και οι Ρουμάνοι όχι μόνο πλήρωναν αδρά τον κλήρο, αλλά και χρημάτιζαν και δωροδοκούσαν τον λαό²⁵¹. Για τον λόγο αυτό, ο ίδιος ο Π.Κ., είχε χορηγήσει επιδόματα στους κληρικούς, προκειμένου να μην εκτίθεται η ελληνική πλευρά.

Ωφέλιμο, κατά τον Π.Κ. θα ήταν η απομάκρυνση από τη Δυτική Μακεδονία όλων των Μητροπολιτών, καλών και κακών, και η επάνδρωση του τόπου με ανθρώπους που δεν εμπλέκονταν με τα εθνικά προβλήματα του παρελθόντος. Θα έπρεπε να περισυλλεγούν οι καλύτεροι ιερείς της Ελλάδας και να τεθούν σε αργία όλοι οι τέως σχισματικοί, με μέριμνα Δημοσίου και μισθοδοσία αξιοπρεπή²⁵². Ήταν έντονη η πεποίθηση πως αν δαπανιούνταν ποσά επί μία δεκαετία για την εκπολιτιστική πολιτική της Δυτικής Μακεδονίας, τουλάχιστον, οι Χριστιανικοί πληθυσμοί θα αφομοιώνονταν πλήρως. Η θρησκεία ήταν ανέκαθεν όργανο εκπολιτισμού και θα ήταν «έγκλημα» αν δεν το αξιοποιούσαν, σύμφωνα με τον Π.Κ..

Ο κλήρος σε συνδυασμό με την εκπαίδευση ήταν τα δύο μέσα με τα οποία υπήρχε ελπίδα να συντελεστεί η αφομοίωση²⁵³. Για τον λόγο αυτό προτεινόταν, επιπλέον, να μεριμνήσει η πολιτεία για την μόρφωση των ιερέων, γιατί ένας μορφωμένος κληρικός θα ασκούσε πολύ περισσότερη επιρροή από έναν αμόρφωτο, αλλά να μορφώνονταν «ελληνοπρεπώς», καθώς

²⁵¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

²⁵² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

²⁵³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 40

έτσι θα μπορούσε η Πολιτεία, τρόπον τινά, να εκμεταλλευτεί το θρησκευτικό αίσθημα του λαού²⁵⁴.

Παράλληλα με αυτήν τη δράση, οι μορφωμένοι και συγκεκριμένα στα γεωργικά θέματα ιερείς θα μπορούσαν να φανούν αρωγοί στην γεωργική ανάπτυξη του τόπου και στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου²⁵⁵. Οι ιερείς ήταν πρόσωπα περιβεβλημένα με κύρος, άρα οποιαδήποτε παραίνεση, όπως για τη δημιουργία συνεταιρισμών και για άλλα αγροτικά θέματα, θα ήταν δεκτή από τους χωρικούς²⁵⁶.

Για την κατάρτιση των ιερέων σε αυτά τα πλαίσια παρέθετε ο Νομάρχης Καλλιγιάς και λύση. Στο χωριό Σλίβενη Καστοριάς (Κορομηλιά), δύο ώρες μακριά, τότε, από την πόλη, υπήρχε η Ιερά Μονή του Αγίου Νικολάου (υπάρχει μέχρι σήμερα, 2016), η οποία είχε καταστραφεί από τους κομιτατζήδες, αλλά με την οικονομική υποστήριξη και την άοκνη φροντίδα του Μητροπολίτη Καστοριάς κ. Ιωακείμ είχε ανεγερθεί εκ θεμελίων η Εκκλησία και ένα μεγάλο κτίριο, προορισμένο για λειτουργία Γεωργικής Σχολής με οικοτροφείο. Δέκα αίθουσες και άλλα μικρά διαμερίσματα ήταν στη διάθεσή του Δημοσίου, γι' αυτόν τον σκοπό. Με 50.000 δρχ., επιπλέον τελικά έξοδα, ήταν δυνατόν να φτάσει σε ικανοποιητική λειτουργική κατάσταση. Η ίδια η Μονή είχε ιδιόκτητα 250 στρέμματα, τα οποία υπολογιζόταν πως ετησίως θα προσέφεραν αυτό το ποσό με αφαιρεμένα τα έξοδα καλλιέργειας. Το Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο και ο Μητροπολίτης ήταν πρόθυμοι και δεσμεύονταν για την παραχώρηση του χώρου, ωστόσο από τα κεντρικά κωλυσιεργούσαν τις διαδικασίες.

Στη Γενική Έκθεση αναφέρονται και λεπτομερείς προτάσεις επί του θέματος, σχετικά με τη λειτουργία, το πρόγραμμα και τα εσωτερικά θέματα. Όσον αφορά τη διοίκηση προτεινόταν να ανατεθεί σε τριμελή επιτροπή που θα τη συνιστούσαν ο Μητροπολίτης κος Ιωακείμ, ο Έπαρχος Καστοριάς και ο Επιθεωρητής της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Τα μαθήματα θεωρούνταν ωφελιμότερο να είναι, ως επί το πλείστον, γεωργικά θεωρητικά, αλλά κυρίως πρακτικά. Μέρος του προγράμματος θα αποτελούσαν και ιερατικά μαθήματα,

²⁵⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 42

²⁵⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 42

²⁵⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 43

καθώς επίσης και πρακτική εξάσκηση τέλεσης μυστηρίων, κηρύγματος και ερμηνείας Ευαγγελίου. Το ανώτερο προσωπικό θα ήταν αρκετό να συγκροτείται από τρεις αποσπασμένους καθηγητές, με κίνητρο ένα ιδιαίτερο επίδομα, από τους οποίους ο ένας θα έπρεπε να ήταν γεωπόνος, ο δεύτερος φιλόλογος και ο τρίτος ένας μορφωμένος κληρικός με έναν βοηθό κληρικό ως καθοδηγητή στα θέματα λατρείας²⁵⁷. Προτεινόταν, ακόμα και κατώτερο προσωπικό. Δηλαδή, ένας «αρχιεργάτης μορφωμένος», ένας μάγειρας κι ένας «υπηρέτης» για τις δουλειές που δε θα μπορούσαν να κάνουν οι τρόφιμοι. Οι μαθητές με τη σειρά τους θα γίνονται δεκτοί μετά από απόφαση της Διοικητικής Επιτροπής. Δικαίωμα εισόδου θα είχαν όσοι ήταν άνω των 17, είχαν ολοκληρώσει επιτυχώς το εξατάξιο Δημοτικό, κατάγονταν από τη Φλώρινα, ίσως και από την Πέλλα, είχαν κτηματική περιουσία 35.000 δρχ. και θα ανήκαν σε οικογένειες που είχαν ξεκάθαρο Ελληνικό φρόνημα²⁵⁸. Ο συνολικός αριθμός των εισακτέων θα ήταν 35 και η φοίτηση θα διαρκούσε 3 έτη με δωρεάν διαμονή και σίτιση. Με την είσοδό τους στη Σχολή θα χειροτονοούνταν αναγνώστες και θα υποχρεούνταν να τοποθετηθούν ως ιερείς στα χωριά από τα οποία κατάγονταν μετά την ολοκλήρωση των εκεί σπουδών τους. Αυτό, όμως ήταν ένα θέμα για το οποίο θα έπρεπε να εκφέρει γνώμη και η Ιερά Σύνοδος της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Καταλήγοντας το θέμα περί ιδρύσεως της Γεωργικής Σχολής στη Μονή του Αγίου Νικολάου γίνεται μια σύνοψη των εξόδων, κατά προσέγγιση, της ίδρυσης και λειτουργίας της²⁵⁹, σύμφωνα με τον Π.Κ..

²⁵⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 44

²⁵⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 45

²⁵⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 47

ΠΡΩΤΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΠΟΣΟ (δρχ.)
Επισκευή Κτιρίου	50.000
Επίπλωση	125.000
Γεωργικά Εργαλεία	30.000
Κτήνη	70.000
ΣΥΝΟΛΟ	275.000

Πίνακας 14. Έξοδα πρώτης εγκατάστασης Γεωργικής Σχολής Κορομηλιάς

ΜΙΣΘΟΙ ΕΤΗΣΙΩΣ	ΠΟΣΟ (δρχ.)
Παιδονόμος	12.000
Μάγειρος	7.200
Υπηρέτης	4.800
Αρχιεργάτης με ποσοστά από την εκμετάλλευση του κτήματος	6.000
ΣΥΝΟΛΟ	30.000

Πίνακας 15. Ετήσια μισθοδοσία υπαλλήλων Γεωργικής Σχολής

ΓΡΑΦΕΙΑ	ΠΟΣΟ (δρχ.)
Προσωπικού και Μαθητών	150.000
Πλυστικά και απρόοπτα	40.000
ΣΥΝΟΛΟ	220.000

Πίνακας 16. Έξοδα εξοπλισμού

1.2 Μετανάστες και εκβουλαρισμός

Το ρηθέν πρόβλημα στην ενότητα 2.1 του Β' Μέρους της ερευνητικής εργασίας «Η κατάσταση των Προσφύγων και η Αποκατάστασή τους», δεν έμεινε χωρίς πρόταση λύσης από τον τότε Νομάρχη Φλώρινας. Ο επαναπατρισμός των Ελλήνων με αλλοιωμένα εθνικά αισθήματα, κυρίως των από Καναδά προερχομένων, ήταν φλέγον εθνικό πρόβλημα. Η πρόταση Καλλιγά ήταν να δημιουργηθούν μεγάλα μεταναστευτικά κέντρα στον Καναδά, «εντατικής αντιβουλγαρικής και ελληνικής προπαγάνδας». Αυτό, όμως, θα προξενούσε έτερα προβλήματα, όπως υπέρογκες δαπάνες, διπλωματικά θέματα με την Κοινωνία των Εθνών και θα έδινε έρεισμα στο Κομιτάτο να υποστηρίξει ότι δεν τους θωρούσε το Ελληνικό Κράτος πραγματικώς Έλληνες²⁶⁰. Επιπλέον, αυτή η ιδέα δε θα μπορούσε να συναγωνιστεί τα μέτρα του Κομιτάτου, τα οποία ήταν τρομοκρατία, φόντοι και δωροδοκία²⁶¹, γι' αυτό δεν τέθηκε, τελικά, σε εφαρμογή.

Τελικά, μια αποτελεσματική λύση θα δινόταν, όπως πρότεινε ο Καλλιγάς δια της Νομοθετικής οδού, με την τροποποίηση του άρθρου 4 του Νομοθετικού Διατάγματος της 12^{ης} Αυγούστου 1927 (ΦΕΚ 171). Βάσει αυτού προτεινόταν να αποκλείονται από την περιφέρεια Φλώρινας όσοι δεν έφεραν την ελληνική ιθαγένεια. Παρεμφερής λύση δινόταν και με την διαταγή υπ. Αριθμ. 55/1505/2, αλλά δεν ήταν η ιδανική²⁶².

Όσο για την αποδημία προς τη Βουλγαρία και την αναζωπύρωση των βουλγαρικών πόθων, ο Π.Κ ως λύση πρότεινε και εφάρμοζε το εξής: βάσει των υπ. Αριθμ. 46693 και 54103 διαταγών αρνιόταν την έκδοση διαβατηρίων για Βουλγαρία ή την δυσχέραινε με κάθε τρόπο. Σε αυτήν την περίπτωση οι ενδιαφερόμενοι εφηύραν κι αυτή με τη σειρά τους λύση και παραλάμβαναν διαβατήρια είτε από άλλη περιφέρεια, είτε έβγαζαν διαβατήριο με άλλον προορισμό και πρόσθεταν στη συνέχεια τη λέξη «Βουλγαρία», είτε μέσω τρίτου κράτους μετέβαιναν στον προορισμό τους. Αυτή, όμως, η ενέργεια του

²⁶⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 77

²⁶¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 77

²⁶² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 78

Νομάρχη στηλιτευόταν ιδιαίτερος από τους νομικούς των ενδιαφερομένων και προξενούσε «επιζήμιο εθνικό θόρυβο»²⁶³.

1.3 Μοναστηριώτες

Ο Π.Κ. στην αναφορά του στις 1/11/1929 αφού πρώτα παρουσίαζε την δεινή κατάσταση των Μοναστηριωτών προσφύγων, τα γνήσια πατριωτικά τους αισθήματα, την προσδοκία τους για παροχή κρατικής βοήθειας και τη δυσφορία τους, καθώς άλλοι πρόσφυγες «που δεν υπέστησαν τις θυσίες των Μοναστηριωτών, όπως οι Καυκάσιοι, αποκαταστάθηκαν», εισηγείται την ανάγκη να ληφθούν μέτρα, βάσει του Νόμου 427B άρθρ. 11, για τις άπορες και άστεγες οικογένειες, οι οποίες ανέρχονταν στις 200. Το ποσό που πρότεινε ο Π.Κ. να προσφερθεί για την στέγαση των προσφύγων ήταν το ποσό των 7.500.000 δρχ.. Δικαιολογούσε το ποσό, αναφέροντας πως η αξία ενός σπιτιού υπολογιζόταν εκείνη την εποχή περίπου στις 37.500 δρχ..

1.4 Μουσουλμανικός πληθυσμός

Η περίπτωση των μουσουλμάνων θεωρείτο ευκολότερη από τους υπόλοιπους «ετερόφυλους» ή ετερόθρησκους. Αυτοί είχαν τη νοοτροπία ή του υπηκόου ή του κυρίαρχου²⁶⁴. Γι' αυτό εάν προστατευόταν η τιμή, η ζωή και η περιουσία τους θα κατέληγαν καλοί και ευπειθείς υπήκοοι. Εάν απέναντι στις αρχές είχαν την αίσθηση ότι δεν μειονεκτούν και ότι έχουν ελευθερία να ρυθμίζουν τα κοινοτικά τους ζητήματα, χωρίς όμως να έχουν το δικαίωμα ψήφου, θα γίνονταν χρήσιμοι και ακίνδυνοι πολίτες.

Σημαντικό γι' αυτόν πληθυσμό ήταν, επίσης, να εκδηλωνόταν ο πρέπων σεβασμός του θρησκευματός τους. Εξαιτίας της αγραμματοσύνης που τους διέκρινε βασιζόνταν εξολοκλήρου στην ερμηνεία του Κορανίου και εξελίσσονταν πολιτιστικά και πνευματικά βάσει αυτού. Ο Π.Κ. επισήμαινε πως αν σε αυτούς τους «αμόρφωτους πληθυσμούς» ερμήνευαν το Κοράνι από την

²⁶³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 79

²⁶⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

«Ευαγγελική του άποψη», αυτό θα χρησίμευε στον εκπολιτισμό τους και την αφομοίωσή τους. Στόχος της αφομοιωτικής πολιτικής απέναντι στους μουσουλμάνους θα έπρεπε να ήταν η παγίωση της αντίληψης ότι η θρησκεία δεν είναι το γνώρισμα των Εθνών, αλλά η εθνική συνείδηση και η καταγωγή²⁶⁵.

Για τους Αλβανούς μουσουλμάνους η θρησκεία ήταν αδιάφορη. Επειδή, το Αλβανικό Κράτος ήταν πλησίον προσέβλεπαν σε οφέλη από αυτό και η κατάσταση γινόταν πιο περίπλοκη μαζί τους. Δεν ήταν διαλλακτικοί, ήταν ισχυρά στερεωμένοι στις αλβανικές ιδέες και στο αλβανικό πρότυπο ζωής και γι' αυτό σπάνια συναντούσε κάποιος Χριστιανό αλβανόφρονα. Δεν έλειπαν βέβαια οι έχοντες συμφέροντα και φερόμενοι ελληνοπρεπώς. Για τους λόγους αυτούς δε θα ήταν αποτελεσματικό να ληφθούν τα ίδια μέτρα και σ' αυτούς όπως για τους υπόλοιπους μουσουλμάνους. Προτεινόταν να διενεργηθεί μια ιδιαίτερη μελέτη του ζητήματος, λαμβάνοντας υπόψη της επεκτατικής πολιτικής του προσδοκώμενου αλβανικού Κράτους και μετά να χαράξει το αρμόδιο Υπουργείο αφομοιωτική πολιτική.

1.5 Έργα

ΟΔΟΠΟΙΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ - ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

Η οδοποιία δεν ήταν παρωνυχίδα για τα αφομοιωτικά σχέδια του Π.Κ. Δια μέσου της μέριμνα για τέτοια έργα υποδηλωνόταν το ενδιαφέρον για την περιοχή και επιπλέον δεν εξωθούνταν ο πληθυσμός σε επικοινωνία με τα όμορα κράτη που πρόσφεραν καλής ποιότητας διαβάσεις.

Λόγω, λοιπόν, της άθλιας κατάστασης των τμημάτων της Εθνικής Οδού που διέρχονταν από την περιφέρεια Φλώρινας, ο Π.Κ. ζητούσε από το Ταμείο Εθνικής Οδοποιίας την πίστωση χρημάτων για την αποπεράτωση του τμήματος υπ. αριθμ. 31 της Εγνατίας, που εκτείνόταν σε απόσταση 7 χλμ.²⁶⁶, καθώς συνιστούσε αρτηρία με μεγάλη σημασία για την περιοχή.

Το κομμάτι της Εθνικής Οδού υπ. Αριθμ. 34, παρ' ότι βρισκόταν σε καλή κατάσταση, ο Νομάρχης είχε προβεί με την υπ. Αριθμ 3394 αναφορά

²⁶⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

²⁶⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 48

του, σε αίτηση εξασφάλισης πίστωσης για συντήρηση της οδού²⁶⁷, όπως επίσης και για το υπ. Αριθμ. 38 & 40 κομμάτι της Εθνικής Οδού, το οποίο είχε μεγάλη εμπορική σημασία για την Ελλάδα και είχε μείνει ημιτελές²⁶⁸.

Πιστώσεις για συντήρηση ζητούνταν και για την οδό Φλώρινας – Αλβανικά Σύνορα, από το Τρίγωνο. Γενικά, ο Π.Κ. απηύθυνε μια επαναλαμβανόμενη έκκληση προς τα αρμόδια Υπουργεία και την Κυβέρνηση για την ενίσχυση των Ταμείων Εθνικής Οδοποιίας της Δυτικής Μακεδονίας²⁶⁹ χάριν της στρατιωτικής σημασίας των οδών της περιοχής ως παραμεθόριων.

Επιπλέον, παράλληλα με τα παραπάνω προτεινόταν η διατήρηση του μισθού του μηχανικού της περιοχής, στις 12.000 δρχ., γιατί είχε προσληφθεί μετά από πολλές δυσχέρειες και μετά από αλλεπάλληλες προσλήψεις. Όσον αφορά τη θέση του μηχανικού ζητούνταν από την κυβέρνηση να ανανεώσει εγκαίρως τη σύμβαση, καθώς τον Μάρτιο έληγε (η αναφορά ήταν του Φεβρουαρίου), λαμβάνοντας υπόψη τη δυσπραγία εύρεσης άλλου μηχανικού στην περιοχή. Τέλος, ζητούσε, ο Π.Κ., πιστώσεις για τους μισθούς των εργατών και τα έξοδά τους, ύψους 250.000 δρχ.²⁷⁰, οι οποίες μόλις που θα επαρκούσαν σύμφωνα με τη γνώμη του Καλλιγά.

Άλλη πρόταση έργου στρατιωτικής σημασίας ήταν η κατασκευή επί της οδού Μαρίνας – Ιτιάς μιας γέφυρας στη Μαρίνα. Η οδός αυτή τότε χαρακτηρίστηκε ως Εθνική Οδός²⁷¹ και είχε ανάγκη επιδιορθώσεων.

Όσον αφορά τη συγκοινωνία της Επαρχίας Καστοριάς, καταγράφεται η ιδιαίτερη παράκληση προς το αρμόδιο Υπουργείο για μέριμνα σχετικά με την οδοποιία της περιοχής, καθώς απουσίαζε ουσιαστικά δρόμος ασφαλής από τον νομό (βλ. ενότητα 3.2 Οδοποιία, Συγκοινωνία και Άλλα Έργα)²⁷².

Το κοινοτικό οδικό δίκτυο, από την άλλη πλευρά, Φλώρινας και Καστοριάς, βρισκόταν σε ικανοποιητική κατάσταση εξαιτίας της άοκνης δραστηριότητας των κατοίκων²⁷³, ωστόσο η εικόνα του θα ήταν πολύ

²⁶⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 49

²⁶⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 50

²⁶⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 58

²⁷⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 58

²⁷¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 56

²⁷² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 52

²⁷³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 60

καλύτερη αν υπήρχε ένας συντονιστής μηχανικός. Ο Π.Κ. είχε την ιδέα να παραχωρήσει ο στρατός έναν ή δύο αξιωματικούς μηχανικούς και υπέβαλε σχετική αναφορά, ωστόσο η απάντηση ήταν αρνητική λόγω ελλείψεως στελεχών²⁷⁴.

«ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΗ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ» ΦΛΩΡΙΝΑΣ - ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

Μεγάλη έλλειψη του Νομού Φλώρινας – η Καστοριά είχε καλό τηλεφωνικό δίκτυο- εν έτει 1930, η απουσία τηλεφωνικού δικτύου. Η σημαντικότητα της εγκατάστασης του στηριζόταν στην άποψη ότι σε ενδεχόμενη εισβολή και παραβίαση συνόρων, δεν υπήρχε η δυνατότητα άμεσης ενημέρωσης της Κεντρικής Εξουσίας. Συγχρόνως, δυσκόλευε το διοικητικό έργο και προκαλούσε την αγανάκτηση των κατοίκων, οι οποίοι ενώ κατέβαλλαν ποσά κάθε χρόνο για «τηλεφωνική συγκοινωνία» δεν είχαν. Παρακαλείτο, λοιπόν, η κυβέρνηση να προβεί στις απαιτούμενες ενέργειες, προκειμένου να επιτευχθεί αυτό το έργο και μέχρι την ολοκλήρωσή του να ενισχύσει την προσπάθεια ίδρυσης τηλεφωνικών κέντρων στα χωριά της περιοχής της Φλώρινας²⁷⁵.

²⁷⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 61

²⁷⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 66

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

**Η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται,
κάνει όμως ομοιοκαταληξίες.**

Mark Twain, 1835-1910, Αμερικανός συγγραφέας

Ο Παύλος Καλλιγιάς ήταν μία πολιτική προσωπικότητα, η οποία παρά το γεγονός ότι έδρασε αρκετά χρόνια στον πολιτικό χώρο (1916 - 1932) κοντά σε μια ηγετική προσωπικότητα -του Ελευθερίου Βενιζέλου- που έκανε τομές στον ιστορικό ρου της Ελλάδας τη χρονική περίοδο ορόσημο για τον 20^ο αιώνα και παρά το γεγονός ότι έκανε σημαντικές παρεμβάσεις στα φλέγοντα γεγονότα της χρονικής περιόδου, από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι και τα χρόνια πριν τον Β' (π.χ. προτάσεις για την εκπαίδευση ξενόφωνων, δημιουργία συνοικισμού Μοναστηριωτών κ.α.), αφενός δεν έχει αξιοποιηθεί στην ιστοριογραφία στον βαθμό που θα έπρεπε και αφετέρου δεν έχει την υστεροφημία που θα προσδοκούσε κανείς για ένα σημαίνον πρόσωπο, το οποίο συνειδητά και από επιλογή διορίστηκε σε μια νευραλγική περιοχή με ποικίλα και πολυσύνθετα προβλήματα όπως αυτά της Δυτικής Μακεδονίας. Τον προβληματισμό αυτόν τον ενισχύει το γεγονός ότι ο Παύλος Καλλιγιάς ήταν μέλος αθηναϊκής οικογένειας με καταβολές στην πολιτική, μια οικογενειακή παράδοση που εκτείνεται μέχρι και τη σύγχρονη πολιτική ζωή (οικογένεια Γεορουλάνου -βουλευτή ΠΑΣΟΚ 2009-).

Ο Παύλος Καλλιγιάς ήταν ένας πολιτικός άνδρας φιλοβενιζελικός και υπέρμαχος των συμφερόντων του κόμματος μέχρι αυταρχισμού²⁷⁶. Η στάση του αυτή στοιχίζοταν στην ιδέα του ότι οι απόψεις των φιλελευθέρων ήταν οι απόψεις που πρέσβευαν το εθνικό συμφέρον της Ελλάδας. Όσοι δεν

²⁷⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 1459, 22/03/1917, § 6

ασπάζονταν τις ιδέες αυτού του κόμματος, σύμφωνα με τον ίδιο δεν ήταν «όντως Έλληνες»²⁷⁷.

Ενώ, αρχικά, θα λέγαμε λοιπόν, πως είχε μια στάση υποταγής προς το κόμμα, ο Παύλος Καλλιγιάς, στη συνέχεια δε διστάζει να διαφοροποιηθεί, έμμεσα να επισημάνει αστοχίες της Προσωρινής Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης και να χαράζει μια δική του αποκλίνουσα πολιτική γραμμή, χωρίς εντούτοις να απαρνηθεί το κόμμα ή να ανεξαρτητοποιηθεί. Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα ήταν η στάση του απέναντι στην Εκκλησία. Επισήμαινε κατ' επανάληψη τον καταλυτικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η Εκκλησία. Δεν απέφευγε να στηλιτεύσει την ανάρμοστη συμπεριφορά ρασοφόρων, αλλά δεν παρέλειπε να καταγγείλει τη στάση του κράτους απέναντί τους, όσον αφορά την οικονομική ενίσχυσή τους, σε σημείο που διαβιούσαν αναξιοπρεπώς²⁷⁸. Φαίνεται, λοιπόν να ήταν ένας άνθρωπος χωρίς ιδεοληψίες και προκαταλήψεις, ο οποίος αντιμετώπιζε με κριτικό πνεύμα τα γενόμενα, δεν ήταν εντολοδόχος και δεν ασπαζόταν a priori κομματικές κατευθύνσεις.

Η προσεκτική μελέτη, λοιπόν, των Φακέλων Καλλιγιά και η παράλληλη μελέτη του συγκειμένου της εποχής μπορούν να μας οδηγήσουν σε αξιόλογα συμπεράσματα. Την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου διαφαίνεται πως η κορωνίδα της πολιτικής των Φιλελευθέρων ήταν η επίτευξη της Μεγάλης Ιδέας με ταυτόχρονη επίτευξη πετυχημένης διοίκησης των «ετερόφυλων» και «ετερόθρησκων», με μια πολιτική συμπεριφορά κομιλφό (Κολλάρος, 2015).

Ο ίδιος ο Καλλιγιάς φαίνεται να ασπάζεται διοικητικά την ισονομία, την αμερόληπτη απόδοση δικαιοσύνης και την πολιτική πρόνοιας ιδιαίτερα για τα ξενόφωνα χωριά. Ήταν και αυτός υπέρμαχος της διπλωματικής λύσης των προβλημάτων, με τη μέθοδο της πειθούς κι όχι της ευθείας αντιπαράθεσης²⁷⁹.

²⁷⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 1459, 22/03/1917, § 6

²⁷⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

²⁷⁹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

Η διοίκησή του ήθελε να συμβάλει ουσιαστικά στην αφομοίωση του αλλόγλωσσου και του μη έχοντα ελληνική συνείδηση πληθυσμού στηριζόμενη στην Εκπαίδευση, την Εκκλησία και την καλλιέργεια εμπιστοσύνης στο Ελληνικό Κράτος και τις Ελληνικές Αρχές. Η αγωνία του για την έκβαση της ιδιάζουσας εθνολογικής σύνθεσης της Δυτικής Μακεδονίας αποτυπώνεται και στο γεγονός ότι η όλη προσπάθειά²⁸⁰ του σε κάθε επίπεδο, εκπαίδευση, εκκλησία, στρατός, οικονομία, δημόσια έργα, δημόσια υγεία, διοίκηση κατευθυνόταν σε έναν διττό σκοπό την αναχαίτηση, από την μία μεριά της επιρροής-προπαγάνδας των ξένων δυνάμεων και συμφερόντων στην περιοχή και από την άλλη πλευρά στην παράλληλη δράση πειθούς των ξενόφωνων και των εχόντων ρευστά φρονήματα πληθυσμών. Ο υπέρτατος σκοπός, λοιπόν, ο υπεράνω όλων, ακόμα κι αν αυτό σήμαινε ζημία για τις άλλες περιφέρειες²⁸¹, ήταν η «ψυχική» αφομοίωση και «ψυχική οχύρωση»²⁸² αυτών των ανθρώπων.

Ωστόσο, παρά την ευθυγράμμισή του με τη φιλελεύθερη αυτή πολιτική και την αρχική άποψή του για μια ασυναίσθητη για τους δέκτες αφομοίωση, είναι σαφής η έντονη προσπάθειά του να οργανώσει την αφομοίωση των αλλόγλωσσων με σταδιακά αυστηρότερα μέτρα. Διάθεση, η οποία εκδηλωνόταν σιγά – σιγά στον λόγο του ήδη από το 1918. Στον πολιτικό του λόγο από τα μέσα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου διακρίνεται μια οξύτητα. Αποκαλείται, ενίοτε, η Βουλγαρία «κατηραμμένη»²⁸³, άλλοτε προτείνεται η καλλιέργεια «φανατισμού» υπέρ των Ελληνικών Ιδεών²⁸⁴ και για τους

²⁸⁰ Ο Π.Κ. στις προτάσεις του για τα αφομοιωτικά μέτρα που διακρίνει ότι χρειάζονται να εφαρμοστούν στη Δυτική Μακεδονία, έχει έναν μακρύ κατάλογο με ποικιλία ιδεών. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τη στελέχωση των δημόσιων υπηρεσιών, την τηλεφωνική δικτύωση, την κατάρτιση του κλήρου, την ένδυση των χωροφυλάκων, την περάτωση δημοσίων έργων, την αποστολή ιεροκηρύκων κ.α (βλ. Κύριο Μέρος Ερευνητικής Εργασίας, Γ΄ Μέρος). Μεγαλύτερη βάση απ' όλα έδινε πρώτα στην εκπαίδευση και εν συνεχεία στον ρόλο της Εκκλησίας.

²⁸¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 15

²⁸² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5359, 18/10/1917, § 10

²⁸³ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 1459, 22/03/1917, § 6

²⁸⁴ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

ύποπτους προπαγανδιστές επιχειρείται η απέλαση ολόκληρης της οικογένειας και όχι μεμονωμένων ατόμων²⁸⁵.

Αυτήν την πρόωρη απόκλιση από τη στάση που χάραζε το βενιζελικό κόμμα την αιτιολογεί ο ίδιος ο Καλλιγιάς. Θεωρούσε πως ήταν σε θέση να προβλέπει κινδύνους και να σφυγμομετρά τις καταστάσεις και γι' αυτό γόγγυζε επανειλημμένα προς τους αρμοδίους της Προσωρινής Κυβέρνησης, που δεν του επέτρεπαν να λαμβάνει έγκαιρα και άμεσα αποφάσεις. Η διοίκηση στην βορειοδυτική Ελλάδα αντιμετωπιζόταν από τον Π.Κ. ως μια αποστολή εθνικού χαρακτήρα²⁸⁶. Ένωθε, λοιπόν, πως η ειλικρινής διάθεσή του για εργασία αναχαιτιζόταν από την κεντρική εξουσία, η οποία συχνά χωρίς να γνωρίζει τις προπαγάνδες των όμορων κρατών, την τρομοκρατική τους δράση και τον υψηλό εθνικό κίνδυνο στα όρια απώλειας εδαφών της Δυτικής Μακεδονίας, έθετε περιορισμούς στον τρόπο διοίκησης, με αποτέλεσμα να τον δεσμεύει και να εκτίθεται το «Εθνικό γόητρο» της περιοχής.

Επιπλέον, ήταν ο μόνος ως Γενικός Διοικητής της Δυτικής Μακεδονίας που θα μπορούσε να είναι σε θέση να αξιολογεί τον τρόπο επέμβασης ή μη σε κάθε περίπτωση. Επί παραδείγματι, στην έντονη ρουμανική και ιταλική δράση που διενεργούνταν στα Γρεβενά, παρά την πολιτική που χάραζε η ελληνική κυβέρνηση, μας πληροφορεί ο Καλλιγιάς πως οι Γάλλοι Σύμμαχοι, κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν επέτρεπαν την παρέμβαση των ελληνικών αρχών. Με συνέπεια οι βλάχικες κοινότητες να κινδυνεύουν να εκρουμανιστούν ή να ιταλοποιηθούν²⁸⁷. Αυτή η έμμεση, αλλά σαφής συγκάλυψη των δύο ξένων δυνάμεων στην περιοχή, μπορεί να ερμηνευτεί με βάση το γεγονός ότι η Ιταλία συνιστούσε ισχυρό σύμμαχο των Γάλλων, για τους οποίους οι τελευταίοι θα διαδραμάτιζαν έναν ρόλο κλειδί για τα ιμπεριαλιστικά τους σχέδια.

²⁸⁵ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιάς, αναφ. Υπ. Αριθμ. 4164, 12/06/1919

²⁸⁶ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιάς, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 32

²⁸⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιάς, αναφ. Υπ. Αριθμ. 5359, 18/10/1917, § 8

Με την πάροδο των χρόνων οι προτάσεις του Καλλιγά λάμβαναν αυταρχικότερα χαρακτηριστικά, όπως φαίνεται στο ζήτημα του επαναπατρισμού Ελλήνων με αλλοιωμένα εθνικά αισθήματα, κυρίως των από Καναδά προερχομένων, που το θεωρούσε μείζον εθνικό πρόβλημα. Επ' αυτού, πρότεινε ο Καλλιγάς δια της Νομοθετικής οδού λύση. Δηλαδή, την τροποποίηση του άρθρου 4 του Νομοθετικού Διατάγματος της 12^{ης} Αυγούστου 1927 (ΦΕΚ 171) και της διαταγής υπ. Αριθμ. 55/1505/2 βάσει των οποίων προτεινόταν να αποκλείονται από την περιφέρεια Φλώρινας όσοι δεν έφεραν την ελληνική ιθαγένεια²⁸⁸.

Κατά τα τέλη της δεκαετίας του '20, διαπιστώνεται ότι η άποψη του Κρητικού πολιτικού για τη θέση των μειονοτήτων ήταν συγκεκριμένη και εντελώς διαφορετική από αυτήν του Καλλιγά. Για τον Βενιζέλο, ηγέτη που ήθελε να στερεώσει τη Νέα Ελλάδα των Σεβρών σε γερές βάσεις διοικητικά, κοινωνικά και οικονομικά, η αφομοιωτική πολιτική είχε άλλες πτυχές. Η Ελλάδα, κυρίως στις Νέες Χώρες έπρεπε να εμπνεύσει στους πολίτες *«τους νέους την πεποίθησιν ότι δεν είνε υπήκοοι, αλλά πολίται του Κράτους»*, ενός κράτους, το οποίο θα παρείχε ίσες δυνατότητες στους υπηκόους του, *«ανεξαιρέτως προς την καταγωγήν των ή τας θρησκευτικάς των πεποιθήσεις»*²⁸⁹.

Ο Καλλιγάς συγκρούστηκε εμφανώς με αυτήν την πολιτική πλευση παρά το ότι ήταν φιλελεύθερος. Αυτή η πρόταση αποκλεισμού, που προαναφέρθηκε, των επαναπατρισμένων με αμφίβολα εθνικά αισθήματα, με μια ταυτόχρονη επιδίωξη εκκένωσης της Δυτικής Μακεδονίας από τους μη εμπορούμενους από ελληνική συνείδηση και η επιδίωξη διασκορπισμού τους στη λοιπή Ελλάδα μπορεί να εξηγηθεί από την ένταση στην οποία είχαν οδηγηθεί οι σχέσεις Ελλάδας – Βουλγαρίας στα σύνορα μετά τη βομβιστική επίθεση των Βουλγάρων στη Φλώρινα το 1925 (Αθανασιάδης, 2015) (Clogg,

²⁸⁸ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 78

²⁸⁹ Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής στο Κολλάρος σελ. 251

1999:186). Η άποψή του αιτιολογείται, ακόμα, και από τα μέτρα του Κομιτάτου το έτος 1930, τα οποία συνιστούσαν μια επικίνδυνη «τριλογία» μέσων. Τα εργαλεία τους, λοιπόν, σύμφωνα με τον Καλλιγά ήταν «η τρομοκρατία, οι φόνοι και η δωροδοκία»²⁹⁰.

Ένα άλλο θέμα που προκύπτει και αξίζει να σχολιαστεί είναι το γεγονός ότι προκαλεί εντύπωση το ότι καταγράφονται μεγάλα ποσοστά πληθυσμών στη Δυτική Μακεδονία, που κατά τον Καλλιγά, δεν είχαν ελληνική συνείδηση, αρκετά χρόνια μετά την απελευθέρωσή της. Επί παραδείγματι, ο Καλλιγάς σε Φλώρινα και Καστοριά διαπιστώνει το 1930 την ύπαρξη 61.950 ανθρώπων σε συνολικό πληθυσμό 125.722²⁹¹. Αξιολογώντας τα δεδομένα που μας παρέχουν οι φάκελοι Καλλιγά αντιλαμβανόμαστε πως η Δυτική, τουλάχιστον, Μακεδονία είχε 5 ανταγωνιστές (Αλβανία-Σερβία-Ιταλία-Βουλγαρία-Ρουμανία), οι οποίοι χρησιμοποιούσαν ενίοτε βίαια μέσα²⁹². Αν συνυπολογίσουμε και τα δεδομένα της βιβλιογραφίας, η οποία σκιαγραφεί την παράλληλη κομμουνιστική δράση για την αλλοίωση των φρονημάτων του πληθυσμού της περιοχής (Σφέτας, 2013 :<http://www.imma.edu.gr/imma/history/13.html>) (Αθανασιάδης, 2016 :102) (Αναστασόπουλος, 2007 :132), κατανοούμε αυτά τα υψηλά ποσοστά.

Σ' αυτό το σημείο αναφέρουμε πως η αντίληψη του Καλλιγά για τους σλαβόφωνους διακρίνεται από μία τομή. Την περίοδο 1916-1920 κάνει λόγο για Βουλγάρους, Βουλγαρίζοντες, Βουλγαρικά στοιχεία, βουλγάρικα και αποκαλεί αυτούς τους ανθρώπους ως μη ομιλούντες Ελληνικά. Ταύτιζε απόλυτα τους Βουλγάρους με τους σλαβόφωνους. Την περίοδο αυτή, επιπλέον, διακρίνει κίνδυνο και προσπαθεί να στρέψει το ενδιαφέρον της πολιτείας σ' αυτήν την ομάδα, ωστόσο τους θεωρεί μικρότερο κίνδυνο από τους ρουμανίζοντες. Το 1930 αναφέρεται σε «σλαυοφανές Μακεδονικόν Ιδίωμα» και επιπλέον αναφέρεται σε «μεσέλληνες» και «φανατικούς

²⁹⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 77

²⁹¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 14

²⁹² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 77

βουλγαρόφιλους». Αυτή η αλλαγή στάσης, μπορεί αφενός να ερμηνευτεί με την παρεμβολή του ΣΤ' Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Βαλκανικής Ομοσπονδίας (Μάρτιο 1924), στο οποίο διατυπώθηκε αναλυτικά ένα σχέδιο για τη σύσταση της Μακεδονικής Δημοκρατίας και δημοσιεύτηκε ένα κείμενο με τις επιδοκιμασίες τις Κομιντέρν (Μπάρκερ, 1996) (Τζίλα & Πόποφσκι, 1999) (Αθανασιάδης, 2016) και αφετέρου με την ένταση των επιθέσεων που διαπιστώνει ο ίδιος στην περιοχή²⁹³. Φαίνεται ότι ο φιλελευθερισμός του Καλλιγά μπορούσε να συμπλεύσει με αυτήν την κομμουνιστική πρόταση και του επέτρεπε να αποδεχτεί τη χρήση του όρου «σλαβοφανές Μακεδονικόν Ιδίωμα», όμως, αυτό δε σήμαινε για τον ίδιο και εδαφική παραχώρηση.

Σύμφωνα με τον Καλλιγά²⁹⁴, το «κέντρο» αγνοούσε αυτή τη δυσμενή κατάσταση της Δυτικής Μακεδονίας, όπως προαναφέρθηκε, που απαιτούσε αμεσότερα και αποτελεσματικότερα μέτρα. Ο Π.Κ. απαξιώνει απολύτως στα κείμενά του την άποψη πως η παρέλευση χρόνου θα έφερνε τα επιθυμητά αφομοιωτικά αποτελέσματα, απαντώντας στο επιχείρημα αυτό ότι θα προλάβαιναν άλλοι ικανότεροι από το Ελληνικό Κράτος²⁹⁵ να σφετεριστούν τους πληθυσμούς. Κι αυτός είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους διαφοροποιείται από την πολιτική του κόμματος.

Είναι, επίσης, χαρακτηριστικό ότι ενώ μέχρι το 1930 η Δυτική Μακεδονία αριθμούσε 18 χρόνια απελευθέρωσης και ορισμού των συνόρων προς Αλβανία και Σερβία, 11 χρόνια συμφωνίας με τη Βουλγαρία και 17 χρόνια από τον Β' Βαλκανικό Πόλεμο, που λέγεται ότι σύσφιξε περισσότερο τις σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας, καταγράφονται από τον Καλλιγά πολλές προκλήσεις από αυτές τις χώρες²⁹⁶. Συγκεκριμένα, στη Συνδιάσκεψη του Βουκουρεστίου (Αύγουστος 1913) η Ρουμανία με παρακίνηση της Γερμανίας

²⁹³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 74

²⁹³ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 75

²⁹⁴ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 68

²⁹⁵ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 14

²⁹⁶ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 75. & MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 77

υποστήριξε τελικά τις ελληνικές διεκδικήσεις επί της Καβάλας και ο Βενιζέλος με τη σειρά του δεσμεύτηκε για τον σεβασμό των δικαιωμάτων των Κουτσόβλαχων, παρά τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν στην Ελλάδα (Gardikas-Katsiadakis, 1995 :236-239). Τέσσερα χρόνια, αργότερα, της ελληνορουμανικής συμφωνίας ο Π.Κ. επιστά την προσοχή για σαφή εθνικό κίνδυνο, κυρίως στα Γρεβενά, όπου τα δικαιώματα των Κουτσόβλαχων είχαν φτάσει στο σημείο να απειλούν την ελληνική εθνική κυριαρχία στην περιοχή.

Σε μια περίοδο, όπως φαίνεται, έκδηλης πολιτικής αστάθειας, πολιτικής ρευστότητας και οικονομικής δυσχέρειας σε συνάρτηση με την υποδοχή μεγάλου όγκου προσφύγων δεν έτυχε σεβασμού καμία σύναψη συνθήκης. Ο έντονος προβληματισμός έγκειται στο γεγονός ότι, οι πολιτικές δυνάμεις δεν ήταν σε θέση να αξιολογήσουν την κατάσταση των συνόρων προς βορρά, τα οποία ήταν επισφαλή, με αποτέλεσμα να οδηγήσουν την Ελλάδα σε έναν τριετή πόλεμο στην εγγύς Ανατολή και να μη λάβουν τα επείγοντα και απαραίτητα μέτρα στην περιοχή για τη συγκοινωνία και την οδοποιία που ήταν στρατιωτικής σημασίας έργα, για την Εκκλησία και τον κλήρο που μπορούσε να αξιοποιηθεί ως εργαλείο αφομοίωσης και για την εκπαίδευση ως ήπιο μέσο εκπολιτισμού και «φρονηματισμού» με τη διάχυση των υπέρ της Ελλάδας ιδεών.

Αντί αυτού τα διδακτήρια βρίσκονταν σε δεινή κατάσταση, το εκπαιδευτικό προσωπικό ήταν ελλιπές και με διάθεση πως έτυχε δυσμενούς μετάθεσης, οι επιθεωρητές συνήθως χαρακτηρίζονταν μη αποτελεσματικοί και ο προϋπολογισμός μη ικανοποιητικός. Όλα αυτά συνέθεταν έναν πληθυσμό που ένιωθε παραμελημένος, εφόσον δεν διέκρινε κάποιο ενδιαφέρον της παλαιάς Ελλάδας, ενώ σε κοντινή απόσταση τα όμορα κράτη είχαν ιδρύσει μεγάλοπρεπα σχολικά κτίρια²⁹⁷. Ένιωθε, ακόμα, εκτεθειμένος, καθώς οι κινήσεις ίδρυσης βουλγαρικών και ρουμανικών σχολείων, η διάχυση αντίστοιχων εγχειριδίων και η πλούσια χρηματική τους ενίσχυση γινόταν κατά

²⁹⁷ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγιά, έκθεση προς Υπουργεία, 15/05/1919

κόρον. Και, επιπλέον, ένιωθε ανασφαλής και πως σύντομα θα περιερχόταν σε άλλα χέρια, εκλαμβάνοντας την αδυναμία της ελληνικής πολιτείας, ως αδιαφορία²⁹⁸. Με μια εκπαιδευτική πολιτική υποσχόμενη πολλά, κατά τις προεκλογικές περιόδους η εκπαιδευτική κατάσταση ήταν σε πολύ κακό επίπεδο. Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί είτε ως κακή αντίληψη των πραγμάτων, από τις αρχές της χώρας, είτε ως πολιτική καιροσκοπία. Αν συνυπολογίσουμε το γεγονός ότι το 1922 ο Βενιζέλος ως αντιπρόσωπος της Ελλάδας στη διάσκεψη της Λοζάνης, πρότεινε την παραχώρηση της Φλώρινας στους Γιουγκοσλάβους -ευτυχώς αρνήθηκαν-, με αντάλλαγμα τη βοήθειά τους στην περίπτωση βουλγαρικής επίθεσης (Αθανασιάδης, 2016 :13), συνειδητοποιούμε πόσο φαιδρές ήταν οι δεσμεύσεις και το ενδιαφέρον για τη βορειοδυτική Ελλάδα.

Είναι, ιδιαίτερα αντιπροσωπευτικό το παράδειγμα με τη χρήση της καθαρεύουσας. Γράφει, το 1920 ο Παύλος Καλλιγιάς, πως η εκπαίδευση «μετα και τα κάνιστρα των αναγνωστικών βιβλίων κατώρθωσε να μας κάμη να χάσωμεν και τα αυγά και τα καλάθια εν τη Μακεδονία»²⁹⁹. Ήταν πασιφανής ο γλωσσικός διχασμός του πολιτικού κόσμου, ο οποίος δεν ήταν ικανός να κατανοήσει πως η λειτουργική χρήση της δημοτικής θα επέφερε εθνικά οφέλη. Ενώ, με το διάταγμα 2585/11.5.1917 της προσωρινής κυβέρνησης, εισήχθη η δημοτική στο εκπαιδευτικό σύστημα και 4 μήνες αργότερα επικυρώθηκε, αυτή η γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση διακόπηκε μετά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του 1920 (Μπακή, 2014 :24). Ο στείρος συντηρητισμός αποτέλεσε έναν, επιπλέον, σκόπελο στην αφομοιωτική προσπάθεια.

Η μόνη πληθυσμιακή ομάδα για την οποία δεν προτείνεται κανένα αφομοιωτικό μέτρο είναι οι Μοναστηριώτες. Οι Μοναστηριώτες

²⁹⁸ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιάς, αναφ. Υπ. Αριθμ. 14107, 11/10/1929, φ. 5 & MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιάς, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 26/02/1930, φ. 26

²⁹⁹ MMA/KEMIT, Αρχ. Π. Καλλιγιάς, αναφ. Υπ. Αριθμ. 7861, 19/10/1918

χαρακτηρίζονται από το 1918³⁰⁰ μέχρι και το 1929 ως Έλληνες που είχαν αγαπήσει υπερβολικά την «Ελληνική Πατρίδα»³⁰¹ και είχαν «ακραϊφνή εθνικά αισθήματα». Η πληθυσμιακή αυτή ομάδα, ίσως, ανταποκρίνεται στο εκπαιδευτικό υπόβαθρο του Καλλιγά και να ικανοποιεί τον μεγαλοϊδεατισμό του Αθηναίου πολιτευτή. Η μόνη προσπάθεια που διακρίνεται, εκ μέρους του Καλλιγά, γι' αυτούς, είναι η εξασφάλιση πιστώσεων για τις «ενδεείς» οικογένειες εκ Μοναστηρίου, οι οποίες επισήμαινε πως βρίσκονταν σε «αφάνταστον αθλιότητα»³⁰². Μεριμνήσε ιδιαίτερα για τη στέγασή τους, μια προσπάθεια που ολοκληρώθηκε με τη θεμελίωση του πρώτου Συνοικισμού Μοναστηριωτών στη Φλώρινα στις 14 Μαΐου 1931 (Μεκάσης, 2016).

Κλείνοντας αυτήν τη συζήτηση, σημειώνουμε ότι είναι πραγματικά απώλεια μεγάλη για την έρευνα της τοπικής ιστορίας η μη καταγραφή και η γνώση του έργου του Καλλιγά, όπως έγινε σαφές από τις διαπιστώσεις που προηγήθηκαν. Αυτό το ιστορικό κενό, έγινε μια προσπάθεια να καλυφθεί με το παρόν πόνημα. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ένας περιορισμός: ότι το έργο της προσωπικότητας αυτής δεν αποδίδεται στο σύνολό της, στο παρόν, ώστε να σκιαγραφηθεί, όσο το δυνατόν πληρέστερα, η ιστορία της Δυτικής Μακεδονίας, υπό το πρίσμα του Καλλιγά.

³⁰⁰ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 389, 27/1/1918

³⁰¹ ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 1/11/1929, «Επείγον»

³⁰² ΜΜΑ/ΚΕΜΙΤ, Αρχ. Π. Καλλιγά, αναφ. Υπ. Αριθμ. 3394, 1/11/1929, «Επείγον»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αθανασιάδης, Α. (2016). *Στη σκιά του Βουλγαρισμού*. Ποντοκώμη.
- Αθανασιάδης, Α. (22 – 24 ΜΑΪΟΥ 2015). Η Φλώρινα «βρίθει κομιτατζήδων» ή «η βομβιστική επίθεση εις το καφενείον “Διεθνές”», Φλώρινα Νοέμβριος 1925. *Πανελλήνιο Συνέδριο “Ιστοριογραφικές αναζητήσεις της νεότερης και σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας”*. Καστοριά: ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ «ΘΩΜΑΣ ΜΑΝΔΑΚΑΣΗΣ», ΕΝΩΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ «ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΣΟΜΟΥΛΗΣ».
- Αναστασόπουλος, Γ. (2007). *Μακεδονικό Ζήτημα και ΚΚΕ, 1918 - 1935*. Αθήνα: διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Ανδρεάδης, Α. (1992). *Ιστορία των Οικονομικών της Ελλάδος από την ομηρικήν εποχήν έως τα νεώτερα χρόνια*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Βακαλόπουλος, Α. (2000). *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βακαλόπουλος, Κ. (1986). *Η Μακεδονία στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα (1894-1904)*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.
- Βακαλόπουλος, Κ. (1990). *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Βαλαβάνης, Γ. (1986). *Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Βεντήρης, Γ. (1931). *Η Ελλάς του 1910-1920*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Βεργέτη, Μ. (1994). *Από τον Πόντο στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Βλασίδης, Β. (1997). Η αυτονόμηση της Μακεδονίας. Στο Β. Γούναρης, Ι. Μιχαηλίδης, & Γ. Αγγελόπουλος, *Ταυτότητες στη Μακεδονία* (σσ. 63-87). Αθήνα: Παπαζήσης.

- Βούρη, Σ. (1992). *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της Βορειοδυτικής Μακεδονίας 1870 - 1904*. Αθήνα: Παρασκήνιο.
- Γ.Α.Λ. (1963). *Η εναντίον της Μακεδονίας επιβουλή*. Αθήνα.
- Γεωργανόπουλος, Ε. (2001). *Το Νεοτουρκικό κίνημα και οι επιπτώσεις του στον Ελληνισμό του Πόντου 1908-1914*. Θεσσαλονίκη : Κυριακίδη.
- Γκλαβίνας, Γ. (2013). *Οι Μουσουλμανικοί Πληθυσμοί στην Ελλάδα (1912-1923), από την Ενσωμάτωση στην Ανταλλαγή*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλη.
- Γούναρης, Β. (1994). Οι Σλαβόφωνοι της Μακεδονίας: Η πορεία της ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος, 1870 - 1940. *Μακεδονικά Σύγγραμμα, Περιοδικό της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, τόμος 29ος 1993-1994*, σσ. 209-236.
- Δάφνης, Γ. (1961). *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα 1821-1961*. Αθήνα: ΓΑΛΑΞΙΑ.
- Δαφνης, Γ. (1997). *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*. Αθήνα: Κάκτος.
- Δούφλιας, Κ. (1992). *Μακεδονία, Μακεδονικός Αγώνας, Ελλάδα-Μακεδονία 4.000 Χρόνια*. Θεσσαλονίκη: Αιγαίο.
- Δώδος, Δ. (1995). *Εκλογική Γεωγραφία των Μειονοτήτων*. Αθήνα: Εξάνατας.
- Ζάικος, Ν. (2009). Το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα. Η διεθνής δικαιοσύνη προοπτική. Στο Ν. Χαϊτόγλου, *ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, Από την τραγωδία, στην εποποιΐα* (σσ. 21-47). Αθήνα: Τροία Εκδοτική Εμπορική Α.Ε.
- Ζαφειρόπουλος, Κ. (2005). *Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία*. Αθήνα: Κριτική.
- Ηλιάδου - Τάχου, Σ., & Φωτιάδης, Κ. (2009). Η αποκατάσταση και η εξέλιξη. *ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, Από την Τραγωδία στην Εποποιΐα*, (σσ. 227 - 267). Αθήνα.
- Ηλιάδου - Τάχου, Σ. (1 - 3 Οκτωβρίου 2004). Γλωσσικά, Εθνικά και Παιδαγωγικά ζητήματα στην Εκπαίδευση της Μακεδονίας (1912 - 1936). Το παράδειγμα του Νομού Φλώρινας,. *3ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης*. Πάτρα.
- Ηλιάδου - Τάχου, Σ. (2004). *Τα Βαλκάνια στη δίνη των εθνικιστικών αντιπαράθεσεων. Ο Ελληνορουμανικός και Ελληνοσερβικός ανταγωνισμός στο Βιλαέτι Μοναστηρίου 1870-1912*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλη.

- Ηλιάδου - Τάχου, Σ. (2006). *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του Μακεδονικού ζητήματος, Το Παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ηλιάδου - Τάχου, Σ., & Μιχαήλ, Δ. (2010). Συγκρότηση ταυτοτήτων την εποχή του εθνικισμού: Η περίπτωση των Βλάχων της Πελαγονίας. *11ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ*. Καστοριά: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.
- Θεοδωρακόπουλος, Ι., Τσάτσος, Κ., Ξυγγόπουλος, Α., Μυλωνάς, Γ., Βακαλόπουλος, Α., & Μπάστιας, Κ. (1978). *Ιστορία Του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική.
- Καζιάζη, Ν. (1992). *Το Μακεδονικόν Πρόβλημα*. Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος.
- Καλοσύτης, Ι. (1993). *Μακεδονία, Μελέτη, οικονομική, γεωγραφική, ιστορική και εθνολογική της Μακεδονίας*. ΙΣΤΟΡΗΤΗΣ: Νεοελληνική Ιστορική Βιβλιοθήκη.
- Καργάκος, Σ. (2013). *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*. Αθήνα: Real News.
- Κόκκινος, Δ. (1972). *Ιστορία της Νεότερας Ελλάδας*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Κολλάρος, Β. (2015). *Η μειονοτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου*. Αθήνα: ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ.
- Κούσουλας, Δ. (1965). *ΚΚΕ: Τα πρώτα 30 χρόνια 1918-1949*. Αθήνα: Ελληνική Ευρωεκδοτική.
- Κύρου, Η. (1993). *Μακεδονία και Βόρειοι Γείτονες*. Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος.
- Κωστόπουλος, Τ. (2002). Το όνομα του άλλου. Από τους ελληνοβούλγαρους στους ντόπιους Μακεδόνες. *Πρακτικά Επιστημονικού συμποσίου Μειονότητες στην Ελλάδα* (σσ. 305 - 467). Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Λάππας, C. E. (1984). *Τι είναι η ιστορία;.* Αθήνα: Πλανήτης.
- Μαυροσκούφης, Δ. (2005). *Ανζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Αφ. Κυριακίδη.

- Μίντση, Γ. (1990). *Ιστορία του Μακεδονικού Ζητήματος*. Θεσσαλονίκη: Πελεκάνος.
- Μιχαηλίδης, Ι. (1999). Μειονοτικές ευαισθησίες και εκπαιδευτικά προβλήματα: Η περίπτωση του Abecedar. Στο Κ. Τ. (επιμ.), *Γλώσσες, αλφάβητα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια* (σσ. 117 - 144). Αθήνα: Κριτική.
- Μιχαηλίδης, Ι. (2003). *Μετακινήσεις Σλαβόφωνων Πληθυσμών (1912-1930)*. Αθήνα: Κριτική Α.Ε & ΚΕΜΟ.
- Μπακή, Σ. (2014). *Η εκπαιδευτική πολιτική για τους ξενόφωνους πληθυσμούς στα πλαίσια του εκπαιδευτικού δημοτικισμού (1916-1926)*. Φλώρινα: Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Τμήμα Νηπιαγωγών.
- Μπάρκερ, Ε. (1996). *Η Μακεδονία στις Διαβαλκανικές Σχέσεις και Συγκρούσεις*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Πάλλης, Α. (1925). *Στατιστική Μελέτη περί των φυλετικών μεταναστεύσεων Μακεδονίας και Θράκης κατά την περίοδο 1912-1924*. Αθήνα.
- Παπαδημητρίου, Κ. (1990). *Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, τόμος Β'*. Αθήνα: Σμυρنيωτάκης.
- Παπαναστασίου, Α. (1987). *Θεσμοί, ιδεολογία και πολιτική στο μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Πολύτυπο.
- Παπαρηγόπουλος, Κ. (n.d.). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Ελευθερουδάκης.
- Πελαγίδης, Ε. (1994). *Η Αποκατάσταση των Προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Πελαγίδης, Ε. (1997). *Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930), Ο πόνος και η Δόξα*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Πελαγίδης, Ε. (2004). Κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στον Νομό Φλώρινας (Επαρχίες Φλώρινας-Καστοριάς) μετά την προσφυγική αποκατάσταση (1923-1930). *Πρακτικά Συνεδρίου "Φλώρινα 1912-2002" Ιστορία και Πολιτισμός* (σσ. 276-280). Φλώρινα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Περιβολάρης, Γ. (2012). *Φλώρινα 1912-2012, Χρονικό ενός αιώνα*. Φλώρινα: Παπακοσμάς.

- Πετρίδης, Π. (1991). *Ξένη εξάρτηση και εθνική πολιτική*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Πετρόπουλος, Γ. (2002). *Ριζοσπάστης*. Ανάκτηση από <http://www.rizospastis.gr/story.do?id=1341062>
- Πράις, Κ. (1915). *Οι βαλκανικοί πόλεμοι: πολιτική και στρατιωτική ιστορία των εν Μακεδονία Βαλκανικών Πολέμων*. Αθήνα: ΕΚΑΤΗ.
- Σακελλαρίου, Μ. (1992). *Μακεδονία: 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Σωτηρόπουλου, Χ. (1964). *Η αντεθνική πολιτική του ΚΚΕ εν Μακεδονία*. Αθήνα: Εθνική Ένωση Ελλήνων Ηπειρωτών-Θρακών-Μακεδόνων.
- Ταρνανίδης, Ι. (1992). *Στα Βόρεια της Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Τζίλα, Λ., & Πόποφσκι, Β. (1999). *Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα*. Ανάκτηση από <http://www.imma.edu.gr/imma/history/13.html>
- Τσαπάρας, Σ. (1989). *Η πολιτική ηγεσία και οι ξένοι στη νεότερη Ιστορία της Ελλάδας, τόμος Β*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Τσαπάρας, Σ. (1998). *Η πολιτική ηγεσία και οι ξένοι στη νεότερη Ιστορία της Ελλάδας, τόμος Α*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Τσιρκινίδης, Χ. (1998). *Σύννεφα στη Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Τσιρκινίδης, Χ. (1999). *Επιτέλους τους ξεριζώσαμε*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Φιλίππης, Δ. (2005). *Οι σχέσεις Ελλάδας-Ιταλίας 1919/20–1940*. Αθήνα: Διδακτορική Διατριβή, ΕΑΔΔ.
- Φωτιάδης, Κ. (1988). *Οι εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Φωτιάδης, Κ. (2004). *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.
- Χατζιωσήφ, Χ. (2009). *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Ψαλιδόπουλος, Μ. (2014). *Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος 1928-2008*. Αθήνα: Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης.

- Nicol, E. (1990). *Οι Σύμμαχοι και η κρίση στην Ανατολή*. Αθήνα: Ειρμός.
- Παπαθανασίου, κ. Β. (2015, Μάιος). *Η αποκατάσταση των Μοναστηριωτών στη Φλώρινα*. Συνέντευξη στις Μαριάμ Κοτζαμανίδου και Βασιλεία Δαλκίδου.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Best, J. W. (1970). *Research in Education*. NJ: Prentice-Hall.
- Black, J., & MacRaild, M. (2000). *Studying History*. New York: Palgrave.
- Clogg, R. (1999). *Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Creswell, W. (2011). *Η έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*. Αθήνα: ΙΩΝ.
- Felix, S. (1993). *Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ*. Αθήνα: ΚΑΤΟΠΤΡΟ - ΙΣΤΟΡΗΤΗΣ.
- Gardikas Katsiadakis, H. (1995). *Greece and the Balkan imbroglio : Greek foreign policy, 1911-1913*. Athens : Syllogos Pros Diadosin Ōphelimōn Vivliōn.
- Habsbawm, E. (2004). *Η εποχή των άκρων, Ο σύντομος 20ος αιώνας 1914-1991*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Hockett, H. C. (1955). *The critical Method in Hisorical Research and Writting*. London: Maacmillan.
- Lange, M.(2013). *Comparative – Historical Methods: An introduction*. Mc Gill University, SAGE Publications Ltd, pp. 9-13.
- Luis, C., Lawrwnce, M., & Keith, M. (2007). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.
- Marwick. (1989). *The Nature of History*. London: MacMillan.
- Motta, G. (2011). The Fight for Balkan Latinity. The Aromanians until World War I. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, σσ. 252 - 260.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Βλασίδης, Β., Γούναρης, Β., & Παναγιωτοπούλου, Α. (2009). *Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα*. Ανάκτηση από Μακεδονική Κληρονομιά, Συνεργασίες Επιλεγμένα Άρθρα: <http://www.imma.edu.gr/macher/articles/05.html>

Γκλαβίνας, Γ. (2014). Εκλογικές αναμετρήσεις στην Κοζάνη την περίοδο του Εθνικού Διχασμού 1915-1920: κόμματα, υποψήφιοι και εκλογικές συμπεριφορές. *Επιστημονικό Συνέδριο: Κοζάνη 600 χρόνια Ιστορίας* (σσ. 447-466). Κοζάνη: Δήμος Κοζάνης. Ανάκτηση από Academia.edu: https://www.academia.edu/2105926/%CE%95%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%9A%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CF%80%CE%B5%

Γλώσσας, Κ. Ε. (2006-08). *Πύλη για την Ελληνική γλώσσα*. Ανάκτηση από <http://www.greek-language.gr/>: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1&dq=

Ελληνισμού, Ί. Μ. (1998, Αύγουστος). *Η Ελλάδα 1923-1945*. Ανάκτηση από <http://www.ime.gr/>: http://www.ime.gr/chronos/14/gr/1923_1940/economy/institutions/02.html

Ελλήνων, Ί. τ. (2003). *Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία*. Ανάκτηση από Εργαστήριο Δημοκρατίας/ Εκπαίδευση και Δημοκρατία: http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Ekpaideytika%20New/racism/0_4racism.pdf

Επιθεώρηση, Σ. (2009, ΜΑΡΤΙΟΣ). Η Ενσωμάτωση των Δβδεκανήσων στο Ελληνικό Κράτος Το Δωδεκανησιακό Ζήτημα . *Στρατιωτική Επιθεώρηση* .

- Κυβέρνησης, Γ. Γ. (2016, Αύγουστος). *internet archive*. Ανάκτηση από http://web.archive.org/web/20100410181821/www.ggk.gov.gr/?page_id=101
- Μαϊλλης, Α. Τ. (1997). *Καλυμνιακό Αεχείο*. Ανάκτηση από Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα. Πενήντα χρόνια από την ενσωμάτωση.: <http://issuu.com/kalarch/docs/m001/3?e=3422362/7568646>
- Μεκάσης, Δ. (2007, Αύγουστος 2). *Η μεγάλη πλημμύρα του 1928*. Ανάκτηση από florinapast: <http://www.florinapast.mysch.gr/?p=552>
- Μεκάσης, Δ. (2016, Αύγουστος). *Οι Συνοικισμοί των Μοναστηριωτών στη Φλώρινα*. Ανάκτηση από <http://www.florinapast.mysch.gr/?p=3887>:
- Μπόκος, Γ. (2001). Εισαγωγή στην Επιστήμη της Πληροφόρησης. (Παπασωτηρίου, Επιμ., & Β. Π. Πειραιώς, Συντάκτης) Αθήνα. Ανάκτηση από http://www.lib.unipi.gr/files/Pliroforiakes_Piges/2.%20%CE%A0%CF%81%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CE%AF%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%94%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CE%AF%CF%82%20%CE%A0%CE%B7%CE%B3%CE%AD%CF%8
- Σφέτας, Σ. (2013). *Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα*. Ανάκτηση από <http://www.imma.edu.gr/imma/history/13.html>
- Τόμπρος, Ν. (2013). Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28.7/10.8.1913) στον ελληνικό Τύπο. *100 Χρόνια από τη διεξαγωγή των Βαλκανικών Πολέμων*. Αθήνα: Γενικού Επιτελείου Στρατού. Ανάκτηση από Academia: https://www.academia.edu/7515748/%CE%97_%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%92%CE%BF%CF%85%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%AF%CE%BF%CF%85_28.7_10.8.1913_%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD_%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%
- Φύκαρης, Ι. (2003). Τοπική Ιστορία: Σημασία - Δυνατότητες - Προοπτικές. (Π. Ινστιτούτο, Επιμ.) Κατερίνη, Πιερία. Ανάκτηση από www.pi-schools.gr/download/programs/Oloimero/oloimero:

https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj6r4PLnIfOAhXIvxQKHYYAsCroQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.pi-schools.gr%2Fdownload%2Fprograms%2FOloimero%2FOloimero_03_05%2F9o_katerinis%2Ffikaris.doc&usg=AFQjCNEMLmlsJI